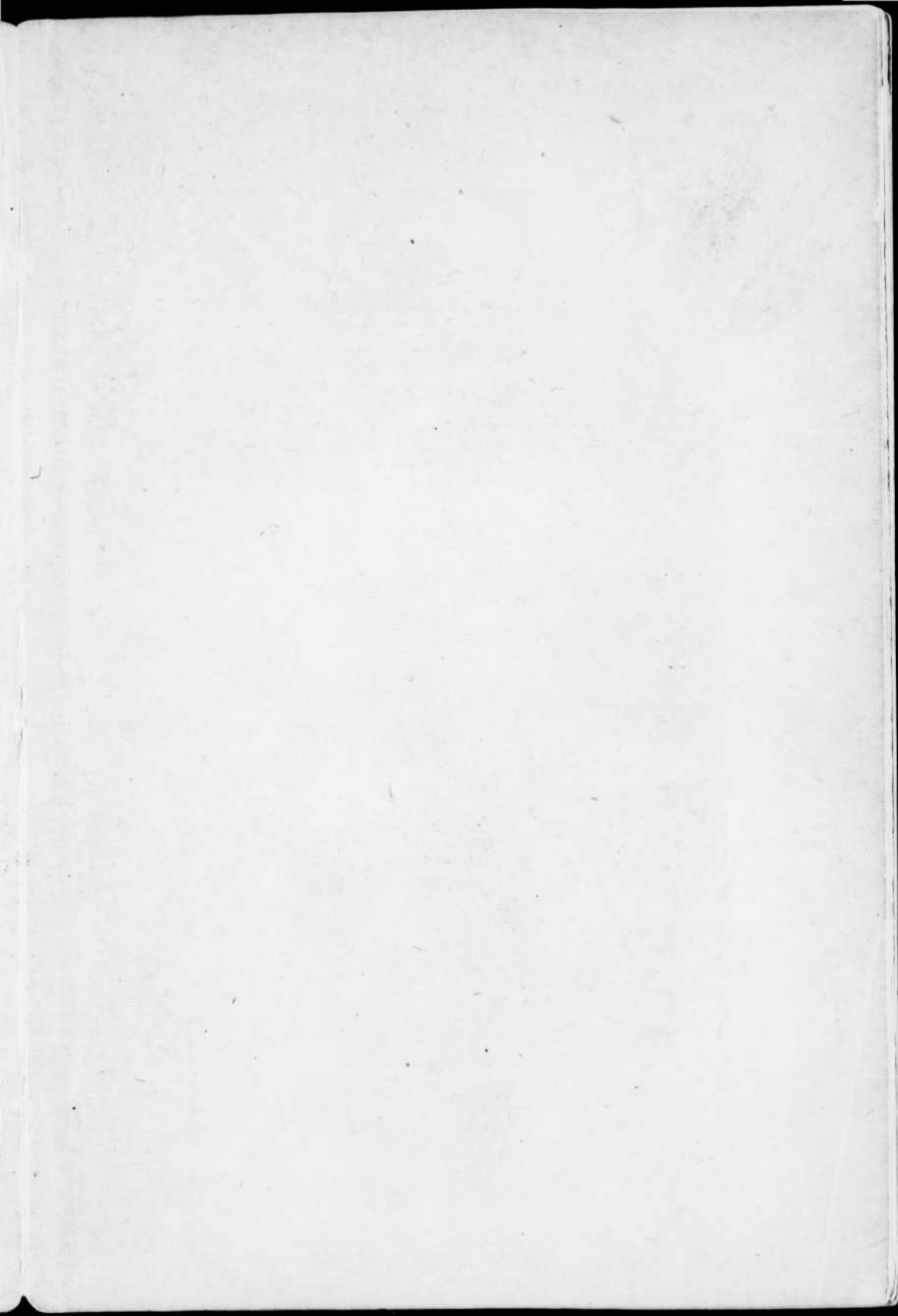
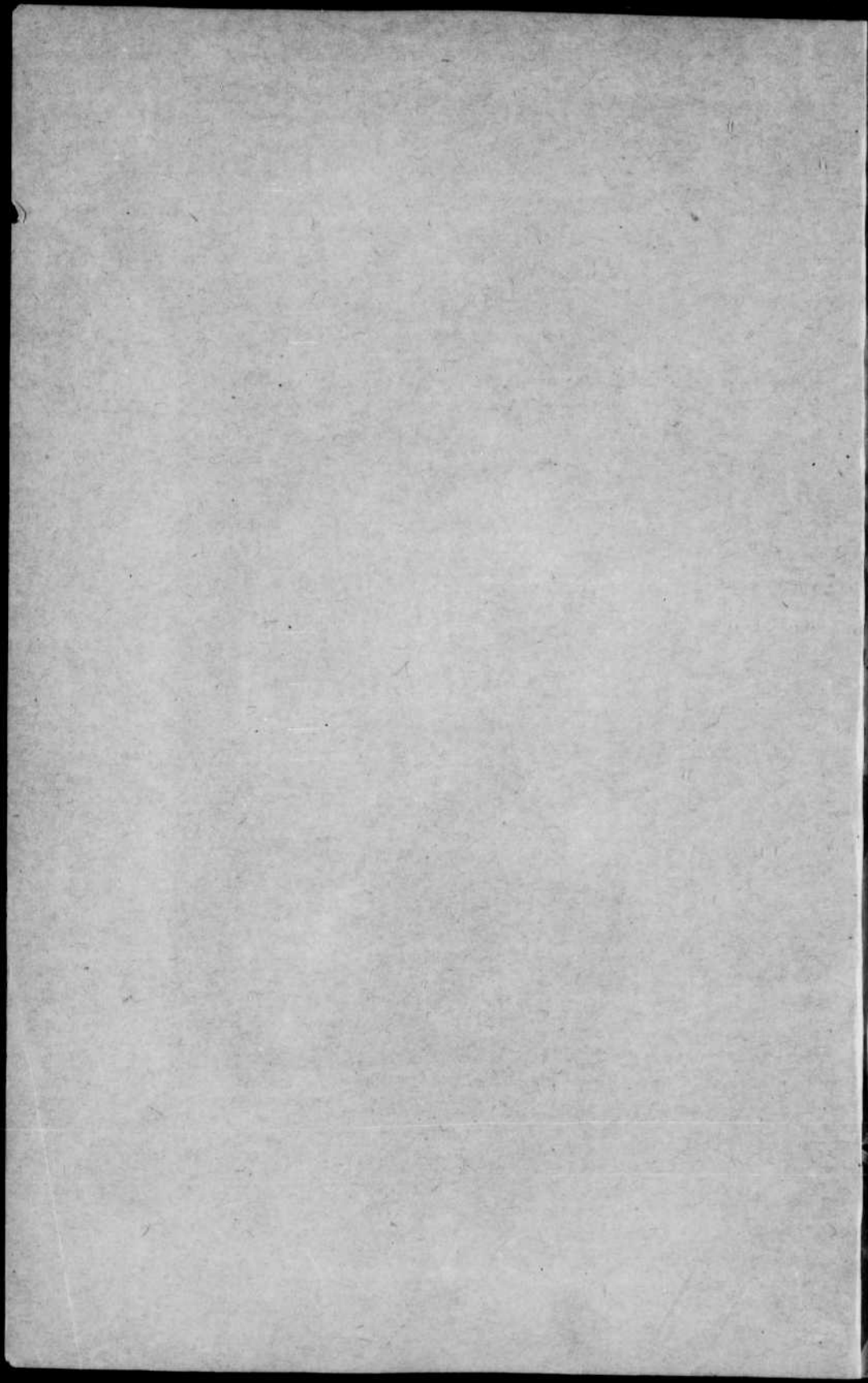

675 H22

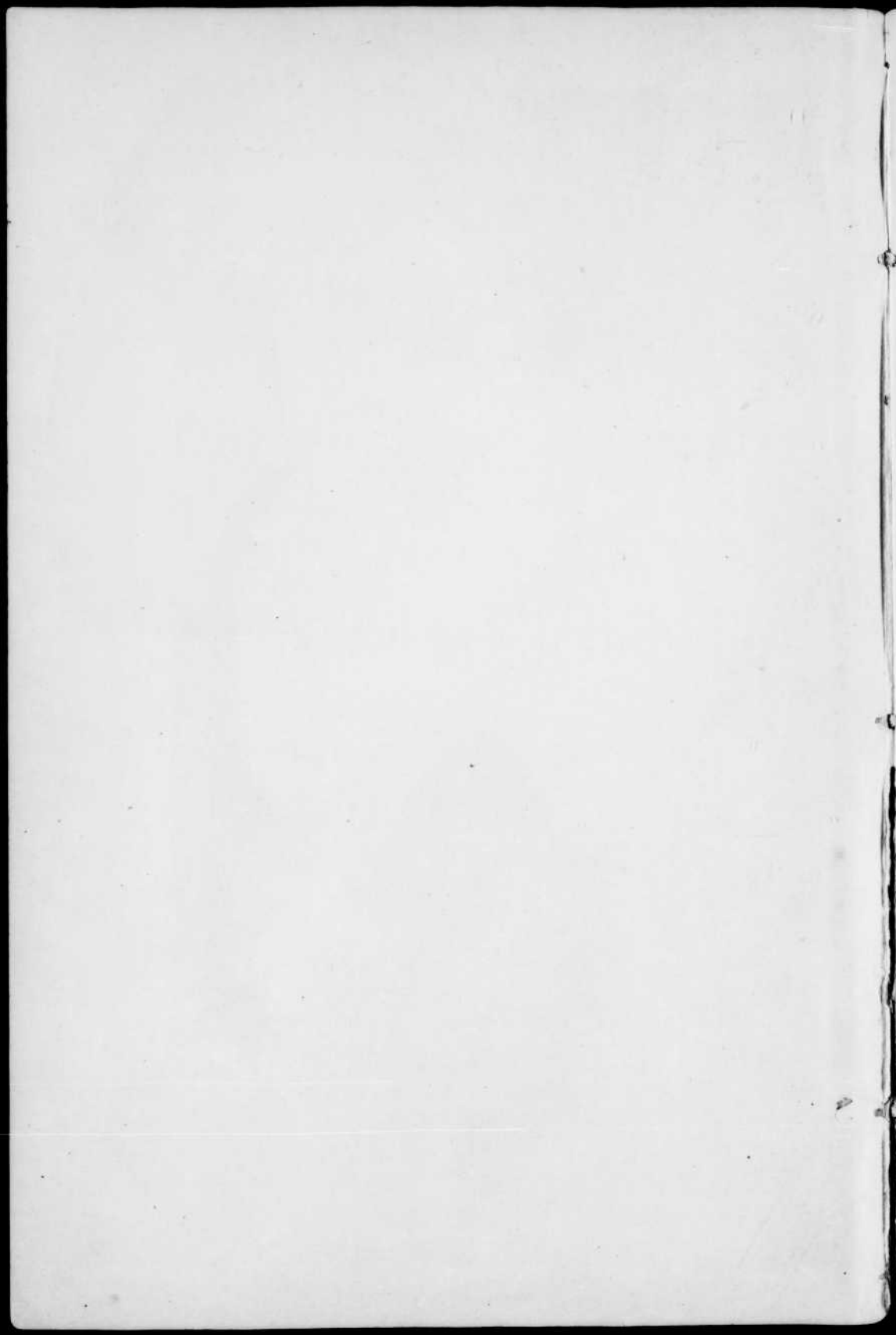

01 2242 7420 UB AMSTERDAM

NEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST.

NEDERLANDSCHE SPRAAKKUNST

DOOR

J. C. KUMMER,

ONDERWIJZER TE AMSTERDAM.

(Geëxamineerd in Nederl. Taal en Geschiedenis M. O.)

Tweede Druk.

VERKRIJGBAAR BIJ
SCHALEKAMP, VAN DE GRAMPEL & BAKKER.
AMSTERDAM.

1902.

VOORBERICHT.

Om tweeërlei reden heb ik dit werk — dat voornamelijk voor candidaat-hoofdonderwijzers bestemd is — geschreven.

In de eerste plaats, omdat ik meen, dat er behoefte is aan een werk, waarin de hoofdzaken uit de grammatica iets uitvoeriger besproken worden, dan zulks in de spraakkunst van TERWEY geschiedt en dat aan den anderen kant toch weer minder omvangrijk is, dan de groote spraakkunst van DEN HERTOEG.

In de tweede plaats, omdat ik mij met verscheidene denkbeelden, in de meest gebruikte spraakkunsten meegedeeld of ontwikkeld, niet kan vereenigen. Zoo zijn mijns inziens b.v. de definities, die men gewoonlijk van naamvallen, personen, wijzen geeft, geheel en al verouderd en is het derhalve noodzakelijk, althans te trachten, ze door andere en betere te vervangen.

Elke goede Nederlandsche spraakkunst moet bevatten: *a.* beschouwingen van meer algemeenen aard — zooals over het wezen van een zin; over de grondslagen van ons stelsel van verdeeling der woorden; over het wezen van naamvallen, tijden, wijzen; over afleiding en samenstelling, e. a. — beschouwingen, die voor een goed deel ook voor andere talen dan het Nederlandsch van kracht zijn; en *b.* een beschrijving van hetgeen er meer bepaaldelijk in onze taal ten opzichte van verbuigings- en vervoegingsvormen, de gebezigde voor- en achtervoegsels, enz. valt op te merken. In dit boek zijn die algemeene beschouwingen iets uitvoeriger gehouden, dan in soortgelijke werken het geval pleegt te zijn; terwijl ik er in 't geheel niet naar gestreefd heb om met angstvallige nauwkeurigheid b.v. alle gevallen en gevalletjes op te sommen, waarin men de aanvoegende wijs zou kunnen gebruiken.

Voor ik mij tot het schrijven van deze spraakkunst zette, heb ik natuurlijk verscheidene andere grammatica's en tal van artikelen in oudere en jongere tijdschriften bestudeerd; vooral sommige artikelen in: „Taal en Letteren”, het tijdschrift der „jongeren”, heb ik met groote instemming gelezen, gelijk

uit menige bladzijde van dit werk blijken zal. Voorzoverre ik aan die werken of artikelen een denkbeeld of een gelukkig gekozen voorbeeld ontleend heb, breng ik den schrijvers daarvan hier allen te zamen mijn hartelijken dank!

J. C. K.

AMSTERDAM, Mei 1898.

Voorbericht van den Tweeden Druk.

Ofschoon verscheidene paragrafen van den eersten druk een grootere of kleinere wijziging hebben ondergaan, ja, sommige gedeelten geheel zijn omgewerkt, is deze tweede oplage toch in geest en strekking aan de eerste gelijk. Alleen het hoofdstuk, handelende over de Tijden, heeft een ingrijpende verandering ondergaan. — Een beschouwing over het wezen van den Zin, die nogal afwijkt van de meest gangbare opvattingen en daarom in den eigenlijken tekst van het leerboek wellicht minder op haar plaats was, is als Toegift achteraan het werk gegeven. Mocht zij bijval vinden, dan kan zij bij een mogelijken herdruk gezet worden ter plaatse, waar zij behoort: aan het begin van het boek.

Ten slotte een woord van oprecht gemeenden dank aan allen, die — hetzij door gunstige critiek in weekblad of tijdschrift; hetzij door mondelinge aanbeveling aan leerlingen of studiegenooten — bijgedragen hebben tot het succes van het werk.

J. C. K.

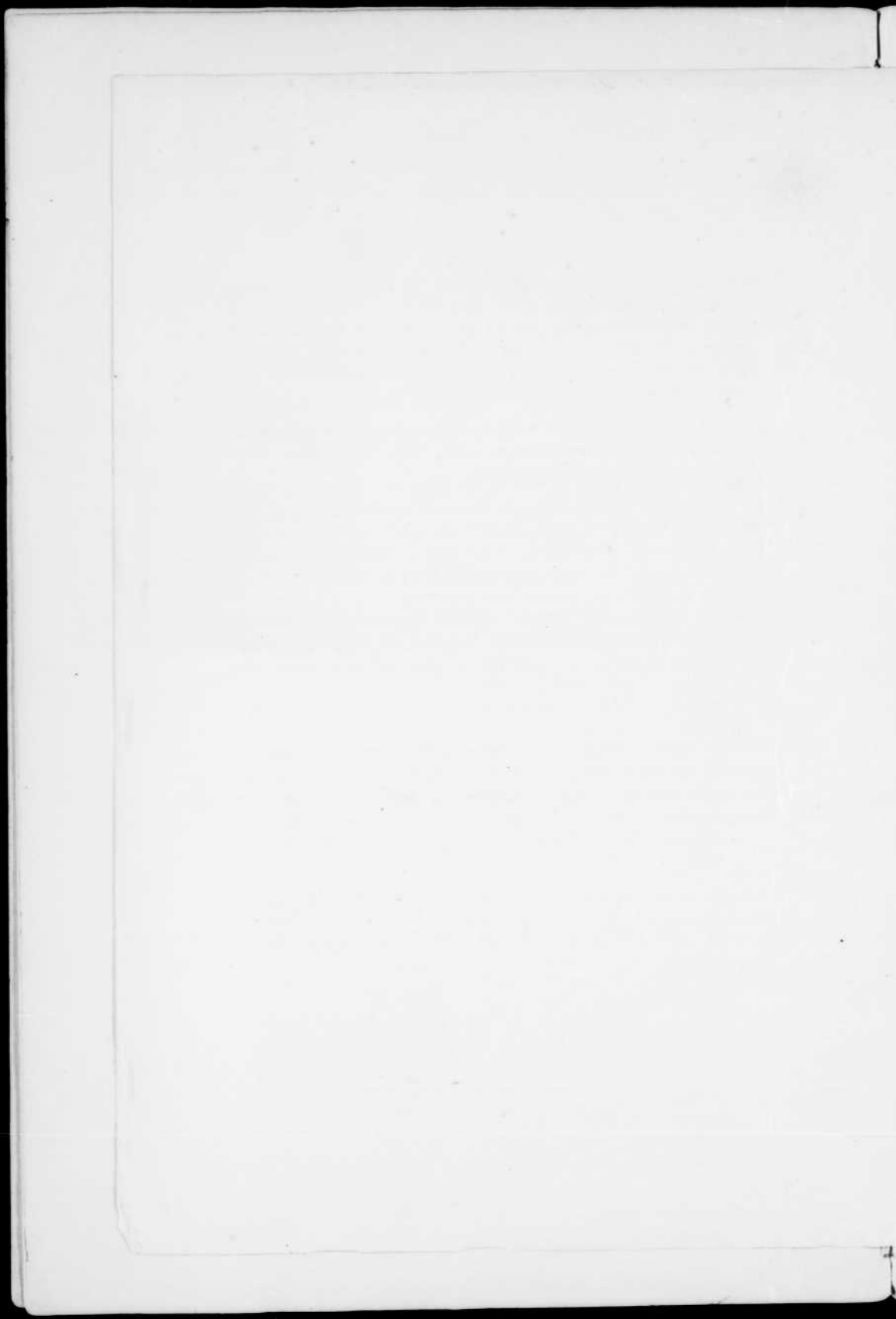
AMSTERDAM, December 1901.

L. S.

De herdruk was reeds te ver gevorderd om melding te kunnen maken van de aanschrijving, door den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen aan de Rectoren van Gymnasia en Lycea en aan de Directeuren der H.B.Scholen gericht omtrent de schrijfwijze der Nederlandsche taal bij de Eindexamens.

De voorschriften, in deze aanschrijving vervat, zijn de volgende :

- I. De verbuigingsuitgangen *e* en *en* van *een* en *geen* en van de bezittelijke voornaamwoorden *mijn*, *uw*, *zijn*, *hun*, *haar* mogen *altijd* worden weggelaten.
- II. De tot dusver geldende regels voor de verbuigingsuitgangen blijven van kracht voor alle onder I niet-genoemde lidwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, voornaamwoorden, telwoorden en deelwoorden, als deze betrekking hebben op :
 - a. de namen van mannelijke personen ;
 - b. de namen van dieren, die òf slechts een mannelijk individu aanduiden (stier, hengst), òf een gebruikelijk afleidsel op *in* voor het vrouwelijk individu naast zich hebben (leeuw, wolf, ezel) ;
 - c. de samenstellingen met een der onder a en b genoemde woorden als tweede lid.In andere gevallen mag men ook hier de *n* weglaten.
In enkele oude uitdrukkingen komen de vormen *den*, *dien* enz. nog voor (bijv. : in den beginne, na den eten, uit den booze, met dien verstande). Het spreekt vanzelf, dat deze verbuigingsuitgangen onveranderd moeten blijven.
- III. Bij de voornaamwoordelijke aanduiding der zelfstandige naamwoorden richt men zich naar het beschaafde spraakgebruik (bijv. : Is de kachel niet aan ? Neen, *hij* is uit. De soep is erg warm, *ze* (of ook : *hij*) is anders lekker).

INLEIDING.

1. Een taal is het geheel der spraakklanken met al hun eigenaardigheden, waardoor een groot aantal personen hun gedachten aan elkander kenbaar maken: *de Fransche taal, de Nederlandsche taal.*

Degenen, die eenzelfde taal spreken, vormen niet altijd een staatkundige eenheid. Zoo wordt de Nederlandsche taal niet alleen in Nederland, maar ook in een deel van België en Noord-Frankrijk gesproken. Ook door afstammelingen van Nederlanders, die zich in Noord-Amerika en in Zuid-Afrika gevestigd hebben, wordt nog een taal gesproken, die in meerdere of mindere mate op het tegenwoordige beschaafde Nederlandsch gelijkt.

2. Naast de algemeene taal spreekt men in sommige streken van het vaderland een taal, die daarvan soms vrij sterk verschilt. Zulk een gewestelijke spraak noemt men een dialect. Zoo kan men spreken van het dialect van de Betuwe, van Twenthe, van de Graafschap, enz.

In zulk een dialect kan men weer verschillende tongvallen opmerken; zoo spreekt men van den tongval van Zutten; van den tongval van Groningen; enz.

3. Onze taal behoort met vele andere talen, die in Europa en Azië gesproken worden, tot de Indo-Europeesche taalgroep; meer bepaaldelijk behoort zij tot de Germaansche talen, een der ondergroepen van genoemde hoofdgroep. Tot die Germaansche talen behooren mede: 't Hoogduitsch, 't Engelsch, 't Deensch, 't Zweedsch, 't IJslandsch; en met die talen is de onze dan ook het nauwst verwant.

4. Na 400 j. n. Chr. ongeveer werd ons land bewoond door drie Germaansche volken: de Friezen, de Saksen en de Franken.

De Saksen woonden in de Graafschap Zutten, in Overijsel, Drenthe, het zuidelijk deel van Groningen, en zoo verder in Duitschland, tot aan de Elbe.

De Friezen woonden in Duitschland langs de kusten van de Noordzee, verder in het N. van Groningen, in Friesland, en in Holland gewoonlijk tot aan den Rijn.

De Franken bewoonden het overige deel van het land.

5. Op de plaats, waar nu Amsterdam staat, woonden dus oudtijds Friezen.

Langzamerhand werden die Friezen door de Franken meer noordwaarts opgedrongen en toen werd het Frankisch daar de heerschende taal. Niet alle Friezen verlieten echter de streken bezuiden het IJ en zoo werd de taal, die in Amsterdam en omstreken gesproken werd, sterk Friesch getint; hetgeen duidelijk blijkt uit de blijspelen van Hooft, Bredero e.a.

Dat Amsterdamsche dialect nu, zooals het door Hooft, Vondel e.a. tot een kunsttaal omgetooverd was, werd in den loop van de zeventiende eeuw tot algemeene beschaafde spreek- en schrijftaal verheven. Onze beschaafde spreek- en schrijftaal heeft zich dus voornamelijk uit het Frankisch ontwikkeld, maar bevat toch ook in buiging, vervoeging en klankstelsel enkele specifiek Friesche eigenaardigheden. Het Saksisch heeft weinig of geen invloed op de ontwikkeling van de algemeene landstaal uitgeoefend.

Dit alles meer in bijzonderheden na te gaan, ligt buiten de grenzen van dit werk.

6. De hierachter volgende Nederlandsche Spraakkunst handelt over het Nederlandsch, zooals het door beschaafden gesproken en geschreven wordt. Zij bespreekt: *a.* de leer van den zin; *b.* de verdeeling der woorden in 10 soorten van rededeelen; *c.* de beteekenis en het gebruik der buigingsvormen; *d.* de tegenwoordig in gebruik zijnde buigings- en vervoegingsvormen; *e.* de woordvorming; *f.* de klankleer en de spelling.

EERSTE BOEK.

De Leer van den Zin.

I. Definities van woord en zin.

§ 1. Een woord is de naam van een voorstelling of van een begrip: *Jan, Amsterdam, mensch, stad.*

Zie verder: Aanteekening I hierachter.

§ 2. Denken is het opsporen van eenigerlei betrekking tusschen twee of meer voorstellingen of begrippen. Het middel daartoe is, zich deze en andere voorstellingen of begrippen klaar bewust te maken.

Stel b.v., dat een leerling bewijzen moet, dat twee overstaande hoeken A en B gelijk zijn. Hij begint met — zooals de jongens dat noemen — de figuur eens goed aan te zien; of — zooals het in de deftiger taal der psychologen heet — hij maakt zich de ligging en verdere bijzonderheden der hoeken klaar bewust. Zoo merkt hij op, dat beide hoeken in eene eigenaardige betrekking tot elkander staan: beide zijn ze de supplementen van eenzelfden hoek C; en daarom zijn ze nu ook juist aan elkander gelijk.

Welnu, die jongen, welke zich aldus eenige voorstellingen klaar bewust maakte en er alzoo betrekkingen tusschen opspoorde, die jongen heeft gedacht.

De uitkomsten van ons denken zijn onze gedachten. Die gedachten kunnen wij door middel van de taal aan anderen mededeelen.

§ 3. Een zin is een woord of een reeks van woorden, waardoor een gedachte wordt uitgedrukt op een wijze, die aan bepaalde voorwaarden voldoet. Die voorwaarden zijn:

a. dat er duidelijk blijkt, welke voorstellingen en begrippen we in onzen geest tot een geheel verbonden hebben. De verbinding van begrippen, die in den geest van den spreker heeft plaats gegrepen, moet — als 't ware — voor de oogen van den hoorder of lezer nog eens geschieden. Hieruit volgt, dat: *Brand! Brand! — Naar de Markt!* — geen zinnen in de volle beteekenis van het woord zijn. Hier zijn immers niet alle begrippen met name genoemd, die de spreker bij het vormen van die gedachten in zijn geest verbonden heeft. Het zijn onvolledige, elliptische zinnen. Volledig zouden ze b.v. kunnen luiden: *Daar is brand! Snel allen naar de markt!*

b. dat de gedachte in een taal uitgedrukt is, zooals die door beschaafden in den dagelijkschen omgang en in het dagelijksch verkeer gesproken en geschreven wordt. Zulke uitingen van gedachten, die in een verhaspelde of opzettelijk verknoeide taal geschreven zijn, worden door ons dus niet als zinnen aangemerkt. *Pietje pap* voor: *Pietje wil pap hebben; kom morgen eersten trein* voor: *ik kom morgen met den eersten trein*, zijn voor ons dus geen zinnen.

Zie over het wezen van den zin verder: Aanteekening II hierachter.

§ 4. Alvorens wij tot de behandeling van den enkelvoudigen zin kunnen overgaan, moeten wij weten, wat wij onder een werkwoord te verstaan hebben.

Werkwoorden zijn de namen van werkingen of van datgene, wat wij ons als eene werking voorstellen: *lachen, praten, cten, wandelen, bestaan, blijven; oud-zijn, verstandig-zijn, burgemeester-blijven.*

Onder de werkwoorden verdienen die bijzonder de aandacht, welke als twee of meer afzonderlijke woorden geschreven worden, ofschoon zij de namen zijn van slechts één begrip: *goed-zijn, vriendelijk-schijnen, bleek-worden* (verg. *verbleeken*), *groen-worden* (verg. *groenen*), *in de war zijn, er gezond uitzien, zich schamen, zich verwonderen, zich meester maken van*, enz. (Verg. § 335 en § 357, d.).

Tot recht begrip van hetgeen volgt, is het volstrekt noodzakelijk, goed in het oog te vatten, dat in: *Jan wordt bleek* evengoed slechts een betrekking tusschen twee voorstellingen of begrippen wordt uitgedrukt (te weten tusschen *Jan* en *bleek-worden*) als in: *Jan verbleekt*. Zoo wordt in: *Vader is*

burgemeester slechts een betrekking uitgedrukt tusschen de voorstelling *Vader* en het begrip *burgemeester-zijn*; in: *Piet is ziek* tusschen *Piet* en *ziek-zijn* ¹⁾).

II. De hoofdbestanddeelen van den enkelvoudigen Zin.

§ 5. Men verdeelt de zinnen in enkelvoudige en samengestelde zinnen.

Een enkelvoudige zin is een zin, waarin slechts één gedachte wordt uitgedrukt: *Jan loopt op straat.*

Een samengestelde zin is in de eerste plaats een zin, d. w. z. 't is de uitdrukking van een gedachte. Maar terwijl er in een enkelvoudigen zin twee of meer voorstellingen of begrippen met elkaar in verband gebracht worden, wordt er in een samengestelden zin een verband gelegd tusschen den inhoud van twee of meer enkelvoudige zinnen, d. i. tusschen twee of meer gedachten.

Bij elken samengestelden zin heeft men dus te letten: *a.* op de enkelvoudige zinnen, waaruit hij bestaat en *b.* op het verband, dat er tusschen die zinnen gelegd wordt. Zoo bestaat de samengest. zin: *ik schrijf, terwijl gij rekent*, uit de twee enkelv. zinnen: *ik schrijf* en *gij rekent*; tusschen die zinnen wordt een betrekking van gelijktijdigheid uitgedrukt en wel door het voegwoord *terwijl*.

§ 6. In § 2 hebben wij geleerd, dat denken het opsporen is van eenigerlei betrekking tusschen twee of meer voorstellingen of begrippen en dat de uitkomsten van ons denken gedachten heeten. Die gedachten worden dan — zie § 3 — neergelegd in zinnen.

Hieruit volgt, dat in een zin van den kleinst mogelijken omvang een betrekking moet uitgedrukt worden tusschen twee voorstellingen of begrippen; tusschen twee; niet meer, maar ook niet minder: *Jan eet, Piet drinkt, Moeder wordt oud.*

Tot recht begrip van de leer van den zin is het volstrekt noodzakelijk, een goed inzicht te hebben in den bouw en den inhoud van zulk een enkelvoudigen zin in zijn allereen-

¹⁾ Vergel. Nederl. Spraakkunst van Dr. Jan te Winkel § 542: Als *koppelwoorden*, die met naamwoorden samen eene werkwoordelijke uitdrukking als gezegde vormen, worden gebruikt: *zijn*, *worden* enz.

voudigsten vorm; vandaardat wij die beide hier eenigszins uitvoerig zullen bespreken.

§ 7. Wanneer wij den inhoud van een groot aantal dergelijke zinnestjes nagaan, dan blijkt het, dat in de overgrootste meerderheid een betrekking tusschen een zelfstandigheid en een werking uitgedrukt wordt. Die zelfstandigheid — met name genoemd of op eenigerlei wijze aangeduid — verricht dan de werking, ondergaat die, of wordt er door voortgebracht: *Jan sliep. Hij werkt. Vader wordt grijs. Moeder is ziek. Hij wordt geslagen. Brood wordt gebakken.*

De naam of de aanduiding van de zelfstandigheid, die de werking — in het zinnestje genoemd — verricht, ondergaat of er door wordt voortgebracht, heet het grammaticale onderwerp — of kortweg: het onderwerp — van den zin; de naam der werking is het grammaticale gezegde, of kortweg: het gezegde. Zoo is in: *hij wordt bleek*; *hij* het onderwerp en *wordt bleek* het gezegde.

In de overgrootste meerderheid van zulke zinnestjes komt dus een onderwerp en een gezegde voor. Uitgezonderd zijn alleen zinnestjes als: *Schrijf!* — *daar wordt gedanst* — *mij hongert* e. d. In dergelijke zinnen wordt wel een betrekking tusschen twee begrippen uitgedrukt — anders waren 't ook geen zinnen —; maar een onderwerp komt er niet in voor. Over zulke zinnen zonder onderwerp, die een uitzondering op den regel maken, zal later gehandeld worden. (zie § 32).

§ 8. 't Onderwerp in zulk een zinnestje kan enkel- of meervoudig zijn: *ik loop, wij loopen; hij wandelt, zij wandelen.*

Voorts kan dit onderwerp zijn:

a. de aanduiding van den spreker; 't onderwerp staat dan in den eersten persoon enkelvoud: *ik zie, ik hoor.*

b. de aanduiding van den aangesproken persoon; 't onderwerp is dan de tweede persoon enkelvoud: *gij ziet, gij hoort.*

c. de aanduiding of de naam van een zelfstandigheid, die noch spreker, noch aangesproken persoon is: *de man ziet, hij hoort.* 't Onderwerp is dan de derde persoon enkelvoud.

d. de aanduiding van eenige zelfstandigheden, waaronder de spreker: *wij zien, wij hooren.* 't Onderwerp is dan eerste persoon meervoud.

e. de aanduiding van eenige zelfstandigheden, die aangesproken

worden: *gij ziet, gij hoort*. 't Onderwerp is dan tweede persoon meervoud.

f. de aanduiding of de naam van eenige zelfstandigheden, die noch spreker, noch aangesproken persoon zijn: *de mannen zien, zij hooren*. 't Onderwerp is dan derde persoon meervoud.

§ 9. Alnaargelang nu het onderwerp 1ste, 2de of 3de persoon enkel- of meervoud is, neemt het werkwoord in den zin soms een verschillenden vorm aan: *ik hoor, wij hooren; de jongen loopt, de jongens loopen*.

De vormen, die het werkwoord aanneemt, alnaargelang het onderwerp eerste, tweede of derde persoon enkel- of meervoud is, heeten persoonsvormen des werkwoords.

In § 7 hebben wij gevonden, dat een zin, hoe klein ook, in 't algemeen bestaat uit den naam of de aanduiding eener zelfstandigheid en den naam eener werking. Nu kunnen wij den vorm van een enkelvoudigen zin in zijn allereenvoudigste gedaante nog nauwkeuriger omschrijven en zeggen: een zin, hoe klein ook, bestaat in 't algemeen uit den naam of de aanduiding van een zelfstandigheid en een **persoonsvorm**. Uitgezonderd zijn alleen de zoeven genoemde zinnetjes zonder onderwerp. Die persoonsvorm is dan het gezegde; de naam of de aanduiding van de zelfstandigheid het onderwerp van den zin.

Tevens hebben wij nog een andere, zeer belangrijke eigenschap van het onderwerp opgemerkt: 't onderwerp bepaalt den persoonsvorm van het werkwoord van den zin. Om het onderwerp van een zin genoemd te mogen worden, is het dus niet voldoende, dat zekere zelfstandigheid een werking verricht; neen, zij moet ook den persoonsvorm van het gezegde beheerschen. In: *ik hoor den haan kraaien* verricht de haan ongetwijfeld de werking kraaien; toch is dat woord niet het onderwerp van die werking, omdat *kraaien* hier niet in den 3den persoon enkelvoud staat. Zeg ik daarentegen: *ik hoor, dat de haan kraait*, dan eerst voldoet het woord *haan* aan beide eischen, die men aan het onderwerp van een zin moet stellen: de haan verricht de werking kraaien en het werkw. richt zich in zijn persoonsvorm naar dat woord. Gelijk wij later zullen zien, is *haan* in eerstgenoemden zin eenvoudig het lijdend voorwerp bij *hooren* en niets anders of niets meer.

§ 10. Wanneer wij nu van de zelfstandigheid of de werking, in het onderwerp en gezegde van den zin genoemd of aangeduid, hoedanigheden of bijzonderheden mededeelen, dan krijgen wij den enkelvoudigen volzin in zijn niet-allereenvoudigsten vorm. Ook deze hoedanigheden of bijzonderheden kunnen weer nader omschreven worden.

Onder bepalingen verstaan wij zulke zinsdeelen, die de voorstelling, door eenig zinsdeel verwekt, nader omlijnen.

Die bepalingen worden verdeeld in bijvoeglijke en bijwoordelijke. Bijvoeglijke bepalingen noemen kenmerken of bijzonderheden van een zelfstandigheid; bijwoordelijke van eenig ander begrip. In: *de oudste zoon van mijn buurman heeft gisteren een zeer langen brief aan zijn oom geschreven* is *heeft geschreven* het gezegde; *zoon* het onderwerp; *de, oudste, van mijn buurman* zijn bijv. bepalingen bij het onderwerp; *een zeer langen brief, aan mijn oom, gisteren* zijn bijwoordelijke bepalingen bij het gezegde; in de bepaling *van mijn buurman* is *mijn* weer een bijv. bepaling bij *buurman*, enz. enz.

Drie soorten van bijwoordel. bepalingen geeft men gewoonlijk den naam van voorwerpen; over deze voorwerpen zal straks nader gehandeld worden.

Vaak noemt men de werking van den zin met al haar bepalingen het gezegde van den zin; en zoo noemt men ook den naam of de aanduiding van de zelfstandigheid, die de werking verricht, ondergaat of er door wordt voortgebracht, met al haar bepalingen het onderwerp van den volzin. In den zoeven genoemden zin is dan *de oudste zoon van mijn buurman* het onderwerp, en de rest het gezegde.

Wij hebben dus gevonden, dat in het algemeen

het gezegde van een volzin bestaat uit een persoonsvorm, al of niet vergezeld van nadere bepalingen; en dat het onderwerp van een volzin bestaat uit den naam of de aanduiding van een zelfstandigheid, al of niet vergezeld van nadere bepalingen.

Wij zullen nu de hoofdbestanddeelen van den zin aan een nadere beschouwing onderwerpen.

A. DE VOORWERPEN.

§ 11. Gelijk wij reeds gezegd hebben, worden drie soorten van bijwoordel. bepalingen gewoonlijk voorwerpen genoemd.

Men noemt ze: lijdend; belanghebbend of meewerkend; en oorzakelijk voorwerp.

§ 12. Onder het lijdend voorwerp verstaat men den naam of de aanduiding van de zelfstandigheid, die de werking, door 't onderwerp verricht, ondergaat of er door wordt voortgebracht: *De jongen slaat den hond. De koopman schrijft een brief.* Soms is het lijdend voorwerp de infinitief van een werkwoord, al of niet door te voorafgegaan: *Ik hoor gillen. De gast wilde vertrekken. Uw vriend hoopt te komen. Hij denkt spoedig weer te vertrekken.*

Een werkw., waar een lijdend voorw. bij kan komen, heet een overgankelijk werkwoord: *eten, drinken, geven, bakken.*

Vroeger hebben wij gezien, dat ook het onderwerp de naam of de aanduiding van een zelfstandigheid kan wezen, die de werking van het gezegde ondergaat of er door wordt voortgebracht: *De hond wordt door den jongen geslagen. Een brief wordt door den koopman geschreven.* In dit geval bestaat het werkwoord van den zin uit het werkw. worden + een vorm (het verleden deelwoord) van een ander werkw.: *geslagen worden, gezien worden, gebakken worden.* Het werkw. *geslagen worden* heet de lijdende vorm van *slaan*; *gezien worden* de lijdende vorm van *zien*. De werkw. *slaan, zien* heeten dan bij tegenoverstelling de bedrijvende vormen van die werkwoorden. Wanneer in een zin een overgankelijk werkwoord in den bedrijvenden vorm voorkomt en men zet dit in den lijdenden vorm, dan wordt het voorwerp van den zin onderwerp en het onderwerp een bepaling van oorzaak: *Ik merkte die fout spoedig op; die fout werd spoedig door mij opgemerkt (door mij = bep. v. oorzaak).*

De meeste overgankel. werkw. kunnen in den lijdenden vorm gebracht worden; niet alle. Uitgezonderd zijn b. v.: *hebben, bezitten, bevatten, inhouden*; bovendien alle wederkeerende werkw. als: *zich kleeden, zich kwellen, zich wasschen.*

Omgekeerd zijn er enkele niet-overgankelijke werkw., die wel in den lijdenden vorm gebracht kunnen worden: *baten, schaden, gehoorzamen, gelukwenschen.* Deze werkw. krijgen in den bedrijvenden vorm een belanghebbend voorw. bij zich: *dit baat mij weinig; ik wensch den jubilaris geluk.* Toch zegt men: *ik werd daardoor weinig gebaat; de jubilaris werd door mij gelukgewenscht.* „Zelfs hoort men wel eens: *Hij werd in de*

rede gevallen. Hij werd lastig gevallen." (dr. J. te Winkel, Ned. Spraakkunst, § 599).

Zulke niet-overgankelijke werkw., die ook in den lijdenden vorm kunnen voorkomen, nemen echter onloochenbaar voor ons taalgevoel meer en meer het karakter van overgankelijke werkw. aan. Zoo is in: *ik wensch den jubilaris geluk, den jubilaris* voor ons taalgevoel vrijwel een lijdend voorwerp geworden.

Velen beschouwen in: *hij loopt de trap af; hij snelt den dijk op; hij gaat de kamer binnen*, de gespatiëerde deelen als bepalingen van plaats; maar wanneer een auteur als Kneppelhout ergens schrijft: *daar werden trappen op- en afge-loopen*, dan is dit voor ons een vingerwijzing, dat voor het taalgevoel van een beschaafden Nederlander dergelijke bepalingen de beteekenis van lijdende voorwerpen kunnen hebben aangenomen. En inderdaad: mijn ervaring leert mij, dat velen dergelijke bepalingen, als onwillekeurig, voorwerpen noemen.

§ 12.^{II} Terwijl het onderwerp de werking van het gezegde verricht, verricht het belanghebbend (meewerkend) voorwerp een werking, die met de werking van het gezegde in eenigerlei verband staat, of wordt althans geacht die te verrichten. Zoo zijn in: *ik geef den bedelaar een aalmoes; de zoon schrijft zijn vader een brief; den bedelaar en zijn zoon* belanghebbende voorwerpen. In den eersten zin verricht de bedelaar wel niet de werking *geven*, dat doet *ik*, het onderwerp; maar hij verricht toch een andere werking, die met het geven in verband staat: hij neemt de aalmoes aan. In den tweeden zin verricht de zoon (het onderwerp) de werking *schrijven*; maar de vader zal alweer een andere werking verrichten, welke met die werking in verband staat: hij zal den brief lezen.

De werking, die het belanghebbend voorwerp verricht, geschiedt gelijktijdig met de werking van het gezegde; gaat er aan vooraf; of volgt er op.

Zij geschiedt er gelijktijdig mee in: *de onderwijzer belooft den leerling een prijs*, (de leerling hoort de belofte aan); *de knecht overhandigt zijn meester een brief*, (de meester neemt den brief aan); *ik verkoop u een huis*, (gij koopt het).

Zij gaat er aan vooraf in: *gij weigert mij het verzoek, dat ik u gedaan heb*, (ik heb om iets gevraagd); *de boekhandelaar zendt dien heer eenige boeken*, (die heer heeft eenige boeken besteld).

Zij volgt er op in: *Moeder snijdt voor haar dochtertje een boterham*, (het dochtertje zal de boterham opeten); *ik koop u een mooi geschenk voor uw verjaardag*, (gij zult dit geschenk ontvangen); *de onderwijzer beloofde den leerling een prijs*, (de leerling zal den prijs ontvangen).

Soms wordt het belanghebbend voorwerp voorafgegaan door een der voorzetsels aan of voor: *de onderwijzer belooft een prijs aan dien oplettenden leerling*; *oom heeft een mooi boek voor mij gekocht*.

Zie over de belanghebbende (meewerkende of zelfhandelende) voorwerpen verder: Aanteekening III hierachter.

§ 13. Sommige werkwoorden, die vroeger een belanghebbend voorwerp bij zich kregen, hebben nu een lijdend voorwerp bij zich; b. v.: *volgen, navolgen, naloopen, nazitten, toejuichen, toespreken, ontmoeten, naderen* e. a.

Om een helder inzicht te krijgen in het wezen van lijdende en belanghebbende voorwerpen, is het van gewicht, even bij de vraag stil te staan: „hoe is het toch mogelijk, dat enkele belanghebbende (zelfhandelende) voorwerpen zoo langzamerhand — als ongemerkt — lijdende voorwerpen zijn geworden?”

In: *ik sla den hond* wordt de hond voorgesteld, als lijdelijk het slaan ondergaande. Het kan wel zijn, ja, het is zelfs hoogstwaarschijnlijk, dat hij bijt, blaft, of tracht weg te loopen; maar op deze eigen handelingen van den hond wordt in dezen zin niet gewezen. Volgens onzen zin is de hond volkomen passief en ondergaat hij de slagen zonder eenig teeken van leven of gevoel te geven.

In juist het tegenovergestelde geval verkeerden nu vroeger eenige belanghebbende (zelfhandelende) voorwerpen. In: *het publiek juicht den redenaar* (vroeger: den redenare, 3den naamv.) *toe* was *den redenaar* oudtijds belanghebbend voorwerp en stond het diensvolgens in den 3den naamval. De redenaar werd dus voorgesteld als een zelfhandelend wezen; als iemand, die door den gloed van zijn voordracht, de juistheid van zijn denkbeelden het publiek tot toejuichen dwong. Ongetwijfeld was de redenaar echter ook passief; immers: hij werd toegejuicht; maar in den genoemden zin viel het volle licht op de eigen handelingen van den redenaar en op het feit, dat hij die toejuichingen ook onderging, werd zelfs niet gezinspeeld. Dit kwam nog niet genoeg tot bewustzijn.

In: *onze troepen zaten den vijand* (vroeger: den vijande) *na* was *den vijand* oudtijds weer een belanghebbend voorwerp. De vijand werd dus voorgesteld als een zelfhandelend wezen en inderdaad: hij vluchtte weg. Maar ongetwijfeld was hij ook passief; immers: hij werd nagezeten. In genoemden zin werd echter de volle aandacht van den lezer of hoorder op de eigen werking van den vijand gevestigd; en op het feit, dat hij ook nagezeten werd, dat hij ook passief was, werd niet gewezen.

Langzamerhand is nu, wat eerst hoofddenkbeeld was (nl. dat de redenaar de toejuichingen verwekte; dat de vijand wegvluchtte) bijdenkenbeeld geworden; en wat eerst bijdenkenbeeld was (nl. dat de redenaar de toejuichingen *onderging*; dat de vijand vervolgd *werd*), werd langzamerhand hoofddenkbeeld en daarmee was het belanghebbend voorwerp, als 't ware ongemerkt, een lijdend voorwerp geworden. Te spoediger kon bij zeker werkwoord een zelfhandelend voorwerp een lijdend worden, als naast dat werkwoord een ander stond, dat vrijwel dezelfde beteekenis had en een lijdend voorwerp bij zich kreeg. Zoo stond naast *toejuichen* het overgankelijke werkwoord *prijzen*; naast *nazitten* en *navolgen* het overgankelijke *vervolgen*. Ook is wellicht door de gelijkwording der vormen van den 3den en 4den naamval bedoelde overgang bespoedigd.

Nog voortdurend gaan belanghebbende (zelfhandelende) voorwerpen voor ons taalgevoel in lijdende voorwerpen over en daarom is het ook vaak zoo moeilijk met zekerheid uit te maken, of wij met een belanghebbend, dan wel met een lijdend voorwerp te doen te hebben. In 1891 werd te Arnhem bij het schriftelijk gedeelte van het examen voor de hoofdakte onder meer ook deze opgave gedaan: „Wanneer een uwer kweekelingen beweerde, dat in: *Ik tik hem op de schouders, hem* de datief van bezit, en een ander, dat *hem* het lijdend voorwerp is, wat zoudt gij dan dienstig achten op te merken?” Hieruit blijkt, dat de examinerator meende, dat *hem* in: *ik tik hem op de schouders* op het frissche, nog onbedorven taalgevoel van een flinken knaap den indruk kon maken van een lijdend voorwerp te zijn. En inderdaad: de persoon, door *hem* aangeduid, wordt getikt en wel op zijn schouders; hij ondergaat ongetwijfeld de werking *tikken*; hij is er het lijdend voorwerp van. Aan den anderen kant is die persoon echter ook actief: hij bezit de schouders en *hem* kan dus ook opgevat worden als een datief van bezit.

Beide jongens hadden dus gelijk; wij zijn echter gewoon, *hem* een belanghebbend voorwerp te noemen; maar wil men er met kracht en geweld een lijdend voorwerp in zien, dan kan daar m. i. op redelijke gronden niets tegen ingebracht worden.

§ 14. In: *ik ontferm mij* over u; *de predikant gedenkt* den zieke *in het nagebed*; *ik sta verstomd* over zijn onbeschaamdheid; *gij erbarmt u* zijner; *uw broeder is* tegen die koude *niet bestand*; *hij stoort zich niet* aan de praatjes *der menschen*; *wij zijn* de stad *meester*; *die man is* uwe weldaden *onwaardig*; *hij is vol* zoeten wijns; *gedenk* te sterven; *hij gelooft* in God en Zijn evangelie; *hij hoopt* op uw komst; *wacht u de stem van uw geweten* te smoren;

noemt men de gespatieerde zinsdeelen gewoonlijk oorzakelijke voorwerpen.

Zoeken wij naar de gemeenschappelijke kenmerken van alle of althans van vele dezer voorwerpen, dan vinden wij:

a. al deze voorwerpen noemen — met meer of minder duidelijkheid — de aanleiding tot de werking van het gezegde. Zoo is in: *ik ben verbaasd* over zooveel onbeschaamdheid, zooveel onbeschaamdheid de **aanleiding** tot mijn verbazing. Om goed te kunnen inzien, wat een oorzakelijk voorwerp is, moet men dus in de eerste plaats weten, wat men onder de aanleiding tot een werking verstaat. Het zij ons vergund, dit hier met een paar woorden in het licht te stellen.

Aanleiding is door *ing* gevormd van den stam van het w.w. *aanleiden*, dat nu verouderd is; *aanleiden* zelf is door *aan* van *leiden* gevormd. *Aan* heeft in dit woord vrijwel zijn oorspronkelijke beteekenis behouden: 't geeft te kennen, dat de werking in de richting van zekere zelfstandigheid plaatsgrijpt (verg. *aanblaffen* = *blaffen naar*, *aangluren*, *aanblikken*); *aanleiden* beteekent dus: *leiden naar*, *leiden tot*. Vroeger zou men b.v. hebben kunnen zeggen: *hij leidde den gevangene aan den koning*, waar wij nu zouden zeggen: *hij leidde den gevangene tot den koning*. De aanleiding tot eene werking is dus datgene, wat tot die werking geleid heeft. Zoo heeft in: *ik sta verstomd over zooveel onbeschaamdheid*, zooveel onbeschaamdheid tot mijn verstomd-staan geleid en over zooveel onbeschaamdheid is derhalve een oorzakelijk voorwerp. Het Woordenboek van de

Nederl. Taal omschrijft de beteekenis van het woord *aanleiding* aldus: „Een uiterlijke omstandigheid, die een handeling, besluit of toestand teweegbrengt, niet door die rechtstreeks te veroorzaken, maar door er gelegenheid toe te geven of uit te lokken.”

Zoo heeft in: *ik ontferm mij over het lot van dien ongelukkigigen man* het lot van dien man mijne ontferming uitgelokt; het heeft er den stoot toe gegeven; en daarom is *het lot van dien ongelukkigigen man* een oorzakelijk voorwerp. In: *wij zijn de stad meester* — om nog één voorbeeld te geven — is onze moed of de flauwhartigheid van de tegenpartij de rechtstreeksche oorzaak van het feit, dat wij de stad meester zijn; *de stad* geeft echter gelegenheid, dat er hier van een meester-zijn sprake kan wezen; *de stad* is derhalve oorzakelijk voorwerp.

b. dat vele (niet alle) dezer voorwerpen noodzakelijke aanvullingen zijn bij de werking van het gezegde, waaruit blijkt, dat men zich de werking nog niet kan denken zonder de zelfstandigheid, door het oorzakelijk voorwerp benoemd of aangeduid, of door een dergelijke zelfstandigheid. Zoo zijn in: *ik ontferm mij over u; uw broeder is* tegen die koude *niet bestand*; over u en tegen die koude noodzakelijke aanvullingen bij de werking van het gezegde; wij kunnen immers niet zeggen: *ik ontferm mij; uw broeder is niet bestand*. Daarentegen zijn in: *hij gelooft* in God en Zijn Evangelie; *hij twijfelt* aan de waarheid uwer beweringen, de oorzakelijke voorwerpen geen noodzakelijke aanvullingen meer bij de werking van het gezegde. Wij kunnen immers zeer goed zeggen: *hij gelooft; hij twijfelt*; zonder eenige verdere bijvoeging.

In tegenoverstelling met de oorzakelijke voorwerpen zijn de bepalingen van oorzaak (zie § 21) nooit noodzakelijke aanvullingen bij de werking, in het gezegde genoemd. Naast: *hij stierf* van kommer en gebrek (bep. van oorzaak); *de boom werd* door den wind *ontworteld*; kan men toch zeer goed zeggen: *hij stierf; de boom werd worteld*.

c. Vele (niet alle) oorzakelijke voorwerpen beteekenen tevens de zelfstandigheid, die tot op zekere hoogte het lijdend voorwerp der werking is. Zoo is in: *ik ontferm mij over dezen ongelukkige*, deze ongelukkige het voorwerp mijner ontferming; in: *hij jaagt naar eer en aanzien* is eer en aanzien, datgene

wat nagejaagd wordt. Ja, vele zoogenoemde oorzakelijke voorwerpen zijn voor ons taalgevoel veel meer lijdende dan oorzakelijke voorwerpen geworden; dit wil zeggen, dat zij voor ons taalgevoel veel meer de werking ondergaan, dan er de aanleiding toe zijn; b. v.: *wij zijn de stad meester; hij is uw weldaden onwaardig; hij is de zaak kundig; de predikant gedacht den zieke in zijn gebed*. Om wèl in te zien, dat *de stad, uw weldaden, de zaak* in genoemde zinnen eigenlijk lijdende voorwerpen zijn, bedenke men, dat meester-zijn voor ons gelijk staat met het overgankelijke begrip vermeersterd hebben; onwaardig-zijn met niet verdienen; kundig zijn met kennen. Als men een ontwikkelden knaap den zin: *hij is uw weldaden niet waardig* laat ontleden, doet hij het aldus: hij = onderw.; is niet waardig = gezegde; wat is hij niet waardig, wat verdient hij niet? uw weldaden = lijdend voorwerp. Zoo is in: *hij is de zaak kundig* de zaak voor ons taalgevoel het lijdend voorwerp bij: hij is kundig; dit is bij: hij kent, hij weet. Dat in dergelijke zinnen *uw weldaden, de zaak* ook de aanleiding tot de werking te kennen geven, voelen we ternauwernood meer en een leerling komt er dan ook uit zich zelf niet licht op.

Juist omdat zooveel oorzakelijke voorwerpen langzamerhand de beteekenis van lijdende voorwerpen hebben aangenomen, juist daarom staan zooveel oorzakelijke voorwerpen tegenwoordig ook meestal in den accusatief, den vorm van het lijdend voorwerp, en niet meer — zooals voorheen — in den genitief van oorzaak. Voor: *hij is der zake kundig* zegt men tegenwoordig in de gewone spreektaal: *hij is de zaak kundig* ¹⁾. Tevens is het ons nu duidelijk geworden, waarom in deze zinnen de 4de naamval de natuurlijke plaatsvervanger is van den tweeden.

Andere oorzakelijke voorwerpen nemen voor ons taalgevoel weer meer het karakter van bijwoordelijke bepalingen aan. In: *hij haakt naar de genietingen der wereld* b. v. is naar de genietingen der wereld voor ons vrijwel een bepaling van doel geworden: het geeft voor ons het doel, niet de oorzaak van het haken aan.

¹⁾ Vergel. verder: *Gedenk hen, die lijden. Wij betreuren zijn afsterven en zullen hem steeds in vriendschap gedenken.*

Waar nu echter zooveel oorzakelijke voorwerpen hun oorspronkelijke beteekenis vrijwel geheel verloren hebben, daar wordt het uiterst moeilijk een definitie van deze voorwerpen te geven, waarin zoo scherp en zoo juist het gemeenschappelijk kenmerk van alle oorzakelijke voorwerpen aangegeven wordt, dat zij ons in staat stelt, in elk voorkomend geval een oorzakelijk voorwerp gemakkelijk te onderkennen. Het veiligst doet men m. i., als men een oorz. voorw. omschrijft als den naam of de aanduiding van de zelfstandigheid, die de aanleiding is tot de werking, in het gezegde vermeld en die tevens die werking ondergaat. Om de oorz. voorwerpen dan te onderscheiden van de bepalingen van oorzaak, in beteekenis zoo nauw aan de oorz. voorwerpen verwant, lette men er dan op, dat bepalingen van oorzaak nooit noodzakelijke aanvullingen bij het gezegde zijn en nooit de zelfstandigheid beteekenen, die tot op zekere hoogte het lijdend voorwerp van de werking is.

§ 15. Vele werkw., die vroeger een oorzakel. voorw. in den genitief bij zich kregen, krijgen thans een lijdend voorwerp in den accusatief bij zich. Zulke werkw. zijn b.v.: *beginnen, vergeten, vragen* (verg. *desgevraagd*), *verdienen, belijden, bekennen, rooven, loven*, enz.

Het is gemakkelijk duidelijk te maken, hoe deze oorz. voorw. langzamerhand lijdende voorw. kunnen zijn gaan worden.

Toen men vroeger zei: *de stervende beled zijner zonden* zag men in zijn zonden in de eerste plaats de aanleiding tot de werking *bekennen* en zette men *zijn zonden* diensvolgens in den genitief van oorzaak: *zijner zonden*. Toch waren *zijn zonden* ook passief, ondergingen zij de werking *bekennen*; immers: zij werden bekend. Wat nu eerst bijdenkbeeld was (n.l. dat de zonden bekend werden) werd langzamerhand hoofddenkbeeld; en wat eerst hoofddenkbeeld was (n.l. dat de zonden de aanleiding tot de werking waren) verviel in den loop van den tijd geheel en al en zoo werd het oorz. voorw. een lijdend. (Verg. § 13).

§ 16. In de voorgaande paragrafen hebben wij het kenmerk of de kenmerken van elk der drie groepen van voorwerpen trachten op te sporen; we staan thans voor deze hoogst gewichtige vraag: wat zijn eigenlijk voorwerpen? Wat is het kenmerk, dat de drie groepen van voorwerpen gemeenschappelijk

hebben en waardoor zij zich van de andere bijwoordelijke bepalingen als een afzonderlijke rubriek afscheiden?

Velen beweren — zie b.v. Terwey, 9de dr. § 11 — dat voorwerpen zulke bepalingen zijn, die noodzakelijk bij de werking, in 't gezegde uitgedrukt, zijn betrokken, d. i. die daarop invloed uitoefenen of den invloed daarvan ondervinden. Dit kan niet goed zijn. In: *Met een nieuwe pen schreef Jan op mooi postpapier een langen brief aan zijn vader* zijn een lange brief en zijn vader ongetwijfeld noodzakelijk bij de werking *schrijven* betrokken; maar zijn de pen en het postpapier dat niet? Kunnen wij schrijven zonder een pen of iets dergelijks; zonder papier of een andere dusdanige zelfstandigheid? In: *Mocder snijdt de boterhammen met het nieuwe mes* zijn de boterhammen evenzeer, ongetwijfeld noodzakelijk bij de werking *snijden* betrokken; maar is dit met het mes niet evenzeer het geval? Kunnen wij snijden zonder mes? En ondergaat de pen niet den invloed van het schrijven; het mes niet dien van het snijden; en oefenen de pen en het mes op het schrijven en snijden geen invloed uit? Schrijven wij met een versleten pen even netjes en even vlug als met een nieuwe?

Anderen beschouwen de voorwerpen als noodzakelijke aanvullingen bij de werking van het gezegde. En inderdaad: in: *ik prijs den leerling; ik beloof hem een gulden; gij hoort mijn verzoek aan; gedenk te sterven*; kunnen de lijdende, belangh. of oorzakelijke voorwerpen niet gemist worden; wij kunnen toch niet zeggen: *ik prijs; ik beloof; gij hoort aan; gedenk*. Maar desniettemin deugt ook deze definitie niet; en wel om tweeërlei reden. In de eerste plaats, omdat een groot aantal voorwerpen geen noodzakelijke aanvullingen bij het gezegde meer zijn. *Jan leest; Piet schrijft; ik eet; gij stontd verstomd*; zijn volledige mededeelingen, die niet de minste aanvulling meer behoeven, En ten andere: er zijn ook verscheidene bijwoordel. bepalingen van plaats, tijd e.a., die noodzakelijke aanvullingen bij de werking van het gezegde zijn. In: *het publiek stroomde naar den schouzburg; hij is in Rotterdam woonachtig; dit boek kost vijf gulden*; kunnen *naar den schouzburg; in Rotterdam; vijf gulden*; niet gemist worden; wij kunnen toch niet zeggen: *het publiek stroomde; hij is woonachtig; dit boek kost*.

Zie verder: Aanteekening IV hierachter.

Maar wat is dan het kenmerk, waardoor de voorwerpen zich als een afzonderlijke groep van de overige bepalingen onderscheiden?

Het antwoord op deze vraag moet luiden: zulk een kenmerk bestaat er niet; in elk geval is het op dit oogenblik nog niet gevonden. We kunnen alleen zeggen, dat we drie soorten van bepalingen voorwerpen noemen; het wezen van elke soort van voorwerpen afzonderlijk kunnen wij vrij nauwkeurig omschrijven, maar het is ons nog niet gelukt, scherp de grenslijn te trekken tusschen de voorwerpen eenerzijds en de overige bepalingen anderzijds; voorzooverre wij kunnen nagaan, bestaat er zulk een grenslijn ook niet.

B. DE BIJVOEGLIJKE BEPALINGEN.

§ 17. Onder een bijvoeglijke bepaling verstaat men een zinsdeel, dat een hoedanigheid of bijzonderheid van een zelfstandigheid noemt: mijn *boek*; uw *huis*; het groote *huis*; het *huis* in den tuin; die *boom* in den tuin.

Onder de bijvoegl. bepalingen onderscheidt men als ondergroepen: a. de bijstellingen; b. de bepalingen van gesteldheid.

§ 18. De bijstellingen. In: *het boek van Hendrik*; *het gordijn voor de groote spiegelruit*; *de lamp in mijn studeerkamer*; *zijn van Hendrik, voor de groote spiegelruit, in mijn studeerkamer* bijvoegl. bepalingen bij *het boek*, *het gordijn* en *de lamp*. Die bepalingen bestaan uit een zelfstandig naamwoord (zelf al of niet vergezeld van bepalingen), voorafgegaan door een voorzetsel. Die voorzetsels drukken dan de betrekking uit, waarin het zelfst.-naamwoord tot het bepaalde woord staat. Soms wordt de verbinding bewerkt door een naamvals-vorm van het zelfst. naamw.: *Vaders jas*; *Hendriks boek*; *Moeders verjaardag*.

Welnu, een bijstelling is een zelfstandig naamw. (zelf al of niet vergezeld van nadere bepalingen), dat den dienst doet van een bijvoegl. bepaling, en dat niet door een voorzetsel of een buigingsvorm met het bepaalde woord is verbonden. Het is dus — om zoo te zeggen — zoo maar los bij het bepaalde woord gesteld; vandaar de naam bijstelling. Voorbeelden: *Haarlem*, de hoofdstad van Noord-Holland;

de provincie Utrecht; het amendement-Schaepman; het wetsontwerp-Van Houten; Napoleon, de kolossus der negentiende eeuw; Leiden, het Hollandsche Athene. Gelijk uit deze voorbeelden blijkt, is een bijstelling dikwijls een andere naam voor de bepaalde zelfstandigheid; dikwijls, maar lang niet altijd; zoo is b.v. in: *het amendement-Schaepman*, Schaepman geen andere naam voor amendement.

Soms gaat de bijstelling aan het bepaalde woord vooraf. Zoo doet men m. i. het verstandigst, als men in: *ik spreek niet over den mensch, maar over den dichter Bilderdijk*; den mensch en den dichter opvat als bijstellingen bij *Bilderdijk*; en niet omgekeerd *Bilderdijk* als een bijstelling bij *den mensch* en *den dichter*. Men wil met dezen zin toch zeggen, dat men spreekt over *Bilderdijk*, niet echter als mensch, maar als dichter. De woorden *mensch* en *dichter* dienen dus om de voorstelling, door het woord *Bilderdijk* bij ons opgewekt, nader te omlijnen en zijn dus bepalingen bij dat woord. Zoo zijn ook in: *ik bedoel niet de stad, maar de provincie Utrecht*; de stad en de provincie bijstellingen bij *Utrecht* en is niet omgekeerd *Utrecht* een bijstelling bij *de stad* en *de provincie*.

Wanneer een zelfst. naamw. den dienst doet van een bepaling bij een geheelen zin, zonder daarmee verbonden te zijn door een voorzetsel of buigingsvorm, heet het ook een bijstelling: *Deze man is ongetrouwd gebleven, opdat hij des te beter voor zijn ouders zou kunnen zorgen*; een zeldzaam voorbeeld van kinderlijke liefde. *Zij stierf — zalig voorrecht van de vromen — met de hoop in het hart en een glimlaach op de lippen.*

§ 19. Bepalingen van gesteldheid. Deze bepalingen drukken de gesteldheid uit van een zelfstandigheid:

a. onder de werking. *Bleek van toorn verliet zij het vertrek. Ik vond hem badende in zijn bloed. Als vader gevoel ik mij verplicht u te waarschuwen. Het schip kwam lek de haven binnen.*

b. volgens de werking. *Ik noem hem mijn vriend. De politie houdt hem voor den dader. Dat noem ik werken voor den kost. Onze oude kluchtspelen worden walgelijk gescholden door de kieskeurigheid dezes tijds. (P.) Hij schold hem uit voor een dief.*

c. ten gevolge van de werking. *Hij is tot burgemeester*

van dat dorp benoemd. De schilder verft de deur groen. Hij drinkt het glas leeg. Hij heeft zich schor geschreeuwd.

(Vergel. verder Aanteekening V hierachter.)

§ 20. Onder de bijvoegl. bepalingen verdienen vooral de aandacht die, welke door als en dan aan het bepaalde woord verbonden worden. Men zou ze bijv. bepalingen van vergelijking kunnen noemen. Vb.: *Hij verdient geld als water* (= veel geld). *Ons vaderland mag trotsch zijn op een schilder als Rembrandt, een dichter als Vondel, een denker als Spinoza. Er zijn misschien physiologen onder mijne lezers, die zich verbazen, hoe een vader als deze een zoon kon hebben als den zeerob. (P.) Voor de werken, door hem in het licht gezonden, had hij (de uitgever Arnold Willis) geen anderen toetssteen dan den aftrek. (P.)*

Oorspronkelijk waren dergelijke zinsdeelen onvolledige vergelijkende bijzinnen. Die bijzinnen werden — als onwillekeurig — in onvolledigen vorm gebezigd, eensdeels omdat de ontbrekende deelen zoo gemakkelijk uit den hoofdzin ingevuld konden worden; anderdeels omdat anders de geheele samengest. zin zeer onwelluidend geklonken zou hebben. Zoo zou b.v. de laatste zin geluid hebben: *Voor de werken, door hem in het licht gezonden, had hij geen anderen toetssteen, dan de aftrek een toetssteen is.*

Maar juist omdat dergelijke zinnen sinds zooveel jaren in hoogst onvolledigen vorm gebruikt worden, heeft men langzamerhand het besef verloren, dat de woorden, die uitgedrukt worden, een geheel zin vertegenwoordigen en begint men ze meer en meer als deelen van den hoofdzin — en wel als bijv. bepalingen — te beschouwen. Duidelijk blijkt dit daaruit, dat Potgieter in de boven aan hem ontleende voorbeelden schrijft: den zeerob en den aftrek. Klaarblijkelijk maakten deze woorden op het zoo fijn ontwikkelde taalgevoel van dezen auteur niet meer den indruk van onderwerpen van onvoll. zinnen, maar van bijvoegl. bepalingen bij zoon en toetssteen. En inderdaad: de woorden zeerob en aftrek zeggen ons, welke zoon en welke toetssteen bedoeld worden.

Tegenwoordig wordt het meer en meer gebruikelijk, zulken bijv. bep. v. vergelijking den naamval te geven van het bepaalde woord: *hij heeft in deze dagen van beproeving geen trouwer*

vriend gehad dan een verren neef. Alleen persoonl. voornw. worden in dit geval nog vaak in den onderwerpsvorm gebezigd: Men moet met een vrouw als zij wat voorzichtig wezen.

C. DE BIJWOORDELIJKE BEPALINGEN.

§ 21. Naar de beteekenis worden de bijw. bep. verdeeld in:

a. bepalingen van plaats. *Jan loopt op de brug. Hij staat voor de deur.*

b. bepalingen van tijd. *Ik kom morgen bij u. Men teekende staande de vergadering voor een aanzienlijk bedrag in. Hij gaat 's avonds nooit uit.*

c. bepalingen van hoedanigheid. *Hij schrijft netjes. Dit meisje zingt valsch. Hij werkt met ijver.*

d. bepalingen van hoeveelheid en graad. *Dit boek kost een rijksdaalder. Hij heeft veel gewerkt in zijn leven. Die postbode loopt vijf mijlen per uur. Hij heeft buitengewoon hard gewerkt. Op die soirée hebben wij ons in de hoogste mate verveeld. Die man wordt te dik.*

e. bepalingen van oorzaak. Deze bepalingen worden weer verdeeld in bepalingen van oorzaak, reden en grond.

Een oorzaak is een feit, dat noodzakelijk een ander feit tot gevolg heeft, zoo een andere oorzaak dit ten minste niet belet. *Door den regen zijn de straten nat geworden. Door dien val heeft hij zijn arm gebroken. Hij werd bleek van schrik.*

Een reden is een feit, dat een mensch of dier beweegt een ander feit te verrichten. Wat voor den eenen mensch of het eene dier dus een reden is, om iets te doen, behoeft dit nog niet voor een ander met wil begaafd schepsel te zijn. *Uit wanhoop is hij in het water gesprongen. Uit medelijden nam hij die kinderen tot zich.*

Een grond is een feit, waaruit ons verstand een ander als gevolgtrekking afleidt. Ook noemt men een grond een zoodanig feit, waardoor voor het verstand het plaatsgrijpen van een ander feit kan verklaard (gemotiveerd) worden. Het laatste feit is dan gegrond op het eerste. *Uit de gelijkheid van de hoeken van dezen driehoek volgt de gelijkheid van zijn zijden. Krachtens de bepalingen der wet was hij strafschuldig. Hij is veroordeeld wegens valscheid in geschrifte.*

f. bepalingen van middel. *Hij heeft dit met een nieuwe pen geschreven. Door middel van het Noordzee-kanaal is Amsterdam met de Noord-Zee verbonden.*

g. bepalingen van voorwaarde. *Bij vriezend weer blijf ik thuis. Hij had bij meerdere inspanning zijn doel kunnen bereiken. In geval van verzet, zoudt ge van uw wapenen gebruik kunnen maken.*

h. bepalingen van toegeving. *Uw vriend is in weerwil van zijn hoogen leeftijd nog flink ter been. Ondanks zijn ijver is hij niet geslaagd. Niettegenstaande (trots) mijn verbod is hij toch uitgegaan.*

i. bepalingen van gevolg. *Tot mijn groote blijdschap is dit werk goed geslaagd. Tot groot vermaak der kinderen vertoonde de goochelaar eenige zijner kunststukjes.*

j. bepalingen van doel. *Hij schrijft om den broode. Die jonge geleerde heeft tot voltooiing zijner studiën een wetenschappelijke reis ondernomen. Hij doet dat voor zijn gezondheid.*

k. bepalingen van beperking. *Voor zijn leeftijd is die knaap flink ontwikkeld. Ik heb hem aangaande die zaak goed ingelicht. Hij is oud van jaren, maar jong van harte.*

l. bepalingen van vergelijking. *Hij boog als een knipmes. Als de wind liep hij weg. Hij ging er als de kippen (d. i. vlug) naar toe. Dat kind groeit als een kool. Hij vloekt als een ketter. Ik sliep als een roos. Hij kan praten als Brugman. Hij heeft zich in die zaak als een cerlijk man gedragen. De Beeldenstorm verspreidde zich als met der stormen vaart. Hij heeft mij meer dan hartelijk ontvangen. Dit is al langer dan drie jaar geleden.*

Deze bepalingen zijn eigenlijk naar de beteekenis bepalingen van hoedanigheid of graad; alleen naar den vorm zijn ze bepalingen van vergelijking.

m. bepalingen van modaliteit. Deze geven de betrekking te kennen, waarin de werking van den zin staat tot de werkelijkheid. *Hij komt wellicht. Hij heeft dat niet gezegd. Mijs inziens (mijs erachtens) heeft hij die zaak verkeerd ingezien. Volgens de couranten (volgens zijn zeggen) is de koning reeds overleden.*

n. bepalingen van omstandigheid. Alle bepalingen, die niet gevoegelijk tot een van de voorafgaande groepen gebracht kunnen worden, noemt men bepalingen van omstandigheid. De betrekking, waarin zulk een bepaling tot de werking staat, wordt ons nog niet zoo duidelijk bewust, dat we die reeds met een naam kunnen benoemen, welke den aard dier betrekking

duidelijk aangeeft. *Hij gaat met zijn vader uit. Ik heb hem tevergeefs gewacht. Hij kwam met leege handen weer thuis. De soldaat stond op post, het geweer bij den voet. Zonder blikken of blozen zegt die onbeschaamde jongen allerlei leugens.*

D. ONDERWERP EN GEZEGDE.

§ 22. Gelijk ons in 't hoofdstuk, handelende over de Hoofdbestanddeelen van den enkelv. zin, gebleken is, moet een zinsdeel, om het **grammaticale** onderwerp van een zin genoemd te mogen worden, aan de volgende twee kenmerken voldoen:

a. 't moet de naam of de aanduiding eener zelfstandigheid zijn, die de werking verricht; ondergaat; of er door wordt voortgebracht.

b. het werkw. van den zin moet zich in zijn persoonsvorm naar dat zinsdeel schikken.

In: *Jan loopt op straat* voldoet *Jan* aan deze beide kenmerken en is diensvolgens het onderwerp van genoemden zin. In: *ik sla een hond* voldoet *een hond* slechts aan één der twee genoemde kenmerken (de hond ondergaat n.l. de werking, maar bepaalt niet den persoonsvorm van het werkw.) en is dus niet het onderwerp van dien zin. In: *ik hoor mijn broer zingen* noemt men *mijn broer* dikwijls het lijdend voorw. bij *hoor* en het onderwerp van *zingen*. Dit is fout. Wel verricht *mijn broer* de werking *zingen*, maar 't is toch niet het **onderwerp** van *zingen*, omdat het niet den persoonsvorm van *zingen* beheerscht. Zeg men daarentegen in keukenmeiden-stijl: *ik hoor, mijn broer zingt*, dan eerst is *mijn broer* het onderwerp van de werking *zingen*.

In: *ik hoor mijn broer zingen* is *mijn broer* echter niets anders dan het lijdend voorwerp bij *hoor*.

§ 23. Er zijn sommige werkw., die het begrip zijn of een wijziging van dat begrip uitdrukken. Zulke ww. zijn bijv.: *blijven* (voortdurend zijn), *schijnen* (naar het uiterlijk zijn), *lijken*, *blijken*, *voorkomen*, *dunken* (naar iemands meening zijn), *heeten* (in de bet. van *genoemd worden* = naar den naam zijn). Zulk een werkw. vormt soms in verbinding met één of meer andere woorden het gezegde van een zin: *Jan is ziek. Uw broer wordt officier. Die handelwijze dunkt mij hoogst onverstandig.*

Onder het naamwoordelijk deel van het gezegde verstaat men het woord of de woorden, die met een van de genoemde werkw. het gezegde van den zin vormen. Zoo is in: *Jan is ziek*, *ziek* het naamwoordelijk deel van het gezegde; de persoonsvorm *is* vormt er het werkwoordelijk deel van.

§ 24. Als naamwoordelijk deel v. h. gezegde kunnen b.v. voorkomen:

a. een hoedanigheidswoord (bijv. naamw., telw., bijwoord): *gij zijt eerlijk*; *die hond is zijn meester trouw*; *de arbeiders zijn weinige*; *de bui is over*; *mijn vriend is uit*; *de jas is aan*; *zijn geld is op*.

b. een zelfst. naamw. of een zelfstandig gebruikt voornaamw.: *mijn broeder is officier*; *hij wordt burgemeester*; *wees u-zelf*.

c. een naamwoord, voorafgegaan door een voorzetsel: *dit meisje is erg bij de hand*; *hij was in de war*; *een groote menigte volks was op de been*; *het water is van de kook*; *hij was goed op de hoogte van die zaak*.

d. een infinitief of een deelwoord: *zijn gedrag is te prijzen, te laken*; *het museum is nu niet te bezichtigen*; *zijn jas is gescheurd*; *de toegang is versperd*; *hij is getrouwd*; *de zaak is nog hangende*; *hij blijft sukkelende*.

Opmerking bij a. In plaats van: *mijn vriend is uit*, heeft men vroeger wellicht gezegd: *mijn vriend is uitgegaan*, waarin *uit* een bijwoord was, daar het diende ter bepaling van het ww. *gaan*. In: *mijn vriend is uit* dient *uit* echter nu niet meer ter bepaling van *gaan*, maar vormt het een deel van het samengest. werkw. *uit-zijn* = *niet thuis zijn*. Vergelijk: *zijn goede leventje was uit*; *ik ben op van al het werken, dat ik gedaan heb*, waarin men achter *uit* en *op* geen gepast verleden deelw. zou kunnen invullen; *uit-zijn, op-zijn* zijn hier samengest. werkw., beteekenende onderscheidenlijk *geëindigd zijn*; *doodelijk vermoeid zijn*. Men noemt *op, uit, aan*, in *op-zijn, uit-zijn, aan-zijn* echter gewoonlijk nog bijwoorden, omdat die woordjes buiten deze samenstellingen vaak als bijwoorden voorkomen en deze constructies ongetwijfeld voor een deel ontstaan zijn uit andere, waarin genoemde woordjes dienden ter bepaling van een werking. Vergel.: *de jas is aan* met *de jas is aange-trokken*.

§ 25. Wanneer de werkw. *zijn, schijnen, lijken*, enz. met een of meer andere woorden het gezegde van een zin vormen, dan noemt men ze koppelwerkwoorden. Deze naam is niet gelukkig gekozen, daar hij tot de verkeerde gevolgtrekking leidt, alsof het naamwoordelijk deel v. h. gezegde het eigenlijke gezegde zou zijn, en het koppelwerkw. slechts zou dienen, om dat gezegde aan het onderwerp te koppelen, te verbinden. In: *mijn vader wordt oud* is *oud* echter niet het gezegde van den zin; ook *wordt* is het niet; maar de woorden *wordt* en *oud* vormen te zamen het gezegde van dien zin. (Verg. § 4).

Enkele van de genoemde werkw. kunnen ook wel alleen, zonder hulp van andere woorden, het gezegde van een zin vormen; dan noemt men ze zelfstandige werkw. B.v.: *de zon schijnt; God is; de liefde blijft; alles wordt en vergaat weer.*

§ 26. Enkele werkw., die gewoonlijk niet het begrip *zijn* of een wijziging daarvan uitdrukken, nemen soms nagenoeg de beteekenis van een koppelwerkwoord aan. Zulke werkw. zijn b.v.: *zitten, staan, liggen, vallen, raken, zien: die vrouw zit verlegen om een meid; uw broer valt wat driftig; de kans staat schoon; hij staat schuldig aan een misdrijf; dit meisje telt achttien jaren.*

Slechts nagenoeg nemen die woorden de beteekenis van het w.w. *zijn* aan; want — gelijk uit de gegeven voorbeelden blijkt — gewoonlijk schemert de oorspronkelijke beteekenis nog vrij duidelijk door de gewijzigde heen. Zoo zal men wel zeggen: *hij ligt ziek*; maar niet: *hij staat ziek*; omdat men iemand, die ziek is, zich liefst als liggend en niet als staande voorstelt. Omgekeerd zal men zeggen: *hij staat schuldig aan een misdrijf*; omdat men zich een misdadiger het liefst denkt als staande tegenover den rechter, die hem vonnissen zal.

§ 27. In: *ik hoor gillen* is gillen het lijdend voorw. bij hoor. Een infinitief (al of niet voorafgegaan door *te*), die zich aldus onmiddellijk aansluit bij den persoonsvorm, kan zijn:

a. lijdend voorwerp: *ik hoop te komen; gij wilt heengaan; hij rekent den eersten prijs te zullen winnen* (in dezen zin is *den eersten prijs* dan weer het lijdend voorw. bij *te zullen winnen*).

b. bepaling van gesteldheid bij het onderwerp: *uw zuster zit te breien (= zit breiende); die man staat al een uur te wachten (= staat wachtende).*

c. oorzakelijk voorwerp: *de generaal was genoodzaakt terug te trekken; ik ben besloten dit te doen* (in dezen zin is *dit* dan weer het lijdend voorw. bij *doen*).

In dergelijke zinnen beschouwt men den infinitief, die den dienst doet van een lijdend voorw. of een bep. v. gesteldh. gewoonlijk als een deel van het gezegde. De zin: *uw zuster lag te slapen* wordt dus ontleed: *uw zuster, onderwerp; lag te slapen, gezegde*. Daarentegen ontleedt men den zin: *hij aarzelde zijn goedkeuring aan dit besluit te geven* aldus: *hij, onderw.; aarzelde, gezegde; te geven, oorz. voorw. bij aarzelde; zijn goedkeuring, lijd. voorw. bij geven; enz.*

§ 28. Voor: *ik zag hem op den grond* liggen, zei men vroeger: *ik zag hem* liggende *op den grond*, waarin liggende een bep. v. gesteldh. bij *hem* was. Stipt genomen is in den eerstgenoemden zin *liggen* evenzeer een bep. v. gesteldh. bij *hem*; gewoonlijk echter ontleedt men zulk een zin aldus: *ik, onderw.*; *zag liggen, gezegde*; *hem, lijd. voorw.* bij *zag*; *op den grond, bep. v. plaats* bij *liggen*. Zoo moest de zin: *ik hoorde hem een fraai lied zingen*, eigenlijk ontleed worden: *ik, onderw.*; *hoorde, gezegde*; *hem, lijd. voorw.* bij *hoorde*; *zingen (= zingende), bep. v. gesteldh.* bij *hem*; *een fraai lied, lijd. voorw.* bij *zingen*. Gewoonlijk echter ontleedt men zulk een zin aldus: *ik, onderw.*; *hoorde zingen, gezegde*; *hem, lijd. voorw.* bij *hoorde*; *een fraai lied, lijd. voorw.* bij *zingen*. Vergel.: *hij kon het mooiste meisje uit de stad krijgen*; *de officier beval den soldaat zijn geweer af te zetten (den soldaat = belangh. voorw. bij beval*; *zijn geweer, lijd. voorw. bij afzetten)*; *het zeegevaarte (nl. de stoomboot) voelt zijn ingewanden leven*, waarin *voelt leven = gez.*; en *zijn ingewanden = lijd. voorw. bij voelt*.

Naar analogie van dergelijke zinnen ontleedt men een zin als: *de onderwijzer laat den onoplettenden leerling zijn les overschrijven*, gewoonlijk aldus: *de onderwijzer, onderw.*; *laat overschrijven, gezegde*; *den onoplettenden leerling = lijd. voorw. bij laat*; *zijn les, lijd. voorw. bij overschrijven*. In: *ik laat hem niet weggaan is laat weggaan, gezegde*; en *hem, lijd. voorw. bij laat*.

§ 29. Het werkwoord worden beteekende vroeger ook geschieden, plaatsgrijpen. Voor: *daar geschiedde een groot ongeluk* kon men b.v. zeggen: *daar werd een groot ongeluk*. Zoo beteekenden: *daar wordt dansen*; *daar wordt vechten*; *daar wordt schellen* hetzelfde als: *daar geschiedt dansen, vechten, schellen*. Toen nu in later tijd het w.w. *worden* in de beteekenis van *geschieden* verouderd was, heeft men het w.w. *worden*, dat in deze en dergelijke constructies voorkwam, ten onrechte voor het hulpwerkw. van den lijdenden vorm aangezien en toen men eenmaal deze vergissing begaan had, verving men den infinitief door een verleden deelwoord. (Verg. *die brief werd door mij geschreven*). Zoo ontstonden zinnnetjes als: *daar wordt* gedanst; *daar wordt* gevochten; *daar wordt* gescheld. Dergelijke constructies zijn om twee redenen merkwaardig. In de eerste plaats, omdat het zinnen zonder onderwerp zijn. De infinitief toch, die in zulk een zinnetje het onderwerp was, werd bij

vergissing vervangen door een verleden deelw., dat als deel van het gezegde beschouwd wordt. In de tweede plaats, omdat in dergelijke zinnen onovergankelijke w.w. schijnbaar in den lijdenden vorm kunnen voorkomen. Schijnbaar; want als wij zeggen: *daar wordt gedanst*, dan willen wij volstrekt niet te kennen geven, dat er ergens een niet genoemde zelfstandigheid de onoverg. werking *dansen* ondergaat; maar wij bedoelen er mee, wat de zin ook vroeger uitdrukte, n.l. dat er ergens de werking *dansen* plaatsgrijpt. Het werkw. heeft in zulk een zin het uiterlijk van een werkw. in den lijdenden vorm; niet de beteekenis. De zin heeft — om het zoo eens uit te drukken — niet een **passieve**, maar een **actieve** beteekenis. Niet het **ondergaan**, maar het **verrichten** eener werking wordt er in uitgedrukt.

§ 30. In sommige zinnen komt het onbepaalde voornaamw. het als onderwerp voor: *het regent, het sneeuwt, het hagelt, het tocht hier, het schemerde hem voor de oogen; het is kermis, het is nacht, het was de dageraad van een nieuwen tijd*. Hier wordt namelijk geheel en al in het midden gelaten de zelfstandigheid, waarvan de werking van het gezegde uitgaat, of waaraan zij wordt toegekend.

Men lette er wel op, dat in: *het is zeker, dat hij komt; het* geen onbepaald, maar een persoonlijk voornaamw. is; immers, 't duidt hier iets bepaalds aan, t.w. den inhoud van den volgende zin.

§ 31. Indien *ik ben het* antwoord is op vragen als: *Zijt gij de dader? Zijt gij de dokter? Zijt gij de schrijver van het boek?*, dan beschouwde men vroeger *ik* als onderwerp van den zin; is *ik ben het* het antwoord op vragen als: *Wie klopt daar? Wie schelt daar? Wie spreekt daar?*, dan beschouwde men op grond van een vrij gezochte redeneering het als onderw. v. d. zin en *ben ik* als gezegde. Tegenwoordig vat men — en terecht — vrij algemeen *ik* in zinnen als *ik ben het* in alle gevallen als grammaticaal onderwerp v. d. zin op. Immers, het beheerscht in beide zinnen den persoonsvorm van het werkwoord.

§ 32. Er zijn enkele zinnen zonder grammaticaal onderwerp. (Verg. § 7). In dergelijke zinnen wordt eenvoudig het plaatsgrijpen of ondergaan van een werking vermeld, zonderdat er bij gezegd wordt, welke zelfstandigheid die werking verricht of ondergaat: *Er hebben, argeloos, naar 't zacht gevelei geluisterd,*

Er hebben, onbedacht, het schalke spel gesmaakt, Tot in dien gulden droom heur toekomst werd verduisterd, Tot ze uit den blijdsten lach in tranen zijn ontwaakt. (Emma, Potgieter).

In de meeste zinnen komt echter een woord voor, dat den dienst van onderwerp doet en dat de zelfstandigheid noemt of aanduidt, welke de werking verricht of ondergaat: *Jan schijft. De hond wordt geslagen.* Het onderwerp noemt als 't ware de zelfstandigheid, die wij tot voorwerp van onze beschouwing gemaakt hebben; 't gezegde vermeldt, wat wij aan die zelfstandigheid hebben opgemerkt.

In de oudere geschriften vindt men daarentegen zeer veel zinnen, waarin men tevergeefs een woord zoekt, dat den dienst van onderwerp doet. Dit komt, omdat oudtijds de zelfstandigheid, die de werking verrichtte of onderging, reeds in vele gevallen door den persoonsvorm van den zin voldoende aangeduid werd, zoodat het overbodig was, die zelfstandigh. nog eens door een woord aan te duiden.

Moest men b.v. in 't Gotisch zeggen: *zij kwamen in het land*, dan zei men niet: eis (zij) qemun (= kwemen = kwamen) in landa, maar men zei kortweg: qemun in landa; de persoonsvorm qemun wees toch al voldoende aan, dat de 3de pers. meerv. de werking verrichtte. Want: wij *kwamen in het land* luidde in die taal: qemum in landa; en gij (meerv.) *kwaamt* was qemuth. De persoonsvorm qemun was in genoemden zin dan ook niet uitsluitend het gezegde; hij was onderwerp en gezegde beide, die hier in een ondeelbaren vorm samengesmolten waren.

Toen nu in later tijd de persoonsvormen v. d. werkw. meer en meer aan elkander gelijk en zóó langzamerhand nietszeggende vormen werden, toen eerst werd het noodig, de aanduiding v. h. onderw. door een voornw. of een ander zelfstandig gebruikt woord te doen geschieden, gelijk tegenwoordig het geval is. Slechts in één geval geschiedt voor ons taalgevoel de aanduiding v. h. onderw. nog door den persoonsvorm, t.w. wanneer het werkw. in de gebiedende wijs staat: *Schrijf netjes! Werkt met ijver!* In deze zinnen is dus de persoonsvorm onderwerp en gezegde beide.

Het onderwerp wordt noch door een woord genoemd, noch voor ons taalgevoel meer door den persoonsvorm aangeduid in volgende gevallen:

a. in zinnen als: *mij hongert; mij dorst; mij duizelt*. Waarschijnlijk zijn deze zinnen ontstaan uit: *het hongert mij; het dorst mij* enz., waarin *het* een onbepaald voornw. was, omdat men juist de zelfst., die de werking verrichtte, niet nader kon of wilde noemen. (Zie § 30).

b. in zinnen als: *daar wordt gedanst; daar wordt gescheld*. (Zie § 30).

c. in enkele losse zinnen, gelijk wij er zoo even een uit Potgieter hebben aangehaald.

In deze drie gevallen hebben wij dus te doen met zinnen zonder onderwerp.

§ 33. Onder het aangesproken onderwerp verstaat men den naam of de aanduiding v. d. zelfstandigheid, tot welke de spreker het woord richt: *Dirk, is de boot al aangekomen? — Jan, hebt ge uw werk al af?*

Gelijk men uit deze voorbeelden ziet, staat het aangesproken onderw. als zoodanig niet in eenige logische betrekking tot de overige deelen v. d. zin: 't verricht b.v. de werking van gezegde niet, noch ondergaat die; 't doet noch den dienst van een bijvoegl., noch dien van een bijw. bepaling; in één woord, 't is niet één van die begrippen, waartusschen in den zin eenigerlei verband wordt uitgedrukt. Men drukt dit gewoonlijk kort en eenigszins dichterlijk uit door te zeggen, dat het aangesproken onderwerp buiten de grenzen van den zin staat.

III. Bevestigende, vragende, ontkennende en elliptische zinnen.

§ 34. Een zin is bevestigend, als de werking v. h. gezegde aan het onderwerp wordt toegekend. *Jan wandelt. Die jongen is oplettend.*

§ 35. Een zin is ontkennend, als de werking v. h. gezegde aan het onderwerp wordt ontzegd. In een ontkennenden zin wordt het werkw. altijd bepaald door het bijwoord niet of door een woord van ongeveer gelijke beteekenis. *Jan wandelt niet. Hij heeft zich geenszins aan oneerlijkheid schuldig gemaakt.*

Wanneer de ontkennende bepaling niet betrekking heeft op de werking van het gezegde, maar op eenig ander zinsdeel, dan blijft de zin bevestigend. *Niet Jan, maar Piet heeft dien brief geschreven. Hij is niet altijd zoo rijk geweest. Uw vader heeft in deze zaak niet netjes gehandeld.* Soms heeft het ontken-

nende ne (= niet) een innige verbinding aangegaan met zulk een ander zinsdeel, ook al diende het eigenlijk ter bepaling van het werkwoord. Dergelijke zinnen zijn dus ook ontkennend. *Ik heb het boek nergens gevonden (nergens = ne ergens = niet ergens). Hij heeft niemand gezien. Ik heb nooit over deze zaak gesproken (= ik heb niet gesproken over deze zaak, op welken tijd ook.)*

§ 36. Een zin is vragend, als er naar het een of ander in wordt gevraagd. *Wie is daar? Hoe oud is hij?*

§ 37. Gelijk ons reeds in § 3 is gebleken, is een elliptische zin een zoodanige, waarin niet alle begrippen, die wij tot een gedachte verbonden hebben, met name genoemd of aangeduid zijn. V. b.: *Een vergeten burger, een gerust leven. Een jonge luiaard, een oude bedelaar. Een schip op strand, een baken in zee. Brand! Brand! Allen naar de markt! De dief vluchtte weg; wij hem achterna.*

Gelijk uit deze voorbeelden blijkt, gebruiken wij het meest elliptische zinnen, als wij spreekwoorden of andere bekende zegswijzen aanhalen, of wanneer wij in opgewekte gemoedsstemming ons den tijd niet gunnen, om alle samenstellende deelen van de gedachte één voor één te noemen. Het invullen van de weggelaten deelen van een elliptischen zin wordt aan den lezer of hoorder overgelaten.

§ 88. Zinnen, waarvan het werkw. in de gebiedende wijs staat, zijn niet elliptisch. Het onderwerp wordt immers dan door den persoonsvorm aangeduid: *Schrijf! Werkt met ijver!* Ook zinnen als: *Moed gehouden! Den moed niet laten zakken!* zijn niet elliptisch. Het verleden deelw. of de onbepaalde wijs heeft in dergelijke zinnen toch de beteekenis van een gebiedende wijs aangenomen.

Heeft een gebiedende wijs meer het karakter van een verzoek, dan van een gebod, dan wordt het onderwerp genoemd. *Karel, ga jij eens even naar den kruidenier! Jan, doe jij eens open!*

IV. De Samengestelde Volzin.

a. ONDERSCHIKKEED EN NEVENSCHIKKEND ZINSVERBAND.

§ 39a. Wanneer men in een langere of kortere reeks van zinnen iemand het een of ander mededeelt, moet men den inhoud van den eenen zin beter laten uitkomen, dan dien van den

anderen. In den eenen zin wordt toch een feit, een opmerking, een zedeles, een wat-dan-ook uitgedrukt, die de hoorder of lezer tot recht begrip van inhoud en strekking van hetgeen volgt, scherp in het oog dient te vatten; terwijl in een anderen zin vaak iets van ondergeschikt belang wordt medegedeeld: iets, dat men niet verzwijgen wil wegens het **verband**, waarin het tot een ander feit staat, maar dat op zich zelf beschouwd op een bepaalde plaats in onze rede van weinig belang is. Nu zou men op zoo'n zin, wiens inhoud goed moet uitkomen, uitdrukkelijk de aandacht kunnen vestigen door zinnen als: „wat nu volgt, dient goed in 't oog gevat te worden,” maar dergelijke invoegingen zouden op den duur vervelend worden en den gang van het verhaal of het betoog op zeer hinderlijke wijze onderbreken. Gelukkig echter heeft de taal o. a. in een verschillende **woordvoeging** van de onderscheidene deelen van den samengestelden zin zelf een uitmuntend middel geschapen, om den inhoud van den eenen zin scherp te doen uitkomen en dien van een anderen wat op den achtergrond te houden; om op den inhoud van den eenen zin het volle licht te doen vallen, en dien van een anderen — als van minder belang — in het schemerduister te laten. Iemand, die de taal goed weet te hanteeren, kan perspectief in een samengestelden zin, kan er kleur in brengen: perspectief, waardoor de eene gedachte op den voorgrond treedt, een andere op den achtergrond wijkt; kleur, waardoor de eene zin met hel licht bestraald wordt en een andere — waar 't noodig is — in een halfdonker verscholen blijft.

Welnu:

Wanneer een zin zoodanig aan een anderen verbonden is, dat wij den indruk krijgen, dat hij uitsluitend vermeld of in herinnering gebracht wordt ter wille van het **verband**, waarin hij tot dien anderen zin staat, dan is hij onderschikkend aan dezen laatsten verbonden. Een zin, die onderschikkend aan een anderen verbonden is, heet bijzin, ondergeschikte of afhankelijke zin. De zin, waaraan hij verbonden is, heet hoofdzin. Gewoonlijk is de inhoud van zulk een zin bekend of wordt hij als bekend verondersteld. In elk geval moet hij een gedachte bevatten, die tot recht verstand van het geheel slechts een ondergeschikte waarde heeft.

Wanneer een zin daarentegen zoodanig aan een anderen ver-

bonden is, dat wij den indruk krijgen, alsof hij niet uitsluitend vermeld wordt ter wille van het **verband**, waarin hij tot dien anderen zin staat, maar mede om zijn eigen **inhoud**, dan is hij nevenschikkend aan dezen laatsten verbonden. Twee zinnen, die nevenschikkend met elkaar verbonden zijn, heeten beide hoofdzinnen. In zulk een zin wordt gewoonlijk een nieuw feit meegedeeld; althans iets, waarop tot recht begrip van hetgeen volgt of voorafgaat, de volle aandacht van lezer of hoorder gevestigd dient te worden.

Een paar — naar wij hopen — sprekende voorbeelden mogen het gezegde ophelderen. Een paar voorbeelden, die ik ontleenen zal aan een leesboekje voor kinderen, getiteld: *De Oude Tolbaas* en geschreven door **KOOPMANS VAN BOEKEREN**. Dit boekje is geschreven in eenvoudige taal; maar de schrijver heeft klaarblijkelijk een fijn taalgevoel en weet het Nederlandsch uitmuntend te hanteeren.

In dit boekje maken wij kennis met een jongske, Frits genaamd. 't Is een zoontje van rijke ouders. Zijn moeder heeft hem beloofd, dat hij eenige vriendjes bij zich op visite mocht vragen en het kereltje is boven de wolken van blijdschap.

„Maar ziet, juist toen die blijde dag (nl. van de visite) zoo nabij kwam, werd de moeder van Frits ziek. Dit speet ons vriendje zeer, want hij hield veel van zijn moeder (nevengesch. zin; deze zin moet goed uitkomen, daar hij een karakteristieke eigenschap van Frits vermeldt en de sympathie voor hem moet opwekken). Hij vreesde ook, dat er van de visite niets zou komen, omdat het moeder wel te druk zou wezen.” (ondergesch. zin; bevat een gedachte, die eenvoudig vermeld wordt ter wille van het **verband**, waarin zij tot het voorafgaande staat, maar waarop niet het volle licht behoeft te vallen, omdat het in dit verhaaltje een feit van weinig beteekenis is).

De partij gaat onder deze omstandigheden natuurlijk niet door; de vriendjes worden door den huisknecht afgezegd.

„Maar Frits was een ferme jongen. Hoe klein ook, begreep hij reeds, dat prullen niet kon baten. Hij besloot zich goed te houden, want hij wist wel: dat zien vader en moeder niet graag. (Deze redeng. zin nevensch. verbonden aan het voorafgaande; die inhoud moet goed uitkomen: de bedoeling van den schrijver was hier juist, den kinderen goed op het hart te drukken, dat vader en moeder niet graag zien, dat kinderen

pruilen. Vandaar ook, dat de lijdende voorwerpszin *dat zien vader en moeder niet graag* ook den vorm van den hoofdzin krijgt). Daarentegen: *hoe klein ook*: ondergeschikte zin, bevattende een ons reeds bekend feit, dat hier alleen voor het **verband** herhaald wordt.

Met nog één voorbeeld uit dit boekje zullen wij deze paragraaf besluiten. Tot belooning van zijn flink gedrag bij deze gelegenheid mag Frits een maand bij zijn oom Willem logeeren. Oom woont op een buitenplaats en dagelijks moet Frits de krant van oom naar een ouden tolbaas brengen. Deze vriendelijke grijsaard kan aardig vertellen en verblijdt het ventje met menig leerzaam verhaal.

„Maar het verhaal van den tolbaas moest telkens afgebroken worden, omdat er dikwijls paarden of wagens door het tolhek kwamen (ondergesch. zin, bevattende een feit voor dit verhaaltje van weinig belang. Was het niet de reden van het herhaald afbreken van het verhaal geweest, dan zou de schrijver er wellicht niet eens over gesproken hebben. De zin wordt dus louter vermeld ter wille van het **verband**, waarin hij tot het voorafgaande staat, niet om zijn eigen inhoud). Zoodra de tolbaas een rijtuig hoorde aankomen, spoedde hij zich naar buiten, want — zeide hij — men mag de menschen niet laten wachten (nevengesch. zin; bevat een leering, die de schrijver goed wil laten uitkomen).

§ 39*b*. Of ik een zin onder-, dan wel nevenschikkend aan een anderen verbind, verandert niets aan zijn beteekenis, maar wel aan den indruk, dien hij op onzen geest maakt. 't Verschil tusschen het onder- en nevenschikkend zinsverband berust op een verschil in **voorstelling**; in voorstelling omtrent het meer of minder belangrijke van den inhoud van een zin ten opzichte van het gedeelte van onze rede, waarin hij voorkomt.

Verander ik dan ook in een samengestelden zin alle nevensch. zinnen in ondergesch. of omgekeerd, dan blijft de **beteekenis** van dien zin dezelfde; maar hij maakt toch een geheel anderen **indruk** op onzen geest. 't Is, of er door die verandering een geheel andere perspectief in den zin is gekomen, of licht en bruin er geheel anders in zijn aangebracht.

Een voorbeeld!

Mietje kon al heel aardig naaien, want zij was een vlug meisje. Maar zij was zeer achteloos en vergeetachtig. — In dezen samengest.

zin komt de inhoud van alle zinnen even goed uit: 't zijn alle hoofdzinnen. Verander ik de nevengesch. zinnen door ondergesch., dan krijg ik: *Ofschoon Mietje zeer achteloos en vergeetachtig was, kon zij al heel aardig naaien, omdat zij zoo vlug was.* Ieder met een ontwikkeld taalgevoel beseft dadelijk, dat nu de inhoud van sommige zinnen lang zoo goed niet uitkomt als bij de nevengesch. zinsverbinding.

Vergelijk verder:

Wij gaan morgen met den eersten trein op reis; te dien einde zullen wij vroeg opstaan. Wij zullen morgen vroeg opstaan, opdat wij met den eersten trein op reis kunnen gaan.

De prins, die zeer slim was, begreep de zaak dadelijk. De prins was zeer slim; dadelijk begreep hij de zaak.

Het bruggetje was zoo smal; slechts één jongen kon er tegelijk over. Het bruggetje was zoo smal, dat er slechts één jongetje tegelijk over kon.

Terwijl Jan zijn brief schrijft, ga ik wandelen. Ik ga wandelen; en in dien tijd schrijft Jan zijn brief.

Duidelijk blijkt ook uit deze voorbeelden, dat een bijzin slechts vermeld schijnt te worden ter wille van het **verband**, waarin hij tot een anderen staat; een nevengesch. zin wordt ook wel vermeld ter wille van dat verband, maar evenzeer om zijn eigen inhoud.

Samenvatting. Wanneer ik den inhoud van zin A in verband breng met dien van zin B, dan kan ik dat doen, alleen terwille van het **verband**, waarin A tot B staat. In dit geval verbind ik A **onderschikkend** aan B.

Ook kan ik zin A aan zin B verbinden, niet alleen om het **verband**, waarin hij tot B staat, maar ik kan hem vermelden, ook om zijn eigen **inhoud**. In dit geval verbind ik A **nevenschikkend** aan B.

Of een zin een **bij-**, dan wel een **hoofdzin** is, blijkt uit den **zinsbouw** (zie § 41) of uit den **toon**, zooals die gehoord wordt uit den mond van den spreker, of aangeduid — op papier — door leestekens. Vergel. de uitspraak van: *Komt gij van avond bij mij?* (**vragede hoofdzin**) en: *komt gij van avond bij mij* (**ondergesch. voorw. zin**), dan *zijt gij hartelijk welkom*. Evenzoo: *Haast u een beetje!* (**gebiedende hoofdzin**) en: *haast u een beetje* (**ondergesch. voorw. zin**), dan *haalt gij den trein nog wel*.

De in deze voorbeelden voorkomende voorw. bijzinnen hebben

nog wel de **woordschikking** van den vragenden en gebiedenden hoofdzin, maar niet meer den **toon**; en 't is deze wijziging van toon, die ze doet afdalen tot afhankelijke zinnen.

§ 40. Juist omdat een bijzin uitsluitend vermeld wordt ter wille van het verband, waarin hij tot den hoofdzin staat, daarom is hij voor ons taalgevoel ten innigste met den hoofdzin verbonden; 't is, alsof hij er een deel van uitmaakt. In vele gevallen kan een bijzin dan ook gevoegelijk door een zinsdeel vervangen worden; met een nevengeschikten zin is dit nooit het geval. Zoo staat: *ik ga niet uit, omdat het regent* in beteekenis en voorstelling gelijk met: *ik ga niet uit om den regen*. De zin: *Ik ga niet uit, want het regent* kan daarentegen niet vervangen worden door: *ik ga niet uit om den regen*. De twee zinnen zijn dan wel gelijk in beteekenis; maar niet in voorstelling. In den enkelv. zin wordt het voorgesteld, alsof over het regenen alleen gesproken wordt, omdat het de oorzaak van het niet-uitgaan is; in den samengest. zin heeft *want het regent* meer het karakter van een zelfstandige mededeeling. We zullen bijv. zeggen: *ik ga niet uit, omdat het regent*, als het den geheelen dag geregend heeft en de hoorder dan ook wel weet, dat het regent. Dit bekende feit brengen wij in herinnering om het **verband**, waarin het tot mijn niet-uitgaan staat. Daarentegen zeggen wij: *ik ga niet uit, want het regent*, als het pas is gaan regenen en we veronderstellen, dat de hoorder het niet weet, of er zoo gauw niet aan denkt. 't Is dan voor hem een onbekend feit, dat dan ook niet uitsluitend vermeld wordt ter wille van het **verband**, waarin het tot mijn niet-uitgaan staat.

§ 41. De woordschikking van een hoofdzin verschilt van die van een bijzin. Vergel.: *ik heb dit boek gisteren gekocht, omdat ik het voor mijn studie nodig heb* met: *ik heb dit boek gisteren gekocht; want ik heb het voor mijn studie nodig*.

Wanneer een hoofdzin met het onderwerp begint, is de woordschikking aldus: onderwerp; persoonsvorm; voorwerpen en bepalingen; die van de overgrootte meerderheid der bijzinnen is: onderwerp; voorwerpen en bepalingen; persoonsvorm. De woordschikking van den bijzin heet de afhankelijke woordschikking.

Bijna alle bijzinnen hebben de afhankelijke woordschikking; uitgezonderd zijn b.v.: a. de onderwerps-, gezegde-

voorwerps- en bijvoegl. afh. zinnen, die los naast den hoofdzin of het bepaalde woord staan; *b.* sommige vragende en gebiedende zinnen, die de beteekenis van toegevende of voorwaardel. zinnen hebben aangenomen (Verg. §§ 81 en 88); *c.* sommige zinnen, die met of beginnen: *Nauwelijks was hij binnen, of hij zakte op een stoel in elkander.* In deze gevallen blijkt uit den **toon**, waarop de zin wordt uitgesproken, dat wij met een **bij-** en niet met een **hoofdzin** te doen hebben.

§ 42. Een bijzin kan zelf weer vergezeld wezen van een bijzin; de eerste bijzin wordt dan de hoofdzin van den tweeden genoemd. B.v.: *Ik heb maar niet op u gewacht, omdat ik wel begreep, dat gij toch niet zoudt komen.* In dezen zin is: *omdat ik wel begreep* de hoofdzin van: *dat gij toch niet zoudt komen.*

§ 43. Men lette er op, dat een zin als: *Maurits en Frederik Hendrik hebben leiden met goed gevolg tegen de Spanjaarden gestreden* geen samengestelde zin is. In dezen zin wordt immers geen betrekking tusschen twee of meer gedachten uitgedrukt; de werking van het gezegde wordt er eenvoudig door meer dan één persoon in verricht. Men zegt, dat in zulk een zin het onderwerp veelvoudig is.

Ook de andere zinsdeelen kunnen veelvoudig zijn. Veelvoudige zinsdeelen kunnen b.v. verbonden zijn door de voegwoorden of voegwoordelijke uitdrukkingen: en; alsmede; benevens; als; zoowel-als; deels-deels; hoe-hoe; noch; noch-noch; maar; doch; of; of-of; hetzij-hetzij; schoon. Vb.: *Die huisknecht verdient honderd gulden 's jaars benevens kost en inwoning. Deels van kommer, deels van gebrek is die arme vrouw gestorven* (veelv. bep. v. oorzaak). *Ik ga dezen zomer hetzij naar Parijs, hetzij naar Londen. Die man wordt oud en grijs. De vijand ontzag leeftijd, noch kunne. Een geleerde, schoon min of meer droge verhandeling. Die jongen eet en drinkt te veel. Een beknopt, maar duidelijk verslag.*

Gelijk uit deze voorbeelden blijkt, staan veelvoudige zinsdeelen meestal met elkaar in aaneenschakelend of tegenstellend verband.

§ 44. Twee nevenschikte zinnen kunnen één of meer zinsdeelen gemeen hebben; worden die gemeenschappelijke deelen slechts ééns uitgedrukt, dan zijn de zinnen samengetrokken. *Mijn oom gaat naar Rotterdam en mijn neef naar Utrecht. Hij is arm, maar eerlijk.*

Men beschouwt de samentrekking alleen als geoorloofd, wanneer de gemeenschappelijke deelen in beide zinnen dezelfde beteekenis hebben en denzelfden dienst verrichten.

Voorbeelden van verkeerde zinssamentrekkingen: *Maurits had eerlang alles en in alles stout voorzien, om op den nullen grond den Spanjaard 't hoofd te biën* (Da Costa; Slag bij Nieuwpoort); voorzien beteekent hier in den eenen zin hetzelfde als het Fransche *prévoir*; in den anderen als het Fr. *pourvoir*. *Maar helaas! mijn snaren sprongen, En mijn speeltuig ligt daarneer. 'k Heb mij eenmaal heesch gezongen En geen stem of adem meer* (Bilderdijk); in den eenen zin is heb hier hulpwerkwoord van tijd en in den anderen een overg. werkw. met de bet. van bezitten. *Die ambtenaar wordt oud en daarom weldra gepensionneerd. De man, dien ik liefhad en al mijn zielsgeheimen toevertrouwde, is overleden.* Zooals men ziet, overtreden zelfs schrijvers van den eersten rang zonder eenige gewetenswroeging het voorschrift der strenge taalmeesters, waar dit zonder schade voor de duidelijkheid kan geschieden en waar dit gebiedend vereischt wordt door maat of rijm, door de schoonheid of de kernachtigheid van den stijl.

Algemeen wordt echter de samentrekking als geoorloofd beschouwd, wanneer het werkw. in de beide zinnen niet in denzelfden persoon staat of hetzelfde getal heeft: *Hij drinkt altijd bier en wij wijn. Hoe komt het toch, dat uw broer zoo rijk en gij zoo arm zijt?*

b. DE NEVENSCHIKKENDE ZINSVERBINDING.

§ 45. De nevenschikkende zinsverbinding kan zijn: *a.* aaneenschakelend; *b.* tegenstellend; *c.* redengevend.

§ 46. Het aaneenschakend zinsverband kan zijn:

a. zuiver aaneenschakelend en versterkend. Het zuiver aaneenschakelend zinsverband wordt uitgedrukt door de voegwoorden: *en, noch*; de voegwoordelijke uitdrukkingen: *zooewel-als; niet alleen (slechts, enkel)-maar ook*; en door de voegw. bijwoorden: *ook, bovendien, buitendien, daarbij, daarenboven*. Het versterkend zinsverband wordt bewerkt door het voegwoord *ja* en het voegw. bijw. *zelfs*. *Die bediende heeft een vast salaris van f 600 's jaars; bovendien heeft hij nog eenige bijverdiensten. Die dokter is niet alleen een kundig, maar*

ook een menschlievend man. Het leger werd verslagen, ja, het werd volkomen vernietigd.

b. rangschikkend. Dit zinsverband wordt uitgedrukt door de voegwoorden: *ten eerste, ten tweede* enz.; *allereerst, vooreerst, voorts, dan, vervolgens, wijders, daarna, eindelijk, ten slotte, ten laatste.* Hij is eerst naar Haarlem gegaan; daarna naar Rotterdam; ten slotte naar Utrecht.

c. verdeelend. Het zinsverband wordt uitgedrukt door de voegw. uitdrukkingen: *deels-deels, eensdeels-anderdeels, eenerzijds-anderzijds, ter eener zijde-ter anderer zijde, aan den eenen kant-aan den anderen kant, gedeeltelijk-gedeeltelijk.* De zaken van dien man zijn achteruitgegaan, deels omdat hij niet ijverig genoeg was, deels omdat hij te veel concurrentie kreeg.

§ 47. Het tegenstellend zinsverband kan zijn:

a. zuiver tegenstellend. In dit geval vormt de inhoud van den eenen zin niets anders dan een tegenstelling met dien van den anderen; vandaar de naam louter, zuiver tegenstellend zinsverband. Het zinsverband wordt bewerkt door het voegwoord *maar* of het voegw. bijw. *daarentegen.* *Zwitserland is hoog en bergachtig; Nederland daarentegen laag en vlak.*

b. plaatsvervangend tegenstellend. In dit geval vormt de inhoud van den tweeden zin niet enkel een tegenstelling met dien van den eersten, maar moet hij daarvoor in de plaats gesteld worden; vandaar de naam plaatsvervangend tegenstellend zinsverband. Het zinsverband wordt uitgedrukt door het voegw. *maar* en het voegw. bijw. *integendeel.* Soms wordt de ontkenning in den eersten zin versterkt door het bijwoord *neen*; dit woordje is in dit geval dus een bepaling van modaliteit bij het gezegde van den eersten zin. Vaak staat het dan ook al aan het begin van dien eersten zin. *Hij is niet lui, maar traag. Gij hebt dit huis niet te duur gekocht; integendeel, gij hebt er een koopje aan. Hij is geen volksmisleider, neen! hij is een vriend van waarheid en gerechtigheid. Neen, die man is niet slecht; hij is zwak.* Ook liever en of liever kunnen dit zinsverband uitdrukken: *Hij trad binnen; liever, hij wilde binnentreden.*

c. beperkend tegenstellend. In dit geval maakt de inhoud van den tweeden zin geen tegenstelling met dien van den

eersten zin zelf, maar met een **gevolgtrekking**, welke men allicht uit dien eersten zou maken. Voor deze **gevolgtrekking** moet hij in de plaats gesteld worden. Het zinsverband wordt bewerkt door de voegwoorden: *maar, doch, edoch, dan*; en door de voegw. bijw.: *echter, intusschen, ondertusschen, evenwel, toch, nochtans, niettemin, desniettemin, desniettegenstaande*. *Mijn vriend had beloofd stellig te zullen komen; toch is hij er niet geweest. Die man is een hoogst bekwaam werkman; hij is desniettegenstaande al zes maanden buiten werk. Wij hadden het gehoopt; edoch, het heeft niet zoo mogen zijn.*

d. uitsluitend tegenstellend. In dit geval maakt de inhoud van den tweeden zin een tegenstelling met dien van den eersten; maar zóó, dat slechts de inhoud van één dier zinnen met de werkelijkheid kan overeenkomen. Het zinsverband wordt uitgedrukt door de voegwoorden: *of; of-of; hetzij-hetzij; hetzij-of*. *Of hij komt, of hij blijft weg. Ik ga uit, hetzij het regent, hetzij het mooi weer is. Die speler is altijd even kalm, hetzij hij wint, of verliest.*

Men lette er op, dat in een zin als: *ik ga uit, hetzij het regent, hetzij het mooi weer is* de beide zinnen: *hetzij het regent, hetzij het mooi weer is* ten opzichte van elkander uitsluitend tegenst. zijn verbonden, maar dat zij ten opzichte van den hoofdzin: *ik ga uit* toegeevende zinnen zijn. Men wil toch zeggen: *al regent het, al is het mooi weer, ik ga in elk geval uit.*

In plaats van 't uitsluitend tegenst. voegw. *of* gebruikt men *dan, dan wel, dan of*, indien de beide nevengesch. zinnen reeds door 't onderschikkend voegwoord *of* aan een hoofdzin verbonden zijn. *Ik weet niet, of ik uw gedrag prijzen, dan wel laken moet.*

§ 48. Het redengevend zinsverband. Twee zinnen staan met elkaar in redengevend zinsverband, wanneer de eene zin de oorzaak, de reden of den grond bevat van hetgeen in den anderen zin staat. (Verg. § 21, e).

Wanneer de tweede zin de oorzaak, reden of den grond bevat van hetgeen in den eersten zin staat, wordt het zinsverband uitgedrukt door de voegwoorden: *want, namelijk, immers, toch*. *Want* en *namelijk* kunnen zoowel een oorzaak, als een reden en een grond uitdrukken; *immers* en *toch* wijzen gewoonlijk op een grond. *Het vriest, want het kwik in den*

thermometer staat beneden het vriespunt. Wees niet bang, ik ben immers bij u. Gij kunt dien man gisteren niet in de Kalverstraat gezien hebben; hij is namelijk verleden week reeds overleden. Hij vertrouwde mij al zijn geheimen toe; ik was toch zijn vriend.

Bevat de eerste zin een oorzaak, reden of een grond en de tweede zin het gevolg of de gevolgtrekking, dan wordt het verband bewerkt door de voegw. bijw.: *hierdoor, daardoor, dientengevolge, vanhier, vandaar — hierom, daarom, deswege, dies, des — dus, alzoo, bijgevolg, derhalve, diensvolgens, mitsdien. Die koopman heeft een te groot vertrouwen in de eerlijkheid der menschen gehad; hij heeft daardoor reeds aanzienlijke verliezen geleden. Ik ben ziek, daarom blijf ik thuis. Gij allen hebt aan de eischen van het overgangsexamen voldaan en zijt mitsdien tot eene hoogere klasse bevorderd. De Heer heeft ons gezegend, dies zijn wij verblijd. Want waarheid (dat 's al oud) vindt nergens heyl noch heul; dies roemt men hem voor wijs, die vinger op den mond leyt. (Vondel, Roskam). De beschuldigde kon zijn alibi bewijzen, diensvolgens moest de rechter hem vrijspreken.*

§ 49. Twee nevengesch. zinnen kunnen ook met elkaar in doelaanwijzend verband staan. De eerste zin noemt dan het doel, waarmee de werking van den tweeden zin plaatsgrijpt. *Daartoe en te dien einde* drukken dit verband uit. *De reiziger wilde graag zoo spoedig mogelijk op de plaats zijner bestemming zijn; te dien einde is hij reeds met den eersten trein op reis gegaan.*

§ 50. Het voegw. bijw. *dan ook* (of kortweg: *ook*) heeft een beteekenis, lijnrecht staande tegenover die van de woorden, welke het beperkend tegenstellend zinsverband uitdrukken. Het geeft n.l. te kennen, dat de inhoud van den tweeden zin geheel en al in overeenstemming is met datgene, wat men op grond van den inhoud van den eersten zin zou mogen verwachten. (Verg. § 47, c.) *Dat hij (n.l. Marco) zijn jonge hersens daar voor duizlen zou behoën, was nauwelijks te verwachten. Ook deed hij 't niet. (Staring). Die jongen heeft veel plezier in 't leeren; hij is dan ook een van de beste leerlingen van de klasse. Dat paard kan verbazend hard loopen, 't heeft dan ook menigen prijs gewonnen.*

§ 51. Twee zinsdeelen staan met elkander in verklarend verband, wanneer het eene dient ter opheldering van het andere. De voegwoorden: *of, namelijk, als, zooals, te weten* drukken dit verband uit. *Onze zangvereniging heeft bij dien wedstrijd twee prijzen behaald, namelijk een gouden medaille en den eereprijs. Hij bezit de grootste schatten, die een mensch kan bezitten, te weten*

een goede gezondheid en een gerust geweten. De condor of grijpvogel. Arabella of de bruid der grafgewelven.

§ 52. Wanneer twee zinnen nevenschikkend zijn verbonden; wordt het verband soms niet door eenig woord uitgedrukt. 't Wordt dan uitgedrukt door een teeken (:); of 't blijkt wel uit den inhoud der zinnen. Dit taalverschijnsel heet asyndeton. *Hij stond op, trok zijn jas aan, zette zijn hoed op en ging zonder een woord te spreken de deur uit. Gij moet dien gebrekkigen man niet bespotten; gij moet hem veelmeer beklagen. Gij moet dien man altijd met onderscheiding behandelen; hij was de beste vriend uws vaders.*

§ 53. Wanneer twee nevengeschikte zinnen of zinsdeelen aaneenschakelend of tegenstellend verbonden zijn, wordt het verband soms meer keeren uitgedrukt, dan strikt noodzakelijk is. Dit taalverschijnsel heet polysyndeton. *Die man is altijd of zeer vroolijk, of zeer neerslachtig. Men acht dien geleerde en om zijn kennis en om zijn karakter.*

c. DE ONDERGESCHIKTE ZINSVERBINDING.

§ 54. Gelijk ons in § 40 is gebleken, doet een ondergeschikte zin den dienst van een zinsdeel van den hoofdzin. Alnaargelang zij den dienst doen van het eene of van het andere zinsdeel, worden de ondergeschikte zinnen verdeeld in: onderwerpszinnen; gezegdezinnen; lijdende, belanghebbende, oorzakelijke voorwerpszinnen; bijvoeglijke zinnen; bijwoordelijke zinnen.

Gezegdezinnen doen den dienst van het naamwoordelijk deel van het gezegde.

1. ONDERWERPS-, GEZEGDE-, VOORWERPSZINNEN.

§ 55. Onderwerps-, gezegde- en voorwerpszinnen komen in verschillenden vorm voor:

a. *onderwerps-, gezegde-, lijdende- en oorzakelijke* voorwerpszinnen kunnen de woordschikking van den hoofdzin hebben en staan dan los naast den hoofdzin.

Leve de Koning' werd er overal geroepen. Op een bord stond met groote letters geschreven: Wacht u voor de honden.

De zinspreuk van Gerbrand Adriaansz. Breederoo was: 't kan verkeeren. De laatste woorden van Willem den Zwijger waren: Mijn God, heb medelijden met mij en mijn arm volk.

Hij telegrafeerde mij: Uw vader is ernstig ziek. Kom dadelijk over. — Gij weet het, uw vader was meer eerlijk dan slim.

Denk er aan: morgen met den eersten trein moet ge vertrekken.

b. onderwerps-, gezegde-, lijdende- en oorzakelijke voorwerpszinnen kunnen door de voegwoorden *dat* en *of* aan den hoofdzin verbonden worden en hebben dan de afhankelijke woordschikking.

Dat de aarde rond is, wordt thans door alle geleerden aangenomen. Het is lang niet zeker, of Laurens Jansz. Koster wel de boekdrukkunst heeft uitgevonden.

Mijn meening blijft, dat ge u vergist hebt. Zijn verzoek was, of gij niet even bij hem zoudt willen komen.

Hebt gij al gehoord, dat uw vriend geslaagd is? Hebt gij al gehoord, of uw vriend geslaagd is?

Ik stond er verstomd over, dat hij u zulk een brutaal antwoord dorst te geven. Ik twijfel er aan, of gij de waarheid wel spreekt.

Gelijk uit deze voorbeelden blijkt, gebruikt men in dergelijke constructies het voegwoord *of*, als men den inhoud van den bijzin als twijfelachtig wil voorstellen.

c. onderwerps-, gezegde-, lijdende, belanghebbende en oorzakelijke voorwerpszinnen kunnen de afhankelijke woordschikking hebben en beginnen met: *wie, wat, die, hetgeen* in de beteekenis van: *hij, die; dat, wat; hetgeen, dat*. De woorden *wie, wat, die, hetgeen* doen dan den dienst zoowel van een bepalingaankondigend als van een betrekkelijk voornaamwoord.

Wat gij daar zegt, is beslist onwaar. Hetgeen gij wilt, is onuitvoerbaar. Die u dat verteld heeft, heeft u maar wat wijsgemaakt. Wat nieuw is, vindt altijd bestrijders.

Wie ge ook zijt, wees, die ge zijt. Hij is het, die u verraden heeft. Holland! Blijf, wat ge waart, toen ge blonkt als een bloem. Hij wordt weer wat hij geweest is.

Ik geloof niet, wat ge daar zegt. Hetgeen ik u beloofd heb, zal ik u geven. Wat ik eindelijk besloot, zal het volgende hoofdstuk leeren.

Hij vertelde het nieuwtje aan wie het maar hooren wilde. Ik geef, wie mij iets voor mijn verjaardag geeft, iets terug. Ik heb dit cadeautje bestemd voor wie het best gewerkt heeft.

Toen dacht hij aan wat zijn vader hem zoo dikwijls voorspeld had. Ik houd mij aan hetgeen wij afgesproken hebben. Ik stond verstomd over hetgeen ik daar zag.

In dergelijke constructies ziet *hetgeen* altijd op een bepaalde zaak, *wie* op een bepaalden persoon; *wat* kan betrekking hebben op een bepaalde en op een onbepaalde zaak; *die* ziet gewoonlijk op een bepaalden, bij uitzondering op een onbepaalden persoon.

d. onderwerps-, gezegde-, lijdende en oorzakelijke voorwerps-

zinnen kunnen de afhankelijke woordschikking hebben en beginnen met een vraagwoord als: *wie, wat, welk, hoe, waar, wanneer, werwaarts, waarmede*, enz. Zulke ondergeschikte zinnen noemt men afhankelijke vragen.

Het is nog niet bekend, wie den eersten prijs gewonnen heeft. Wie van beiden gelijk heeft, is moeilijk uit te maken. Hoe de dief het huis binnengedrongen is, is nog niet gebleken.

De eenige moeilijkheid is, hoe wij de toestemming van vader zullen krijgen. Ik begrijp niet, wat die man daar uitvoert. Weet gij ook, waar de burgemeester van dit dorp woont? Stel u voor, dat Java ons niet langer zijne schatten in den school stortte en zeg mij, werwaarts de dienstbare vloot der Handel-Maatschappij dan hare zeilen hijschen zou; waar de ondernemingslust harer reeders, in Noord- of Zuid-Amerika, betrekkingen heeft aangehouden; waar men zich onzer in China nog herinnert; wie ons in Australië kent. (Potgieter.)

Hij weifelde, welken weg hij zou inslaan. Ik ben benieuwd, hoeveel ons huis bij den verkoop zal opbrengen.

Men wachte zich voor de misvatting, alsof de woorden: *wie, wat, waar, wanneer, waartoe, hoe*, enz. in dergelijke zinnen voegwoorden zijn en alzoo den bijzin aan den hoofdzin verbinden. 't Zijn voornaam woorden of bijwoorden met een vragende beteekenis. In: *ik begrijp niet, waar mijn broeder het boek neergelegd heeft* staan hoofd- en bijzin los naast elkander en *waar* is niets anders dan een vragend bijwoord van plaats: 't vraagt naar de plaats, waar de werking *neerleggen* heeft plaatsgegrepen. Dat *waar mijn broeder het boek neergelegd heeft* het lijdend voorwerp bij *ik begrijp niet* is, wordt niet door *waar* uitgedrukt, maar volgt uit de onderlinge beteekenis der beide zinnen.

Toelichting. Met een enkel woord wensch ik hier toe te lichten, wat afhankelijke vragen zijn en wanneer *wie, wat, hoe*, enz. derhalve in dergelijke constructies vraagwoorden zijn en wanneer niet.

Zegt een examiner tegen een examinandus: *Vertel mij eens, wie den verrekijker uitgevonden heeft*, dan heeft de bijzin de beteekenis van de vraag: *wie heeft den verrekijker uitgevonden?* Antwoordt de candidaat daarop: *ik weet niet, wie den verrekijker uitgevonden heeft*, dan heeft de bijzin de beteekenis van een vraag gehad. Zegt een jongen op school: *ik weet niet, waar Marseille ligt*, dan is hem stellig wel gevraagd: *waar ligt Marseille?* Welnu, de zinnen: *wie den verrekijker heeft uitgevonden* en *waar Marseille ligt* zijn afhankelijke vragen. Afhankelijke vragen zijn dus zinnen, die niet de vragende, maar de afhankelijke woordschikking hebben, maar desniettemin de beteekenis van een vraag hebben of gehad hebben. Vaak heeft men zulk een vraag zich zelf gesteld. Zegt iemand: *ik begrijp niet, wat die man daar uitvoert*, dan heeft die persoon zich zelf afgevraagd: *wat voert die man daar toch uit?* Zoo ook in: *ik ben nieuwsgierig, hoeveel*

ons huis bij den verkoop zal opbrengen. Zulke afhankelijke vragen nu beginnen met een vragend woord; in de genoemde zinnen zijn *wie* en *wat* vragende voornw.; *waar* en *hoeveel* vragende bijwoorden.

Zegt iemand daarentegen: *Wat waar is, moet eenvoudig zijn*, dan heeft hij zich zelf niet afgevraagd: *wat is waar?* maar: *aan welke eigenschap moet datgene voldoen, wat waar is?* De zin: *die dat gezegd heeft, is een karakterloos mensch* is niet het antwoord op de vraag: *wie heeft dat gezegd?* maar op: *hoe moet ik iemand noemen, die dat gezegd heeft?* De zinnen: *wat waar is; die dat gezegd heeft* zijn derhalve geen vragen geweest en *wat* en *die* zijn dan ook geen vraagwoorden; 't zijn woorden, die hier den dienst doen van *bepal. aank. en betrekk. voornw. beide.* (Vergel. § 55, c.)

§ 56. Gelijk uit de in de voorgaande paragraaf gegeven voorbeelden blijkt, worden *onderwerps-, gezegde- en lijdende voorwerpszinnen* dikwijls in den hoofdzin aangekondigd door het persoonl. voornw. *het*: *Het is zeker, dat hij komt. Hij is het, die u gewaarschuwd heeft. Gij weet het zeer goed, dat gij zoo iets niet moogt doen.* Men zou *het* in dergelijke zinnen voorloopig onderwerp, gezegde of lijdend voorwerp kunnen noemen.

Zoo worden *oorzakelijke voorwerpen* vaak aangekondigd door *er over, daarover, er aan, er van, er om, er naar, er op, er tegen*, en enkele andere voornaamwoordelijke bijwoorden. *Hij verlangt er naar, dat hij zijn gewone bezigheden weer kan hervatten. Ik reken er op, dat gij morgen bij mij komt. Die vrouw is er bedroefd over, dat haar zoon zich zoo slecht gedraagt.* Men zou zulk een voornw. bijw. in dergelijke zinnen voorloopig oorz. voorw. kunnen noemen.

§ 57. Het woordje *hoe*, aan het hoofd van *onderwerps-, gezegde-, of voorwerpszinnen* staande, kan in de eerste plaats vragend bijwoord zijn: *Ik begrijp niet, hoe gij zoo dom hebt kunnen zijn. Hoe het ongeluk gebeurd is, is nog niet opgehelderd.*

In de tweede plaats kan *hoe* in een dergelijk geval bijwoord van graad wezen: *Gij weet niet, hoe lief ik u heb. Hoe mooi ge ook praat, ik geloof u toch niet. Ulieden is het on'kent, Hoe bitter dat de keure zij — Van ballingschap oft slaeverny.* (Hooft).

In de derde plaats kan de beteekenis van *hoe* zoodanig verzwakt zijn, dat het zijn bijwoordelijke kracht geheel verloren heeft en het den dienst doet van het voegwoord *dat*: *Mijn neef heeft ons meermalen verteld, hoe (= dat) zijn vader als een klein winkeliertje begonnen is. Wij herinneren er aan, hoe (= dat) wij reeds voor een half jaar voorspeld hebben, dat die man failliet moest gaan. Toen Suzette wat bed'ard was, deelde zij mij mede,*

hoe zij sedert eenigen tijd overal vervolgd werd door Van der Hoogen. (Hildebrand).

§ 58. Enkele zinnen beschouwt men gewoonlijk als vergelijkende bijzinnen, ofschoon zij stipt genomen den dienst doen van naamwoordelijk deel van het gezegde. Zoo geeft in: *hij is, gelijk hij schijnt*, de tweede zin antwoord op de vraag: *hoe is hij?* en doet derhalve den dienst van naamwoordelijk deel v. h. gezegde. V.b.: *De opleiding der onderwijzers is nog niet, zooals zij behoort te zijn. Dat meisje ziet er uit, alsof zij de plaat gepoetst heeft.*

2. BIJVOEGLIJKE ZINNEN.

§ 59. Een bijvoeglijke zin is een zin, die den dienst doet van een bijvoeglijke bepaling. Een bijvoeglijke zin vermeldt dus een bijzonderheid van een zelfstandigheid. Zoo is in: *Ik kreeg bij die woorden een gevoel, alsof de grond onder mijne voeten zou wegzinken*, de tweede zin een bijv. afh. zin bij het woord *gevoel*. De tweede zin zegt ons immers, welk gevoel de spreker bij het hooren van die woorden kreeg.

§ 60. Bijvoeglijke zinnen komen in verschillenden vorm voor.

a. Zij kunnen den vorm van een hoofdzin hebben en staan dan los bij het bepaalde woord.

Op onze gulden en Rijksdaalders leest men het randschrift: God zij met ons. Het spreekwoord: Wie met pek omgaat, wordt er mee besmet, is aan het schoenmakersbedrijf ontleend. De mare: De schouwburg staat in brand, verspreidde zich als een loopend vuurtje door de stad.

b. Zij kunnen door betrekkelijke voornaamwoorden (*die, dat, welke*, e.a.) of door voornaamwoordelijke bijwoorden (*waarin, waarmede, waarover*, enz.) aan den hoofdzin verbonden zijn en hebben dan de afhankelijke woordschikking.

De man, die daar loopt, is mijn vriend. De tijdig, die ik zoo even ontving, was mij hoogst aangenaam. In het dorpje, welks torentje daar tusschen het geboonte uitsteekt, ben ik geboren. Het huisje, waarin gij woont, is zeer bouwvallig. Ik vind het onderwerp, waarover de redenaar gesproken gesproken heeft, niet zeer belangwekkend. De justitie heeft het mes, waarmee de misdaad gepleegd is, in beslag genomen.

c. Zij kunnen door voegwoorden (*dat, of, waar, wanneer, waarlangs, toen, nadat, als, gelijk, alsof, nu*, e.a.) aan den hoofdzin verbonden zijn en hebben dan de afhankelijke woordschikking.

Gisteren ontving ik de tijding, dat mijn broer door zijn examen gekomen is. Het bericht, dat onze troepen een schitterende overwinning behaald hadden, verwekte overal de grootste geestdrift. De twijfel, of hij wel goed handelde, beving hem somwijlen. Wijs mij de plaats, waar ik gezaaid heb. Ik bewonder de Hollanders, zooals zij waren in de dagen, toen zij bij Haarlem, Alkmaar, Leiden voor hun onafhankelijkheid streden. Die man maakt soms op mij den indruk, alsof hij niet recht wijs is. In deze dagen, nu de Koninginnen haar jaarlijksch bezoek aan de hoofdstad brengen, is het op den Dam voller dan ooit. Elk zoekt geluk; maar talloos zijn de paden, waarlangs wij zoekend grafwaarts gaan. (Staring).

d. Zij kunnen de afhankelijke woordschikking hebben en beginnen met de vraagwoorden: *wie, wat, welk, hoe, wanneer*, enz. Dergelijke zinnen staan los naast het bepaalde woord. (Verg. § 55, d).

De vraag, wie het buskruid uitgevonden heeft, kon die jongen niet eens beantwoorden. De vraag, waartoe ons korte leven dient, dringt zich als onwillekeurig aan ons op. Gedurende de wittebroodsweken was zij meester geworden van het geheim, hoe zij haar gezag tegenover dat van Ovens kon handhaven. (Potgieter).

§ 61. Een voorzetsel, gevolgd door een zin, doet soms den dienst van een bijvoegl. bijzin. Zulk een zin begint dan met *wat, die, dat, wie, hetgeen* in de beteekenis van: *degene, die; dat, wat; hetgeen, dat*. (Verg. § 55, e).

Zijn verontwaardiging over hetgeen gij zedet, was geheel ongegrond. De oogen van die mij lief was boven alles, zijn voor altijd gesloten. Zijn pochen op hetgeen zijn voorouders gedaan hebben, vind ik onuitstaanbaar.

§ 62. Soms dient een bijvoegl. zin ter bepaling van een geheelen zin; de inhoud van dien zin wordt dan als een zelfstandigheid opgevat.

Die man beweert, dat ik hem met den verkoop van dit huis bedrogen heb, wat bestlist onwaar is. Men beweert dat Willem III de hand in den moord der de Witten heeft gehad, hetgeen echter door prof. Fruin op goede gronden weerlegd is geworden. Het publiek bracht den kunstenaar een hartelijke, welgemeende ovatie; waarop deze met eenige goedgekozen woorden voor die hulde bedankte. In de dorpsherberg rustte de reiziger eenige oogenblikken uit, gebruikte een glas bier en een broodje met kaas, waarna hij zijn tocht met moed voortzette.

Soms wordt in dit geval aan het begin van den bijvoegl. zin het zelfst. naamw. genoemd, waarin men den inhoud van den bepaalden zin wil samengevat hebben: *Hildebrand liep met een gewichtig gezicht en groote stappen de kamer op en neer, welke beweging hij altijd aanneemt, als hij over iets belangrijks of als hij over niets denken wil*. (Fam. Kegge; eenigszins gewijzigd).

§ 63. In plaats van: *de man, die* — naar men meende — den

moord gepleegd had, is weder op vrije voeten gesteld gebruikt men wel eens den hoogst gebrekkig gebouwden zin: *de man, die men meende, dat den moord gepleegd had, is weer op vrije voeten gesteld*. Hoogt gebrekkig is deze zin gebouwd, daar het woordje *die*, dat in den derden zin moest staan, bij ongeluk in den tweeden verdwaald is geraakt (*men meende, dat die den moord enz.*). Moest men zulk een zin ontleden, dan zou men het aldus kunnen doen: *de man is weer op vrije voeten gesteld = hoofdzin; die men meende, dat den moord gepleegd had = samengest. bijv. afh. zin bij man*; van dezen samengest. zin is *men meende weer de hoofdzin en die den moord gepleegd had, lijdende voorwerpszin*. In dezen laatsten zin is *die* het onderwerp en vandaar dat men moet schrijven: *die men meende* en niet: *dien men meende*.

Het paard, dat men verwacht, dat bij de wedrennen den eersten prijs zal behalen, behoort aan den hertog van Buckingham. Dat is een man, wien ik geloof, dat gij uw volle vertrouwen kunt schenken. De jongen, dien men vermoedt, dat de dolle hond gebeten heeft, is ter verpleging naar het instituut-Pasteur te Parijs opgezonden geworden. Salueer uw tante voor haar, die gij weet, dat is uwe hoogachtende vriendin Sara Burgerhart.

Deze gewrongen constructies zijn navolgingen van Latijnsche modellen. 't Kan zijn, dat dergelijke zinnen heel fraai Latijn zijn; ze zijn echter heel leelijk Hollandsch en daarom doet men wél, ze niet te gebruiken.

§ 64. Onder de bijvoegl. bijzinnen lette men voorts op die, welke den dienst doen van een bepaling van gesteldheid bij een woord uit den hoofdzin: *Wie schetst onze eeuw, of zij slechts stofflijk leeft?* (P.) *De moeder van 't menschelijk geslacht verschijnt daar voor uw oog* (d. i. Vondels oog), *zoals haar de Alheoeder aan Adams zijde bracht*. (Schaeplman).

§ 65. Het woordje *dat*, aan het hoofd van een bijvoegl. zin staande, kan betrekkelijk voornw. of voegwoord zijn. (Vergel. 60, *b* en *c*).

't Is betr. voornw., als het niet alleen een bijvoegl. zin aan een zelfst. naamw. verbindt, maar ook de zelfstandigheid aanduidt, die door dat zelfst. naamw. benoemd wordt. Die aangeduide zelfstandigheid is dan onderwerp, belanghebbend of lijdend voorwerp in den bijzin. V.b.: *Het metsje, dat* (onderw.) *daar staat, is mijn zusje*. *Het paard, dat* (belangh. voorw.) *gij haver gegeven hebt, behoort aan mijn oom*. *Het bericht, dat* (lijd. voorw.) *ik zoo even ontving, schokte mij zeer*.

't Is voegwoord, als het alleen een bijv. zin aan een zelfst. naamw. verbindt, zonder tevens de zelfstandigheid aan te duiden, die door dat zelfst.

naamw. benomd wordt. In dit geval is *dat* dan ook geen onderw., belangh. of lijdend voorw. in den bijzin. Vb.: *De bewering, dat Prins Willem I de Hollanders tot opstand tegen Spanje aangehitst zou hebben, is van allen grond ontbloot. De voorspelling, dat wij vandaag sneeuw zouden krijgen, is niet uitgekomen. Gisteren ontving ik de tijding, dat mijn moeder plotseling overleden is.*

Het betrekkel. voornw. *dat* verbindt alleen aan een onzijdig zelfst. naamw. een bijv. afh. zin; is het zelfst, naamw. mannel. of vrouwelijk, dan gebruiken wij het voornw. *die* of een verbogen vorm daarvan. Wij zeggen b.v.: *het bericht, dat ik zoo even ontving*; maar: *de tijding, die ik ontving*. Het voegwoord *dat* blijft daarentegen onveranderd *dat*, onverschillig of het een bijvoegl. zin aan een onzijdig, dan wel aan een mannel. of vrouwel. woord verbindt. Wij zeggen b.v. evenzeer: *gisteren ontving ik de tijding, dat mijn moeder overleden is*; als: *gisteren ontving ik het bericht, dat mijn moeder enz.* Twijfelen wij dus in een bepaald geval, of *dat* een betr. voornw., dan wel een voegwoord is, dan zouden wij het onzijdige zelfst. naamw. voor een oogenblik door een vrouwel. of mann. van ongeveer gelijke beteekenis kunnen vervangen; verandert *dat* dan in *die*, dan is het een betr. voornw.; blijft het onveranderd *dat*, dan is het een voegwoord.

3. BIJWOORDELIJKE ZINNEN.

§ 66. Een bijwoordelijke zin is een zin, die den dienst doet van een bijwoordelijke bepaling. Zulk een zin bepaalt dus een woord, dat niet de naam of de aanduiding eener zelfstandigheid is. Zoo is in: *die man liep, alsof de Booze hem op de hielen zat* de tweede zin een bijwoordelijke zin, omdat hij dient ter bepaling van het werkwoord *liep*. In: *hier, waar de slachtoffers van de ramp begraven zijn, heeft men een gedenkteeken opgericht* is de zin, met *waar* beginnende, mede een bijwoordelijke zin, omdat hij dient ter bepaling van het bijwoord *hier*.

§ 67. De bijwoordel. zinnen worden naar de beteekenis verdeeld in: *a.* bijw. bijzinnen van plaats; *b.* van tijd; *c.* van oorzaak, reden of grond; *d.* van voorwaarde; *e.* van toegeving; *f.* van middel; *g.* van gevolg; *h.* van doel; *i.* van vergelijking; *j.* van hoedanigheid of graad; *k.* van beperking; *l.* van verhouding; *m.* van omstandigheid. Sommige zinnen, die iets zeggen omtrent de betrekking, waarin de gedachte van den hoofdzin tot de werkelijkheid staat, rekent men gewoonlijk naar hun vorm tot de bijwoordelijke zinnen van vergelijking, beperking en verhouding. (Verg. §§ 99; 102; 106). Zoo brengt men gewoonlijk ook vele zinnen, die den dienst doen van een bijw. bepaling van graad

of hoedanigheid bij een woord uit den hoofdzin, tot de vergelijkende en gevolgaanduidende zinnen. (Verg. §§ 99 en 93).

§ 68. De meeste bijw. bijzinnen worden door middel van voegwoorden aan den hoofdzin verbonden. Voorwaardelijke, toegevende, beperkende, modaliteits-, en omstandigheidsbijzinnen kunnen echter ook wel los naast den hoofdzin staan.

Soms doet een voorzetsel, gevolgd door een zin, den dienst van een bijwoordelijke bepaling. Zulk een bijzin begint dan met *wat, wie, hetgeen, die, dat* in de beteekenis van: *degene, die; dat, wat; hetgeen, dat*. Vb.: *Hij kan onmogelijk toekomen met wat hij verdient. Door hetgeen gij daar zegt, wordt de zaak ineens veel duidelijker. Na hetgeen er tusschen ons voorgevallen is, kunnen wij elkander de broederhand niet meer toereiken.*

Van de beteekenis van het voorzetsel hangt het in zulke zinnen af, of zij tot de eene of tot de andere groep van bijw. bijzinnen gebracht moeten worden. Zoo is in het laatste der door ons gegeven voorbeelden *na hetgeen er tusschen ons voorgevallen is* een bijw. bijzin van tijd bij den hoofdzin.

3 a. BIJWOORDELIJKE BIJZINNEN VAN PLAATS.

§ 69. Deze bijzinnen kunnen door de voegwoorden (*waar, waarheen, vanwaar, werwaarts, totwaar*) aan den hoofdzin verbonden worden. Zij geven antwoord op één van de vragen: op welke plaats geschiedt de werking van den hoofdzin?; in welke richting geschiedt die?; tot welk plaats geschiedt ze?

Waar eens water stroomde, ruischt nu dikwijls golvend graan. Gij kunt gaan, waarheen ge wilt. De geduldige lijdere is eindelijk bezwiken; zij is gegaan, werwaarts wij haar eens hopen te volgen. Wij zullen voortwandelen, totwaar die hooge boom staat. Hoe dikwijls sloeg de vrouw niet vol hoop de blikken daarhenen, vanwaar zij alleen uitkomst verwachtte. Wij gingen, werwaarts de gids ons bracht.

§ 70. Men lette er op, dat de woorden: *waar, waarheen*, enz. ook aan het hoofd kunnen staan van onderwerps-, gezegde-, voorwerps-, en andere zinnen. In: *ik weet niet, waar hij zich ophoudt* is de bijzin b.v. een lijdende voorwerpszin; in: *waar hij zich ophoude, ik zal zijn schuilplaats weten uit te vorschen* is de bijzin een toegevende zin. Dat in: *ik weet niet, waar hij zich ophoudt* de bijzin inderdaad geen bijw. bijzin van plaats is, wordt duidelijk, als men bedenkt, dat die bijzin volstrekt

niet vermeldt, op welke plaats of in welke richting de werking van den hoofdzin geschiedt. De zin: *waar hij zich ophoudt* is niet het antwoord op de vraag: op welke plaats weet ik niet?; maar hij geeft antwoord op de vraag: wat weet ik niet? en is daarom geen bijwoordelijke bijzin van plaats, maar een lijdende voorwerpszin.

3b. BIJWOORDELIJKE BIJZINNEN VAN TIJD.

§ 71. Deze bijzinnen kunnen aan den hoofdzin verbonden worden door de voegwoorden: *als, wanneer, toen, terwijl, nu, alcer, voor en aleeer* (dit is een voegwoordelijke uitdrukking), *nadat, tot (dat), eer (dat), voor (dat), alvorens (dat), sinds (dat), sedert (dat), zoolang (als), zoodra (als), zooras (als), zoo vaak (als), zoo dikwijls (als)*. In plaats van *wanneer* gebruiken dichters soms 't aan het Hoogduitsch ontleende *wen*.

's *Uchtends, als het haantjen kraayt, gaat Lucelle bloempjes pluiken.* (J. Luyken). *Nu het oogenblik van scheiden aangebroken is, voelen wij eerst recht, hoe gelukkig wij samen geleefd en gewerkt hebben. Vandat de zon herrijst, vervolgt het dier (nl. de kameel) te vrede zijn weg.* (da Costa). *Alvorens de koningin de hoofdstad verliet, gaf zij een geschenk aan de armen. Zoodra ik kan, kom ik terug. Ik laat u niet naar huis gaan, voor en alcer gij uw werk af hebt. Ik zal bij den zieke blijven waken, tot de oppasser terugkomt. Wij zullen hier, zoolang als het regent, blijven schuilen. Zoo ras ik hem in het oog kreeg, riep ik hem toe, dat hij moest blijven staan.*

§ 72. Een zin, die met het voegw. *toen* begint, vermeldt één feit uit het verledene; een zin, beginnende met *als* of *wanneer*, vermeldt meestal een feit, dat hetzij in 't tegenwoordige, hetzij in 't verledene, herhaaldelijk is geschied. Vergel. bijv.: *Toen de gravin in het dorp was, rustte zij in de dorpsherberg even uit met: Als (wanneer) de gravin in het dorp was, rustte zij in de dorpsherberg even uit.*

Een enkelen keer zien *als* en *wanneer* bij wijze van uitzondering op één enkel feit uit 't tegenw. of verledene en staan dan in beteekenis gelijk met *toen*: *Ik was — wachtens moe — juist van plan, heen te gaan, als (= toen) uw broer eindelijk kwam opdagen. Wel dekten eens verwarrende onheilswolken de ster van moeder en van zoon* (nl. van Hagar en Ismaël), *wanneer de dorst der schroeïende eenzaamheid het leven in de borst des jongelings ging doven.* (da Costa).

§ 73. Het voegw. van plaats *waar* neemt in sommige zinnen de beteekenis aan van het voegw. van tijd *wanneer*: *Die officier*

bleef kalm, ook waar (= wanneer) de grootste gevaren hem bedreigden. Wie meet den heirstroom der gedachten, die langs de blikken vaart des dichters, waar hij peinst in slapeloze nachten of ronddoelt over de aard. (Vondel, Schaeppman). Hij zwijgt, waar grijsheid spreekt.

De vraag rijst, hoe is het mogelijk, dat *waar* de beteekenis van *wanneer* kan aannemen?

Het voegw. *waar* drukt als voegw. van plaats dikwijls uit, dat de werkingen van hoofd- en bijzin op dezelfde plaats geschieden. Wanneer nu het werkw. van den hoofd- en dat van den bijzin beide in den onvolt. tegenw. of onvolt. verleden tijd staan, geschieden die werkingen ook in denzelfden tijd. En juist omdat die werkingen op dezelfde plaats gelijktijdig plaatsgrijpen, daarom springt het zoo duidelijk in het oog, dat ze ook gelijktijdig geschieden; zoo duidelijk, dat *waar* als onwillekeurig in dit geval de beteekenis van *terwijl*, *toen* of *wanneer* aanneemt. *Waar* drukte dus eerst een gelijkheid van plaats uit; daarna een gelijkheid van tijd; nog later nam het de ruimere beteekenis van *wanneer* aan.

Om eenzelfde reden kan ook het bijwoord van plaats *daar* soms de beteekenis van *toen* of *terwijl* krijgen: *Hij* (nl. Teun de Jager) *had hem* (nl. Dirk Joosten) *eens betrapt, daar (= toen) hij in den laten avond bezig was, strikken voor hazen te zetten.* (Hildebrand). *En nu, daar (= terwijl) hij lang op de zee staart, herhaalt zich het visioen en het hoofd van Zijtje verschijnt tusschen de zonnige, schuimige rimpels van de Noordzee.* (als voren).

§ 74. Soms wordt het redengevend voegw. *wijl* als tijdbepalend voegw. in de beteekenis van *terwijl* gebezigd: *De brave zwoer 't en rent van daar, wijl 't nuchter veld nog dauwt.*

3 c. REDENGEVENDE BIJZINNEN.

§ 75. Redengevende bijzinnen drukken de oorzaak, de reden of den grond uit van het feit, in den hoofdzin vermeld. Ze worden aan den hoofdzin verbonden door de voegwoorden: *doordat, doordien, omdat, daar, dewijl, wijl, aangezien, vermits, nademaal, naardien, nu, uithoofde dat.* De meeste dezer voegwoorden leiden niet uitsluitend of een oorzaak, of een grond, of een reden in; maar kunnen meer dan één schakeering van het oorzakelijk zinsverband uitdrukken.

Doordien en *doordat* geven uitsluitend een oorzaak te kennen. *Het touw brak, doordien het gewicht, dat er aan hing, te zwaar was. Het paard sloeg op hol, doordat een straatjongen plotseling een schel gesluit liet hooren.*

Omdat en *daar* zijn tegenwoordig de redengevende voegw. bij uitnemendheid: ze worden 't meest gebruikt en kunnen zoowel

een oorzaak of reden als een grond inleiden. *Daar (omdat) het gewicht, dat er aan hing, te zwaar was, brak het touw. Omdat (daar) het koud is, blijf ik thuis. Daar (omdat) de hoeken van dien driehoek gelijk zijn, zijn de zijden ook gelijk.*

Dewijl en wijl geven gewoonlijk een grond (motief) of een reden te kennen. *Ik zal naar uw oom gaan, dewijl gij het zoo verlangt, ofschoon ik er anders weinig zin in heb. Ieder benijdt Jan Coupon, wijl hij de vruchten eet der vlijt van landbouw en van handel.* (naar Potgieter).

Aangezien staat gewoonlijk aan het hoofd van een grond. *Neef de Groot was echter niet op zijn gemak, aangezien Azor en Mimi het hem verbazend lastig maakten.* (naar Hildebrand).

Vermits, overmits, nademaal en *naardien* leiden gewoonlijk een grond (motief) in. Ze worden weinig meer gebruikt en zijn bezig, archaïsmen (verouderde woorden) te worden. *Die koopman is gevangen gezet, overmits hij zich aan bedriegelijke bankbreuk had schuldig gemaakt. Nademaal gij zulk een diep berouw toont, zullen wij voor dezen keer uw misslag met den mantel der liefde bedekken. De officier viel de vijandelijke benting aan, naardien de generaal hem zulks bevolen had.*

Wanneer het feit, dat de oorzaak is van hetgeen in den hoofdzin vermeld is, pas is geschiedt, kan het voegwoord *nu* zeer geschikt den redengevenden zin inleiden. *Nu gij mij eens bedrogen hebt, vertrouw ik u ook nooit meer.*

Uithoofde dat klinkt naar het algemeen gevoelen zeer ouderwets, zeer deftig en zeer leelijk; 't wordt dan ook weinig gebruikt. *Die man is als diaken van de Nederduitsch Hervormde Kerk ontslagen, uithoofde dat hij zich aan onzedelijken levenswandel heeft schuldig gemaakt.*

§ 76. Het woordje *dat* treedt soms als redengevend voegw. op; 't beteekent dan *omdat*. *Thans kleurt genoeg zijn gelaat, dat (= omdat) Julia hem blijkbaar gade slaat.* (Staring).

In: *Wat zeide die man tegen u, dat ge hem zoo boos aankeekt?* bevat de tweede zin den grond voor de vraag, in den hoofdzin uitgedrukt. Immers, *dat ge hem zoo aankeekt* is voor mij een beweeggrond om u te vragen: *Wat zeide die man tegen u?* Zoo is ook in: *Gij, Zwijger! en gij, Zeven Landen! Wie waart ge, dat ge vrijheid vroegt?* (P.) de laatste zin (*dat ge vrijheid vroegt*) de grond voor de vraag: *Wie waart ge?*

§ 77. Een naamwoord, gevolgd door een vergelijkenden

bijzin heeft soms de beteekenis van een redengevenden zin. *Werkzaam, als hij was, verfoeide hij de luiheid* (= Daar hij werkzaam was, enz.). *Dirk, die zijne mama begeleidde, ijdel als ze was, op de opmerkzaamheid, die een zecofficier nog te onzent trekt.* (P.) *Vereerder van de Oranje's, als Hooft was, droeg hij zijn Ned. Historiën aan Frederik Hendrik op.*

Deze constructies kunnen echter ook den dienst van andere soorten van zinnen doen. *Onvolledig als deze verzameling in menig opzicht heeten mag, is de indruk, dien zij maakt, echter volkomen juist* (= Ofschoon en niet: daar deze verzameling enz.; Rijksmuseum, Potgieter). *Mooi meisje als zij is, heeft zij dan ooren noch oogen voor het windje, dat door de elzentakken suizelt.* (*Zij, die een mooi meisje is, heeft enz.*, Potgieter).

3 d. VOORWAARDELIJKE BIJZINNEN.

§ 78. In: *Daar gij op den tocht gestaan hebt, zijt gij verkouden geworden*, bevat de bijzin de oorzaak van datgene, wat in den hoofdzin vermeld wordt.

Zeg ik daarentegen: *Als gij op den tocht gestaan hebt, wordt gij verkouden*, dan bevat de bijzin een feit, dat — zoo het werkelijkheid mocht zijn — de oorzaak zal wezen van hetgeen in den hoofdzin vermeld is. Men drukt dit gewoonlijk kortweg uit, door te zeggen, dat de bijzin hier een mogelijke oorzaak bevat.

In: *Als het van avond sneeuwt, blijf ik thuis*, bevat de bijzin een feit, dat — zoo het werkelijkheid mocht worden — voor mij een reden zal zijn, om te doen, wat in den hoofdzin staat. Of kortweg: de bijzin bevat hier een mogelijke reden.

In: *Als uw vriend gisteravond nog in de Kalverstraat gewandeld heeft, kan hij onmogelijk nu reeds in Berlijn zijn*, bevat de bijzin een feit, dat — zoo het werkelijkheid is — recht geeft tot de gevolgtrekking, in den hoofdzin vermeld. Of kortweg: de bijzin bevat een mogelijken grond.

Welnu, een bijzin, die een mogelijke oorzaak, een mogelijke reden of een mogelijken grond inhoudt, heet een voorwaardelijke bijzin. De bijzinnen in de zoo even gegeven voorbeelden zijn dus voorwaardelijke bijzinnen. Een zin, die een mogelijken grond inhoudt, noemt men ook wel een veronderstellenden zin. In het laatste der gegeven voorbeelden hadden wij te doen met een veronderstellenden zin.

Het begrip voorwaarde is derhalve een samengesteld begrip: 't bestaat uit een innige samensmelting van het begrip mogelijkheid en één van de begrippen: oorzaak, reden of grond.

§ 79. De voegwoorden, die het voorwaardelijk zinsverband uitdrukken, zijn: *als, zoo, indien, wanneer, ingeval, tenzij, tenware, mits, bijaldien.*

Als het koud is, zullen wij onze winterjas aantrekken. Ingeval ge verhinderd zijt, moet ge mij tijdig bericht zenden. Ge kunt slagen, mits ge ijverig werkt. Een oorlog tusschen Frankrijk en Duitschland schijnt op den duur onvermijdelijk, tenware het Duitsche Rijk vrijwillig afstand deed van Elzas en Lotharingen. Bijaldien de boot al vertrokken is, zullen wij onze reis te voet voortzetten. Wij gaan te voet, tenzij het regent.

§ 80. Ook de deelwoorden: *gesteld, ondersteld, aangenomen, verondersteld*, gevolgd door *dat*, nemen tegenwoordig meer en meer het karakter van voorwaardelijke voegwoorden aan.

Aangenomen dat (= Zoo) de hoeken van den driehoek gelijk zijn, dan zijn ook de zijden gelijk. Verondersteld dat (= Zoo) uw oom kinderloos stierf, dan zoude ge een rijk man zijn.

§ 81. Sommige voorwaardel. bijzinnen staan los naast den hoofdzin: geen voegwoord verbindt de beide zinnen en drukt er de betrekking tusschen uit. Dergelijke zinnen hebben of de vragende woordschikking, of het werkwoord er van staat in de aanvoegende of gebiedende wijs. *Zijt ge koud, warm u dan bij de kachel. Men beproeve het, dan zal blijken, dat het mogelijk is. Haast u, dan kunt ge nog op tijd op school zijn.*

Hoe kunnen nu dergelijke zinnen de beteekenis van voorwaardelijke bijzinnen aangenomen hebben? Omdat zij althans één der samenstellende deelen (zie § 78) van het begrip voorwaarde uitdrukken. Als ik toch iets wensch of gebied, dan is het mogelijk, dat dit werkelijkheid worde, maar zeker is het niet; evenzoo: als ik vraag, of iemand een werking verricht heeft, dan is het mogelijk, dat hij die verricht hebbe; zeker is het alweer niet. De inhoud van bedoelde zinnen komt dus mogelijk, niet stellig met de werkelijkheid overeen en zoo drukken ze een der samenstellende elementen van het begrip voorwaarde uit; t.w. het begrip mogelijkheid. Dat de inhoud van den bijzin nu ook de oorzaak, de reden of de grond is van hetgeen in den hoofdzin vermeld wordt, dat wordt niet door eenig woord of door eenigen vorm te kennen gegeven;

dit moet de hoorder of lezer maar uit de onderlinge beteekenis der beide zinnen opmaken.

§ 82. De hoofdzin van een voorwaardel. bijzin wordt dikwijls weggelaten; door den opgewekten gemoedstoestand, waarin de spreker verkeert, gunt hij zich dan geen tijd, om dien uit te drukken. Vb. *Als hij eens niet kwam! Zoo de onderneming eens mislukte! Als wij eens den eersten prijs wonnen!* Bij dezen laatsten zin had de hoofdzin b.v. kunnen wezen: *hoe gelukkig zouden wij zijn, als wij eens enz.*

§ 83. Een voorwaardel. bijzin is dikwijls onvolledig; de ontbrekende deelen kunnen dan geheel of ten deele uit den hoofdzin ingevuld worden. *Zoo iemand, dan kan hij u de noodige inlichtingen geven. Zoo ooit, dan moet nu de kans gewaagd!*

§ 84. Het woordje *of* was vroeger het meest gebruikte voorwaardel. voegw.; thans is het als zoodanig nagenoeg verouderd. 't Wordt tegenwoordig als zoodanig nog slechts een enkelen keer in verheven, dichterlijke taal gebezigd: *Of (= indien) ge potlood en papier ter hand hadt, ik schetste u, hoe Jan uit vrijen ging.* (Potg.)

Bovendien wordt het nog in enkele vaste constructies gebezigd, waarin het echter door de overgrootte meerderheid van het Nederlandsche volk niet meer als voorwaardel. voegw. gevoeld wordt: *Of ge toch beter uw best gedaan hadt! Of hij zijn dwaling toch inzage!*

Dit waren niets anders dan voorw. bijzinnen, waarvan de hoofdzin weggelaten werd. (Verg. § 82). Bij dezen laatsten zin had de hoofdzin b.v. kunnen zijn: *Hoe gelukkig zou het zijn, of (= indien) hij zijn dwaling toch inzage!*

3. e. TOEGEVENDE BIJZINNEN.

§ 85. Bij dit zinsverband is de hoofdzin in strijd met een gevolgtrekking, die men allicht uit den bijzin zou afleiden: *Ofschoon die man oud is, is hij nog vlug ter been.*

De inhoud van den bijzin wordt erkend of toegegeven.

Wij erkennen een gedachte, wanneer zij volgens onze overtuiging overeenkomt met de werkelijkheid; men geeft haar toe, wanneer men er zich voor een oogenblik niet tegen verzetten wil, dat ze als waar aangenomen worde. Zoo wordt bv. in: *Ofschoon die winkelier goede waar tegen lagen prijs verkoopt,*

heeft hij toch weinig te doen, de inhoud van den bijzin als waar erkend. 't Is een feit, dat die koopman goede waar verkoopt; niettemin is het ook waar, dat hij weinig te doen heeft.

In: *Hoe eerlijk uw broer dan ook zij, mij heeft hij leelijk bedrogen* wordt de inhoud van den bijzin echter toegegeven. De spreker wil voor een oogenblik aannemen, dat uw broer heel eerlijk is; een feit is het nochtans, dat hij mij bedrogen heeft.

§ 86. Gelijk wij vroeger gezien hebben, is een beperkend tegenstellende zin ook in strijd met hetgeen men op grond van den daarbij behoorenden hoofdzin billijkerwijze zou mogen verwachten. De toegevende hoofdzin staat dus in dezelfde verhouding tot zijn bijzin, als de beperkend tegenst. zin tot den daarbij behoorenden hoofdzin. Vandaardat men in den toegegenden hoofdzin vaak dezelfde voegwoordel. bijwoorden (*echter, toch, niettemin*, enz.) gebruikt, die het beperkend tegenst. zinsverband uitdrukken. *Hoewel ik hem verboden heb, heeft hij het toch gedaan. Hoezeer hij zelf inziet, dat hij ongelijk heeft, wil hij het toch niet erkennen.*

§ 87. Een toegevende bijzin kan in de eerste plaats door de voegwoorden: *ofschoon, of, schoon, al, hoewel, alhoewel, ondanks dat, niettegenstaande (dat), inweerwil dat*, aan den hoofdzin verbonden worden en heeft dan de ondergeschikte woordschikking. Met uitzondering van die, welke met *al* beginnen, wordt de inhoud van dergelijke bijzinnen gewoonlijk erkend en het werkwoord staat dan ook meestal in de aantoonende wijs.

Niettegenstaande hij vele wederwaardigheden ondervonden heeft, is hij tevreden en opgeruimd gebleven. Inweerwil dat zijn vader ernstig ongesteld is, is hij toch op reis gegaan.

Zie, om haar bleeken mond schijnt nog een lach te zweven,

Schoon 't laatste: „goeden nacht!” ons van die lippen klonk;

Het viel der vrome ligt te scheiden uit dit leven,

Of ook maar zestienmaal de lente voor haar blonk.

(Emma, Potgieter.)

§ 88. In de tweede plaats kan een toegevende bijzin los naast den hoofdzin staan en de woordschikking van den hoofdzin hebben. De bijzin heeft dan de woordschikking van den vragenden hoofdzin, of wel het werkw. er van staat in de aanvoegende of gebiedende wijs. Dergelijke zinnen bevatten gewoonlijk een zuivere toegeving.

Zij 't officieel gewaad ook nog zoo eel van snee, den Christen kent men eerst in 't huislijk négligé. (de Génestet). Ons volk moge klein zijn, het heeft niettemin een belangrijke rol in de wereldgeschiedenis gespeeld. Werk maar, zwoeg maar, het baat u toch niet.

Dergelijke zinnen konden de beteekenis van toegevende bijzinnen aannemen, omdat hun inhoud mogelijk is (Verg. § 81) en men gewoonlijk alleen datgene toegeeft, wat volgens onze meening althans mogelijk is.

Daarom kunnen ook zinnen, die met *gesteld, dat, aangenomen dat* beginnen, de beteekenis van een toegevendden bijzin hebben. *Gesteld dat gij gelijk hadt, dan hadt ge nog op zulk een toon niet tegen uw vader mogen spreken. (= Al hadt ge gelijk, dan hadt ge enz.) Aangenomen dat uw inkomen te klein was, om in uw behoeften te voorzien, dan hadt ge nog niet mogen stelen. (= Al was uw inkomen te klein, enz.)* Vergel. § 80.

§ 89. In de derde plaats kan een toegevende bijzin los naast den hoofdzin staan en de ondergeschikte woordschikking hebben. Zulk een zin vangt aan met een woord met een onbepaalde beteekenis.

Wat hij ook vertelle, geloof hem niet. Wie ge ook zijt, wees, die ge zijt. Waar ook de buurt om rouw' of treur', niet om een wees, ter baar geheven. Hoe geleerd hij zij, een man van karakter is hij niet. Wanneer mijn vriend ook bij mij gekomen zij, steeds heb ik hem vriendelijk ontvangen.

Dergelijke zinnen bevatten meestal een zuivere toegeving en hun werkw. staat dan ook gewoonlijk in de aanvoegende wijs. In: *wanneer mijn vriend ook bij mij gekomen zij, steeds heb ik hem hartelijk ontvangen*, neemt men voor een oogenblik aan, dat die vriend zeer veel keeren en op zeer ongelegen tijden bij mij gekomen is; het blijft niettemin waar, dat ik hem steeds hartelijk ontvangen heb. Men begint dien zin met opzet met een woord met een onbepaalde beteekenis (*wanneer*), omdat de spreker het geheel aan de verbeeldingskracht van den hoorder wil overlaten, te bepalen, welk een groot aantal keeren en op hoe ongelegen tijden die vriend bij mij gekomen is, opdat daartegen des te sterker uitkome de inhoud van den hoofdzin: *steeds heb ik hem hartelijk ontvangen*. De toegevende bijzin is in dit geval dus niet veel anders dan een oratorisch middel, om den inhoud van den bijzin des te beter te doen uitkomen.

§ 90. Het toegevend voegwoord *al* onderscheidt zich in drieërlei opzicht van de andere toegevende voegwoorden.

In de eerste plaats, omdat een toegevende bijzin, door *al* aan den hoofdzin verbonden, niet de ondergeschikte woordschikking, maar die van den vragenden hoofdzin heeft: *Een tooneelspeler moet vaak in een comische rol optreden, al bloedt hem het harte wegens huiselijk leed.*

In de tweede plaats, omdat het voegwoord *al* ook in het midden van den bijzin kan staan: *Heeft hij mij al niet bepaald onbeleefd behandeld, zeer vriendelijk was de ontvangst toch ook niet.* Velen meenen, dat een voegwoord altijd aan het hoofd van den bijzin moet staan; dit is een dwaling: een voegw. kan zeer goed in het midden van een zin voorkomen. Bij het nevenschikkend zinsverband behooren b.v. *immers, toch, namelijk* tot dergelijke voegwoorden; bij het onderschikkend zinsverband is *al* er een voorbeeld van. (Zie vooral § 207).

In de derde plaats, omdat een toegevende bijzin, met *al* beginnende, gewoonlijk niet een erkenning van de werkelijkheid, maar een toegeving bevat: *Al ware hij zoo rijk als Croesus, hij zou u toch geen cent geven.* (Verg. § 87).

3. f. BIJZINNEN VAN MIDDEL.

§ 91. Een bijzin van middel vermeldt een feit, dat aangewend wordt, om de werking van den hoofdzin te verrichten. Zulk een zin wordt aan den hoofdzin verbonden door de voegw. *doordat* en *doordien*. *De dieven zijn het huis binnengedrongen, doordat zij een ruit stukgestooten hebben. De hoofdconducteur gaf het teeken tot vertrek, doordien hij een schel gefluit deed hooren.*

Er zijn betrekkelijk weinig bijzinnen van middel. Dit komt, omdat een middel gewoonlijk een zelfstandigheid is, die dan in den enkelvoudigen zin als bepaling van middel vermeld wordt. (Verg. *hij schrijft met een pen.*).

3. g. GEVOLGAANDUIDENDE BIJZINNEN.

§ 92. Een gevolgaanduidende bijzin vermeldt een gevolg van, of een gevolgtrekking uit den hoofdzin. Dit gevolg vloeit als 't ware vanzelf uit de werking van den hoofdzin voort en is niet opzettelijk uitgelokt. 't Zinsverband wordt uitgedrukt door: *zoodat, waardoor, vandaardat, waarom* en *weshalve*.

Uw broeder heeft voor een open raam gezeten, zoodat hij een kou gevat heeft. Ik dacht aan wat anders, vandaardat ik u niet goed verstaan heb. Onze troepen hadden in achtereenvolgende gevechten zware verliezen geleden, weshalve de generaal de krijgsoperaties voorloopig staakte.

§ 93. Uit de gevolgen, die als vanzelf uit een werking voortvloeien, kan men zich vaak een denkbeeld vormen omtrent de hoedanigheden van die werking. Vandaardat vele gevolgaanduidende zinnen een hoedanigheid of den graad te

kennen geven van de werking zelf of van een kenmerk van die werking. Zulke gevolgaand. bijzinnen worden door dat aan den hoofdzin verbonden en dikwijls in den hoofdzin aangekondigd door: *zoo, zooveel, zulk, zoodanig*, of een woord met dergelijke beteekenis.

Die bedelaar is zoo arm, dat hij in geen dagen eenig voedsel heeft kunnen koopen. Hij heeft zooveel geld van een overleden neef geërfd, dat hij nu een vermogend man is. Het vriest, dat het kraakt. Zij lachte, dat zij schaterde.

§ 94. Sommige van dergelijke gevolgaand. zinnen worden door *dandat* aan den hoofdzin verbonden. *Hij was te zeer in zijn werk verdiept, dandat hij zou hebben gehoord, wat wij te zamen besproken hebben. Poot was als jongskens te waarachtig poët, dan dat ook toon- en teekenkunst hem niet zouden hebben aangelokt.* (P.)

3. h. DOELAANWIJZENDE BIJZINNEN.

§ 95. Een doelaanwijzende bijzin vermeldt datgene, wat men met de werking van den hoofdzin tracht te bereiken. 't Zinsverband wordt uitgedrukt door *opdat, ten einde (dat)*. *Die man is zuinig, opdat hij op zijn ouden dag geen gebrek behoeft te lijden. Zeg, wat ge tegen mij hebt, ten einde ik mij kunne verdedigen.*

§ 96. Soms drukt *dat* alleen al dit zinsverband uit. *Wij schoven wat dichter bij den spreker, dat wij te beter konden hooren. Ga wat op zij, dat dit jongetje beter kan zien.*

3. i. VERGELIJKENDE BIJZINNEN.

§ 97. Vergelijkende bijzinnen worden door; *als, evenals, zooals, alsof, of, dan, evenmin als* aan den hoofdzin verbonden. *Evenals zijn broeder, is ook hij zeer jong gestorven.*

§ 98. De zin: *uw zuster ziet er uit, alsof zij pas twintig jaar is* beteekent: uw zuster komt in uiterlijk geheel en al overeen met een meisje van twintig jaar, terwijl zij toch geen twintig jaar is. Zoo beteekent de zin: *wij hoorden een geluid, alsof het in de verte donderde*: wij hoorden een geluid, geheel en al gelijk aan het gerommel van den donder in de verte, terwijl het toch inderdaad niet donderde. Men omschrijft de beteekenis van alsof gewoonlijk kort — maar minder juist — door te zeggen, dat het een schijnbare overeenkomst te kennen geeft. Minder juist, want gelijk uit de gegeven voorbeelden blijkt, is de overeenkomst niet schijnbaar, maar volkomen (*uw zuster heeft volkomen het uiterlijk van een meisje van twintig jaar*); het feit echter, dat op alsof volgt, is met de werkelijkheid in strijd; dat is slechts schijnbaar waar (*uw zuster is geen twintig jaar*; dit schijnt slechts zoo). Alsof geeft dus

een volkomen gelijkheid te kennen; maar met een feit, dat slechts schijnbaar waar is.

§ 99. De vergelijkende bijzinnen kunnen naar de beteekenis in de volgende drie groepen verdeeld worden:

a. In zulke vergelijkende zinnen, die louter een vergelijking uitdrukken. Zulke zinnen geven dan een gelijkheid of overeenkomst; een ongelijkheid; of een zoogenaamde schijnbare overeenkomst te kennen. *Gelijk zooveel voor hem gedaan hebben, heeft ook hij het erfdeel zijns vaders verkwist. Hij is sterker, dan zijn broer. Hij knikte, alsof hij ons gelijk gaf.*

b. in zulke vergelijkende bijzinnen, die meer het karakter van een bijzin van graad, hoedanigheid of hoeveelheid aangenomen hebben. De vergelijkende bijzinnen konden zoo gemakkelijk die beteekenis krijgen, daar men juist vaak een vergelijking bezigt, om den aard of de hoeveelheid van een werking of van iets anders nader toe te lichten. *Zooals de ouden zingen, piepen de jongen* (de bijzin geeft hier antwoord op de vraag: hoe *piepen de jongen?*) *Hij schreeuwde, alsof hij vermoord werd.* (de bijzin zegt hier, hoe hij schreeuwde).

c. in zulke vergelijkende bijzinnen, die meer het karakter van bijzinnen van modaliteit aangenomen hebben. *Gelijk de couranten mededeelen, is de Koning reeds overleden. Hij is ziek, zoo 't schijnt.*

§ 100. Vergelijkende bijzinnen komen dikwijls in onvolledigen vorm voor; de ontbrekende deelen kunnen dan gewoonlijk gemakkelijk uit den hoofdzin ingevuld worden. *Hij is grooter, dan zijn broer. Ik — evenmin als mijn vader — heb iets van die praatjes geloofd.*

Men verwarre deze onvoll. vergel. bijzinnen niet met de bijwoordelijke en bijvoeglijke bepalingen van vergelijking in den enkelvoudigen zin. *Hij slaapt als een roos. Hij is een man als een boom. Gij hebt mij meer dan hartelijk ontvangen. Geen ander dan hij heeft het gedaan.* Dergelijke zinnen zijn voor ons taalgevoel enkelvoudige en geen samengestelde zinnen. (Verg. vooral § 20 en § 21, l).

3. j. ZINNEN VAN HOEDANIGHEID, GRAAD OF HOEVEELHEID.

§ 101. Tot deze zinnen behooren naar de beteekenis:

a. die gevolgaanduidende zinnen, welke in §§ 93 en 94 behandeld zijn.

- b. die vergelijkende zinnen, waarover in § 99 (b) gesproken is.
 c. zinnen als: *hij lief, wat hij kon; hij schreeuwde, wat hij kon, maar niemand hoorde hem.*

3. k. BIJZINNEN VAN BEPERKING.

§ 102. Dergelijke bijzinnen geven een uitzondering of een voorbehoud te kennen. 't Zinsverband wordt uitgedrukt door: *behalve dat, uitgezonderd dat, uitgenomen dat, voorzooverre, inzooverre, voorzooveel.* Hij zeide niets, *behalve dat hij mij niet verwacht had.* Voorzooverre ik het boek gelezen heb, *is het zeer belangwekkend.* Voorzooveel mij bekend is, *is uw broeder niet op de partij geweest.* Voorzoover ik weet, *is die man reeds sedert jaren dood.* Gelijk uit deze zinnen blijkt, nemen de beperkende zinnen, die een voorbehoud uitdrukken, soms de beteekenis van een bijzin van modaliteit aan. Zie b.v. het derde en het vierde der door ons gegeven voorbeelden. In dit geval maakt de bijzin eenig voorbehoud omtrent het volkomen zeker-zijn van hetgeen in den hoofdzin staat.

§ 103. Tot de beperkende zinnen rekent men voorts die, welke beginnen met: *wat mij betreft, wat mij aangaat, e.d. Wat mij betreft, ik geef u gelijk. Wat hem aangaat, hij is een eerlijk man.*

Dergelijke bijzinnen staan los naast den hoofdzin en beginnen met het onbepaalde voornaamwoord *wat.*

§ 104. Wij hebben vroeger gezien, dat veel onvolledige vergelijkende bijzinnen voor ons taalgevoel zijn overgegaan in bijvoegl. en bijwoordel. bepalingen van vergelijking. (Zie § 20 en § 21. l). Zoo nemen ook tal van onvolledige bijzinnen van beperking meer en meer het karakter van bijvoegl. en bijwoordel. bepalingen van beperking aan.

Als enkelvoudige zinnen beschouwe men: *Allen, behalve uw neef, waren tegen het voorstel* (behalve uw neef = bijv. bep. van beperking bij *allen; behalve* is hier dus voorzetsel geworden en neef zou derhalve in den vierden naamval moeten staan; evenals de bepalingen van vergelijking krijgen echter ook de bijvoegl. bep. van beperking gewoonlijk den naamval van het bepaalde woord). *Hij stond met al zijn familieleden, uitgezonderd zijn moeder, op eenigszins gespannen voet. Hij heeft, behalve een vast salaris, nog enige emolumenten.*

Ten zeerste verdient het woord *allesbehalve* onze aandacht. *Die man is allesbehalve eerlijk. Hij heeft zich in deze zaak alles-*

behalve netjes gedragen. Oorspronkelijk zal een zin als de eerste wel beteekend hebben: *die man is alles, behalve dat hij eerlijk is.* Langzamerhand is echter *allesbehalve* voor ons eene samenstelling geworden, beteekenende: *in 't geheel niet* of *volstrekt niet.* In den eersten zin is *allesbehalve eerlijk* mijns inziens dan ook het naamwoordelijk deel van het gezegde; en in den tweeden zin is *allesbehalve netjes* niets anders dan een bijwoordel. bepaling van hoedanigheid bij *heeft gehandeld.*

3. I. VERHOUDINGSZINNEN.

§ 105. Dergelijke zinnen worden aan den hoofdzin verbonden door: *naargelang (dat), naarmate (dat), (al) naar (dat)*; of wel de voegwoordelijke uitdrukkingen: *hoe-hoe; hoe-deste; hoe-te* verbinden hoofd- en bijzin aan elkaar.

Naarmate de mensch ouder wordt, waardeert hij meer, hetgeen zijne ouders voor hem gedaan hebben. Onkruid en tarwe schijnen in die harten (nl. van Anne en Doortje) opgewassen, naar de bodem ze voortbragt, de hand eens hoveniers bespeure ik niet. (De Zusters, Potgieter). Hoe bedaarder de zieke zich houdt, des te eerder zal zij genezen.

Pluk rozen naar uw lust, en laat het boompje snoeien:

Hoe meer ge snoeit en plukt, te milder zal het groeien. (Beets.)

Zooals men ziet, neemt bij dit zinsverband de werking van den hoofdzin in dezelfde mate toe of af, als die van den bijzin.

§ 106. Sommige verhoudingszinnen nemen de beteekenis van een bijzin van modaliteit aan. Ze drukken dan de verhouding uit, waarin de gedachte van den hoofdzin tot de werkelijkheid staat. *Naar men zegt, is er een spoorwegongeluk bij Haarlem gebeurd. Naar men wil, zal de keizer van Duitschland een bezoek aan ons land brengen. Het schip is — naar men vermoedt — met man en muis vergaan.*

3. m. BIJZINNEN VAN MODALITEIT

§ 107. Over deze zinnen is reeds gehandeld bij de vergelijkende zinnen (zie § 99, c); bij de beperkende zinnen (zie § 102); en bij de verhoudingszinnen (zie § 106). Let voorts op: *hij is — geloof ik — ziek. Gij komt toch, hoop ik.*

3. n. BIJZINNEN VAN OMSTANDIGHEID.

§ 108. Alle bijzinnen, die niet tot een van de voorgaande groepen van bijzinnen gebracht kunnen worden, zijn bijzinnen

van omstandigheid. Ze worden aan den hoofdzin verbonden door: *terwijl, waar, in plaats dat, zonderdat* (= *terwijl niet*).

Hij nam beleefd zijn hoed af, terwijl zij mij vriendelijk toeknikte. Zijn haren waren vergrijsd, terwijl zijn rug door ouderdom gekromd was. Waar het publiek hem zoo weinig steunde, moest de uitgever de uitgave van dat werk wel staken (de bijzin geeft hier antwoord op de vraag: onder welke omstandigheden moest de uitgave wel gestaakt worden?). *Ik liep hem voorbij, zonderdat hij mij zag* (= terwijl hij mij niet zag). *In plaats dat hij mij hielp, werkte hij mij juist zooveel mogelijk tegen.*

Sommige bijzinnen van omstandigheid staan los naast den hoofdzin.

Is Rotterdam de eerste havenstad van ons land, Amsterdam is er de eerste koopstad van (= *Terwijl Rotterdam enz.*). *Is hij gewoonlijk vriendelijk en toegevend, soms is hij norsch en streng* (= *Terwijl hij enz.*).

Men verwarre deze bijzinnen niet met de voorwaardelijke, in § 81 besproken. Zij geven immers niet de oorzaak aan van hetgeen in den hoofdzin staat.

4. HOE SOMMIGE VOEGWOORDEN AAN HUN TEGENWOORDIGE KRACHT ZIJN GEKOMEN.

In de vorige bladzijden hebben wij onder meer een vrij volledig overzicht trachten te geven van de voegwoorden, die een zeker zinsverband kunnen uitdrukken. Van den candidaat-hoofdonderwijzer eischt men echter niet alleen, dat hij wete, welke voegwoorden een bepaalde betrekking tusschen twee zinnen kunnen uitdrukken; maar ook, dat hij kan uitleggen, waarom zij dit hebben kunnen gaan doen, voorzooverre die kennis althans zonder al te veel etymologischen omhaal te verkrijgen is. En terecht stelt men mijns inziens dien eisch! Is degene, die de hulpakte wil verwerven, gewoonlijk niet veel meer dan een volwassen kind; hij, die naar de hoofdakke dingt, is een man en van een man mag men vergen, dat hij er zich niet mee tevreden gesteld heeft, zeker feit te kennen, maar dat hij er naar gestreefd heeft, dit feit ook te kunnen verklaren; en vooral mag men dit eischen van een man, die zich tot levenstaak gesteld heeft, bij anderen den lust tot nadenken op te wekken en te onderhouden. Was ik examinerator voor de hoofdakke in de Ned. Taal en Letterkunde, dan zou ik het een candidaat niet kwalijk nemen, als hij mij alle voegwoorden, die een zeker zinsverband kunnen uitdrukken, niet op een rijtje kon opnoemen; maar zeer zeker zou ik zijn kennis van de grammatica niet hoog aanslaan,

als hij mij althans van een paar voegwoorden niet kon uitleggen, hoe zij aan hun tegenwoordige kracht zijn gekomen, omdat hij daardoor het bewijs geleverd had, dat het hem niet tot een gewoonte, ja, een behoefte geworden was, zich rekenschap te geven van hetgeen hij — in dit geval op taalgebied — waargenomen had.

Natuurlijk kunnen wij hier niet de ontwikkelingsgeschiedenis van alle voegwoorden gaan behandelen; dit is ook niet noodig: als iemand maar goed begrepen heeft, hoe enkele voegwoorden aan hun huidige kracht zijn gekomen, kan hij dit van vele andere zelf wel vinden. Ik wensch hier alleen de ontwikkelingsgeschiedenis van de voorwaardelijke voegwoorden, van sommige toegeevende voegwoorden en van *opdat* te schetsen, omdat de behandeling van die voegwoorden buitengewoon leerzaam is en ik tevens zoo gelegenheid krijg, om op sommige dingen te wijzen, die men tot recht verstand van hetgeen verder in dit boek behandeld zal worden, noodzakelijk moet kennen.

En nu ter zake!

4. a. HOE DE VOORWAARDELIJKE VOEGWOORDEN AAN HUN TEGENWOORDIGE KRACHT ZIJN GEKOMEN.

§ 109. In § 78 hebben wij gezien, dat een voorwaarde een mogelijke reden, een mogelijke oorzaak of een mogelijke grond is, terwijl wij in § 79 geleerd hebben, dat *zoo, als, indien, ingeval, wanneer, tenzij, tenware, mits* en *bijaldien* de voorwaardelijke voegwoorden zijn. Aangetoond moet dus worden, hoe deze voegwoorden hebben kunnen gaan uitdrukken, dat de volgende zin een mogelijke reden, een mogelijke oorzaak of een mogelijken grond bevat.

§ 110. Naar de wijze, waarop de voorwaardelijke voegwoorden aan hun tegenwoordige beteekenis zijn gekomen, kunnen zij in drie groepen verdeeld worden.

De eerste groep bestaat uit: *zoo, als, ingeval, indien, wanneer*.

De tweede groep uit: *tenzij, tenware*.

De derde groep uit: *mits* en *bijaldien*.

§ 111. *Zoo* en *als*. Deze voegwoorden kunnen tegelijkertijd behandeld worden, daar *als* in den grond van de zaak hetzelfde woord is als *zoo*. *Als* toch is ontstaan uit *alzoo*, waarin *al* (= *geheel*) slechts diende, om de kracht van *zoo* eenigszins te

versterken. Dit *alzo* (= *geheel zoo*) verliep tot *alse* en dit weer tot *als*.

a. *Zoo* (en dus ook *alzo*) was oorspronkelijk een bijwoord en duidde een hoedanigheid aan, zonder die uitdrukkelijk te noemen. In die beteekenis komt het nog dikwijls voor. *Ik dacht wel, dat gij die som zoo zoudt oplossen. Hij heeft dat zoo niet bedoeld.*

Ook in het vergelijkend voegw. *als* ligt *zoo* in die beteekenis verscholen. *Hij vecht als een leeuw*, luidde oorspronkelijk: *hij vecht; alzo (= geheel zoo) vecht een leeuw*, waarin *zoo* een bijwoord van hoedanigheid was. De zin: *zij vallen op zijn geld aan, als de kippen op het graan* beteekende dus: *zij vallen op zijn geld aan; geheel zoo vallen de kippen op het graan aan.*

b. Als vergelijkend voegwoord wees *als* en dus ook *zoo* op een gelijkheid van hoedanigheid. Daarnaast werden zij langzamerhand ook in een meer beperkte opvatting gebezigd: ze gingen n.l. tevens meer in 't bijzonder een gelijkheid van tijd aanduiden en namen dus de beteekenis aan van de tijdbepalende voegwoorden: *toen, terwijl, wanneer*. Als voegwoord van tijd is *zoo* verouderd; in de oudere geschriften kwam het als zoodanig echter veelvuldig voor. *Zoo* lezen wij b.v. in het Kort Begrip van Vondel's Gijsbrecht van Aemstel: *Heer Peter, deecken van de groote kerk, broght d'eerste tijding* (nl. van den brand van Amsterdam) *op het Huys, soo (= toen) mevrou van Aemstel over haeren droom en gezicht vast* (d. i. zeer) *bekommert was.*

Als tijdbepalend voegwoord is *als* echter nu nog in druk gebruik. (Verg. §§ 71 en 72).

c. *Toen zoo* en *als* eenmaal een gelijkheid van tijd aanwezen, kregen zij langzamerhand en als onwillekeurig ook redengevende kracht. Het volk is toch zoo licht geneigd, om gebeurtenissen, die gelijktijdig plaatsgrijpen of waarvan de eene op de andere volgt, met elkander in oorzakelijk verband te brengen. *Wanneer* vroeger een kind ziek werd, nadat het door een oud vrouwtje aangeraakt was, dan beschouwde het volk die ziekte als gevolg van die aanraking en het oude vrouwtje werd van hekserij beschuldigd. Duidelijk blijkt de nauwe betrekking, die er voor het volk tusschen de begrippen tijd en oorzaak bestaat, hieruit, dat zoovele redengevende voegwoorden oorspronkelijk een betrekking van tijd te kennen gaven. Zulke redengevende voegwoorden zijn b.v.: *dewijl, wijl, nademaal, naardien, daar, nu*. (Verg. § 75).

De zin: *ik blijf thuis, dewijl het regent* luidde b.v. oorspronkelijk: *ik blijf thuis de wijle, dat het regent*. In dezen zin was wijle een vrouwel. substantief, beteekenende tijd en de wijle deed dus in den hoofdzin den dienst van een bepaling van tijd; de zin beteekende dus eerst: *ik blijf thuis in den tijd, dat het regent*. Het thuis-blijven en het regenen geschieden dus gelijktijdig en uit die gelijktijdigheid besloot het volk tot het oorzakelijk verband dier gebeurtenissen, waardoor *dewijl (dat)* de beteekenis van een redengevend voegwoord kreeg. De zin: *ik blijf thuis, terwijl het regent* luidde oudtijds: *ik blijf thuis te der wijle (= in den tijd), dat het regent* en beteekende dus oorspronkelijk geheel hetzelfde als: *ik blijf thuis, dewijl het regent*. Het spraakgebruik heeft echter gewild, dat *terwijl* op het standpunt van een tijdbepalend voegw. bleef staan, terwijl *dewijl* een stap verder ging en redengevend voegw. werd.

Een zin als: *ik vergeef u uwten misslag, nademaal gij zulk een diep berouw toont* luidde eerst: *ik vergeef u uwten misslag na de maal (= na den tijd), dat gij zulk een diep berouw toont*. Het berouw-toonen ging dus vooraf aan het vergeven; daarom werd het als de oorzaak daarvan opgevat en zoo kreeg nademaal de beteekenis van een redengevend voegwoord. Geheel op dezelfde wijze heeft naardien (= nadat) zijn redengevende kracht gekregen.

Daar was oorspronkelijk een bijwoord van plaats; langzamerhand werd het als tijdbepalend voegw. gebezigd (Verg. § 73) en juist omdat het als tijdbepalend voegwoord voorkwam, kon het redengevende kracht krijgen. (Verg. § 76).

Welnu, op eenzelfde wijze kreeg het tijdbepalende als redengevende kracht; als redengevend voegw. komt het echter tegenwoordig niet meer voor; in zijn volleren vorm alzoo wordt het echter nog bij het nevenschikkend zinsverband als redengevend voegw. gebruikt (Verg. § 48) en vroeger kwam het als zoodanig vaak ook bij het onderschikkend zinsverband voor. Zoo lezen we b.v. in Hooft's Nederl. Historiën: *Hij (d. i. Alva) deed de Waalen ruimen (d. i. weggaan) en ten deele afdanken, alzoo (= daar) ze hem verdacht waaren.*

d. Langzamerhand werd het redengevend voegwoord als (of alzoo) eenigszins in zijn beteekenis beperkt en ging het ook een mogelijke reden, een mogelijke oorzaak of een mogelijken grond aanduiden of kortweg: het kreeg de

beteekenis van een voorwaardelijk voegw. (Verg. § 78).

Zoo en als hebben dus achtereenvolgens te kennen gegeven: *a.* een gelijkheid van hoedanigheid; *b.* een gelijkheid van tijd; *c.* een oorzaak; *d.* een mogelijke oorzaak of voorwaarde.

In § 80 hebben wij geleerd, dat vragende zinnen de bet. van voorw. zinnen kunnen aannemen, omdat zij van het samengestelde begrip voorwaarde althans *één* der elementen uitdrukken, t.w. het begrip mogelijkheid. Nu hebben wij gezien, dat het voorw. voegw. als van het samengestelde begrip voorwaarde ook slechts *één* der samenstellende begrippen uitdrukte en wel het begrip oorzaak. In hetzelfde geval verkeerden — gelijk uit het volgende nader blijken zal — vele andere voorw. voegwoorden als: *indien, ingeval, mits, bijaldien*, e.a. Zij gaven te kennen, dat de volgende zin de oorzaak was van hetgeen voorafging, maar dat het slechts een mogelijke oorzaak was, werd door geen enkelen vorm, door geen enkel woord nader aangeduid: dit moest men er maar bij denken.

§ 112. *Ingeval; indien; wanneer.* Om wél in te zien, hoe *ingeval* en *indien* aan hun tegenwoordige kracht zijn gekomen, moet men er op letten, dat het voorzetsel *in* soms een betrekking van tijd uitdrukt en de beteekenis van tijdens, gedurende aanneemt; vergel. *in den zomer; in den herfst; in de afgelopen week.*

Een zin als: *ik blijf thuis, ingeval het regent* luidde oorspronkelijk: *ik blijf thuis in geval, dat het regent; geval* is een zelfst. naamw., in verband staande met het w.w. *gevallen* = *geschieden, gebeuren* en beteekent dus *gebeurtenis*; de zin beteekende dus oorspronkelijk: *ik blijf thuis tijdens deze gebeurtenis, dat het regent.* Het regenen en het thuis-blijven geschieden dus alweer gelijktijdig; omdat ze gelijktijdig plaatsgrepen, werden ze met elkander in oorzakelijk verband gebracht; langzamerhand ging *ingeval* ook een mogelijke oorzaak inleiden en werd alzoo een voorwaardelijk voegwoord.

Een zin als: *ik ga wandelen, indien het mooi weer is* luidde eerst: *ik ga wandelen in dien, dat het mooi weer is*; dien was hier de 3de naamv. enkelv. v. h. aanwijzend voornw. *dat*. De zin beteekende dus: *ik ga wandelen tijdens dat, dat het mooi weer is*; indien dat wees dus op een gelijktijdigheid

en kon derhalve door een dergelijk verloop van beteekenis als wij bij *ingeval* waargenomen hebben, ook een voorwaardelijk voegw. worden.

Wanneer schijnt samengesteld te zijn uit wan (= op eenigen tijd; vergel. Hoogd. *wenn*) en eer; en zag dus op een onbepaalden tijd in het verledene. Hoe dit zij, tegenwoordig wijst het als voegwoord van tijd (Verg. § 72) op een gelijktijdigheid van twee gebeurtenissen en daardoor kon het alweer op den duur als voorwaardelijk voegw. gaan optreden.

§ 113. De tweede groep: tenzij; tenware.

Een zin als: *ik kom van avond bij u, tenzij ik zelf bezoek krijg* luidde oorspronkelijk: *ik kom van avond bij u, 't en zij, dat ik zelf bezoek krijg*. Hierin was *'t en zij* een voorwaardel. bijzin, die los naast den hoofdzin stond; maar de beteekenis van een voorwaardel. bijzin kon verkrijgen, daar 't werkw. in de aanvoegende wijs stond. (Verg. § 81). *'t en zij* beteekende dus: indien het niet zij; het woordje *het* ('t) wees op den volgenden zin: *dat ik zelf bezoek krijg*; deze zin was dus de onderwerpszin bij *het en zij* en *het* ('t) was een persoonlijk voornaamwoord, omdat het een volgenden zin aanduidde. Langzamerhand vatte men den zin *'t en zij* (= *indien het niet zij*) kortweg op als: indien niet en zoo was *tenzij* een voorw. voegw. met ontkenkende kracht geworden.

Tenware verkeert in nagenoeg hetzelfde geval als tenzij; alleen stond in 't en ware het werkw. niet in de aanvoegende, maar in de voorwaardelijke wijs en dientengevolge geeft ten ware ook tegenwoordig nog te kennen, dat de verwezenlijking van de gedachte van den bijzin zoo goed als onmogelijk is.

§ 114. De derde groep: mits; bijaldien.

Mits is in den grond van de zaak hetzelfde woord als ons voorzetsel met, oudtijds mit; achter dit *mit* zette men ten onrechte de bijwoordelijke *s* en zoo ontstond mits. Bij de bespreking van *mits* hebben wij dus in de allereerste plaats te letten op de beteekenissen, die *met* kon aannemen; met wees eerst een gezelschap, een vereeniging aan: *Hij is met zijn broeder* (in gezelschap van zijn broeder) *op reis gegaan. Gij hebt dit grootsche werk niet alleen, maar* met (d. i. in vereeniging van) *uw broeder tot stand gebracht.*

Wanneer men iets in vereeniging met een ander tot stand tracht te brengen, dan kan die samenwerking juist de oorzaak zijn, dat de onderneming gelukt; zij kan het middel tot welslagen wezen en zoo kon met een betrekking van oorzaak of van middel uitdrukken. V.b. *Men heeft den brand met twee stoomspuiten* (bep. v. middel) *bedwongen*.

Evenzoo kwam mits (de bijvorm van *met, mit*) als voorzetsel voor en gaf dan mede een oorzaak te kennen. Zoo zegt Hooft in zijn Nederl. Historiën, dat velen, die zich in den tachtigjarigen oorlog verdienstelijk gemaakt hebben, nooit naar verdienste beloond zijn, „*t zij mits (= door) te vroeg een ooverlijden, oft bij gebrek van volharden in de goede zaake*. Zoo zou men in de 17de eeuw hebben kunnen zeggen: *ik blijf thuis mits (= wegens) eene zware verkoudheid*.

Nu wordt het ook duidelijk, hoe mits of mitsdat vroeger een veel gebruikt redengevend voegwoord kon zijn. Zoo zegt Hooft, dat Tresling's zegelring in Den Briel welbekend was, mitsdat (= omdat) zijn vader daar baljuw geweest was. En toen mits of mitsdat eenmaal een redengevend voegwoord was, kon het ook gemakkelijk een mogelijke oorzaak of voorwaarde gaan inleiden.

Met, mit of mits hebben dus achtereenvolgens uitgedrukt: *a.* een gezelschap of vereeniging; *b.* een middel of oorzaak; *c.* een mogelijke oorzaak of voorwaarde.

In bijaldien dient al eenvoudig ter versterking van de beteekenis van bij en dien; bij beteekende vroeger zeer dikwijls door (Verg. Eng. *by*) en *bijdien* beteekende dus hetzelfde als *doordat* en gaf dus een reden of oorzaak te kennen. (Verg. § 75). Terwijl nu *doordat* op het standpunt van een redengevend voegw. staan bleef, nam *bijdien* of — wat hetzelfde is — bijaldien langzamerhand de beteekenis van een voorwaardelijk voegw. aan. Wij zien hier alweer uit, hoe de beteekenis, die een woord heeft gekregen, vaak voor een goed deel afhangt van het willekeurige en grillige spraakgebruik.

4. *b.* HOE SOMMIGE TOEGEVENDE VOEGWOORDEN AAN HUN HUIDIGE BETEKENIS ZIJN GEKOMEN.

§ 115. Of. Het woordje of luidde oorspronkelijk *iba* (Verg. Eng. *if*); *iba* was een zelfstandig naamw., dat twijfel, onzekerheid beteekende. Daarom was *of* ook zoo bij uitstek

geschikt, om een voorwaarde (d. i. een mogelijke, twijfelachtige oorzaak) in te leiden en vooral in de middeleeuwen werd het als voorwaardel. voegw. veelvuldig gebruikt. (Verg. § 84). Tegenwoordig is het als voorwaardel. voegw. vrijwel verouderd en komt het meer als toegevend voegw. voor. Dat *of* zoo langzamerhand en als ongemerkt van voorwaardelijk een toegevend voegw. is kunnen gaan worden, wijst ons er echter op, dat er tusschen de beteekenis van een voorwaardelijken en die van een toegevendden bijzin een innig verband moet bestaan; die betrekking, die nauwe verwantschap in 't licht te stellen, is juist, wat wij hier beoogen.

Om wèl in te zien, hoe het voorwaardel. voegw. *of* geleidelijk ook een toegevend voegw. is kunnen gaan worden, moet men er op letten, dat niet alle voorwaardel. zinnen een mogelijke oorzaak uitdrukken, maar dat er — bij wijze van uitzondering — ook enkele voorw. bijzinnen zijn, wier inhoud ontwijfelbaar zeker met de werkelijkheid overeenkomt. Als ik hoor, dat de trein een half uur over zijn tijd vertrokken is en ik zeg dan: *Als de trein een half uur over zijn tijd weggegaan is, dan kan hij ook niet of tijd aankomen*, dan bevat de voorw. bijzin hier een feit, dat vaststaat en dat feit is dan de grond voor de gevolgtrekking, in den hoofdzin genoemd. Wanneer ik bewezen heb, dat de hoeken van een driehoek gelijk zijn en ik zeg dan: *als de hoeken van dien driehoek zijn, dan zijn ook de zijden gelijk, wat te bewijzen was*; dan bevat de voorw. bijzin ook hier weer een feit, aan welks waarheid niet te twijfelen valt en dat de grond is van den inhoud van den hoofdzin.

Zeg ik nu: *Of die jongen al zijn best doet, hij vordert toch niet het allerminst*, dan bevat de toegevende bijzin ook hier een feit, dat met de werkelijkheid overeenkomt en waaruit wij geneigd zijn, een gevolgtrekking te maken; in plaats echter, dat de hoofdzin die gevolgtrekking noemt — gelijk bij het voorw. zinsverband het geval zou zijn —, komt hij er juist tegen op. Evenzoo is in: *Ofschoon die man tachtig jaar is, is hij nog vlug ter been*, de bijzin de uitdrukking der werkelijkheid en geeft hij het recht tot het maken van een gevolgtrekking; in plaats echter, dat de hoofdzin die gevolgtrekking noemt, komt hij er alweer juist tegen op. Het verschil tusschen het voorwaardelijk en het toegevend zinsverband wordt hier dan ook niet veroorzaakt door een verschil in beteekenis van

den bijzin (zoowel de voorw. als de toegevende bijzin zijn hier de erkenning der werkelijkheid en bevatten een feit, waaruit wij een gevolgtrekking mogen maken); maar het wordt teweeggebracht door een verschil in beteekenis van den hoofdzin: de voorwaardel. hoofdzin noemt de gevolgtrekking; de toegevende hoofdzin verwerpt ze en vermeldt een feit, dat er lijnrecht mee in strijd is. En juist omdat zooveel voorwaardel. bijzinnen geheel in beteekenis overeenkomen met toegevende bijzinnen, juist daarom kon het voorwaardelijke voegw. *of* ook langzamerhand als toegevend voegw. dienst gaan doen. Zie over *of* verder: Aanteekening VI hierachter.

§ 116. Al. In den toegegenden bijzin gebruikt men vaak het woordje *al*: *Of die jongen zijn best al doet, hij vordert niet het allermint.* Dit *al* beteekende in dergelijke constructies oorspronkelijk wel (Verg. *al* of niet) en deed den dienst van een bijwoord van wijze, daar men er mede te kennen wilde geven, dat de inhoud van den bijzin wel deugdelijk met de werkelijkheid overeenkwam, ook al bleef in dit geval het gewone gevolg achterwege. Langzamerhand verloor in dergelijke zinnen *al* echter zijn beteekenis van bijwoord v. wijze en op ons taalgevoel maakt het veelmeer den indruk van een toegevend voegwoord; voor ons is het een middel geworden, om de betrekking tusschen den hoofd- en bijzin uit te drukken. Juist omdat *al* in dergelijke zinnen oorspronkelijk een bijwoord was, krijgen toegevende bijzinnen, met *al* beginnende, tegenwoordig nog de woordschikking van den vragenden hoofdzin; immers zinnen, die met een bijwoord beginnen, hebben die woordschikking: *'s morgens maakt hij gewoonlijk een wandeling; 's avonds gaat hij dikwijls naar den schouwburg;* verg. hier vooral § 90.

§ 117. Ofschoon; of. Een zin als: *Ofschoon die jongen zijn best doet, vordert hij niet het allermint* luidde eerst: *Of die jongen schoon zijn best doet, vordert hij enz.;* *schoon* was in dergelijke zinnen een bijwoord van hoedanigheid en beteekende: *mooi, goed.* Men wilde er mee te kennen geven, dat de werking van den bijzin goed, flink, in hooge mate plaatsgreep, maar dat desalniettemin — hoe vreemd het ook schijnen mocht — het verwachte gevolg achterwege bleef. Toen men later *schoon* in dergelijke bijzinnen niet meer als bijwoord van

hoedanigheid gevoelde, meende men, dat het met *of* het zinsverband uitdrukte en vatte men *of* en *schoon* te zamen als één toegevend voegwoord (*ofschoon*) op. Evenzoo hebben in: *Of die jongen al zijn best doet, vordert hij enz.*, *of* en *al* te zamen de beteekenis van een toegevend voegw. aangenomen, terwijl ook *al* alleen als zoodanig optreedt. (Zie § 116).

§ 118. Hoewel (dat); hoezeer. In: *hoewel die jongen zijn best doet, vordert hij niet het allerminst*, waren hoe en wel oorspronkelijk twee losse woorden (*hoe wèl die jongen enz.*); dit hoe was toen een bijwoord van hoedanigheid met onbepaalde beteekenis (zie vooral § 89) en wel (= al) was weer een bijwoord van wijze, beteekenende: stellig, ongetwijfeld. De genoemde zin beteekende dus: *in hoe hooge mate die jongen ongetwijfeld zijn best doet, toch vordert hij enz.* Langzamerhand verloor *hoe* zijn beteekenis als bijw. van hoedanigh. en *wel* die als bijw. van wijze en *hoewel*, soms gevolgd door *dat*, kreeg de beteekenis van een toegevend voegw.

In: *hoezeer die jongen zijn best doet, toch vordert hij niet het allerminst*, waren hoe en zeer eerst weer twee losse woorden; *hoe* was weer een bijw. van hoedanigheid met onbepaalde beteekenis; *zeer* was evenals *schoon* een bijw. v. hoedanigh., beteekenende: *flink, in hooge mate*. Langzamerhand verloren *hoe* en *zeer* beide hun oorspronkelijke kracht en drukten zij te zamen het toegevend zinsverband uit. In sommige gevallen gevoelen wij nog zeer duidelijk, dat *zeer* een bijwoord van hoedanigh. is en dan worden *hoe* en *zeer* terecht los naast elkaar geschreven: *Hoe zeer hij mij beledigd hebbe, toch kan ik hem niet haten. Hoe zeer hij gewond was, dapper bleef hij den strijd voortzetten.*

4. c. DE BETEEKENIS VAN HET VOEGWOORD OPDAT.

§ 119. Het voorzetsel op drukte eerst een betrekking van plaats uit: *'t boek ligt op de tafel*. Op den duur ging het, evenals zoo vele andere plaatsaanduidende voorzetsels (*in, voor*), een betrekking van tijd benoemen: *hij kwam op dat oogenblik binnen*. Daarom kon het voegwoord *opdat* — gelijk in de middeleeuwen het geval was — ook als tijdbepalend voegw. gaan optreden. Toen kon men b.v. zeer goed zeggen: *ik zag hem niet,* opdat (= *tijdens dat*; of kortweg: toen) *hij daar*

stond. Toen *opdat* eenmaal een gelijktijdigheid uitdrukte, kon het ook redengevend voegw. gaan worden. Zoo kon men in de middeleeuwen zeggen: *ik blijf thuis*, *opdat* (= omdat) *het regent*. Nu zijn de begrippen reden en doel nauw aan elkander verwant. Het doel toch, dat wij met zekere werking trachten te bereiken, is juist vaak de reden, dat wij aan het werk tijgen; en zoo kon *opdat* — en in die beteekenis komt het nu nog slechts voor — ook een doelaanwijzend voegwoord gaan worden. (Zie § 95). In de middeleeuwen kon *opdat* zelfs een mogelijke reden (d. i. eene voorwaarde) inleiden: *ik kom*, *opdat* (= indien) *het mooi weer is*, kon men toen zeggen.

Op(dat) heeft dus achtereenvolgens beteekend: *a.* een plaats; *b.* een tijd; *c.* een reden; *d.* een doel; *e.* een mogelijke reden of voorwaarde.

Uit al het voorgaande is zonneklaar gebleken, dat er blijkens de taal in den geest der menschen een nauwe, innige verwantschap bestaan heeft tusschen deze geheele reeks van begrippen: plaats, tijd, voorwaarde, toegeving, middel, doel. (Zie vooral: *als*, *mits*, *opdat*). Mogen wij op de taal afgaan — en het schijnt wel, dat deze in dit geval een hoogst vertrouwbaar gids is — dan hebben onze voorouders zich eerst scherpomlijnde begrippen omtrent **plaats** en **ruimte** gevormd; die begrippen omtrent plaats en ruimte hebben zij overgedragen op **tijdsverhoudingen**; door op te merken, dat sommige feiten geregeld gelijktijdig of kort na elkander plaatsgrepen, zijn zij tot begrip van **oorzakelijk** verband gekomen; terwijl zij ten slotte allerlei **schakeeringen** van dat begrip **causaliteit** opmerkten en alzoo de begrippen **voorwaarde**, **toegeving**, **middel**, **doel**, **gevolg** leerden kennen. En zoo kon het verrassende, bijna raadselachtige feit plaatsgrijpen, dat het woord *opdat* hetwelk eerst een betrekking van **plaats** uitdrukte, ten slotte ook een **voorwaarde** en **doel** kon inleiden. Terwijl wij de ontwikkelingsgeschiedenis van verschillende voegwoorden nagingen, ontsluierte zich tevens op 't onverwachtst voor onze oogen een stuk zieleleven der menscheid. Onze taal, zooals wij die nu spreken en schrijven, is niet door één geslacht, nog veel minder door één mensch gemaakt; zij is veelmeer het gewrocht van den intellectueelen arbeid van tallooze elkander opvolgende menschengeslachten; al de dwalingen en misvattingen, maar ook al de scherpte van

waarneming, al de wijsgeerige zin van onze voorouders spiegelen zich in haar als in een vlakken spiegel — zonder vergrooing of verkleining; zonder vervorming of verdraaiing — eerlijk en trouw af. En niet het minst door het historisch verloop van de beteekenissen van sommige woorden na te gaan, slaan wij een blik op wat er in het hoofd en in het hart van onze voorouders is omgegaan. Wij hebben dan ook zoo lang bij de ontwikkelingsgeschiedenis van de bovenbehandelde voegwoorden stil gestaan, mede om den lezer van dit werk als door de feiten zelf te overtuigen, van hoe groot nut de beoefening der historische spraakkunst kan zijn.

5. VERDEELING DER BIJWOORDEL. BIJZINNEN IN ENKELE HOOFDGROEPEN.

§ 120. In § 66 hebben wij de bijwoordelijke bijzinnen in niet minder dan dertien soorten verdeeld. In de voorgaande bladzijden (§ 109—§ 120) is ons gebleken, dat er althans tusschen enkele soorten van bijzinnen een nauwe verwantschap in beteekenis bestaat en de vraag komt daarom als onwillekeurig bij ons op, of al die bijzinnen niet in een kleiner aantal hoofdgroepen zouden zijn samen te vatten. Zulk eene samenvatting — waardoor het verkrijgen van een overzicht over de bijzinnen zoozeer vergemakkelijkt wordt — is inderdaad mogelijk. Wij krijgen dan de volgende indeeling:

1ste Hoofdgroep. De plaatsbepalende bijzinnen. (Zie §§ 69 en 70).

2de Hoofdgroep. De tijdbepalende bijzinnen. (Zie § 71—§ 75).

3de Hoofdgroep. Deze groep wordt gevormd door die zinnen, welke een oorzaak, reden of een grond, of een wijziging van die begrippen uitdrukken. Hiertoe behooren dus:

a. de redengevende bijzinnen. (Zie § 75—§ 78).

b. de voorwaardelijke bijzinnen. (Zie § 78—§ 85). Zij bevatten een mogelijke reden, oorzaak of een mogelijken grond.

c. de toegevende bijzinnen. De toegevende bijzin bevat een feit, dat gewoonlijk de oorzaak van een ander feit is; blijkens den inhoud van den hoofdzin blijft het gewone gevolg in dit bijzondere geval achterwege. Men drukt dit kort uit door te zeggen, dat de toegevende bijzin een vergeefsche oorzaak bevat. (Zie § 85—§ 91).

d. de bijzinnen van middel. Een bijzin van middel vermeldt een feit, dat opzettelijk verricht is geworden, opdat het feit, in den hoofdzin vermeld, er het gevolg van zoude zijn; of kortweg: een bijzin van middel bevat een opzettelijk aangewende oorzaak. (Zie § 91).

4de Hoofdgroep. Deze groep wordt gevormd door die zinnen, welke een gevolg of een wijziging van het begrip gevolg uitdrukken. Hiertoe behooren dus:

a. de gevolgaanduidende bijzinnen. Zulk een zin vermeldt een feit, dat als vanzelf uit den inhoud van den hoofdzin voortvloeit. (Zie § 92).

b. de doelaanwijzende bijzinnen. Zulk een bijzin vermeldt datgene, wat men gaarne als gevolg van de werking van den hoofdzin zou zien; of kortweg: een doelaanwijzende bijzin bevat een opzettelijk gewild gevolg. (Zie § 95 en § 96).

5de Hoofdgroep. Tot deze groep behooren zulke bijwoordel. bijzinnen, die een hoedanigheid, een graad of een hoeveelheid uitdrukken. Hiertoe kunnen dus gebracht worden:

a. die gevolgaanduidende bijzinnen, welke een hoedanigheid of een graad uitdrukken. (Zie § 93 en § 94).

b. die vergelijkende bijzinnen, welke een hoedanigheid of een graad uitdrukken. (Zie § 99, b),

c. de bijzinnen van *hoedanigheid*, *graad* of *hoeveelheid* (b.v. *hij liep, wat hij kon*; zie § 101).

d. de verhoudingszinnen. Zij geven de wijze te kennen, waarop een hoedanigheid of de werking van den hoofdzin toe- of afneemt. (Zie § 105).

e. de bijzinnen van beperking. Ofschoon deze zinnen in de eigenlijke beteekenis des woords niet een hoedanigheid van de werking noemen, rekenen wij de weinige beperkende zinnen maar tot deze groep, om het aantal hoofdgroepen niet te groot te maken. (Zie § 102—§ 105).

6de Hoofdgroep. De bijzinnen van modaliteit. Zij drukken uit, in welke verhouding de inhoud van den bijzin tot de werkelijkheid staat. (Zie § 107).

7de Hoofdgroep. De bijzinnen van omstandigheid. (Zie § 108). Men vereenzelvige deze bijzinnen niet met die, welke een hoedanigheid uitdrukken. Tot het wezen van de bijzinnen van omstandigheid behoort het toch juist, dat zij niet tot een

der andere groepen van zinnen, dus ook niet tot die der hoedanigheidszinnen, gebracht kunnen worden. Ze moeten dus wel een afzonderlijke hoofdgroep vormen.

6. ELLIPTISCHE, ONVOLLEDIGE EN SAAMGETROKKEN ZINNEN.

§ 121. Een samengestelde zin is volledig, als al de enkelvoudige zinnen, waaruit hij bestaat, volledig zijn. (Zie § 37). *Zij hopen, omdat zij gelooven.* In zulk een samengestelden zin worden dus alle voorstellingen en begrippen, die door den spreker tot een gedachte verbonden zijn, met name genoemd of aangeduid.

Bij een niet-volledigen samengestelden zin kunnen zich drie gevallen voordoen. In de eerste plaats kunnen één of meer der enkelvoudige zinnen elliptisch zijn; in de tweede plaats kunnen twee of meer dier zinnen samengetrokken wezen; ten slotte kunnen één of meer der zinnen onvolledig zijn.

In een samengestelden zin is een der enkelvoudige zinnen elliptisch, als de in dien zin ontbrekende woorden niet geheel of nagenoeg geheel uit een der andere enkelv. zinnen ingevuld kunnen worden. *Zoo heer, zoo knecht. Eind goed, al goed. Eere, wien eere toekomt. Hoe moeilijker strijd, hoe schooner zegepraal!* In: *Als hij eens niet kwam! — Of de school al aan zou zijn!* ontbreekt de hoofdzin zelfs geheel en al. De laatste zin zou, volledig gemaakt, b.v. kunnen luiden: *Ik zou wel eens willen weten, of de school al aan zou zijn!*

Van samengetrokken zinnen spreekt men alleen bij het nevenschikkend zinsverband. Twee nevenschikte zinnen zijn samengetrokken, als de in den eenen zin ontbrekende deelen geheel of nagenoeg geheel uit den anderen ingevuld kunnen worden. (Verg. § 44). *Hij is metselaar en zijn broer timmerman. Amsterdam is de grootste stad van Nederland, maar niet de welvarendste.*

Van onvolledige zinnen (in de engere beteekenis v. h. woord) spreekt men alleen bij het onderschikkend zinsverband. Een ondergeschikte zin is onvolledig, als de in dien zin ontbrekende deelen geheel of nagenoeg geheel uit den hoofdzin ingevuld kunnen worden. (Zie § 83 en § 100). *Hij is sterker, dan zijn broer. Zoo iemand, dan kan hij u nadere inlichtingen omtrent deze zaak geven.*

7. BEKNOPTE ZINNEN.

§ 122. Velen beschouwen — op den naam afgaande — de beknopte zinnen ook als een soort van onvolledige zinnen. Dit is fout. Beknopte zinnen zijn zinsdeelen. 't Zijn echter zulke zinsdeelen, die men gevoegelijk tot een zin zou kunnen uitbreiden en die dan ook voor ons taalgevoel de waarde van een zin hebben. Zoolang zulk een beknopte zin nog niet tot een zin uitgebreid is, moet hij echter als een zinsdeel beschouwd en benoemd worden.

De zin: *Na deze woorden gesproken te hebben, ging hij heen* is dus een enkelvoudige zin, waarin *na deze woorden gesproken te hebben* niets anders dan een bijwoordel. bep. van tijd is. Dit zinsdeel kan echter als een beknopte zin aangemerkt worden. Wij zeggen met opzet: kan *als een beknopte zin aangemerkt worden*, omdat de een eerder geneigd is, een zinsdeel in zijn gedachte tot een zin uit te breiden, dan een ander. Men ontlede genoemden zin dus alzoo: *hij — onderw.; ging heen — gezegde; na deze woorden gesproken te hebben — bep. v. tijd*; in deze bepaling v. tijd is *deze woorden* dan weer het lijdend voorwerp bij *gesproken te hebben*.

Zoo is: *uw broer ging uit om zijn middagmaal te gebruiken* alsmede een enkelvoudige zin, waarin *om zijn middagmaal te gebruiken* een bijwoordelijke bepaling van doel is. Dit zinsdeel wordt door velen als een beknopte zin beschouwd; voor mijn taalgevoel is het dit echter niet. De zin wordt door mij aldus ontleed: *uw broer — onderw.; ging uit — gezegde; om zijn middagmaal te gebruiken — bijw. bep. van doel*; in deze bepaling is *zijn middagmaal* het lijdend voorw. bij *gebruiken*.

Evenzoo is: *over de brug gaande, zag ik een hond in het water liggen* alweer een enkelvoudige zin, waarin (*over de brug*) gaande een bep. v. gesteldheid is bij het onderwerp ik. Dit zinsdeel is voor velen — ook voor mij — een beknopte zin. Men zou het kunnen vervangen door den tijdbepalenden zin: *terwijl ik over de brug ging*. Uit dit voorbeeld blijkt alweer, welk een nauwe verwantschap er bestaat tusschen sommige bep. v. gesteldheid en sommige bijw. bepalingen. (Zie vooral Aanteekening V hierachter).

Om nog een voorbeeld te noemen: *overtuigd van zijn schuld, kan ik hem niettemin noch haten, noch verachten* is een enkel-

voudige zin, waarin overtuigd (*van zijn schuld*) een bepaal. van gesteldheid bij het onderwerp ik is. Dit zinsdeel zal echter wel door allen als een beknopte zin opgevat worden; voor ons taalgevoel heeft het toch de waarde van den toegeevenden bijzin: *ofschoon ik overtuigd ben van zijn schuld*. Tevens blijkt uit dit voorbeeld, waarom wij een zgn. beknopten zin in onze gedachte als onwillekeurig door een geheelen zin vervangen. Het is, alsof de betrekking, waarin zulk een zinsdeel tot de overige deelen van den zin staat, dan beter uitkomt en meer tot ons bewustzijn spreekt. Door middel van beknopte zinnen kunnen wij ons kort en zaakrijk uitdrukken; tot recht begrip van den zin is het echter wenschelijk, dat de lezer of hoorder zulk een zinsdeel in zijn gedachte tot een geheelen zin uitdijt.

§ 123. De beknopte zinnen bestaan uit een bijvoegl. naamwoord; een tegenwoordig of verleden deelwoord; een onbepaalde wijs; alles al of niet vergezeld van andere woorden. De onbepaalde wijs wordt in dit geval dikwijls voorafgegaan door een voorzetsel als: *om te*; *ten einde te*; *zonder te*; *alvorens te*; e. a. Deze woorden zijn voorzetsels en geen voegwoorden, juist omdat beknopte zinnen zinsdeelen en geen zinnen zijn.

§ 124. Daar beknopte zinnen niets anders dan zinsdeelen zijn, kunnen zij in dezelfde groepen als de gewone zinsdeelen verdeeld worden. Hier volgen nog eenige voorbeelden van beknopte zinnen:

a. beknopte onderwerpszinnen. *Het is mij een waar genoegen, u met den goeden uitslag van uw examen geluk te kunnen wenschen. Ugelukkig te maken, is mijn hartewensch.*

b. beknopte gezegdezinnen. Zulk een zin doet den dienst van het naamwoordelijk deel van het gezegde. *Mijn plan was, om morgen naar Amsterdam te gaan. De vraag is maar, hoe de toestemming van uw vader te erlangen.*

c. beknopte voorwerpszinnen. *Ik weet niet, wat te doen. Ik hoop, u van avond bij mij te zien.*

Eenzaam in een bosch te dwalen, geef ik de voorkeur boven het gewoel van een groote stad.

Bredero is ten volle waardig, nader gekend te worden. Hij rekent er op, spoedig bevorderd te zullen worden.

d. beknopte bijvoeglijke zinnen. *Dit is geen zaak, om mee te spotten. Hij was een man, bemind door allen, die hem kenden. Jaromir werd op 't eenzaam pad in de overlegging niet gestoord, hoe met een leegen buil een maaltijd te vereenen.*

e. beknopte tijdbepalende zinnen. *Na deze woorden gesproken te hebben, ging hij heen. Dit zeggende, blies hij den laatsten adem uit.*

f. beknopte redengevende zinnen. *Door dit te doen, zoudt gij hem ten zeerste beleedigen. In het nauw gebracht door de strikvrage van den rechter, bekende de verdachte eindelijk de misdaad.*

g. beknopte voorwaardelijke zinnen. *Zoo voortgaande, loopt gij uw verderf tegemoet. Ronduit gezegd, zijt gij mij duchtig tegengevallen.*

h. beknopte toegevende zinnen. *Overtuigd van zijn schuld, kan ik hem niettemin noch haten, noch verachten. Zoon van eenvoudige boeren-menschen, had hij toch de manieren van een edelman.*

i. beknopte bijzinnen v. middel. *Door hem eenige gemakkelijke vragen te doen, bracht de examiner den zenuwachtigen candidaat wat tot bedaren.*

j. beknopte gevolgaanduidende zinnen. *Hij is te welopgevoed, om u een onbeleeft antwoord te geven.*

k. beknopte doelaanwijzende zinnen. *Hij ging uit, om het middagmaal te gebruiken. Hij liet zijn baard afscheren, ten einde zich onkenbaar te maken.*

l. beknopte beperkende zinnen. *Mij aangaande, kunt ge het gevraagde verlot krijgen.*

m. beknopte bijzinnen van omstandigheid. *Hij ging uit, zonder mij goedendag te zeggen. De handen gevouwen, de oogen gesloten, zat zij daar als een loonbeeld van stille berusting. In plaats van ijverig te studeeren, speelt hij den geheelen avond op straat.*

§ 125. Daar een beknopte zin slechts een zinsdeel is, heeft hij uit den aard der zaak geen onderwerp. Toch spreekt men vaak van het onderwerp van een beknopten zin. Men verstaat er dan onder het onderwerp van den zin, waartoe de beknopte zin uitgebreid kan worden.

Welnu, het onderwerp van een beknopten voorwerps-, gezegde- of bijv. afh. zin is zeer dikwijls niet hetzelfde als dat van den hoofdzin. *Hij verzocht me dringend, hem te helpen (dat ik hem zou helpen). De nood dringt me, u hulp te vragen. De moeilijkheid blijft, hoe aan het noodige geld te komen. Dit is geen zaak, om mee te schertsen.*

Anders is dit met de beknopte zinnen, die den dienst doen van een bijwoordelijke bepaling. Van zulk een zin is het onderwerp meestal hetzelfde als dat van den hoofdzin. Meestal, doch niet altijd. Van sommige van zulke beknopte zinnen is namelijk het onderwerp — bij wijze van uitzondering — niet hetzelfde als dat van den hoofdzin. *Ik heb u dit geld niet gegeven, om het te verkwisten, maar om het nuttig te besteden (opdat gij het zoudt verkwisten). Ronduit gezegd, zijt gij mij duchtig tegengevallen. Nog treurende over het verlies van onzen oudsten zoon, ontrukte*

de dood ons heden onzen jongsten lieveling Adolf. Zoo voortgegaan, dan is het werk spoedig afgeloopen.

Voorzoverre zulke beknopte zinnen uit een deelwoord met bijbehorende bepalingen bestaan, hebben zij dit eigenaardige, dat ze bijvoeglijke bepalingen bij een niet uitgedrukte zelfstandigheid zijn. Zoo is in: *Ronduit gezegd, zijt gij mij duchtig tegengevallen; ronduit gezegd* een bijvoegl. bep. bij het niet uitgedrukte woord ik. Op grond van deze onregelmatigheid worden dergelijke constructies door sommige strenge taalrechters dan ook afgekeurd.

§ 126. Hoogst tweeslachtige constructies zijn de gespatieerde deelen van de volgende zinnen: *Die invalide heeft bepaald een afzichtelijk voorkomen*, hebbende hij in den strijd zijn eene oog en zijn beide ooren verloren. *De tweede-luitenant A. van het 8ste regiment infanterie is tot eerste-luitenant bevorderd*, zijnde hij tevens in zijn nieuwen rang bij het 7de regiment infanterie overgeplaatst. De wissel veertien dagen ontbrekend, *was 't crediet verdwenen bij Schacher-Efraïm.* (Staring). *Het kantoor gesloten zijnde, gelieve men hierboven aan te schellen. IJs en weder dienende, heeft de hardrijderij morgen plaats.* Tweeslachtig zijn die constructies, omdat zij aan den eenen kant door de aanwezigheid van een onderwerp (*de invalide; hij; de wissel*) iets weg hebben van een zin, terwijl zij aan den anderen kant door de daarin voorkomende deelwoorden en het gemis van een persoonsvorm doen denken aan een beknopten zin. Gewoonlijk rekent men ze maar tot de beknopte zinnen en het eigenaardige van die beknopte zinnen bestaat dan daarin, dat er een onderwerp in voorkomt.

Tengevolge van dergelijke constructies zijn ook de deelwoorden: *gedurende, staande, hangende*, voorzetsels geworden. In: *Gedurende dien slag heeft hij wonderen van dapperheid verricht*, was *gedurende die(n) slag* oorspronkelijk een beknopte tijdbepalende zin, waarin *die slag* het onderwerp en *gedurende* het tegenwoordig deelwoord van *geduren* (= plaatshebben) was. De zin beteekende vroeger dus: *Terwijl de slag duurde, heeft hij wonderen van dapperheid verricht.* Toen men later deze ingewikkelde geschiedenis niet meer begreep, vatte men *gedurende die(n) slag* eenvoudig op als een gewone voorzetselbepaling en zoo werd *gedurende* een voorzetsel en de 1ste naamval *die slag* veranderde in den accusatief *dien slag*. Verg. *Sttaande de ver-*

gadering traden reeds velen als lid tot de nieuwe vereeniging toe. Hangende dit geschil kan de aanleg van de nieuwe spoorlijn geen voortgang hebben.

§ 127. Gelijk uit de in paragraaf 124 gegeven voorbeelden blijken kan, doen de deelwoorden den dienst van tal van soorten van beknopte bijwoordelijke bijzinnen. Daar dit tot onduidelijkheid aanleiding kan geven, wordt het meer en meer de gewoonte, om zulk een deelwoord door een voegwoord te doen voorafgaan. *Mits ijverig werkende, kunt gij slagen. Schoon opgevoed aan een kostschool, had hij zijn ouders hartelijk lief. Schoon overtuigd van zijn schuld, kan ik hem noch haten, noch verachten.*

Dat men in dergelijke gevallen als onwillekeurig een voegwoord en geen voorzetsel van gelijke beteekenis bezigt, bewijst wel, dat een beknopte zin inderdaad voor ons taalgevoel de waarde van een zin heeft. Opgemerkt dient echter te worden, dat — stipt genomen — de woorden *mits* en *schoon* in de gegeven zinnen niet volkomen beantwoorden aan de definitie van een voegwoord. Immers, zij drukken hier niet de betrekking tusschen twee zinnen uit, daar een beknopte zin slechts een zinsdeel is.

TWEEDE BOEK.

De Leer der Woordsoorten.

A. Grondslagen van ons stelsel van indeeling der woorden. Hoofdzaken uit de leer der woordsoorten.

§ 128. De meeste woorden — zoo op zich zelf beschouwd — hebben een zeer vage, een zeer zwevende beteekenis en verwekken dan ook bij alle hoorders lang niet dezelfde voorstelling. Zoo denkt de een bij het hooren van het woord *pijp* aan een sigarenpijp, een ander aan een tabakspijp, een derde aan een schoorsteenpijp, een vierde mogelijk aan niemendal.

In een volzin is dit echter geheel anders. Daarin worden tal van woorden met elkander in betrekking gebracht, waardoor zij — als het ware — een soort van verklarende wisselwerking op elkander uitoefenen en hun beteekenis vaster en meer bepaald wordt. Zoo roept het woord *pijp* in: *mijn nieuwe pijp*; *Vaders pijp*; *de pijp van die stoomboot* telkens een zeer bepaalde voorstelling voor onzen geest op.

Nog veel sterker dan met de zelfstandigheidswoorden is dit alles het geval met de hoedanigheids- en betrekkingswaarden. Bij het hooren van: *groot, klein, dun; op, boven, ofschoon, mits* denken wij eigenlijk aan niets; terwijl het woord *groot* in: *een groote pruim, een groote appel, een groote man* ons telkens aan vrij nauwkeurig begrensde afmetingen doet denken. Zoo drukt *op* in: *het boek op de tafel* een zeer bepaalde betrekking uit tusschen *boek* en *tafel*.

Welnu, juist omdat de woorden eerst in een zin een bepaalde beteekenis verkrijgen, omdat zij eerst in een zin waarlijk voor ons beginnen te leven, daarom zijn wij bij het maken van een

stelsel van verdeeling der woorden dan ook altijd niet uitsluitend te rade gegaan met hun beteekenis, maar hebben wij vaak ook gelet op hun dienst ten opzichte van andere woorden. De grondslagen van ons stelsel van indeeling der woorden zijn derhalve hun beteekenis en hun dienst. In de volgende paragrafen zal ons blijken, dat men bij sommige woorden alleen op hun beteekenis gelet heeft; bij andere op hun beteekenis en hun dienst; bij geen enkel uitsluitend op den dienst. Of met andere woorden: de onderscheiding van sommige rededeelen berust alleen op de beteekenis der woorden; die van andere op de beteekenis en den dienst; geen enkele woordgroep wordt alleen op grond van den dienst der woorden gevormd.

§ 129. Gingen wij bij de verdeeling der woorden alleen te rade met hun beteekenis, dan zouden zij in een zeer klein aantal groepen verdeeld kunnen worden:

a. In de eerste plaats kunnen wij ons voorstellingen en begrippen vormen van menschen, dieren, planten, voorwerpen, vloeistoffen en gassen, of deelen daarvan: *mensch, leeuw, roos, kachel, water, lucht; arm, poot, stengel, pot, handvat*, enz. Het gemeenschappelijk kenmerk van al deze begrippen is, dat zij betrekking hebben op het een of ander, dat uit stof bestaat. Onder een zelfstandigheid verstaan wij voorloopig iets, wat uit stof bestaat, onverschillig of het in de natuur als een meer of minder zelfstandig geheel voorkomt, dan wel of het een deel van zulk een geheel is. Wij kunnen ons dus in de eerste plaats voorstellingen en begrippen vormen van stoffelijke zelfstandigheden. Woorden, die deze zelfstandigheden benoemen, heeten zelfstandige naamwoorden: *mensch, arm, poot, leeuw, tijger*, enz.

b. Die zelfstandigheden kunnen allerlei werkingen verrichten. Woorden, die dergelijke werkingen benoemen, heeten wij werkwoorden: *zingen, eten, slapen, brullen, bloeien, branden*.

c. Tusschen die zelfstandigheden en werkingen kunnen voorts allerlei betrekkingen bestaan, die wij mede benoemen kunnen. Zoo drukt in: *de bank voor de deur*, voor een betrekking van plaats uit tusschen de twee zelfstandigheden *bank* en *deur*; in: *ik zit voor de deur* drukt voor dezelfde betrekking van plaats uit tusschen de werking *zit* en de zelfstandigheid *deur*.

Ook tusschen twee gedachten kunnen betrekkingen uit-

gedrukt worden. In: *Jan staat op, voor de zon opkomt*, drukken wij een betrekking uit tusschen de beide zinnen: *Jan staat op en de zon komt op*.

d. Die zelfstandigheden, werkingen, betrekkingen kunnen hoedanigheden hebben; ook van deze kunnen wij ons voorstellingen en begrippen vormen, die wij al wederom met woorden benoemen kunnen: *een goed, slecht kind; Jan schrijft mooi, goed, slecht*. Andere woorden noemen niet zoozeer hoedanigheden, maar meer nadere bijzonderheden van zelfstandigheden, werkingen en betrekkingen: *mijn boek, dat huis, twee boeken, het tweede boek, Anna zong gisteren, Piet zit hier, de schilderij hangt juist boven den stoel*.

Ook deze hoedanigheden of bijzonderheden kunnen door andere woorden nader omschreven worden: *een zeer verdienstelijk boek, een buitengewoon groot man*.

Al deze woorden vormen te zamen de aan verscheidenheid zoo rijke groep der hoedanigheidswoorden.

Toelichting. De meeste schrijvers over de grammatica zien over het hoofd, dat een hoedanigheidswoord ook een betrekking begrip nader bepalen kan. In: *de schilderij hangt juist boven den stoel; de jager liep dwars door het bosch* bepalen de woorden juist en dwars niet de werkingen hangen en loopen, maar de betrekkingen boven en door. In den eersten zin wil men toch volstrekt niet zeggen, dat de schilderij juist, goed hangt, maar wel, dat de betrekking, die er tusschen hangt en stoel bestaat, precies uitgedrukt wordt door 't woord boven 't Zou trouwens ook vreemd geweest zijn, als wij wel hoedanigheden aan zelfstandigheden en werkingen, maar niet aan betrekkingen opgemerkt hadden. Vb. *De vlinders vlogen hoog boven de berken. Het koffiehuis staat pal naast het station. Het dorpje ligt even over de grenzen. Hij zat recht over mij*.

§ 130. In de natuur komen dus zelfstandigheden voor, uit stof bestaande; die zelfstandigheden kunnen werkingen verrichten; tusschen die zelfstandigheden en werkingen kunnen betrekkingen bestaan; terwijl voorts die zelfstandigheden, werkingen en betrekkingen allerlei hoedanigheden of kenmerken kunnen hebben, welke hoedanigheden of kenmerken zelf ook weer nader bepaald kunnen worden.

Ziedaar de werkelijkheid.

In de taalkunde hebben wij echter niet uitsluitend — gelijk dit in de natuurkunde het geval is — te maken met de vraag: „*hoe zijn de dingen?*”; veelmeer hebben wij rekening te houden

met deze geheel andere vraag: „hoe heeft blijkens de taal het volk zich zekere zaak **voorgesteld?**”

Welnu, blijkens de taal spreken wij over tal van hoedanigheden, werkingen, betrekkingen, als waren 't dingen, die ergens in de natuur om ons heen voorkomen, als waren het stoffelijke zelfstandigheden. In: *Ik gaf hem een scherp antwoord* spreken wij over de werking *antwoorden*, als ware dat een ding, dat men aan iemand geven kan: wij kennen er dan ook een hoedanigheid (*scherp*) aan toe, die alleen het deel kan zijn van een voorwerp (mes, zwaard), uit stof bestaande. — In: *de goedheid van deze vrouw is zeer groot* stellen wij de hoedanigheid *goed*, die deze vrouw kenmerkt, voor als ware 't een ding op zich-zelf: een voorwerp, dat met een maat gemeten kan worden en dan *zeer groot* bevonden wordt.

Onder zelfstandigheden verstaan wij voortaan ook die hoedanigheden, werkingen en betrekkingen, waarover gesproken wordt als waren het stoffelijke zelfstandigheden. Het gemeenschappelijk kenmerk van al deze zelfstandigheden is, dat zij niet uit stof bestaan: *goedheid, wijsheid, dronkenschap, antwoord, stand, vlucht, stap, slaap*.

Onder een concrete zelfstandigheid verstaan wij zulk eene, die uit stof bestaat.

Onder een abstracte zelfstandigheid verstaan wij een hoedanigheid, werking, betrekking, die als een stoffelijke zelfstandigheid wordt voorgesteld.

Zelfstandige naamwoorden zijn de namen van zelfstandigheden, onverschillig of zij al dan niet uit stof bestaan: *leeuw, tijger, verstand, lijdzaamheid*.

Concrete zelfst. naamwoorden zijn de namen van concrete, van stoffelijke zelfstandigheden: *huis, boom, bosch, stoel*.

Abstracte zelfst. naamw. zijn de namen van abstracte zelfstandigheden.

Die abstracte zelfst. n.w. kunnen dus blijkens het voorgaande zijn:

a. namen van hoedanigheden of bijzonderheden: *grijsheid, grootte, lijdzaamheid, dronkenschap, de eenheid te midden der verscheidenheid, een menigte boeken*.

b. namen van werkingen: *antwoord, verveling, stap, dans, wandeling*.

c. namen van betrekkingen: *Wat heb ik met al die maren*

te maken! De candidaat heeft het programma onzer kiesvereeniging onderteekend, zonder daarbij allerlei mitsen te stellen.

Ook deze abstracte zelfstandigheden kunnen werkingen verrichten (een betoog kan overtuigen), tusschen deze zelfstandigheden en werkingen kunnen ook betrekkingen bestaan; terwijl de hoedanigheidswoorden ook deze zelfstandigheden, werkingen, betrekkingen en hoedanigheden zelf nader omschrijven kunnen: *het buitengewoon heldere betoog van dezen geleerde overtuigde mij volkomen.* (Zie over de abstracte zelfst. naamw. verder: Aanteekening VII hierachter.)

§ 131. Zelfstandige naamwoorden noemen de namen der zelfstandigheden: *de kast staat bij de tafel.*

't Is echter niet altijd noodig, een zelfstandigheid bepaald bij haar naam te noemen; soms is een zwakkere aanduiding reeds voldoende.

Hoe kunnen wij echter een zelfstandigheid aanduiden, als wij haar naam niet noemen willen? Door er een hoedanigheid, bijzonderheid of werking van aan te geven.

Onder zelfstandig gebruikte woorden verstaan wij zulke, die zelfstandigheden aanduiden, door er een hoedanigheid, bijzonderheid of werking van te vermelden.

Duidelijk blijkt het wezen van zelfst. gebruikte woorden uit een zin als den volgenden:

Een klooster voor dezen zesenvijftigjarige; een rozekrans voor de hand, die den keizersstaf droeg — „ijdelheid der ijdelheden” — de rustelooze hijgt naar rust. (Potgieter; Het Rijks-museum).

Hier duidt Potgieter Karel V eerst door het woord zesenvijftigjarige, later door het woord rustelooze aan. Het eerste woord duidt den beroemden keizer aan, door de bijzonderheid te vermelden, dat hij 56 jaar was, toen hij afstand deed van de regeering; het tweede (rustelooze) duidt hem aan, door een zijner kenmerkende eigenschappen te noemen.

Verdere voorbeelden: *ik* (de aanduiding van den spreker), *gij, hij, zij, Napoleon en de zijnen, het onderste uit de kan willen hebben; Zalig zijn de treuenden!* (hier worden personen aangeduid door een hoedanigheid van ze te vermelden, die bestaat in het verrichten van een werking); *de klepel heeft al vijf geluid* (waarin *vijf* een zelfstandig gebruikt telwoord is); *ieder was op zijn post.*

Welke zelfstandigheid door eenig zelfstandig gebruikt woord

aangeduid wordt, hangt deels af van het spraakgebruik, deels van het verband, waarin het in een zin voorkomt. Zoo wil het spraakgebruik, dat in: *velen stonden aan het strand; ieder was op zijn post* de woorden *velen* en *ieder* personen aanduiden. In: *Het is andermaal Miereveldt, die den voortreffelijke heeft vereeuwigd* (Potgieter, Rijks-museum) kan niemand alleen uit de beteekenis van het woord *voortreffelijke* opmaken, wie er door dit woord aangeduid wordt; uit het verband, waarin het voorkomt, blijkt echter, dat Frederik Hendrik bedoeld wordt. Evenzoo volgt in: *uw zuster is uitgegaan, maar de mijne is thuisgebleven; de klepel heeft al vijf geluid* uit het geheele zinsverband, waarin *mijne* en *vijf* voorkomen, dat zij achtereenvolgens de zelfstandigheid *zuster* en *uur* aanduiden. Vergel. nog: *iets in vieren vrouwen; het is bij vieren*.

§ 132. Samenvatting. Uit al het voorgaande volgt, dat wij de woorden, uitsluitend lettende op hun beteekenis, kunnen verdeelen in 5 groepen:

a. zelfstandige naamwoorden. Dit zijn de namen v. zelfstandigheden.

b. werkwoorden. Dit zijn de namen v. werkingen.

c. betrekkingenwoorden. Zij benoemen betrekkingenbegrippen. (*in, op, ofschoon, opdat*).

d. hoedanigheidswoorden. Zij benoemen hoedanigheidsbegrippen. (*goed, slecht, een, drie, mijn, de, enz.*).

e. zelfstandig gebruikte woorden. Zij duiden zelfstandigheden aan, in tegenstelling met de zelfst. naamw., die ze noemen.

§ 133. In § 128 hebben wij echter gezien, dat wij bij de verdeling der woorden niet uitsluitend letten op hun beteekenis, maar somwijlen ook op hun dienst.

Zoo verdeelen wij de betrekkingenwoorden naar den dienst in voorzetsels en voegwoorden. Voorzetsels drukken een betrekking uit tusschen twee begrippen; voegwoorden tusschen twee zinnen. Het verschil tusschen voorzetsels en voegwoorden bestaat dus niet in een verschil in beteekenis, maar in een verschil in dienst tusschen die woorden. Zoo heeft *voor* in: *Jan gaat uit voor zonsopgang* geheel dezelfde beteekenis als *voor* in: *Jan gaat uit, voor de zon opkomt*. Het eerste *voor* is echter een voorzetsel, omdat het dient, om een betrekking tusschen twee begrippen (*gaat uit* en *zonsopgang*)

te benoemen; het tweede *voor* is een voegwoord, omdat het dient, om een betrekking tusschen twee zinnen uit te drukken. Zoo heeft *ondanks* in: *ik ga uit ondanks den regen* geheel dezelfde beteekenis als *ofschoon* in: *ik ga uit, ofschoon het regent*. Beide drukken zij toch een betrekking van toegeving uit. Daar *ondanks* die betrekking echter uitdrukt tusschen twee begrippen (*ga uit* en *regent*), is het een voorzetsel; daar *ofschoon* die betrekking uitdrukt tusschen twee zinnen, is het een voegwoord. Tevens is ons nu duidelijk geworden, waarom zoovele voorzetsels als ongemerkt voegwoorden kunnen zijn gaan worden: hun beteekenis bleef dezelfde; zij werden alleen in een eenigszins anderen dienst aangewend.

§ 134. Evenzoo worden de hoedanigheidswoorden naar den dienst verdeeld in: *A.* bijvoeglijke woorden; en *B.* bijwoorden.

A. Een hoedanigheidswoord is een bijvoeglijk woord, als het een hoedanigheid of bijzonderheid van een zelfstandigheid noemt: *een goede jongen, een helder betoog, de vrouw, een kind, het huis, mijn broer, uw zuster, dit vertrek, dat huis, dezelfde man, het tweede huis, drie tafels, het stervende kind, een gebroken kopje.* (Let op de voorbeelden!).

B. een hoedanigheidswoord is een bijwoord, als het een hoedanigheid of een bijzonderheid noemt:

a. van een werking. *Jan schrijft goed, slecht. Uw zuster zong gisteren. Gij schreeft hier. De jongen kwam laat.*

b. van een hoedanigheid. *Een zeer goed kind. Een hoogst treurige geschiedenis. Dit kind is pas dertien jaar* (hierin bepaalt *pas* het begrip *dertien*).

c. van een betrekkingbegrip. (Zie de toelichting bij § 129). *Uw broer zat vlak naast mijn tante.*

§ 135. De groote groep der bijvoeglijke woorden, waartoe woorden van zeer verscheiden beteekenis behooren, wordt daarom weer in tal van ondergroepen verdeeld.

In de eerste plaats splitst men ze (naar de beteekenis) al dadelijk in twee hoofdgroepen:

A. De eerste groep bestaat uit die bijvoegl. woorden, welke hoedanigheden noemen, die een zelfstandigheid niet kan verkrijgen of verliezen, zonderdat er een verandering in plaatsgrijpt: *groot, klein, rond, gezond, ziek, blauw.* Zoo kan een

ronde tafel niet een *vierkante* tafel worden, zonderdat de tafel zelf veranderd wordt; een *goede* jongen kan geen *slechte* jongen worden en tevens geheel dezelfde blijven.

Woorden, die dergelijke hoedanigheden benoemen, heeten bijvoeglijke naamwoorden: *groot, klein, goed, slecht, rond, rood, bruin* enz.

B. De tweede groep bestaat uit die bijvoegl. woorden, welke bijzonderheden noemen, die een zelfstandigheid best kan verkrijgen of verliezen, zonderdat er een verandering in plaatsgrijpt: *mijn huis, uw boek, deze boom, die muur, de man, het kind, een vrouw, het tweede boek, drie boeken, het spelende kind, een huilend knaapje, een gevonden boek, een verloren doekspeld.*

Mijn boek kan *uw* boek worden, zonderdat er aan het boek zelf iets veranderd behoeft te worden; *dit* huis wordt *dat* huis, als ik eenige passen achteruitloop, maar het huis zelf verandert niet; een doekspeld, die iemand verliest, is een *verloren* doekspeld geworden, maar de doekspeld bleef onveranderd dezelfde van vroeger.

De woorden van deze tweede groep worden naar de beteekenis weer onderverdeeld in:

1. lidwoorden: *de man, het kind, een vrouw.*
2. telwoorden: *drie huizen, het vierde huis, menig kind.*
3. deelwoorden: *het spelende kind, een gestolen horloge.*
4. voornaamwoorden: *mijn huis, dit huis, dezelfde jongen.*

Daar de bijvoeglijke naamwoorden hoedanigheden noemen, die de zelfstandigheden niet kunnen verliezen, zonder zelf te veranderen, daarom zijn de kenmerken, door de bijv. naamw. uitgedrukt, gewoonlijk ook van meer blijvenden aard dan die, welke door de andere hoedanigheidswaarden benoemd worden. Sommige woorden brengen wij dan ook tot de bijvoeglijke naamwoorden, juist omdat zij kenmerken van vrij blijvenden aard beteekenen. Zoo kan een *duur* boek een *goedkoop* boek worden, als de uitgever den prijs van het boek wat lager gaat stellen, terwijl het boek toch hetzelfde blijft van vroeger. Aangezien een koopman echter iets, wat duur is, gewoonlijk maar niet zoo spoedig goedkoop van de hand gaat zetten, daarom wellicht heeft men *duur* en *goedkoop* maar tot de bijvoegl. naamw. gerekend. Trouwens, hoe scherp men het wezen van zekere woordsoort tracht te omschrijven, er zullen altijd wel eenige woorden zijn, die ieder tot die woordsoort

reken en welke toch slechts ten halve aan de definitie voldoen.

§ 136. Het is van het uiterste gewicht, goed op te merken, dat *goed* in: *Jan antwoordt goed* volmaakt dezelfde beteekenis heeft als *goed* in: *Jan geeft een goed antwoord*. Toch noemen wij het eerste *goed* een bijwoord en het tweede *goed* een bijvoeglijk naamwoord. Het verschil tusschen bijwoorden en bijvoegl. naamw. berust dus niet op een verschil in beteekenis (beide noemen ze hoedanigheidsbegrippen); maar op een verschil in dienst. Bijvoegl. naamw. dienen ter bepaling van een zelfstandigheid; bijwoorden dienen ter bepaling van een werking, hoedanigheid of betrekking.

Zoo beteekent *voorwaarts* in: *het leger trok voorwaarts* geheel hetzelfde als *voorwaartsch* in: *het leger maakte een voorwaartsche beweging*. Het eerste woord is echter een bijwoord, omdat het een werking bepaalt; het tweede een bijv. naamwoord, omdat het dient ter bepaling van een zelfstandigheid. Door waarneming en nadenken hebben wij het begrip *goed* leeren vormen. De hoedanigheid, waaraan wij bij het uitspreken of hooren van het woord denken, dat is de beteekenis van het woord; kennen wij die hoedanigheid toe aan een zelfstandigheid, dient het dus ter bepaling van een zelfstandigheid, dan is het een bijvoegl. naamw.; kennen wij die hoedanigheid toe aan een werking, betrekking of hoedanigheid, dient het dus ter bepaling van een niet-zelfstandigheidsbegrip, dan is het een bijwoord. Letten wij uitsluitend op de beteekenis, dan is *goed* een hoedanigheidswoord; om te weten, of het een bijvoeglijk naamw., dan wel een bijwoord is, moeten wij daarenboven nog letten op den dienst.

Evenzoo is *voor* naar de beteekenis een betrekkingwoord; om uit te maken, of het een voorzetsel, dan wel een voegwoord is, moeten wij daarenboven nog letten op den dienst, dien het in een bepaald geval verricht.

§ 137. SAMENVATTING. Op grond van al het bovenstaande krijgen wij dus de volgende verdeling der woorden:

A. ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN. Grondslag: Beteekenis.

B. WERKWOORDEN. Grondslag: Beteekenis.

C. BETREKKINGSWOORDEN. Grondslag (tot dusverre): Beteekenis.

Naar den dienst kunnen deze betrekkingwoorden weer verdeeld worden in:

a. VOORZETSELS. (drukken betrekkingen uit tusschen twee begrippen).

b. VOEGWOORDEN. (drukken betrekkingen uit tusschen twee zinnen).

De onderscheiding van voorzetsels en voegwoorden berust dus beide op beteekenis en dienst dezer woorden.

D. HOEDANIGHEIDSWOORDEN. Grondslag (tot dusverre): Beteekenis.

Deze hoedanigheidswwoorden kunnen naar den dienst weer verdeeld worden in:

a. bijvoeglijke woorden. (deze noemen kenmerken van zelfstandigheden).

b. bijwoorden. (deze noemen kenmerken van niet-zelfstandigheidsbegrippen).

Naar de beteekenis worden de bijvoegl. woorden weer verdeeld in twee hoofdgroepen:

a. die der bijvoegl. naamwoorden. Deze noemen hoedanigheden, die een zelfstandigheid niet kan verkrijgen of verliezen, zonderdat er een verandering in plaatsgrijpt.

b. die der overige hoedanigheidswwoorden. Deze worden mede naar de beteekenis weer onderverdeeld in: 1. lidwoorden; 2. deelwoorden; 3. telwoorden; 4. voornaamwoorden.

E. De zelfstandig gebruikte woorden. Zij duiden zelfstandigheden aan, in tegenstelling met de zelfst. naamw., die ze noemen.

De tusschenwerpsels (Ach, O! enz.) zijn geen woorden, daar zij geen namen van voorstell. of begrippen zijn.

§ 138. Ofschoon de beteekenis en de dienst der woorden ongetwijfeld de hoofdgrondslagen zijn van ons stelsel van verdeling der woorden, zoo zijn er toch bij wijze van uitzondering enkele woorden, bij welke wij meer letten op hun vorming, dan op hun beteekenis.

Zoo noemen wij *huidig* in: *de huidige zienswijze* een bijv. naamw., ofschoon dit woord eigenlijk niet beantwoordt aan de definitie, die wij van deze woordsoort gegeven hebben. Een *huidig* zienswijze wordt toch in later tijd een *voormalige* zienswijze, zonderdat die zienswijze zelf eenigszins veranderd is. Wij rekenen dit woord echter tot de bijv. naamw. op grond van zijn vorming;

ig toch is een achtervoegsel, dat veel bijv. naamw. vormt (*koppig*, *droevig*, *begeerig*, e. a.). In hetzelfde geval verkeerren: *voormalig*, *toenmalig*, e. a.

Enkele woorden op *sch* worden ook op grond van hun vorming tot de bijv. naamw. gerekend: *de hedendaagsche mode*; *een Amsterdamsch professor*. — Zoo rekenen wij *voorste*, *achterste*, *bovenste* tot de bijv. naamw., omdat zij, als waren zij echte bijv. naamw., in den overtreffenden trap voorkomen.

Het woord *ander*, bijvoegl. gebruikt, is rangschikkend telwoord of bijvoeglijk naamwoord.

Rangschikkend telwoord is het naar zijn beteekenis: (*om den anderen dag* = *om den tweeden dag*). (Verg. *anderdaagsche koorts*; *andermaal*). Bijvoegl. naamw. noemt men het in sommige gevallen naar zijn vorming: *andere menschen*; *dit is andere kost*. Men rekent het dan tot de bijvoegl. naamw., omdat *ander* (met ingelaschte *d*) de vergrootende trap is van een oud *an*; naar de beteekenis is *ander* echter in deze gevallen geen bijvoegl. naamw.; *andere* menschen kunnen toch *dezelfde* menschen worden, zonderdat zij eenigszins behoeven te veranderen.

§ 139. Het aantal woorden is in den loop der tijden groot, zeer groot geworden, en neemt nog voortdurend toe; terwijl ons stelsel van verdeeling der woorden oud, overoud is.

De vraag rijst, of alle woorden nog wel behooren tot een van de groepen, waarin wij de woorden plegen te verdeelen; of er ook sommige zijn, die aan onze indeeling ontsnappen?

Naar mijn meening moet een woord altijd tot één van de vijf groepen gebracht kunnen worden, waarin wij ze in § 132 verdeeld hebben. Een woord moet m. i. noodzakelijkerwijze zijn òf de naam, òf de aanduiding eener zelfstandigheid, òf de naam van een werking, betrekking of hoedanigheid.

Wel echter zijn er nu reeds verscheidene woorden en zullen er in de toekomst ongetwijfeld nog meer komen, die niet tot een van de ondergroepen gebracht kunnen worden, waarin wij die vijf hoofdgroepen weer verdeelen.

In: *Zijn pochen op hetgeen zijn voorouders gedaan hebben, vind ik onuitstaanbaar* is *op* ongetwijfeld een betrekkingwoord; maar 't is noch een voorzetsel, noch een voegwoord, daar 't noch een betrekking tusschen twee begrippen, noch eene tusschen twee zinnen, maar een betrekking tusschen een begrip

(zijn pochen) en een zin uitdrukt. (Zie voor dergelijke voorbeelden § 61 en § 68.). Gewoonlijk noemt men het betrekkingwoord in dergelijke zinnen een voorzetsel; met even veel (of liever met even weinig) recht zou men het een voegwoord kunnen noemen.

In: *de baas zelf heeft mij geholpen; hij alleen heeft het gedaan* zijn *zelf* en *alleen* ongetwijfeld hoedanigheidswoorden en meer bepaald geven zij een hoedanigheid te kennen, die een zelfstandigheid best kan krijgen of verliezen, zonderdat die eenigszins behoeft te veranderen. Zij behooren echter niet tot een van de ondergroepen, waarin wij de hoedanigheidswoorden van groep *B* verdeeld hebben. (Zie § 135).

In: *de juffrouw* boven, *de winkelier* hiernaast, *een* toeë *deur*, *het ver-affe getingel der trams* zijn de gespatieerde zinsdeelen zonder twijfel bijvoeglijke hoedanigheidswoorden, maar ze ontsnappen in zooverre aan onze indeeling, als ze noch bijvoegl. naamw., noch lidwoorden, telwoorden, deelwoorden of voornaamwoorden zijn. In geen geval mag men — wat zoo vaak gebeurt — *boven* en *hiernaast* bijwoorden noemen; immers, ze bepalen hier een zelfstandigheid (juffrouw, winkelier) en geen werking, hoedanigheid of betrekking. 't Zijn bijvoegl. hoedanigheidswoorden; meer kan men er niet van zeggen.

§ 140. Wij hebben zoo uitvoerig uitgewijd over de grondslagen van ons stelsel van indeeling der woorden, omdat een scherp in-'t-oog-vatten van die grondslagen een volstrekt noodzakelijke voorwaarde is, om de samenstelling van het gebouw, op die grondslagen opgetrokken, goed te begrijpen.

Maar — zal men wellicht vragen — is dan dat heele stelsel van verdeeling der woorden wel iets zoo belangsrijks, dat het van zooveel gewicht kan wezen, het goed te doorschouwen, het volkomen te vatten?

Het zij mij vergund, tot slot deze vraag nog kort te beantwoorden.

De mensch is het denkende wezen bij uitnemendheid. Ieder, die waarlijk den naam van mensch verdient, heeft behoefte, om iets te onderzoeken, iets te doorgvorschen. De een wil den loop en den bouw dier hemellichamen kennen, welke op vaak oneindigen afstand door het luchtruim jagen; een ander wil weten, wat daar groeit en bloeit, leeft en sterft in de donkerste diepten van den oceaan; een derde maakt de taal tot voorwerp

van zijn studie; de taal, het middel waardoor de mensch, de denker, uit, wat er in zijn ziel is omgegaan.

Bij zijn onderzoek komt de taalvorschcr onder meer te staan voor dien talloozcn zwerm van woorden. Hoe zal hij ze echter bestudeeren, zoolang ze daar om hem heen dwarrelen in bonte mengeling, duizendtallen bij duizendtallen?

Klaarblijkelijk moet hij ze zien te vangen; ze verdeelen in groepen en ondergroepen; en eerst dan, als allen — om zoo te zeggen — hun plaats, hun hokje is aangewezen, eerst dan kan hij ze aan een nauwgezet onderzoek onderwerpen, woord voor woord, en groep bij groep.

Maar volgens welken maatstaf zal hij ze indeelen?

Zal hij letten op bijkomstigheden als hun lengte en ze indeelen in een-, twee- of meerlettergrepige woorden; of op hun herkomst, en ze splitsen in grondwoorden, afgeleide en samengestelde woorden?

Neen; toen de taalvorschcrs het door ons besproken stelsel van indeeling der woorden ontwierpen, hebben ze niet gelet op deze en dergelijke bijzaken; maar op wat bij woorden hoofdzaken zijn: bij alle op de beteekenis; bij velen daarenboven nog op den dienst; den dienst, vaak in onscheidbaar verband met de beteekenis staande en daar regelrecht uit voortvloeiende.

Zie, een stelsel van indeeling der woorden was noodzakelijk; wie onzer, die zin voor stelselmatigheid, zin voor methode heeft, bewondert niet de genialiteit van dien greep?

Ons stelsel van indeeling der woorden berust op uitstekende grondslagen en is daarom waard gekend en — waar dit noodig is — met zorg en liefde verbeterd te worden.

B. Nadere bijzonderheden omtrent de verschillende rededeelen.

a. ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

§ 141. Zelfstandige naamwoorden zijn zoowel de namen van zelfstandigheden, die uit stof bestaan, als de namen van die hoedanigheden, werkingen en betrekkingen, waarover wij spreken, alsof het stoffelijke zelfstandigheden waren: *man, paard, bosch, goedheid, vlucht*. (Zie § 130).

§ 142. De zelfst. naamw. worden verdeeld in concrete en abstracte zelfst. naamwoorden. (Zie § 130).

Concrete zelfst. naamw. zijn de namen van zelfstandigheden, die uit stof bestaan: *mensch, plant, berg*.

Abstracte zelfst. naamw. zijn de namen van hoedanigheden, werkingen en betrekkingen, die als stoffelijke zelfstandigheden worden voorgesteld: *stap, gang, duisternis*.

Tot de concrete zelfst. naamw. kan men ook rekenen de namen van die goddelijke en mythische wezens, welke naar de opvatting der menschen uit stof bestaan of bestaan hebben: *Zeus, Jupiter, nimf, duivel*.

§ 143. De concrete zelfst. naamw. worden verdeeld in twee hoofdgroepen: *a.* de voorwerpsnamen en *b.* de stofnamen.

Voorwerpsnamen zijn de namen van die zelfstandigheden, welke binnen bepaalde grenzen besloten zijn: *huis, kind, bosch, schoof*.

Stofnamen zijn de namen van die zelfstandigheden, welke niet binnen bepaalde grenzen besloten zijn: *goud, zilver, kurk, gevogelte, geboomte, gebloemte, wild (ik houd veel van wild), fruit (hij handelt in fruit)*.

§ 144. De voorwerpsnamen worden weer verdeeld in: *a.* verzamelnamen en *b.* niet-verzamelnamen.

Verzamelnamen zijn zulke voorwerpsnamen, die reeds in 't enkelvoud ons aan een aantal gelijksoortige zelfstandigheden doen denken: *bosch* (aantal boomen), *leger, schoof woud, kudde*.

Niet-verzamelnamen zijn dan zulke voorwerpsnamen, waarbij zulks niet het geval is: *huis, kamer*.

§ 145. Ook de stofnamen worden verdeeld in verzamelnamen en niet-verzamelnamen.

Verzamelnamen zijn hier zulke stofnamen, die ons aan een aantal gelijksoortige zelfstandigheden doen denken: *wild, fruit, geboomte, gevogelte, gebloemte*.

Niet-verzamelnamen zijn zulke stofnamen, waarbij zulks niet het geval is: *zilver, ijzer*.

De verzamelnamen zijn dus ten deele voorwerpsnamen, ten deele stofnamen; en men mag de zelfst. naamw. dus niet — gelijk zoo vaak geschiedt — verdeelen in: *a.* voorwerpsnamen; *b.* stofnamen; *c.* verzamelnamen.

§ 146. De voorwerpsnamen worden naar een geheel anderen maatstaf ook verdeeld in: *a.* soortnamen en *b.* eigennamen.

Soortnamen zijn namen, welke alle zelfstandigheden eener zelfde soort met elkaar gemeen hebben: *tuin, mensch, straat.*

Een eigennaam is een naam, die aan een voorwerp gegeven wordt, om het te onderscheiden van andere voorwerpen van dezelfde soort: *Jan, Piet, Jansen, de Wolga, Haarlem.*

De namen van volken zijn ook soortnamen, daar zij aan een groot aantal menschen van eenzelfde soort gegeven worden: *Hollanders, Duitschers, een Spanjaard, een Franschman.*

Daarentegen zijn namen van gebergten en eilandengroepen, die steeds in 't meervoud voorkomen, voor ons taalgevoel eigennamen: *de Alpen, de Pyreneeën, de Antillen, de Balearen.* In vroeger tijd, toen het enkelvoud van die woorden nog in gebruik was, waren het soortnamen. Immers, men voelde toen duidelijk, dat het namen waren voor gebergten en eilanden van een bepaalde soort; en wel van die soort, als door de beteekenis van het enkelvoud van zulk een woord werd aangewezen.

§ 147. De abstracte zelfst. naamw. worden verdeeld in:

a. namen van hoedanigheden of bijzonderheden: *lijdzzaamheid, dronkenschap, een menigte boeken.*

b. namen van werkingen: *gans, dans, wandeling.*

c. namen van betrekkingen: *Wat heb ik met al die „maren” te maken!* (Zie verder § 130).

§ 148. Eenzelfde verdeling, als wij in § 143 ontworpen hebben voor de concrete zelfst. naamw., kan ook op de abstracte zelfst. naamw. toegepast worden.

Er zijn namelijk abstracte zelfstandigheden, waarover men spreekt, alsof zij evenals stoffelijke voorwerpen, binnen bepaalde grenzen besloten zijn. Zoo spreekt men van: *een ziekte, een wandeling, een hevige koorts, een groote ondeugd, een zware straf, een trap, een val, een genoeg.* De namen van die abstracte zelfstandigheden komen dus overeen met de voorwerpsnamen bij de concrete substantieven en zulke abstracte zelfst. naamw. kunnen evenals de voorwerpsnamen in het meervoud voorkomen: *een ziekte — ziekten; een hevige koorts — hevige koortsen; enz.*

Over andere abstracte zelfstandigheden spreekt men daarentegen, alsof zij niet binnen bepaalde grenzen besloten zijn. *Deugd verheugt. Eer is teer. Hij vocht met wanhoop. Gezondheid is de grootste schat. Vrees is een slechte raadgeefster.* De namen van zulke abstracte zelfstandigheden komen overeen met de stofnamen bij de concrete substantieven en van zulke abstracte zelfst. naamw. is evenals van alle stofnamen geen meervoud mogelijk: *eer is teer*, kan b.v. niet in het meerv. gebracht worden.

Opmerking verdient echter, dat sommige abstr. substantieven beurtelings tot de eene of tot de andere groep kunnen behooren. Zoo behoort *gebrek* in: *hij heeft een leelijk gebrek* tot de eerste groep en in: *hij heeft voortdurend met kommer en gebrek te kampen* tot de tweede. Vergel. voorts: *ziekte* naast *een ziekte*; *ondeugd* naast *een ondeugd*; *genoegen* naast *een genoeg*. Daarentegen behooren b.v. *lijdzzaamheid, wanhoop, spot*, e. a. altijd tot de abstr. zelfst. naamw. van de tweede soort en kunnen dus nooit in 't meervoud voorkomen.

§ 149. Wanneer zelfst. naamw. in verschillende beteekenis voorkomen, kunnen zij in de eene beteekenis tot de eene afdeeling, in een andere beteekenis tot een andere groep van de zelfst. naamw. behooren.

Zoo kunnen b.v. eigennamen als soortnamen voorkomen: *de Bourbons, de Oranjes, de Shakespeares* (schrijvers als Sh.) *zijn zeldzaam*; *een Rembrandt, een Napoleon, een Bismarck* (mannen als R., N., B.); *een Rembrandt, een Jan Steen* (schilderij van R.; van J. St.).

Zoo kan een stofnaam de beteekenis van een voorwerpsnaam aannemen: *een glas, een steen, een kurk*. Omgekeerd wordt een voorwerpsnaam soms een stofnaam: *Wij stoken 's winters turf*; *hij houdt veel van visch*.

Heel dikwijls krijgt een abstract substantief een concrete beteekenis: *de gang van een huis, een trap, een val, Zijne Majesteit, Zijne Hoogheid*; *Fiet is een ondeugd*; *de jeugd* (verzamelnaam); *hij luistert eerbiedig, waar grijsheid* (verzamelnaam) *spreekt*.

b. BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN.

§ 150. Bijvoeglijke naamwoorden noemen zulke hoedanigheden, die een zelfstandigheid niet kan verkrijgen of verliezen, zonderdat er een verandering in plaatsgrijpt: *een ronde tafel, het hooge huis*.

De stoffelijke bijv. naamw. noemen zelfs een eigenschap, die de zelfstandigheid niet kan verliezen, zonder tevens zelf vernietigd te worden: *een steenen muur; een duffelsche jas.*

De beteekenis der bijv. naamw. is dus, dat zij hoedanigheden van een bepaalde soort uitdrukken; hun dienst is, dat zij die hoedanigheid noemen van een zelfstandigheid en niet b.v. van een werking. (Zie § 136).

§ 151. De volgende groepen van woorden rekent men mede tot de bijv. naamw., omdat zij op dezelfde wijze als deze gevormd of verbogen worden. (Zie § 133):

a. bijvoegl. woorden, die een plaats, een tijd of een richting uitdrukken: *de bovenste verdieping; de hedendaagsche mode; een achterwaartsche, een schuinsche beweging.*

b. bijvoegl. woorden op er, die met plaatsnamen samenhangen: *De Haarlemmer hout. Deventer koek.*

c. de bijvoegl. woorden, die de wijze eener werking uitdrukken: *een mondeling examen; een tragsgewijze opklimming.*

d. de bijv. woorden, die den persoon te kennen geven, die in eenigerlei betrekking tot de zelfstandigheid staat: *De Siegenbeeksche spelling; Catsiaansche breedspakigheid; de Mozaïsche wetgeving.*

§ 152. De bijv. naamw. kunnen attributief en praedicatief gebruikt worden.

§ 153. Een bijv. naamw. is attributief gebruikt, wanneer de hoedanigheid zoodanig aan de zelfstandigheid toegekend wordt, dat het net is, alsof wij die hoedanigheid er al lang aan hadden waargenomen. In dit geval maakt de hoedanigheid een deel uit van de voorstelling, die wij ons van de zelfstandigheid gevormd hebben: *een roode roos, mijn oude vader, dit blinde kind, Karel de Stoute.*

Het attributief gebruikte adjectief staat gewoonlijk vlak vóór het bepaalde woord: *het hooge huis.* In meer verheven stijl wordt het er soms door een ander woord van gescheiden: *heel het land; gansch uw hoop.*

In vroeger tijd stond het ook vaak achter het bepaalde woord. Zoo zei men in de middeleeuwen: *een hond sterk ende groot; die bloeme scone.* Tegenwoordig komt dit alleen voor bij eigennamen (*Karel de Stoute; Frederik de Wijze*) en in enkele vaste verbindingen als: *jongelief, meisjelief, de Staten-Generaal, de procureur-generaal, de Spieghel-Historiael.* Voorts zijn beknopte bijv. afh. zinnen vaak niet anders dan adjectieven, die achter

het bepaalde woord staan: *bergen, sterrenhoog; meren, oeverloos; een kindje, krank en teer.*

§ 154. Een bijvoegl. naamw. is praedicatief gebruikt, wanneer de hoedanigheid zoodanig toegekend wordt, dat het net is, alsof wij de hoedanigheid er voor het eerst aan opmerken. In dit geval maakt de hoedanigheid geen deel uit van de voorstelling, die wij ons van de zelfstandigheid gevormd hadden. *Die roos is rood. Vader ziet bleek. Hij schreeuwde zijn keel schor. Jong verliet hij het vaderland.*

§ 155. Uitsluitend attributief komen voor: *a.* de stoffelijke bijv. naamwoorden; *b.* de in § 151 genoemde groepen van adjectieven; *c.* enkele bijv. naamw., die niet tot een bepaalde groep vereenigd kunnen worden. Tot deze laatste behooren onder meer: *roerend goed, onroerend goed, de vallende ziekte, brekende waar, ijende koorts, een zittend leven.*

§ 156. Uitsluitend praedicatief komen o. a. voor: *beducht, behept, benieuwd, bestand, braak, deelachtig, gedachtig, gewend, handgemeen, indachtig, kwijt, meester, onwel, tuk, wars; dit land ligt braak; zij raakten handgemeen; wees mijn woorden indachtig; dit kind werd onwel.*

Opgemerkt dient echter te worden, dat dergelijke bijv. naamw. met het koppelwerkwoord van den zin voor ons taalgevoel — althans voor het mijne — een samenstelling zijn gaan vormen. Zoo zijn: *braak-liggen; onwel-zijn; wars-zijn;* voor ons niets anders dan samenstellingen. (Verg. § 333a).

§ 157. Sommige bijv. naamw., die verschillende beteekenissen hebben, kunnen in de eene beteekenis uitsluitend praedicatief gebruikt worden, terwijl zij in een andere opvatting ook wel attributief kunnen voorkomen: *ik was op die tegenwerping niet bedacht (de bedachte middelen); ik ben gereed (gereede penningen); ik ben besloten toe te geven (een besloten vergadering); ik ben gewoon 's morgens vroeg op te staan (de gewone uitvluchten).*

c. DE LIDWOORDEN.

§ 158. De lidwoorden geven te kennen, dat de volgende zelfstandigheid binnen bepaalde grenzen besloten is. Hierbij kunnen zich twee gevallen voordoen:

a. de zelfstandigheid is inderdaad binnen bepaalde grenzen besloten: *de man, een man, de kurk, een kurk, het huis, een glas, het glas.*

b. de zelfstandigheid wordt slechts voorgesteld als binnen bepaalde grenzen besloten te zijn: *de deugd wordt in dit tooneelstuk beloond en de ondeugd gestraft; menschlievendheid is een schoone deugd; de koffje van dezen winkelier is goedkoop en goed; de melk van dien boer is aangelengd met water.*

Een woord, waarvoor een lidwoord staat, is dus de naam van een voorwerp of van datgene, wat als een voorwerp wordt voorgesteld.

§ 159. De lidwoorden worden verdeeld in: lidwoorden van bepaaldheid (*de, het*); en het lidwoord van onbepaaldheid (*een*). De eerste geven te kennen, dat de volgende zelfstandigheid een bepaalde, bekende zelfstandigheid is; het laatste geeft te kennen, dat de volgende zelfstandigheid een onbepaalde, onbekende of willekeurige zelfstandigheid is. Vergel. *de vrouw van onzen schilder; het oudste zoontje van onzen melkboer; een vrouw is op straat van uitputting in elkander gezakt; geef mij even een oude courant.*

§ 160. Terwijl de bijv. naamw. een hoedanigheid noemen, die de zelfstandigheid niet kan verkrijgen of verliezen, zonderdat er een verandering in plaatsgrijpt, wijzen de lidwoorden op een bijzonderheid, die de zelfstandigheden zeer wel kunnen verkrijgen of verliezen, zonderdat ze zelf behoeven te veranderen. (Zie § 135). Over een vrouw, waarover de een spreekt als *de vrouw van onzen melkboer* zal straks een ander spreken als over *een vrouw, die met melk loopt*, terwijl die vrouw toch volkomen dezelfde van zoo even blijft.

§ 161. IETS OVER HET GEBRUIK VAN HET LIDWOORD.

Een woord mist het lidwoord:

A. In enkele gevallen, waarin men het lidwoord van bepaaldheid zou kunnen gebruiken, maar waarin men dit weglaat, omdat het zóó duidelijk is, dat de zelfstandigheid bepaald is, dat men zulks niet uitdrukkelijk te kennen behoeft te geven.

Op dezen grond wordt het weggelaten:

a. in 't algemeen bij eigennamen: *Jan, Tromp, Amsterdam*. Zij krijgen echter het lidwoord, wanneer ze als soortnamen gebezigd worden: *de Rembrandts zijn schaarsch; een Rembrandt*; evenzoo als de eigenaam door een bijv. bepaling voorafgegaan of gevolgd wordt: *de goede Willem; het Frankrijk van heden*;

de *Zeus van Phidias*; ten slotte, wanneer zij vroeger soortnamen waren en alleen in verbinding met het lidwoord van bepaaldheid eigennamen geworden zijn: *de Betuwe, den Haag, den Helder*.

b. bij soortnamen en wel:

1. als zij aangesproken persoon zijn. *Beste Vriend! Waarde Neef!*

2. voor verwantschapsnamen, die het karakter van eigennamen aannemen. *Vader komt. Oom is overleden. Zoo ook: Oom Jan is overleden.*

3. voor titels, waarmee men iemand kan aanspreken. *Domine A. Burgemeester Didderdak. Professor B. Prins Maurits. Maar: de hoogleeraar B.*

4. voor zelfst. naamw., voorafgegaan door een bijvoegl. bepal. in den genitief. *Vaders pijp. 's Lands welvaren.*

5. voor namen van plaatsen, wanneer de lezer of hoorder dadelijk begrijpt, welke plaats bedoeld wordt: *naar school, naar stad, in bed, naar zee.* Men kan echter ook zeggen: *naar de school; naar de stad.*

B. Wanneer het woord geen voorwerpsnaam is en dus noch het lidwoord van bepaaldheid, noch dat van onbepaaldheid gebruikt zouden mogen worden. (Zie vooral § 158).

Op dien grond wordt het weggelaten:

a. voor stofnamen *Water is zwaarder dan olie. Wijn is een gezonde drank. Wij rustten onder het lommer van ceuwenoud geboomte. Hij houdt veel van wild.* Wordt de stof als een geheel opgevat, dan wordt het lidw. van bepaaldheid gebruikt, maar in dit geval wordt de in werkelijkheid onbegrensde stof ook als een begrensde geheel, als een voorwerp **voorgesteld**. *Het goud is een edel metaal. Het water in deze gracht. De wijn van uw broeder. Het gedierte des velds. Het wild in deze bosschen.* Als de stof niet slechts als een voorwerp wordt voorgesteld, maar de stofnaam als de benaming van een werkelijk bestaand voorwerp gebruikt wordt, dan kan de stofnaam beide lidwoorden voor zich krijgen: *een glas, het glas; een kurk, de kurk; de steen, een steen; het touw, een touw.*

b. voor abstracte zelfst. naamw., die met stofnamen gelijk gesteld kunnen worden. (Verg. vooral § 148). *Deugd verheugt. Trouw moet blijken. Twijfel doodt.* Abstracte zelfst. naamw., die met voorwerpsnamen gelijk gesteld kunnen

worden, kunnen het lidwoord van bepaaldheid of beide lidwoorden voor zich krijgen: *het geduld van die vrouw is onuitputtelijk; de ziekte, een ziekte; het gebrek, een gebrek.*

C. Wanneer het spraakgebruik het zoo wil. Zoo b.v.:

1. in vaststaande allitereerende uitdrukkingen: *goed en bloed; huis en hof; met man en muis; kind noch kraai.*

2. Voor de woorden: *gemeld, meergemeld, gezegd, bovengenoemd, verleden*, e. a.: *meergemelde vriend; bovengenoemde verhandeling.*

d. DEELWOORDEN.

§ 162. Deelwoorden zijn hoedanigheidswoorden, die te kennen geven, dat een zelfstandigheid op een bepaald oogenblik een werking verricht; of ondergaan of verricht heeft. Zoo geeft *spelend* in: *ik zie in dit straatje eenige spelende kinderen* te kennen, dat die kinderen op een bepaald oogenblik — en wel op het oogenblik, dat ik ze zie — aan het spelen zijn. Misschien, dat zij een paar minuten geleden niet speelden; misschien dat zij het over eenige minuten niet meer zullen doen; op het oogenblik, dat ik ze zie, verrichten ze echter de werking *spelen* wel en ook alleen voor dat oogenblik ken ik ze de hoedanigheid *spelend* toe.

Zoo geeft *geslacht* in: *in den winkel hangt een geslacht varken* te kennen, dat het varken op een bepaald oogenblik — en wel op het oogenblik, dat het daar in den winkel hangt — de werking *slachten* ondergaan heeft.

In: *op den grond liggen eenige afgevallen bladeren* drukt *afgevallen* uit, dat de bladeren op een bepaald oogenblik — en wel op het oogenblik, dat zij op den grond liggen — de werking *afvallen* verricht hebben.

§ 168. Men noemt die woorden deelwoorden, omdat zij deels het karakter van bijvoeglijke woorden, deels dat van werkwoorden hebben. Ze zijn bijvoegl. woorden, voorzooverre zij een hoedanigheid of kenmerk van een zelfstandigheid uitdrukken; ze hebben iets van werkwoorden, voorzooveel zij te kennen geven, dat een zelfstandigheid een werking verricht; of ondergaan of verricht heeft. Maar juist omdat de deelwoorden aldus een tweeslachtig karakter hebben, juist daarom vormen ze ook een afzonderlijke woordgroep en

mogen ze maar niet zoo klakkeloos bij de bijvoegl. naamwoorden ingelijfd worden, gelijk veeltijds geschiedt.

Men onderscheidt de deelwoorden in tegenwoordige en verleden deelwoorden. Tegenwoordige deelwoorden zijn b. v. *spelend, wandelend*, enz.; verleden deelwoorden zijn: *geslacht, afgefallen, ingesluimerd*, enz. Het tegenwoordig deelwoord wordt ook wel het deelwoord van de onvoltooide werking of kortweg: het onvoltooide deelwoord genoemd; het verleden deelwoord heet ook wel het deelwoord van de voltooide werking of kortweg: het voltooide deelwoord.

§ 164. Zoowel van onovergankelijke als van overgankelijke werkwoorden kan het tegenwoordig deelwoord gebruikt worden: *wandelende, sluimerende, vallende, slaande, zinnende*.

Het verleden deelwoord kan slechts gebruikt worden: *a.* van overgankelijke werkwoorden: *geslagen, geslacht, verloren*; en *b.* van die onovergankelijke werkwoorden, welke een overgaan van den eenen toestand in een anderen beteekenen: *ingesluimerd, afgefallen, ontwaakt*. Deze laatste verleden deelwoorden drukken dan uit, dat de zelfstandigheid de werking verricht heeft.

§ 165. Het hoofdzakelijk verschil tusschen de bijvoegl. naamwoorden en de deelwoorden bestaat hierin, dat de eerste een meer blijvend, de laatste een meer tijdelijk kenmerk uitdrukken¹⁾. (Verg. § 135). Verliest een deelwoord zijn betrekking tot den tijd, gaat het dus een meer blijvende hoedanigheid uitdrukken, dan is het op hetzelfde oogenblik ook een bijvoeglijk naamwoord geworden. Zoo zijn *doortastend, oplettend, treffend* in: *een doortastend man, een oplettend kind, een treffend verhaal* bijvoeglijke naamwoorden geworden. Een *doortastend* man is toch geen man, die alleen op een bepaald oogenblik flink doortast, maar die altijd, waar zulks noodig is, met kracht en kloekheid optreedt. Een *oplettend* kind is niet een kind, dat op een bepaald oogenblik — als bij uitzondering — eens oplet, maar dat gewoonlijk met aandacht luistert, waar wat te leeren valt. En zoo is een *treffend* verhaal niet een verhaal, dat op

¹⁾ Duidelijk kan dit b. v. blijken uit het verschil tusschen *een spelend kind* en *een speelsch kind*.

een gegeven oogenblik iemand eens treft, maar dat gewoonlijk elkeen, die het leest, schokt en ontroert.

Zulke deelwoorden, die geheel en al het karakter van bijvoegl. naamwoorden hebben aangenomen, heet men vaak met een vreemd woord participiale adjectieven.

Voorbeelden van participiale adjectieven: *een vervelend boek; een treffend verhaal; een gezochte aardigheid; brekende waar* (= waar, die gewoonlijk breekt); *verheven denkbeelden; roerende goederen; een reizend koopman* (= een koopman, die gewoonlijk op reis is); *een werkend lid; uitgelezen vraagstukken.*

§ 166. Tenzij het spraakgebruik er zich in een bepaald geval tegen verzet, kunnen deze participiale adjectieven evenals andere bijvoegl. naamwoorden in de verschillende trappen van vergelijking staan: *verhevener denkbeelden; de oplettendste leerlingen, het vervelendste boek.*

Ook kunnen zij het voorvoegsel *on* voor zich krijgen, dat dient om van bijvoegl. naamwoorden (maar niet van deelwoorden) andere met een tegenovergestelde beteekenis te vormen. Zoo kan men b. v. wel spreken van *ongebroken* kracht in 't barmen der gevaren, van een *onbewogen* gemoed, van een *ongezochte* gelegenheid; maar niet van een *ongebroken* kopje, een *onbewogen* blad van een boom, het *ongezochte* boek, omdat *ongebroken, onbewogen, ongezocht* in deze laatste voorbeelden de ontkenningen zijn niet van de adjectieven, maar van de deelwoorden: *gebroken, bewogen, gezocht.*

§ 167. Opmerking verdient nog, dat men in: *ijlende koorts, vallende ziekte* bij wijze van beeldspraak aan de zelfstandigheden *koorts en ziekte* een hoedanigheid heeft toegekend, die eigenlijk het deel is van den persoon, welke de koorts of die ziekte heeft. Immers, niet de koorts ijlt, maar de zieke verricht die werking.

c. TELWOORDEN.

§ 168. Telwoorden zijn bijvoeglijke of zelfstandige woorden, welke een hoeveelheid of een rangorde te kennen geven: *een man; de eerste man; velen zijn ongelukkig; den hoeveelsten hebben wij vandaag?*

Men onderscheidt de telwoorden in hoofdtelwoorden en rangtelwoorden, alnaarmate ze een hoeveelheid of een rangorde uitdrukken. Verder verdeelt men de hoofd- en rang-

telwoorden weer in bepaalde en onbepaalde hoofd- en rangtelwoorden, alnaarmate ze een bepaalde of een onbepaalde beteekenis hebben.

Voorbeelden van bijvoeglijk gebruikte:

a. bepaalde hoofdtelwoorden: *een boek, honderd menschen, beide jongens.*

b. bepaalde rangtelwoorden: *het eerste boek, de derde man, om den anderen (= tweeden) dag.*

c. onbepaalde hoofdtelwoorden: *alle, sommige menschen; veel, weinig geld; verscheidene, enkele jongens; menig, genoeg, luttel.* Hiertoe rekt men ook: *iedere jongen; elk;* terwijl *gansch, geheel, half, gezamenlijk* gewoonlijk tot de bijvoegl. naamw. gerekend worden.

d. onbepaalde rangtelwoorden: *de middelste, laatste, zoo-veelste jongen.*

Voorbeelden van zelfstandig gebruikte:

a. bepaalde hoofdtelwoorden: *Iets in tweeën deelen. 't Is bij zessen. Beiden zijn gekomen. Honderden stonden er naar te kijken.*

b. bepaalde rangtelwoorden: *Drie vierde en een vierde maakt een geheel. Hij is de eerste van zijn klasse.*

c. onbepaalde hoofdtelwoorden: *Enkelen hadden aan de uitnoodiging gevolg gegeven. Sommigen vonden de voorstelling zeer mooi. Hij heeft gelds genoeg. Hij oogstte daarmee luttel danks in.* Men lette er op, dat in: *hij heeft genoeg geld, hij oogstte luttel dank in* de woorden *genoeg* en *luttel* bijvoeglijk gebruikt zijn.

d. onbepaalde rangtelwoorden: *De hoeveelste is het vandaag? Het is de laatste van de maand.*

§ 169. In: *er waren honderden menschen op de been; men zag duizenden gesneuvelden op het slagveld liggen* waren *honderden* en *duizenden* oudtijds zelfstandige naamwoorden, beteekenende honderdtallen, duizendtallen. (Vergel. *deze eieren kosten een rijksdaalder het honderd = het honderdtal*; fransch: *une centaine; un millier*); terwijl *menschen* en *gesneuvelden* bijvoeglijke bepalingen in den tweeden naamval bij deze zelfstandige naamwoorden waren. (Vergel. nog: *honderden onzer, enkelen uwer*).

Voor ons taalgevoel is dit alles ten-eenen-male veranderd. Voor ons zijn *menschen* en *gesneuvelden* geen bepalingen bij

honderden en *duizenden*; maar zijn *honderden* en *duizenden* juist omgekeerd bepalingen bij *menschen* en *gesneuvelden*. Als gevolg hiervan staan *menschen* en *gesneuvelden* voor ons dan ook niet meer in den partitieven genitief, maar staat *menschen* in den eersten naamval als onderwerp in den eersten zin en *gesneuvelden* in den vierden naamval als voorwerp van den tweeden zin. Voor het taalgevoel van vele Nederlanders zijn *honderden*, *duizenden* zelfs geen zelfst. naamw. meer, maar zijn 't voor hen bijvoeglijk gebruikte telwoorden en daarom schrijven velen ook tegenwoordig: *honderde* (zonder *n*) *menschen*; *duizende gesneuvelden*. 't Is niet onmogelijk, dat ik op dat punt wat ouderwetsch ben uitgevallen, maar op mij maken *honderden* en *duizenden* in dit geval nog altijd den indruk van *honderdtallen* en *duizendtallen* — van zelfstandige naamwoorden dus — en daarom schrijf ik met volle overtuiging op ouderwetschen trant: ***honderden, duizenden menschen.***

Het woordje *millioen* wordt algemeen als een zelfst. naamw. beschouwd, wat het ook oorspronkelijk was.

§ 170. Het woordje geen kan zijn:

a. ontkennend telwoord en beteekent dan: niet één. *Hij heeft geen cent meer op zak. Hij had drie fouten in zijn vertaling; ik had er geen.*

b. ontkennend lidwoord van onbepaaldheid en beteekent dan: niet een of niet eenig. *Dat is geen antwoord op mijn vraag. Hij is geen man van zijn woord. Er was geen spoor van den misdadiger te ontdekken.*

c. ontkennend onbepaald voornaamwoord en beteekent dan: niemand. *Geen tellt de sterren, waar zij kringlen in hun banen.* (Schaeppman). *Geen onzer heeft er iets van gezien.* (= *Niemand van ons* enz.).

d. ontkennend bijwoord en beteekent dan eenvoudig: niet. *Die jongen heeft geen lust in zijn werk. Er zijn op zijn werk geen aanmerkingen te maken. Ik heb geen geloof aan die praatjes geslagen,*

f. VOORNAAMWOORDEN.

§ 171. De voornaamwoorden worden bijvoeglijk en zelfst. gebruikt.

Tot de bijvoeglijk gebruikte voornaamwoorden reket men alle woorden, die een bijzonderheid te kennen geven, welke de zelfstandigheid best kan verliezen of verkrijgen, zonderdat daarin een verandering plaatsgrijpt, voorzooveel die woorden niet behooren tot de lidwoorden, deelwoorden of telwoorden. (Vergel. vooral § 135, B.). Zoo kan *mijn* boek *uw* boek worden, zonderdat het boek zelf verandert.

Tot de zelfstandig gebruikte voornaamwoorden reket men alle woorden, die een zelfstandigheid aanduiden, door daarvan een bijzonderheid te noemen, welke de zelfstandigheid best kan verliezen of verkrijgen, zonderdat daarin een verandering plaatsgrijpt, voorzoveel die woorden niet behooren tot de deelwoorden of telwoorden.

De voornaamwoorden hebben dus geen kenmerk, dat hun uitsluitend eigen is en waardoor ze zich van andere woordgroepen als een afzonderlijke soort scherp afscheiden. Ze vormen veelmeer een verzameling van woorden, die vaak in beteekenis ten zeerste verschillen.

De voornaamwoorden worden verdeeld in: 1. persoonlijke; 2. bezittelijke; 3. aanwijzende; 4. vragende; 5. bepaling-aankondigende; 6. betrekkelijke; 7. onbepaalde voornaamwoorden.

I. PERSOONLIJKE VOORNAAMWOORDEN.

§ 172. De persoonlijke voornaamwoorden worden alleen zelfstandig gebruikt. Ze duiden zelfstandigheden aan door te kennen te geven, of die zelfstandigheid eerste, tweede of derde persoon enkel- of meervoud is.

De persoonl. voornaamwoorden zijn:

Pers. Voornw. v. d. eersten persoon.

Enkelvoud: *ik, 'k*. Meervoud: *wij, we*.

Pers. Voornw. v. d. tweeden persoon.

In de schrijftaal gebruikt men *gij, ge*, zoowel voor het enkelvoud als voor het meervoud v. h. persoonl. voornw. van den 2den persoon.

In de spreektaal bezigt men als:

Beleefdheidsvorm. Enkelvoud: *u*. Meervoud: *u*.

Vertrouwelijkten vorm. Enkelvoud: *jij, je*. Meervoud: *jullie, jullie*.

Pers. Voornw. v. d. derden persoon.

Mannelijk Enkelvoud: *hij (i)*. Meervoud: *zij, ze*.

Vrouwelijk Enkelvoud: *zij, ze*. Meervoud: *zij, ze*.

Onzijdig Enkelvoud: *het, 't*. Meervoud: *zij, ze*.

Over de verbogen vormen der persoonl. voornw. zal later gehandeld worden. Opmerking verdient nog, dat het persoonl. voornw. v. d. derden persoon vrouwel. enkelv. *zij*, wanneer het zaken aanduidt, waarvan het woordgeslacht volgens onze

geslachtstafels vrouwelijk is, in de spreektaal meestal vervangen wordt door *hij*. Zoo zegt men van een deur niet: *zij staat open*; maar: *hij staat open*. Van een tafel zegt men niet: *zij is stuk*; maar: *hij is stuk*.

§ 173. Oudtijds was *du* het persoonl. voornw. v. d. 2den pers. enkelvoud. Op het eind van de middeleeuwen raakte het meer en meer in onbruik en in den loop van de zeventiende eeuw verdween het geheel en al uit onze taal. Het voornw. *gij* — oorspr. pers. voornw. v. d. 2den persoon meervoud — ging nu ook, althans in de schrijftaal, dienst doen als pers. voornw. v. d. 2den pers. enkelvoud.

Gelijk uit het bovenstaande lijstje blijkt, heeft de spreektaal het gemis van *du* vrijwel weten te vergoeden; zij bezigt gewoonlijk *jij* voor het enkel-, en *jelui*, *jullie* voor het meervoud. *Jelui* is verbasterd uit *gijlieden* (= jijlieden, jijlui, jelui).

§ 174. De meeste voornaamw. duiden alleen personen of zaken aan; *het* kan ook slaan op hoedanigheden, werkingen of den inhoud van een zin. *Gij zijt tot dusverre altijd eerlijk geweest; wees het ook in de toekomst. Ik hoorde wel fluiten, maar ik wist niet, wat het beteekenen moest. Het is zeker, dat hij komt.*

§ 175. Het woordje *zich* behoort ook tot de persoonl. voornw.; het heet wederkeerend voornw. Het duidt dezelfde zelfstandigheid aan, die reeds door het onderwerp wordt benoemd of aangeduid, zoo dit in den derden persoon staat. *Hij wascht zich. Zij kleedt zich. Zij wasschen zich. Hij is ontevreden over zich zelf.* In de spreektaal hoort men voor *zich* gewoonlijk *hem* of *haar*. *Hij wascht hem. Zij kleedt haar* (of: *zij kleedt 'r*). Wanneer een schrijver de beschaafde spreektaal wil nabootsen — zooals b. v. in drama's het geval is — dan zal hij derhalve *hem* of *haar* als wederkerende voornw. moeten gebruiken en niet *zich*.

§ 176. Ook *elkander*, *malkander* (*elkaar*, *mekaar*) zijn persoonl. voornw.; zij heeten wederkeeringe voornw. Zij duiden dezelfde zelfstandigheden aan, als door het onderwerp benoemd of aangeduid worden en geven tevens te kennen, dat die zelfstandigheden de werking van het gezegde wederkeering verrichten. *Zij beminnen elkaar. Zij dwepen met elkander. Zij scholden mekaar uit voor alles, wat leelijk is.*

Soms gebruiken dichters *zich* voor *elkaar*; dit gebruik verdient echter geen aanbeveling, daar het geheel en al in strijd is met de beschaafde spreektaal. Niemand zegt toch: *zij beminnen zich*

zich
wederkeering
voornw.
ook schamen
wederkeering

6.

voor: *zij beminnen elkander*. V.b. *De honderdduizenden ontmoeten zich en botsen*. (Da Costa; 25 Jaren).

2. BEZITTELIJKE VOORNAAMWOORDEN.

§ 177. De bezittelijke voornaamwoorden worden bijvoeglijk en zelfstandig gebruikt. Gewoonlijk bepalen ze een zelfstandigheid of duiden die aan, door te kennen te geven, dat de 1ste, 2de, of 3de persoon enkel- of meervoud er de bezitter van is.

De bijvoegl. gebruikte bezittelijke voornw. zijn: *mijn* (spreektaal: *m'n, me; m'n boek; ik heb me boek verloren*); *onze; ons; uw* (spreektaal: *jullie boek, jelui boek, jouw boek, je boek*); *zijn* (*z'n*); *haar* (spreektaal: *'r, d'r; zij heeft 'r boek verloren; zij sprak over d'r overleden moeder*); *hun*.

De zelfstandig gebruikte bezittelijke voornaamw. zijn: *de* of *het mijne; de* of *het uwe; de* of *het zijne*; enz.

§ 178. Dikwijls geven de bezittelijke voornw. volstrekt niet te kennen, dat de 1ste, 2de, of 3de pers. enkel- of meervoud de bezitter van een zelfstandigheid is. Als ik b.v. zeg: *Onze trein staat al klaar*, dan wil ik daarmee volstrekt niet te kennen geven, dat die trein aan ons toebehoort. Vergel. verder: *Dat is nu ons huis!* (*ons huis = het huis, waarin wij wonen*). *Mijn boot ligt schommelende op de ree* (*mijn boot = de boot, waarmee wij vertrekken*.) *Ik heb uw redevoering met veel genoegen aangehoord*. In deze en dergelijke zinnen drukken de bezittelijke voornw. slechts uit, dat er eenigerlei betrekking bestaat tusschen de bepaalde zelfstandigheid en den 1sten, 2den, of 3den persoon, zonderdat die betrekking die tusschen bezitter en bezitting is. Die betrekking wordt dan als een hoedanigheid aan de bepaalde zelfstandigheid toegekend.

*Met de betrekking
v. bezit niet!*

3. AANWIJZENDE VOORNAAMWOORDEN.

§ 179. De aanwijzende voornw. worden bijvoeglijk of zelfstandig gebruikt. Gewoonlijk bepalen ze zelfstandigheden of duiden ze die aan, door te kennen te geven, dat ze zich op een bepaald aangewezen plaats bevinden. Ze zijn: *deze* (*dit*); *die* (*dat*); en *gene*. In: *geef mij dat boek eens aan* b.v. wordt met den vinger, door een gebaar, of door welk middel dan ook de plaats aangewezen, waar het boek ligt.

§ 180. De aanwijzende voornw. *deze* en *dit* worden in de dagelijksche spreektaal zeer weinig gebruikt; gewoonlijk bezigt

men *die* en *dat*. Zoo zal men meestal niet zeggen: *geef mij dit boek eens aan*; maar wel: *geef mij dat boek eens aan*.

Deze en *dit* worden bijna uitsluitend gebruikt in tegenoverstelling met *die* en *dat*. *Deze* en *dit* betreffen dan een zelfstandigheid, die zich dichter bij den spreker bevindt dan die, welke door *die* of *dat* bepaald of aangeduid wordt. *Dit boek moet ik niet hebben, maar dat. Deze jongen is niet zoo oplettend, als die.*

Gene heeft betrekking op een zelfstandigheid, die zich aan de overzijde van het een of ander bevindt: *Aan gene zijde der rivier.*

§ 181. *Deze (dit)* en *die (dat, gene)* kunnen ook terugslaan op later of vroeger in den zin genoemde woorden. *Die man heeft twee kinderen: Jan en Piet; deze is een ijverige jongen; gene een luiaard.* In dezelfde beteekenis komen ook de rangschikkende telwoorden *de eerste* en *de laatste* voor: *de eerste is een ijverige jongen; de laatste is een luiaard.*

§ 182. Ook *zulks* komt soms als aanw. voornw. voor; 't heeft dan betrekking op een reeds genoemde hoedanigheid of werking; of op den inhoud van een geheel en al. *Ik heb u nooit beledigd en hoop zulks ook nimmer te doen. Ofschoon ik hem zulks ten sterkste had afgeraden, [heeft hij die effecten toch gekocht]*

§ 183. In zeer veel gevallen geven de aanw. voornw. volstrekt niet de plaats te kennen, waar zich een zelfstandigheid bevindt. Zij hebben dan de beteekenis:

a van een bepaling aankondigend voornaamwoord. (Verg. § 184). *Daar heb je dien man nu! (die man = de man, waarover wij vroeger gesproken hebben). Heb je dat huis nog gekocht? (dat huis = het huis, waarover wij al eens gesproken hebben). Had je die vrouw al meer ontmoet? (die vrouw = de vrouw, die wij zoo even gezien hebben).*

In dit geval krijgen *die* en *dat* soms een minachtende beteekenis. *Woon je nog altijd op dat saaie dorpje? Wat brandt die lamp vanavond weer slecht! Wat heeft die man toch altijd een koude drukte op zijn lijf!* Blijkens deze voorbeelden krijgen *die* en *dat* bedoelde ongunstige beteekenis, wanneer de spreker een weinig vleierende bepaling bij de volgende zelfstandigheid uitdrukt of er die althans — hoewel soms met zeer weinig zelfbewustzijn — bij denkt. Zoo staat in de gegeven voorbeelden: *die lamp* voor: *die verwenschte lamp*; en *die man* voor: *die akelige man*. 't Is

altesz zelfst
gebruikt

aanwijz. v.w.
met bep. inhouds
waard

dan, alsof er iets van de ongunstige beteekenis van het adjectief overgaat op het woord, dat de hoedanigheid aankondigt.

b. van een persoonlijk voornaamwoord. De aanwijzende voornw. duiden echter de zelfstandigheden met iets meer nadruk aan, dan de persoonl. voornw. zulks doen. Zijn vader kan u omtrent deze geheimzinnige zaak geen inlichtingen meer geven; die is reeds voor een paar maanden overleden. Ik had mijn paraplu niet bij, want ik had die bij vergissing bij mijn broer laten staan. Ik heb u dat reeds meer gezegd; maar gij schijnt het niet te willen gelooven.

4. BEPALINGAANKONDIGENDE VOORNAAMWOORDEN.

§ 184. Deze woorden worden hetzij zelfstandig, hetzij bijvoeglijk gebruikt. Ze duiden een zelfstandigheid aan of bepalen ze, door te kennen te geven, dat die zelfstandigheid door een bepaling of een bepalenden zin nader omschreven moet worden. Meestal moet de lezer of hoorder die bepaling of dien bepalenden zin maar in de gedachte invullen. De bepalingaank. voornw. zijn: degene, diegene, dezelfde, dergelijke, diergelijke, zulk, zoodanige, dusdanige, soortgelijke. Degene, die dat gezegd heeft, is een groote leugenaar. Zulk een handelwijze kan ik niet goedkeuren. Gij moet u aan dergelijke praatjes niet te veel storen.

§ 185. Ook de persoonlijke en de aanwijzende voornw. doen dikwijls den dienst van bepalingaank. voornw. Der Weesen Vader derft hij niet, die Weesen troost in haar verdriet. Dat, wat wij zelf gevonden hebben, vergeten wij niet zoo gemakkelijk als dat, wat ons door anderen is medegedeeld. (Verg. verder § 183).

5. VRAGENDE VOORNAAMWOORDEN.

§ 186. Ook deze voornaamwoorden worden bijvoeglijk en zelfstandig gebruikt. Zij bepalen zelfstandigheden of duiden ze aan, door naar den naam of een hoedanigheid van die zelfstandigheden te vragen. Ze zijn: wie, welk, wat; — hoedanige is als vragend voornaamwoord verouderd. Wie wordt steeds zelfstandig gebruikt; welk steeds bijvoeglijk; wat kan zelfstandig en bijvoeglijk gebruikt voorkomen. 't Bijvoeglijk gebruikte wat heeft tot bijvormen: wat voor, wat een en wat voor een. Wie heeft dat gedaan? Wat heeft hij gezegd? Wat

hier yndel
het.
hem

omzigt
den bepaling
aan.

Hij die dit doet
ben men met
my en

voor weer hebben wij vandaag? Met wat voor een man stondt gij daar te praten? Wat mare bracht die borst toch?

§ 187. De vragende voornw. geven soms meer een uitroep, dan een vraag te kennen. *Wat een ondeugende jongen is dat! Welk man van karakter laat zich straffeloos hoonen? Welk een verheven opvatting had stadhouder Willem III van de taak, hem door God opgelegd!*

6. BETREKKELIJKE VOORNAAMWOORDEN.

§ 188. Zij worden zelfstandig en bijvoeglijk gebruikt. Ze bepalen een zelfstandigheid of duiden die aan, terwijl zij tevens een bijvoegl. bijzin met een naamwoord of een zin verbinden. De inhoud van dien zin moet dan als een zelfstandigheid opgevat worden. (Verg. § 52). De betrekkelijke voornw. zijn. *die, dat, wie, wat, welk, hetwelk, hetgeen*; — *hoo-danig* is als zoodanig verouderd. *Het huis, dat daar staat, behoort aan mij. De boer, wiens hoeve verbrandde, weende van smart. Het kerkje, welks torenspits boven het lommer der boomen uitstak. Gij (t. w. de invaliden van Bronbeek) smaakt 't waarachtig meêgevoel, 'tgeen vreemden broeders maakt voor 't leven.* (P.)

De betr. voornw.: *wat, hetgeen* en *welk* (bijvoegl. gebruikt) verbinden een bijv. bijzin aan den inhoud van een geheelen zin. (Zie voor de voorbeelden § 62).

§ 189. Het woordje *welk* is het eenige betr. voornw., dat bijvoeglijk gebruikt wordt. Het komt als zoodanig voor:

a. indien het dient ter bepaling van het woord, waarin men den inhoud van een geheelen zin samenvat. (Zie § 62). *Uw broeder beweerde gisteravond, dat wij vandaag leelijk weer zouden hebben, welke voorspelling, helaas! maar al te goed is uitgekomen.*

b. indien het dient ter bepaling van het woord, waarin men de beteekenis van eenige voorafgaande woorden samenvat: *Wij bezochten Marseille, Toulon, Cannes, welke steden alle in het Zuiden van Frankrijk gelegen zijn.*

§ 190. Voorts herinnere men zich hier § 55 (c), waar er op gewezen is, dat *wie, dat, wat, die, hetgeen* aan het hoofd van onderwerps- en voorwerpszinnen de beteekenis aannemen van *diegene, die; dat, wat; hetgeen, dat*. Ze doen dan den dienst van bepalingaankondigend en betrekkel. voornw. beide. (Zie voor de voorbeelden de genoemde paragraaf.)

§ 191. Opmerking verdient nog, dat *wie* en zijn verbogen

vormen gewoonlijk betrekking hebben op personen, welke en zijn vormen gewoonlijk op zaken. Een enkelen keer vindt men bij schijvers zinnen, die op dezen regel een uitzondering maken. *Er sprak ernst uit de licht bruine oogen, wier bestraffende blik op hem viel.* (P.) *Er hebben tranen gevloeid, van wier bitterheid onze vroolijke jeugd geen denkbeeld had. Mooi meisje als zij is, heeft zij dan ooren noch oogen voor het windje, dat door de elzentakken suizelt, in wier lommer zij zit.* (Rijksmuseum; P.).

7. ONBEPAAALDE VOORNAAMWOORDEN.

§ 192. De onbepaalde voornw. worden mede zelfstandig of bijvoeglijk gebruikt. Zelfstandig gebruikt duiden ze zelfstandigheden aan, wier naam de spreker niet kan of wil noemen. De zelfstandig gebruikte onbepaalde voornw. zijn: *men, iemand, niemand, iets, niets, wat, het, een, geen, deze en gene, deze of gene, de een of ander, het een of ander, het een en ander. Ik heb wat voor u meegebracht. Een mijner kennissen is overleden. Deze of gene moet ons gezien hebben. Ik heb het een en ander bij hem besteld. Geen onzer is er bij geweest.* (= *Niemand van ons is er bij geweest*).

Opmerking verdient, dat *we, je, ze* — vroeger uitsluitend persoonlijke voornw. — tegenwoordig, vooral in de spreektaal, al meer en meer ook als onbepaalde voornw. worden gebezigd.

Ze zeggen, dat de koning dood is (= *men zegt enz.*). *Ze zijn druk bezig, de stad te versieren. Ze moeten vannacht bij den bakker aan den overkant ingebroken hebben.* *Ze* duidt dan in 't algemeen personen aan, de spreker en de aangesproken persoon uitgesloten.

Je kan van Amsterdam naar Zwolle met het spoor en met de boot reizen (= *men kan enz.*) *Iets, wat je voor niemendal krijgt, wordt zelden gewaardeerd. We moeten de menschen niet altijd wantrouwen.* *Je* duidt dan de menschen in 't algemeen aan, de aangesproken persoon niet uitgesloten. *We* duidt de menschen in 't algemeen aan, de spreker daarbij inbegrepen.

§ 193. De bijvoeglijk gebruikte onbep. voornw. geven te kennen, dat de spreker omtrent de volgende zelfstandigheid geen nadere inlichtingen kan of wil geven. *Ze* zijn: *zeker, eenig, eene, de eene of andere, deze en gene. In zeker hol. Hem is zeker*

eenig ongeluk overkomen. Eene mijnheer A. is hier geweest. De eene of andere gedienslige geest heeft hem het geheim overgebrieft.

§ 194. *Het* is onbepaald voornw., als het onderwerp is in zinnen als: *het sneeuwot, het is kermis.* (Zie § 30). Het onbep. voornw. *het* komt ook bij sommige werkw. voor als voorwerp. Dit is dan het geval, wanneer het gebruik van *het* bij eenig werkw. door het Nederlandsche taaleigen gevorderd wordt, zonderdat het een bepaalde zelfstandigheid aanduidt. *Ik heb het druk. Hij heeft het op mij begrepen. Gij treft het niet gelukkig.* Ook zoogenoemde voornaamwoordelijke bijwoorden (zie § 206) krijgen soms een onbepaalde beteekenis en zijn dan naar de beteekenis onbepaalde voornaamwoorden: *ik ga er dadelijk op uit; hij zal er aan gelooven, dat verzeeker ik je; de houthakker sloeg er duchtig op los.*

§ 195. Men herinnere zich hier § 89, waarin er op gewezen is, dat vragende voornw., aan het hoofd van toegevende bijzinnen staande, de beteekenis van onbepaalde voornw. aannemen. *Wie achteruitgegaan moge zijn, ons schonk de Heer zijn zegen. Welke mocite het ook kosten moge, ik zal slagen.*

g. WERKWOORDEN.

§ 196. Werkwoorden zijn namen van werkingen of van datgene, wat wij ons als eene werking voorstellen: *eten, drinken, wandelen, zitten, liggen, zijn, blijven.*

§ 197. De werkwoorden worden in tal van soorten en ondersoorten verdeeld. Deze indeelingen vloeien echter niet voort uit de stelselmatige toepassing van één beginsel; bij elke nieuwe verdeeling heeft men veelmeer een nieuwen maatstaf aangelegd.

§ 198. Naar den aard van het onderwerp kan men de werkwoorden verdeelen in persoonlijke en onpersoonlijke. Onpersoonlijke werkwoorden zijn dezulke, die in een bepaalde beteekenis, uitsluitend in den derden persoon enkelvoud gevoegd worden; de andere zijn persoonlijke werkw. Voorb. van onpersoonlijke werkw.: *mij dorst; mij hongert; het regent; het hagelt; het spijt mij, dat gij niet komt; het betaamt u niet, dat gij zoo iets doet.* Uit deze voorbeelden blijkt, dat het onderwerp *het* bij dergelijke werkwoorden zoowel een onbepaald als een persoonlijk voornw. kan zijn. In: *het lust mij nu, van God te zingen* is *het* b.v. een persoonlijk voornw. en toch is

lusten in dezen zin een onpersoonlijk werkwoord, daar het in de beteekenis, die het in dezen zin heeft, slechts in den 3den pers. enkelv. gebruikt wordt.

§ 199. Verder verdeelt men de werkwoorden in overgankelijke en onovergankelijke. (Zie § 12).

Overgankelijke werkw. kunnen een lijdend voorw. bij zich krijgen (*eten, drinken, koopen*); onovergankelijke niet (*wandelen, loopen*).

De onovergankelijke werkw. worden weer verdeeld in:

a. objectief-onovergankelijke werkw., die althans een belanghebbend of oorzakelijk voorwerp bij zich kunnen krijgen: *bevalen, behagen, gedenken, haken (naar), streven (naar)*.

b. subjectief-onovergankelijke werkw., die ook zulke voorwerpen niet bij zich krijgen: *loopen, gaan, zitten*.

Men herinnere zich hier § 13 en § 15, waar uiteengezet is, hoe vele werkwoorden, die vroeger een belanghebbend of oorzakelijk voorwerp bij zich hadden, nu overgankelijke werkw. geworden zijn.

Ook lette men er op, dat sommige werkw. in de eene beteekenis overgankelijk en in een andere onovergankelijk kunnen zijn: *trekken (dat paard trekt den wagen; dat scheermes trekt), koken, hangen, kraken (hij kraakt een noot; zijn schoenen kraken), drogen, lezen (ik lees een boek; dat schrift leest gemakkelijk)*.

De onpersoonlijke werkw. zijn uit hunnen aard onovergankelijk, daar zij slechts het plaatsgrijpen der werking uitdrukken. Worden zij figuurlijk gebezigd, dan kunnen zij een lijdend voorw. bij zich krijgen. *Het hagelde steenen naar de politie. Het regende bloemruikers.*

Nog zijn er enkele werkwoorden, die naar de beteekenis onovergankelijk zijn, maar in dichterlijke taal overgankelijk gebruikt worden. *Een diepen slaap slapen. Wraak ademen. Den goeden strijd voor recht en waarheid strijden. Hij valte het leven ernstig op en leefde het dan ook ernstig.* Het voorwerp drukt hier het voortbrengsel der werking uit; maar dat voortbrengsel is niets anders dan de werking zelve, als een zelfstandigheid voorgesteld.

§ 200. Naar een geheel anderen maatstaf verdeelt men de werkwoorden weer in wederkeerende (reflexieve) en niet-wederkeerende werkwoorden.

Een werkwoord is wederkeerend naar de beteekenis of naar den vorm.

Naar de beteekenis zijn wederkeerend die werkwoorden, waarbij het belanghebbend of lijdend voorwerp dezelfde zelfstandigheid is als het onderwerp: *zich kleeden, zich wasschen, zich wonden, zich moeite geven, zich in den vinger snijden.*

Naar den vorm slechts zijn wederkeerend die werkwoorden, waarbij *zich* niet meer het belanghebbend of lijdend voorwerp der werking is, maar waarbij *zich* met het volgende werkwoord voor ons taalgevoel een éénheid is gaan worden: *zich verbazen, zich verwonderen, zich schamen, zich ontfermen, zich erbarmen,* enz. Die werkwoorden beteekenen toch: *verbaasd zijn, verwonderd zijn, schaamte gevoelen,* enz. Alle deze werkwoorden zijn tegenwoordig in de gewone spreektaal tot nog toe onovergankelijk, juist omdat het vroegere voorwerp *zich* met het oorspronkelijke werkwoordelijk begrip een soort van samenstelling heeft aangegaan. In dichtertlijke taal vindt men een enkel dezer werkwoorden echter reeds overgankelijk gebezigd: *Wat zoude zij 't zich schamen?* (P.) De mogelijkheid is — in abstracto — dan ook volstrekt niet uitgesloten, dat de nieuwe beteekenis van zulk een samenstelling die van een overgankelijk werkwoord is.

§ 201. Verder worden de werkw. verdeeld in: koppelwerkwoorden en zelfstandige werkwoorden. Over de koppelwerkwoorden is reeds in § 23—§ 27 gehandeld. De meeste koppelwerkwoorden kunnen ook als zelfstandige werkwoorden voorkomen. *De liefde blijft. God is. Alles wordt en vergaat weer.*

§ 202. Ten slotte worden de werkwoorden verdeeld in hulpwerkwoorden en niet-hulpwerkwoorden.

Hulpwerkwoorden zijn dezulke, die met een ander werkwoord te zamen het gezegde vormen. Zij worden verdeeld in: hulpwerkwoorden van wijze; van tijd; van den lijdenden vorm; en van causaliteit.

a. De hulpwerkw. van wijze drukken de betrekking uit, waarin de volgende werking naar de voorstelling des sprekers staat tot de werkelijkheid. Ze zijn: *kunnen, mogen, laten, zullen* en *moeten*. Soms komt ook *willen* als hulpwerkw. van modaliteit voor.

Kunnen, mogen en *laten* stellen de werking als wenschelijk of mogelijk voor; *kunnen* en *mogen* kunnen meestal gevoegelijk vervangen worden door de bijwoorden van modaliteit: *wellicht, misschien*; en *laten* door een aanvoegende wijs. *Het kan een vergissing zijn* (= *het is wellicht een vergissing*). *Het mag*

vijf uur in den ochtend geweest zijn, toen wij opeens door een hevigen schok van aardbeving opschrikten. Hij mag het zoo niet gezegd hebben, hij heeft het stellig zoo bedoeld. Laten wij elkander helpen in nood en dood! (= dat wij elkander helpen enz.). Als hij het weet, laat hij het dan zeggen. In Mei wil het nog wel eens sneeuwven. Dit middel wil wel eens helpen.

De werkw. moeten en zullen drukken een meerdere of mindere mate van stelligheid uit en kunnen dan ook gevoegelijk vervangen worden door bepalingen of zinnen van modaliteit als: *hoogstwaarschijnlijk, stellig; naar men wil, voorzooverre men over de zaak oordeelen kan. Er moet een fout in die som zijn (= er is stellig enz.). De moord moet tegen zes uur des avonds gepleegd zijn (= Voorzooverre men kan nagaan, is de moord enz.). De koning moet reeds overleden zijn (= Naar men wil, is de koning enz.). Het zal een vergissing zijn.*

De werkwoorden *kunnen, mogen, laten, zullen, moeten* kunnen ook als niet-hulpwerkwoorden van wijze voorkomen en zijn dan overgankelijk. Een volgende infinitief doet dan gewoonlijk den dienst van lijdend voorwerp. *Hij kan netjes schrijven. Marco kon het puikje vragen uit Napels' maagdenrij en wierd niet afgeslagen. Ik mag tegen negen uur uitgaan. De meester laat den luien leerling zijn werk overmaken. Hij zal dat werk afmaken. Gij moet beter op uw tijd passen.*

Men denkt wel eens, dat *kunnen, mogen, zullen, moeten* in dit geval onovergankelijke werkwoorden zijn, omdat zij meestal (niet altijd!) vervangen kunnen worden door: *in staat zijn tot, verlof hebben tot en verplicht zijn tot*. Maar dit bewijst niets. Men kan immers bv. *beminnen* en *vergeten* zeer wel vervangen door de onovergankelijke werkwoorden: *houden van* en *niet denken aan*, terwijl ze toch door elk als overgankelijke werkwoorden beschouwd worden.

b. De hulpwerkw. van tijd zijn: *hebben, zullen, zijn*. Zij drukken de betrekking uit, waarin de volgende werking staat tot het tegenwoordige; of tot eenig verleden of toekomstig oogenblik. *Ik heb gevischt. Gij zult komen. Hij was gevallen. Hij komt van avond om 7 uur.*

c. De hulpwerkw. van den lijdenden vorm zijn: *worden* en *zijn*. Zij geven te kennen, dat het onderwerp van den zin de volgende werking ondergaat of ondergaan heeft. *Hij wordt gestraft. Hij werd beloond. Hij is gestraft. Hij is bekroond. Hij*

was uitgenoodigd. Het werkw. *worden* drukt uit, dat het onderwerp de werking ondergaat; *zijn*, dat het de werking ondergaan **heeft**. Vroeger meende men algemeen, dat alleen *worden* het hulpwerkw. van den lijdenden vorm was. Dit kwam, omdat men b.v. *hij is be kroond* beschouwde als afkorting van: *hij is be kroond geworden*. Het jongere taalonderzoek heeft echter geleerd, dat men oorspronkelijk juist gezegd heeft: *hij is be kroond* en dat men later hier het overbodige *geworden* achtergehangen heeft. Tegenwoordig laat men dit aanhangsel echter gewoonlijk weer weg en dan is *zijn* een hulpwerkw. van den lijdenden vorm, daar het dan zonder eenige hulp van *worden* het ondergaan-hebben eener werking uitdrukt.

d. De hulpwerkw. van causaliteit zijn: *doen* en *laten*. Deze werkwoorden drukken alsdan uit het veroorzaken van een andere, in den zin genoemde, werking. Voor: *de stalknecht* drinkt *het paard* zegt men b.v. tegenwoordig meestal: *de stalknecht* laat *het paard* drinken; waarin het paard lijdend voorwerp is van *laat drinken*, als een éénheid opgevat. In genoemden zin **verricht** het paard de werking *drinken*, maar is het **lijdend voorwerp** bij *laat drinken*. *De zon had de sneeuw doen smelten*. *Dat deed de maat overloopen* (*de maat* = lijdend voorw. bij *deed overloopen*; tevens *loopt de maat over*). *De koude deed mij huiveren* (*mij* lijdend voorw. bij *deed huiveren*; tevens *verricht ik de werking huiveren*; aan dit kenmerk kan men altijd gemakkelijk zien, of een woord al dan niet een lijdend voorwerp is bij *doen* of *laten* . een of anderen infinitief). *Hij liet mij wachten*. *Ik liet den jongen roepen*. In dezen laatsten zin is *den jongen* lijdend voorwerp bij *laten roepen*, als de jongen een ander moet roepen; vergel. *ik liet den jongen zijn kameraadje roepen*; wordt de jongen geroepen, dan is in genoemden zin *den jongen* eenvoudig lijdend voorw. bij *roepen*. (Verg. nog § 28, waar een oudere manier van deze zinnen te ontleden behandeld is).

Men lette er op, dat in: *dit kind liet zich zoet wasschen*; *ik liet hem maar schreeuwen* e. d. *laten geen* hulpwerkw. van causaliteit is, omdat het dan niet het veroorzaken eener werking helpt uitdrukken.

§ 203. Om een gemakkelijk overzicht op bovenstaande indeeling der werkwoorden te krijgen, lette men er op, dat de werkw. verdeeld kunnen worden in twee hoofdgroepen: a. in dezulke,

die alleen het gezegde vormen; *b.* in dezulke, die dit in verbinding met een ander woord doen.

De eerste hoofdgroep wordt dan weer onderverdeeld in: *a.* persoonlijke en onpersoonlijke werkw.; *b.* overgankelijke en onoverg. werkw.; *c.* wederkeerende en niet-wederkeerende werkw.

De tweede hoofdgroep wordt gesplitst in: *a.* koppelwerkwoorden; *b.* hulpwerkwoorden. De eerste vormen het gezegde met een naamwoord; de tweede met een werkwoord.

h. BIJWOORDEN.

§ 204. Bijwoorden dienen ter bepaling van een werking, hoedanigheid of betrekking (Zie § 134, B); of kortweg: bijwoorden dienen ter bepaling van een niet-zelfstandigheidsbegrip. *Hij loopt hard. Een zeer oplettende jongen. Hij luistert zeer oplettend. Die man zat vlak naast mij.*

§ 205. Naar de beteekenis worden de bijwoorden verdeeld in:
a. bijwoorden van plaats: *op, achter, langs, beneden, herwaarts, enz.*

b. bijwoorden van tijd: *nu, gisteren, heden, mettertijd, andermaal, onderwijl, terwijl.* (*Zijn vrienden lachen; ongestoord gaat hij terwijl met sterven voort.* Het Genezend Maal, Staring.)

c. bijwoorden van hoedanigheid, hoeveelheid of graad: *Hij loopt snel. Hij werkt weinig. Gij vergist u zeer.* Verdere voorbeelden: *goed, beleefd, heuschelijk, zoo, zus, hoe, eveneens; veel, meer, minder, genoeg; verbazend, uitnemend, doodelijk, hoogst, enz.*

d. bijwoorden van modaliteit. Zij kunnen uitdrukken:

1. een stelligheid of noodzakelijkheid: *ja, wel, gewis, zeker, ongetwijfeld; noodzakelijk, noodwendig, bepaald.*

2. een mogelijkheid of een schijn: *misschien, wellicht, soms, waarschijnlijk, denkkelijk; schijnbaar, oogenschijnlijk.*

3. een vraag: *wel? immers? toch? niet waar? Gij komt toch?*

4. een opwekking: *Werk toch met meer ijver! Vooruit dan! Maak dan toch voort!*

5. een ontkenning: *niet, geenszins. Hij komt niet. Ik heb geenszins bedoeld, u te beledigen.*

e. bijwoorden van voorwaarde: *desnoods, desgevorderd, desgevraagd.*

f. bijwoorden van beperking: *dienaangaande, desbetreffende*.
 g. bijwoorden van omstandigheid: *vergeefs, gezamenlijk, slechts, alleen, zelfs*, enz.

De bijwoorden, die een oorzaak (*hierdoor*, enz.), reden (*hierom*, enz.), een grond (*derhalve*, enz.), een middel (*hiarmede*, enz.), een doel (*hiertoe*, enz.) of een *toegeving* (*toch, niettemin*, enz.) te kennen geven, drukken gewoonlijk het verband tusschen twee zinnen uit en moeten dus gerekend worden tot de later te behandelen voegwoordelijke bijwoorden. (Verg. § 207.).

§ 206. In: *Dit is het huis, waarin ik woon*, beteekent *waarin* hetzelfde als: *in hetwelk*; als een voorzetsel + voornaamwoord dus. Tevens doet het in genoemden zin den dienst van een bijwoordelijke bepaling; en wel van een bepaling van plaats. Dit heeft aanleiding gegeven, om *waarin* een voornaamwoordelijk bijwoord te noemen. Zoo is *waarmede* in: *Waarmede hebt ge hem geslagen?* evenzoo een voornaamwoordelijk bijwoord. Het kan toch vervangen worden door *met wat* en doet den dienst van een bijwoordelijke bepaling van middel. Soms komen deze voornaamwoorden niet als bijwoordelijke bepalingen voor; men noemt ze dan toch ook maar voornaamw. bijwoorden: *ik was hierover* (oorzakel. voorwerp) *zeer verbaasd*; *dit huis is zeer bouwvallig, de muren er van* (bijvoegl. bepaling) *zijn overal gespleten*; *ik heb daaraan* (oorzak. voorw.) *niet meer gedacht*.

Voornaamwoordelijke bijwoorden kunnen den dienst doen:
 a. van een voorzetsel + een aanwijzend voornaamwoord: *hierover, daarover, ervoor, daarlangs, er van. Ik heb u daarover reeds meermalen onderhouden*.

b. van een voorzetsel + een vragend voornw.: *waaraan, waarmede, waarvan, waarlangs. Waaraan denkt gij? Waarover spreekt gij?*

c. van een voorzetsel + een betrekkelijk voornw.: *waarin, waaraan, waarvan, enz. Het huis, waarin ik woon*.

d. van een voorzetsel + een onbepaald voornaamwoord: *Hij denkt nergens aan* (= *aan niets*). *Hij treurt ergens over* (= *over iets*).

§ 207. In: *hij heeft mij een boek beloofd; toch heeft hij het mij niet gegeven* drukt *toch* het beperkend tegenstellend zinsverband

tusschen twee zinnen uit en in zooverre is het dus een voegwoord. Tevens doet het in den tweeden zin dienst als een bijwoordelijke bepaling (van toegeving); men kan het daarin toch vervangen door de bepal. van toegeving: ondanks die belofte. Omdat *toch* nu den dubbelen dienst doet van voegwoord en bijwoord, daarom heeft men het den naam van voegwoordelijk bijwoord gegeven. Zoo is *daarom* in: *het is koud; daarom blijf ik thuis* mede een voegwoordelijk bijwoord. Immers, het verbindt twee zinnen en kan in den tweeden zin vervangen worden door de bijwoordelijke bepaling van reden: om de koude.

Tot de voegwoordel. bijwoorden behooren b.v.:

a. de aaneenschakelende: *bovendien, buitendien, daarenboven, daarbij, ook, zelfs.*

b. de tegenstellende: *daarentegen, integendeel, echter, niettemin, evenwel, enz.*

c. de redengevende: *hierom, daarom, vanhier, vandaar, dus, derhalve, enz.*

De voegwoordel. bijwoorden kunnen evenals de andere bijwoorden een verschillende plaats in den zin innemen; staan zij vooraan, dan bewerken zij inversie, d. w. z. dan staat het onderwerp achter het werkwoord. Vergel.: *het is koud, desniettemin ga ik uit; het is koud, ik ga desniettemin uit.*

Zij heeten echter niet voegw. bijw., omdat zij die verschillende plaats in den zin kunnen innemen, maar omdat zij den dubbelen dienst van voegwoord en bijwoord doen. Men moet dit goed in het oog houden, daar er enkele woorden zijn, die nu geheel en al en uitsluitend voegwoorden geworden zijn, maar uit den tijd, dat zij bijwoorden en voegw. bijw. waren nog de eigenaardigheid hebben overgehouden, ook midden in den zin te kunnen staan. Zulke woorden zijn b.v. de redengevende voegwoorden: *immers, toch, namelijk*. In: *wees niet bang, ik ben immers bij u* drukt *immers* uitsluitend de betrekking uit tusschen twee zinnen, en kan in den tweeden zin niet meer door een bijwoordel. bepaling vervangen worden. Men kan toch niet zeggen: *wees niet bang, ik ben* om die reden (of iets dergelijks) *bij u*. Al kan dus *immers* — evenals sommige bijwoorden — ook midden in den zin staan, toch is het een voegwoord en geen voegwoordelijk bijwoord, gelijk velen nog meenen.

i. VOORZETSELS.

§ 208. Voorzetsels drukken een betrekking uit tusschen twee begrippen. (Verg. § 133). *Het boek van mijn broer is gescheurd* (van drukt hier een betrekking van bezit uit tusschen de begrippen *broer* en *boek*). *De jongen dacht over een som na* (over drukt hier een betrekking uit tusschen de begrippen *dacht na* en *som*).

Tot de voorzetsels rekt men gewoonlijk ook die woorden, welke een betrekking tusschen een begrip en een gedachte vermelden. (Verg. § 139). *Uwe samenvatting van hetgeen de spreker gezegd heeft, vind ik uitstekend. Hij denkt graag na over hetgeen hij gelezen heeft.*

§ 209. Tegenwoordig staat een voorzetsel meestal vóór het laatste der twee begrippen, waartusschen het een betrekking uitdrukt: *De man liep op den dijk*. Vroeger stond het er ook dikwijls achter, hetgeen nu nog slechts een enkelen keer, bij wijze van uitzondering, het geval is. *Wij, vogels, vliegen bergen over, dalen door* (= *over bergen* en *door dalen*). *Zij liepen de schutting langs* (= *langs de schutting*). *Hier, langs uw noordergrens* (nl. van Arabië) *trok Israël weleer, naar 't erfland op en neer, de veertig jaren door* (= *door* of *gedurende de veertig jaren*; Hagar, da Costa).

§ 210. Soms volgen twee voorzetsels op elkander. *Die man is van achter de ploeg vandaangekomen. Hij was tot in het diepst van zijn ziel ontroerd. De matroos klom tot in den top van den mast*. Een enkelen keer hebben die twee voorzetsels zelfs gelijke beteekenjs: *hij wierp een steen van uit het raam; van af zijn dertiende jaar is hij reeds bij dien baas in dienst*. Ofschoon in dergelijke constructies één van de voorzetsels best gemist zou kunnen worden en dergelijke zegswijzen — stipt genomen — dus iets overtolligs bevatten, zijn ze door het algemeen gebruik toch gewettigd. 't Staat toch wel wat eigenwijs iets als foutief af te keuren, wat zelfs door de beste Nederlandsche auteurs zonder eenig gemoedsbezwaar gezegd en geschreven wordt. Zoo spreekt b.v. Da Costa in zijn Slag bij Nieuwpoort van: *de helden van uit het worstelperk der Vlaamsche zeezandvelden*.

j. VOEGWOORDEN.

§ 211. Voegwoorden zijn woorden, die twee zinnen verbinden en er tevens de betrekking tusschen uitdrukken. (Verg. § 133).

In: *daar mijn vader ziek is, ga ik niet uit* b.v. verbindt *daar* de beide zinnen en geeft tevens te kennen, dat de eerste zin de reden bevat van hetgeen in den tweeden vermeld is.

Alleen de woordjes *dat* en *of* verbinden soms twee zinnen, zonder er een betrekking tusschen uit te drukken. Dit is dan het geval, wanneer ze aan het hoofd van onderwerps-, gezegde-, of voorwerpszinnen voorkomen. (Verg. § 55, b.). *Ik weet, dat hij komt. Ik weet niet, of hij komt.* Dat in den eersten zin *dat hij komt* het voorwerp is van *ik weet*, wordt niet door *dat* uitgedrukt, maar volgt regelrecht uit den inhoud van beide zinnen. *Dat* en *of* heeten dan grammatisch verbindend voegwoord.

Men lette er op, dat *dat* en *of* ook als gewone voegwoorden kunnen voorkomen. Het toegevend voegwoord *of* en het doelaanwijzende *dat* drukken b.v. wel deugdelijk ook de betrekking tusschen hoofd- en bijzin uit.

§ 212. In den loop der tijden zijn tot voegwoorden geworden:

a. voorzetsels, die dan gewoonlijk gevolgd worden door *dat*: *tot (dat)*; *van (dat)*; *na (dat)*. Dat voorzetsels als ongemerkt ook als voegwoorden gebruikt konden worden, wordt duidelijk, wanneer men bedenkt, dat tusschen voorzetsels en voegwoorden naar de beteekenis het allernauwste verband bestaat: beide zijn ze betrekkingwoorden. Tusschen voorzetsels en voegwoorden bestaat slechts een klein verschil in dienst. Wanneer een betrekkingwoord gebruikt wordt, om de verhouding tusschen twee begrippen te kennen te geven, dan noemen we het een voorzetsel; dient het, om een betrekking tusschen twee zinnen uit te drukken, dan heet het een voegwoord. (Verg. § 133).

b. bijwoorden als: *daar, nu, toen, wanneer, zoo*, enz.

Om wèl in te zien, hoe dergelijke bijwoorden voegwoorden kunnen zijn gaan worden, moet men er op letten, dat oudtijds de onderlinge betrekking tusschen twee zinnen niet door voegwoorden of welke andere woorden ook werd uitgedrukt; dat toen veelmeer de zinnen los naast elkander werden geplaatst en men hun onderlinge betrekking maar uit hun inhoud moest opmaken. Tegenwoordig geschiedt dit nog met vele onderwerps-, gezegde-, en voorwerpszinnen (*ik weet niet, hoe ik die som moet maken*; zie § 55, toelichting) en met enkele bijvoeglijke en bijwoordelijke bijzinnen (*wat hij ook tegen mij misdreven hebbe, ik vergeef het hem van ganscher harte*; zie § 41).

Van een zin als: *ik vertrouw u nooit meer*, nu (voegwoord) *gij*

mij eens bedrogen hebt stonden b.v. de deelen vroeger los naast elkander; aldus: *ik vertrouw u nooit meer*; nu (= *op dit oogenblik*; bijwoordel. bepaling van tijd in den tweeden zin) *hebt gij mij eens bedrogen*. Men voelde natuurlijk wel, dat de tweede zin de oorzaak bevatte van hetgeen in den eersten stond, maar dat werd niet door eenig woord uitgedrukt, en moest men uit den inhoud der beide zinnen maar zelfafleiden. Alle tijdbepalende woorden kunnen echter gemakkelijk ook redengevende kracht krijgen (Verg. § 111, c) en zoo vatte men het langzamerhand op, alsof nu te kennen gaf, dat de tweede zin de oorzaak inhield van den eersten. Op het oogenblik, waarin men in 't geheel niet meer besepte, dat nu in den tweeden zin een bepaling van tijd was, maar waarin men in nu niets anders zag, dan een middel, om een betrekking van oorzaak tusschen beide zinnen aan te wijzen, eerst op dat oogenblik was nu van bijwoord een voegwoord geworden. Natuurlijk is dit maar niet zoo opeens gegaan. Er zal ongetwijfeld een tijd geweest zijn, waarin men wel begreep, dat nu de betrekking tusschen beide zinnen uitdrukte, maar waarin men toch ook nog wel voelde, dat het in den tweeden zin een bijwoordel. bepaling van tijd was. In die dagen deed nu dus den dubbelen dienst van voegwoord en bijwoord en was het dus een voegwoordelijk bijwoord. (Verg. § 207).

Een woord — als *nu* — dat vroeger uitsluitend bijwoord was en nu ook als voegwoord kan optreden, is dus achter-eenvolgens geweest: *a.* bijwoord; *b.* voegwoordelijk bijwoord; *c.* voegwoord.

In genoemde paragraaf 207 is ons gebleken, dat er ook op dit oogenblik nog vele woorden zijn, die tegelijkertijd èn den dienst van bijwoord èn dien van voegwoord verrichten. Men mag m. i. veilig aannemen, dat ook de bijwoordelijke kracht van die woorden al meer en meer verzwakken zal en dat ze op den duur louter voegwoorden zullen worden. Trouwens, de bijwoordel. kracht van de tegenwoordige zoogenaamde voegwoordelijke bijwoorden wordt — naar het mij wil voorkomen — door ons nu reeds vrij zwakjes meer gevoeld en *immers, toch, namelijk*, die zoo lang nog voegwoordel. bijw. geweest zijn, zijn nu reeds geheel en al voegwoorden geworden. (Zie § 207).

c. woorden, die vroeger een deel van den hoofdzin uitmaakten: *dewijl, terwijl, ingeval dat, indien, zoovaak als, zooras*

als. Over dit taalverschijnsel hebben wij in de §§ 111 en 112 uitvoerig gehandeld en daarom kunnen wij er hier verder het stilzwijgen over bewaren.

d. zinnen; en deelwoorden, die den dienst van beknopte zinnen deden: *tenzij* (= *het en zij*), *tenware* (= *het en ware*), *maar*, *aangezien* (*dat*), *aangenomen* (*dat*), *ondersteld*, *uitgezonderd* e. a.

Een zin als: ondersteld dat het regent, dan gaan wij per tram beteekende: *ondersteld wordende, dat het regent, dan gaan wij enz.*, waarin *dat het regent* het onderwerp was bij *ondersteld wordende*. Over dergelijke beknopte zinnen met een onderwerp is reeds in § 126 gesproken. — Voor *tenzij* en *tenware* zie men § 113. — Ook *maar* was oorspronkelijk een zin; 't is een samentrekking van (het) en *ware* = *indien het niet ware*. Duidelijk komt die beteekenis nog uit in een zin als: *ik zou hem wel vertrouwen, maar hij heeft mij eens leelijk bedrogen = indien het niet ware, dat hij mij eens enz.*

§ 213. Wij zeiden in de voorgaande paragraaf, dat de zinnen oudtijds meestal los naast elkander geplaatst werden en dat de woorden, die wij tegenwoordig als voegwoorden kennen, eerst langzamerhand die beteekenis hebben aangenomen. 't Schijnt wel, alsof het aanwijzende voornaamwoord *dat* en het twijfel, onzekerheid uitdrukkende *of* (Verg. § 115) het eerst veelvuldig als zoodanig gebruikt zijn geworden. Men houdt het er voor, dat b. v. een zin als: *ik weet, dat hij komt* eerst zal geluid hebben: *ik weet dat: hij komt*, waarin het aanwijzende voornw. *dat* den inhoud van den volgenden zin aanduidde. Langzamerhand ontstond er dientengevolge in den geest van onze voorouders een zoodanige samenkoppeling tusschen de begrippen *dat* en voegwoord, dat een woord eerst ten volle voor hen tot voegwoord gestempeld was, als er het woordje *dat* achteraangehangen was; *voor*, *naar*, *eer*, *waar*, *hoe* waren voor hen voorzetsels of bijwoorden; maar *voordat*, *nadat*, *eerd*, enz. waren voor hen eerst waarlijk voegwoorden geworden.

Iets dergelijks heeft tegenwoordig met het twijfel uitdrukkende *of* plaats. Gaarne wordt het tegenwoordig achter zulke woorden met een onbepaalde beteekenis gevoegd, die voor ons meer en meer het karakter van verbindingswoorden aannemen; 't is, alsof dit *of* de onbepaalde beteekenis

van zulk een woord nog eenigszins versterken en het tevens tot een verbindingswoord stempelen moet: *ik begrijp niet, hoe-of hij zoo iets heeft kunnen doen; de politie weet nog niet, wie-of den moord gepleegd heeft; waar-of dat boek toch mag liggen?* (= *ik zou toch wel eens willen weten, waar-of enz.*). Evenmin als men nu *dat* in *nadat, voordat, sedert dat*, enz. als een afzonderlijk woord mag beschouwen, even weinig is mijns inziens *of* in *wie-of, waar-of, wat-of* als een zelfstandig woord aan te merken; *wie* en *of, waar* en *of, hoe* en *of* drukken te zamen een denkbeeld van onbepaaldheid uit; ze vormen samen voor ons een ondeelbare eenheid. Ik zou althans niet weten, tot welke woordsoort ik *of* in *wie-of, waar-of*, enz. zou moeten brengen.

k. TUSSCHENWERPSELS.

§ 214. Tusschenwerpsels geven in één klank, in één kreet uiting aan hetgeen er in ons gemoed omgegaan is; ook bootsen zij geluiden na. Stipt genomen, zijn zij geen woorden, daar zij geen namen van begrippen of voorstellingen zijn, maar vaak een wereld van gedachten in één kreet vertolken.

Tot de tusschenwerpsels behooren b. v.: *hoezee! helaas! ach! och! bons! plof! klets!* enz. Ook vloeken en bastaardvloeken moeten er toe gebracht worden.

DERDE BOEK.

De Beteekenis en het Gebruik der Buigingsvormen.

I. Geslacht. ¹⁾

§ 215. Oudtijds kregen de namen van mannen en mannelijke dieren een andere verbuiging dan die van vrouwen en vrouwelijke dieren. De eerste noemde men mannelijke, de laatste vrouwelijke woorden Men zou een heel natuurlijk en heel eenvoudig stelsel verkregen hebben, indien onze voorouders nu allen zaaknamen ook een afzonderlijke buiging gegeven en ze tot een derde groep — die der onzijdige woorden — verenigd hadden. Wel kregen echter vele zaaknamen zulk een afzonderlijke buiging, maar vele ook werden verbogen, alsof ze namen van mannelijke en vrouwelijke wezens waren en deze kregen dus het mannelijke of het vrouwelijke woordgeslacht. 't Schijnt, alsof onze voorouders zich hierbij hebben laten leiden door de beteekenis en door den vorm dier zaaknamen. Door de beteekenis, inzooverre ze aan dingen, die aan mannelijke kracht en kloekheid deden denken, het mannelijk geslacht toekenden; en aan andere, die aan vrouwelijke teerheid en lief-taligheid herinnerden, het vrouwelijk geslacht gaven. Door den vorm, voorzooverre ze b.v. de woorden op *rm*, *lm*, *dom* e. a. als mannelijke en die op *heid*, *nis* e. a. als vrouwelijke woorden verbogen. Zoo zouden onze voorouders b.v. aan *boom*, *berg* op grond van hun beteekenis het mannelijk geslacht; aan *deugd*,

¹⁾ Bij het schrijven van dit gedeelte is een ruim en dankbaar gebruik gemaakt van dr. R. A. Kollwijn's uitstekend artikel: *De geslachten der zelfstandige naamwoorden in het Nederlandsch*. (Taal en Letteren; ze jaarg.)

trouw om dezelfde reden het vrouwelijk geslacht hebben kunnen toekennen. Wat hen er echter toe geleid heeft, om b.v. de woorden op *rm* als mannelijke en die op *heid* als vrouwelijke woorden te beschouwen, dat is na verloop van zooveel eeuwen moeilijk met zekerheid uit te maken. Men houdt het er gewoonlijk voor, dat een van de eerste woorden op *rm* een woord als *storm* geweest zal zijn, dat door zijn beteekenis het mannelijk woordgeslacht kreeg, terwijl dan later *darm*, *worm*, *arm* naar analogie op dezelfde wijze verbogen zullen zijn geworden; zoo kan een van de eerste woorden op *heid* een woord als *schoonheid* geweest zijn, terwijl dan later *fierheid*, *kloekheid*, *zwartgalligheid* naar analogie ook het vrouwelijke woordgeslacht kregen, ofschoon zij volstrekt geen bij uitstek vrouwelijke hoedanigheden waren.

Het kon niet anders, of het moest bij eene dergelijke gesteldheid van zaken voor latere geslachten volkomen onbegrijpelijk wezen, waarom de eene zaaknaam mannelijk, de andere vrouwelijk was. De mannelijke woorden hadden oudtijds echter eene buiging, die in menig opzicht kennelijk onderscheiden was van die der vrouwelijke. Zoo werd b.v. in 't Gotisch het mannelijke *dags* (= ons *dag*) verbogen: 1. *dags*; 2. *dagis*; 3. *daga*; 4. *dag*; terwijl 't vrouwelijke *giba* (= *gave*, *gift*) deze geheel andere buiging had: 1. *giba*; 2. *gibos*; 3. *gibai*; 4. *giba*.*) Zoolang nu maar de buiging der mannelijke woorden zooveel verschillen bleef van die der vrouwelijke, zoolang had men aan de in zwang zijnde buigingsvormen van een woord een zeker en onfeilbaar middel om te beslissen, of het mannelijk of vrouwelijk was.

In 't midden en vooral op 't eind der middeleeuwen ondergingen de buigingsuitgangen echter een sloopend en vernietigend verwordings- en ontbindingsproces; meer en meer sleten ze af en de weinige buigingsvormen, die nog overbleven, werden vrijwel door elkander gebruikt. Het verloop in de buigingsvormen was op het eind van de 16de eeuw zoo groot geworden, dat in de welbekende spraakkunst *Twe-spraack van de Nederduitsche Letterkunst* — in 1584 door Spieghel, voorzitter van de Kamer

*) Het ligt natuurlijk geenszins in mijne bedoeling, dat de lezer de in dit derde boek voorkomende lijstjes van ouderwetsche verbuigings- en verwoegingsvormen onthouden moet. Ze zijn eenvoudig meegedeeld, om daarvoor eene of andere zaak duidelijker te kunnen voorstellen.

„In Liefde Bloeiende”, uitgegeven — het woord *man* werd verbogen: 1. *de man*; 2. *des mans*; 3. *den man*; 4. *den man* of *de man*; en *de vrouw* bijna geheel op dezelfde wijze, aldus: 1. *de vrouw*; 2. *des vrouws*; 3. *den vrouwe*; 4. *de* of *den vrouw*. In den eersten naamval vinden we vaak: *den hemel*, *den aarde*, *dien man*; en in den vierden: *die man*, *die hond*, *deze knecht*. Het onvermijdelijk gevolg van dit alles was, dat men ook meer en meer in 't onzekere begon te raken omtrent het geslacht van vele zaaknamen, die voorheen mannelijk of vrouwelijk geweest waren; immers uit de buigingsvormen van het woord kon dit nu niet meer blijken. Tal van zaaknamen, die gedurende eeuwen het mannelijk geslacht gehad hadden, werden nu vrouwelijk gebruikt en omgekeerd; terwijl er bovendien nog zeer vele woorden waren, die nu eens mannelijk en dan weer vrouwelijk gebezigd werden; ja, enkele woorden — zooals *oever*, *strand*, *oorlog* — komen in de drie geslachten voor. Bijkomende omstandigheden deden de verwarring nog toenemen. Zoo verviel men in de dwaling, dat alle woorden op *e* vrouwelijk moesten zijn; een dwaling, waardoor vele voorheen mannelijke woorden — als *bete*, *sterre*, *mane*, *wille*, *name* — het vrouwelijk geslacht kregen. Ook de analogie deed haar invloed gelden: *beest* (vroeger vrouwel.; vergel. *de beest spelen*) werd door invloed van het daarnaaststaande *dier* onzijdig; *venster* (vroeger vrl.) onzijdig naar analogie van *het raam*. Herinneringen aan dezen toestand van verwarring hebben wij nog in *ter harte* naast *het hart*; *ter oore* naast *het oor*; *ter wille* naast *van goeden wille*; *mettertijd* naast *ten tijde*; *ter dood veroordeelen* naast *ten doode toe volgen*; enz.

In de 17de eeuw trachtte men orde in dezen chaos te scheppen. Dit streven was een gevolg van de studie van het Latijn — toen zoo ijverig beoefend — waarin dergelijke zaken zoo nauwkeurig geregeld moeten zijn. Niet alleen spraakkunstenars hielden zich met de regeling der geslachten bezig; ook beroemde dichters als Hooft en Vondel trachtten ten dezen tot eenstemmigheid te komen. Toch werd die eenstemmigheid niet bereikt. Tal van woorden toch, welken Hooft het mannelijk geslacht geeft — als *afbreuk*, *beitel*, *fluit*, *sabel* e.a. — zijn bij Vondel vrouwelijk; terwijl omgekeerd Vondel aan *harp*, *smaad*, *stal*, *stam* e. a. het mannelijk geslacht toekent, waar Hooft die als vrouwelijk beschouwt. En het was betrekkelijkerwijze goed ook, dat bedoelde

eenstemmigheid niet bereikt werd. Er was een tijd geweest, waarin men een welig opschietenden boom niet aanschouwen kon, zonder tevens als onwillekeurig te denken aan mannelijke kracht en aan mannelijke fierheid en in die dagen had men — als gedreven door een onweerstaanbare macht — aan *boom* ook het mannelijk geslacht toegekend. Er was een tijd geweest, waarin een schoone roos als onwillekeurig deed denken aan vrouwelijke schoonheid en teerheid en in die dagen had men daarom zonder aarzelen, als iets dat vanzelf sprak, aan *roos* het vrouwelijk geslacht gegeven; maar die tijden waren al lang voorbij en wat nut kon het hebben, om in later dagen, toen de volksverbeelding in dit opzicht minder levendig was geworden, toch aan *boom* het mannelijk en aan *roos* het vrouwelijk geslacht op te dringen, vooral waar ook in de buiging bijna alle herinnering aan de oude geslachten te loor was gegaan. En zoo was de verwarring in de geslachten op het eind van de 17de eeuw even groot als in 't begin.

In den loop van de 18de eeuw kwam ten dezen echter verandering. In het jaar 1700 gaf David van Hoogstraten een boekje uit, getiteld: *Aenmerkingen over de Geslachten der zelfstandige naamwoorden*, waarin hij naar aanleiding van de werken van Vondel en Hooft het geslacht van een groot aantal woorden trachtte vast te stellen. Dit boekje maakte een verbazenden opgang; 't werd verscheidene malen herdrukt en velen hielden zich aan de geslachtsbepalingen van Van Hoogstraten. Toch was zijn boekje in menig opzicht een misgreep. Hoe groot Hooft en Vondel toch als dichters waren geweest, niets gaf het recht om aan te nemen, dat zij beter dan iemand anders wisten, welk geslacht een woord toekwam. Bovendien zag Van Hoogstraten geheel en al over het hoofd, dat men bij het vaststellen van het geslacht der woorden niet moet vragen, welk geslacht ze hadden in eenigen vroegeren tijd, maar welk geslacht ze hebben in den mond des volks op het oogenblik zelf, dat de geslachtslijst wordt opgemaakt. De levende taal moet hier de hoogste, ja, de eenige wetgeefster zijn en waar zij vrijheid van handelen toelaat, daar legge men zich zelf geen banden aan.

Omstreeks 1725 bepaalde de beroemde taalgeleerde Lambert ten Kate opnieuw het geslacht van omstreeks 750 woorden. Ook hij beluisterde niet de levende spreektaal van zijn tijd, maar

raadpleegde te dien einde oud-Germaansche talen als 't Gotisch, 't Frankisch e. a. Op het einde van de vorige eeuw gaf Adriaan Kluit een vermeerderde en verbeterde uitgave van Van Hoogstraten's werk in het licht, terwijl in het begin van deze eeuw Bilderdijk, Siegenbeek en Weiland de geslachtslijsten van Kluit trachtten te verbeteren of aan te vullen.

Eindelijk gaven omstreeks 1860 De Vries en Te Winkel hunne uitvoerige geslachtsregels; zij bepaalden het geslacht zooveel mogelijk van alle Nederlandsche substantieven, daarbij lettende: *a.* op de beteekenis; *b.* op de vorming; *c.* op het gebruik. Echter niet op het gebruik in de SPREEK-, maar op dat in de SCHRIJFTAAL; een gebruik, dat — naar wij gezien hebben — voor een goed deel berustte op het geslacht, dat Hooft en Vondel indertijd aan een woord hadden gelieven toe te kennen. Bij de geslachtsbepalingen van De Vries en Te Winkel legden de meeste schrijvenden zich peinzens- en strijdensmoede neder, waardoor zij op dit oogenblik zeker bindend gezag verkregen hebben. En zoo hanteert dan op dit oogenblik de dienstmeid den mannelijken bezem en den mannelijken boender en zwaait de officier tot schrik des vijands zijne vrouwelijke sabel; zoo siert een jonge dame zich met mannelijken tooi en pronkt de soldaat met zijne vrouwelijke uniform.

De geslachtsbepalingen van De Vries en Te Winkel — bepaaldelijk die der niet-onzijdige zaaknamen — mochten naar het hart zijn van een ouden Goth of Frank, zij hadden voor ons Nederlanders van de 19de eeuw twee groote gebreken, die nauw samenhangen. Zij hielden namelijk weinig of geen rekening met het gebruik van onze dagen, waardoor zij voor alle schrijvenden — voor hoog-, zoowel als voor laag- en ongeleerden — een bron van kwelling werden. Men kan tegenwoordig bijna geen regel schrijven, zonder een geslachtslijst te moeten raadplegen. Toch hoorde men in den beginne weinig over deze lastige regeling der geslachten klagen. Een Nederlander is nu eenmaal een eerlijk en nauwgezet mensch, die niet gaarne iemand of iets — ook geen woord — ook maar het allerminste in zijn rechten te kort zou willen doen en wanneer een tweetal beroemde taalgeleerden hem komt verzekeren, dat het woord *stoel* recht heeft op het mannelijk, maar het woord *tafel* op het vrouwelijk geslacht en dat hij diensvolgens moet schrijven *op den stoel*, maar *op de tafel*, dan

schrijft hij *op den stoel* en *op de tafel*, al blijft het hem ook een verborgenheid, waarin het mannelijke van dien stoel of het vrouwelijke van die tafel toch wel bestaan mag.

Toen dr. R. A. Kollewijn in 1891 echter in een artikel: *Onze lastige spelling* aandrang op vereenvoudiging van onze buiging, onze spelling en van onze geslachtsbepalingen, toen bleek uit de instemming, die hij uit tal van oorden uit ons land, van hoog- en van laaggeplaatsten ontvangen mocht, hoe velen in den lande de boeien verbreken wilden, die den schrijvenden de handen zoo geheel noodeloos bonden. En met te meer recht mocht hij op vereenvoudiging met name van de regeling van de geslachten der niet-onzijdige zaaknamen aandringen, waar de regel, dien de spreektaal heden ten dage ten dezen volgt, zoo eenvoudig mogelijk en bijna zonder uitzonderingen is.

OP DIT OOGENBLIK HEBBEN IN DE SPREEKTAAL ALLE NIET-ONZIJDIGE ZAAKNAMEN HET **Mannelijk** GESLACHT.

Van een tafel sprekende, zegt ieder: hij is hoog en niet zij is hoog; niemand zegt van een plank, dat zij een Meter lang is, maar dat hij een meter lengte heeft. Alleen eenige weinige niet-onzijdige stofnamen worden wel eens vrouwelijk gebezigd, zooals *wijn, inkt, honig, nektar*; maar men mag ze in elk geval ook het mannelijk geslacht geven.

Het is bij mij aan geen twijfel onderhevig, of deze vereenvoudiging, door dr. Kollewijn voorgestaan en met zooveel kennis en talent verdedigd, zal eenmaal ten gerieve der schrijvenden en op hun aandrang zelve ingevoerd worden. Dat dit oogenblik echter wellicht nog in een ver verwijderd verschieft ligt, beseft elk, die weet, hoe moeilijk natuur en waarheid meestal de zegepraal behalen op conventie en logen. Want een logen is het, dat een *hoed* voor ons op het oogenblik **mannelijk** en een *pet* **vrouwelijk** zou zijn. Geslachtsregels hooren wellicht thuis in een historische grammatica; stellig niet in een spraakkunst van het beschaafde, levende Nederlandsch van nu.

Vooralsnog gelden in onze taal de volgende geslachtsregels:

§ 216. Op grond van de beteekenis, den vorm of het gebruik zijn mannelijk:

1. de namen van mannen en van die mannelijke dieren, waarnaast een afzonderlijke benaming voor het wijfje bestaat: *Jan, vader, leeuw, tijger*.
2. de namen van boomen: *eik, berk*. Uitgezonderd zijn: *linde* en *tamarinde*.
3. de namen van steenen, bergen en munten: *een diamant, Etna*,

gulden. Uitgezonderd zijn de vrouwelijke namen van munten: *pistool* en *guinje*.

4. De namen van maanden en jaargetijden: *Mei, winter, zomer*. Uitgezonderd: *lente* (vr.).

5. de woorden op *aar, aard, erd, lm, rm, em, sem*: *boezelaar, standaard, mosterd, helm, worm, adem, balsam*. Uitgezonderd zijn: *scherm* (o.); *alarm* (o.); *uniform* (vr.); *helm* (als plantnaam vrl.); *palm*, dat vrouwelijk is in de beteekenis van palmkruid, vlakke hand en lengtemaat; als palmboom is het mannelijk.

6. de woorden op *ing* en *ling*, als zij geen persoonsnamen zijn: *haring, penning, schelling, krakeling*. Zijn het stofnamen, dan zijn ze vrouwelijk: *De winkelier heeft ons de haring nog niet bezorgd*.

7. de éénlettergrepige begripsnamen, die werkingen beteekenen: *slag, val, trap, lach, gil*. Zijn het voorwerpsnamen, dan zijn ze vrouwelijk: *val* (muizenval); *trap* (van een huis); *gang* (in een huis).

8. de woorden op *dom*, wanneer zij een toestand te kennen geven; in andere beteekenissen zijn ze onzijdig: *ouderdom, wasdom, rijkdom*. *Eigendom* in de beteekenis van „recht van bezit” is mannelijk; in die van „bezitting” is het onzijdig.

§ 217. Op grond van de beteekenis, den vorm of het gebruik zijn vrouwelijk:

1. de namen van vrouwen en van zulke vrouwelijke dieren, waaraan een afzonderlijke benaming voor het mannetje bestaat: *Marie, grootmoeder, leeuw*.

2. de niet-onzijdige stofnamen: *boter, kaas, melk*. Uitgezonderd zijn eenige weinige mannelijke stofnamen als: *honig, wijn, inkt, azijn, room*. Het woord *turf* en sommige namen van *visschen* zijn mannelijk als voorwerpsnaam en vrouwelijk als stofnaam: *Gooi dien turf in het vuur; hij heeft ons de turf niet tegen dien prijs kunnen leveren; de meid bakt een grooten visch; de hengelaar deed de visch in zijn netje*.

3. de namen van vruchten en bloemen: *peer, pruim, lalie*. Uitgezonderd zijn: *leuvenbek, goudenregen, aronskelk*. Verder zijn de vruchtnamen op *oen* en *ling* mannelijk: *citroen, meloen, pippeling*. Evenzoo de Nederlandsche namen op *el* en *er*: *appel, eikel, aker*; vreemde woorden op die uitgangen zijn meestal vrouwelijk: *amandel, komkommer*.

4. de namen van vaartuigen: *bark, boot*. Evenzoo de eigennamen van schepen: *Hij is met de Prins Hendrik uitgevaren*. Mannelijk zijn echter de soortnamen van schepen, op *er* eindigende: *driemaster, botter, boeier*. Onzijdig zijn: *fregat, galjoen; jacht, schip*.

5. de namen van letters, cijfers, muzieknoten, intervallen, muziekinstrumenten: *eene b, eene zes, eene bes, eene tert, eene viool*. Uitgezonderd zijn: *het octaaf*; en *doedelzak, horen, triangel*, die mann. zijn.

6. de woorden, die altijd of soms op *e* eindigen: *koude, zonde, reis (reize), trouw (trouwe)*. Uitgezonderd zijn: *vrede* (m.) en *einde* (o.).

7. de woorden op *te*, van bijvoegl. naamw. gevormd: *groente, hoogte, diepte, schaarschte*.

8. de woorden op *heid* en *nis*: *waarheid, begrafenis, gevangenis. Vonnis* en *vullis* zijn onzijdig.

9. de woorden op *ing* en *st*, van werkwoorden gevormd: *vergissing, verhandeling, kunst, winst*. Uitgezonderd zijn de mannelijke: *dienst, last* (uit *last* van *laden*).

10. de woorden op *schap*, als zij een toestand of eene verzameling te kennen geven: *vriendschap, vijandschap, ridderschap, vroedschap*. Uitgezonderd zijn de onzijdige: *gezantschap, genootschap, gereedschap*. Onzijdig zijn voorts de woorden op *schap*, als zij een waardigheid of een gebied beteekenen: *het vaderschap, het graafschap*. Uitgezonderd: *de graafschap* (vr.) *Zutfen*.

11. de woorden op *age, ij, ie, ei, iek, teit, uw*: *plantage, bloemisterij, melodie, karwei, muziek, majesteit, schaduw. Bosschage, personage, concilie, evangelie* zijn onzijdig. *Genie* is onzijdig als *geniaal mensch*; als *wapen bij het leger* vrouwelijk.

Opmerking verdient nog, dat sommige woorden, die vroeger gewoonlijk het vrouwelijk geslacht hadden, tegenwoordig in de spreektaal zeer vaak onzijdig gebruikt worden. Zoo zegt men tegenwoordig dikwijls *het schilderij, het school, het fabriek* naast *de schilderij, de school, de fabriek*.

§ 218. Gemeenslachtige woorden zijn dezulke, die dan eens mannelijk, dan eens vrouwelijk zijn, alnaarmate ze namen van mannelijke of vrouwelijke personen of dieren zijn. Daartoe behooren: *gids, erfgenaam, getuige, bediende*; de woorden op *ling* en *genoot*: *vreemdeling, leerling, tochtgenoot, landgenoot*. Deze laatste woorden krijgen tegenwoordig vaak eene *e*, wanneer zij namen van vrouwelijke wezens zijn: *leerlinge, landgenote*.

§ 219. Zelfslachtige woorden zijn dezulke, die steeds hetzij mannelijk, hetzij vrouwelijk zijn, onverschillig of zij namen van mannelijke of vrouwelijke wezens zijn. Zoo zijn altijd mannelijk: *mensch, arend, olifant, valk, haas*; en vrouwelijk: *mug, muis, gans, kraai*. Wil men goed laten uitkomen, of men in een bepaald geval een mannelijk of een vrouwelijk wezen bedoelt, dan spreekt men van een *mannetjes-olifant*, een *wijfjes-olifant*, enz.

§ 220. De samengestelde woorden hebben het geslacht van het tweede lid der samenstelling, als het geheel een ondersoort is van de hoofdsoort, in het tweede lid genoemd: *koffiepot, huiskamer, vogelkooi*. Uitgezonderd zijn: *kerkhof* (o.), *tijdstip* (onz., naast het vrouwelijke *stip*).

Voldoet de samenstelling niet aan genoemde voorwaarde, dan behoeft het geslacht van het geheele woord niet dat van het tweede lid te zijn. Dit heeft plaats:

a. wanneer de samenstelling een persoon beteekent, die gekenmerkt is door hetgeen de samenstelling noemt: *roodhuid*, *langtong*, *domkop*, *zwartoog* e. a. Dergelijke woorden krijgen het natuurlijk geslacht.

b. wanneer aan de samenstelling een geheele zin ten grondslag ligt: *weetniet*, *durfniet*, *brekespel*. Ook deze woorden krijgen het natuurlijk geslacht.

c. bij enkele woorden, die niet tot een bepaalde groep te vereenigen zijn, als: *vierkant*, *zeskant*, *roodvonk* (o.), *hutspot*, *voorschoot*. *Roodvonk* beteekent toch geen bepaalde soort van *vonk* en krijgt daarom niet het vrouwelijk geslacht van *vonk*.

2. Naamvallen.

§ 221. In de meeste spraakkunsten wordt beweerd, dat naamvallen die vormen der zelfstandige naamwoorden zijn, welke de betrekking te kennen geven, waarin het woord in een zin voorkomt. Velen keuren tegenwoordig deze definitie af. En mijns inziens terecht.

In: *de moeder is ziek* zou de eigenaardige vorm van het woord *moeder* reeds te kennen geven, dat het woord onderwerp in den zin is. Op zich zelf beschouwd zou dit zeer goed kunnen.

Maar in: *de jurk der moeder* (2de naamv.) *is gescheurd* zou diezelfde vorm aanduiden, dat de moeder de bezitster der jurk is. In: *hij geeft de moeder* (3de naamv.) *een geschenk* zou uit dien vorm alweer blijken, dat de moeder hier de belanghebbende bij de werking is; terwijl in: *de koopman bedriegt de moeder* (4de naamv.) diezelfde vorm *moeder* ons zou zeggen, dat de moeder het slachtoffer der werking bedriegen is. Dit nu is klaarblijkelijk onmogelijk. Eerst wanneer een woord voor elke betrekking, waarin het in een zin kan voorkomen, een eigen, afzonderlijken vorm had, eerst dan zou uit dien vorm ook omgekeerd duidelijk en ondubbelzinnig blijken, in welke betrekking het in een zin voorkomt. Maar wanneer een woord in tal van betrekkingen steeds denzelfden vorm blijft behouden, dan kan ook uit dien vorm alleen niet blijken, in welk verband het woord in den zin voorkomt. De betrekking, waarin *moeder* in de bovengenoemde zinnen telkens tot andere woorden staat, volgt dan ook niet uit den vorm van het woord *moeder*, maar

uit de plaats, waarin het in den zin voorkomt en uit den totaal-indruk, dien de zin op onzen geest maakt.

Zeer dikwijls wordt die betrekking ook door voorzetsels uitgedrukt: *hij denkt aan zijn overleden moeder; dit is een geschenk voor moeder.*

§ 222. De vraag rijst: hoe men toch aan deze verkeerde definitie gekomen is?

Onze taal stamt met vele doode en levende talen af van een taal, gesproken door een volk, dat — naar men vrij algemeen aanneemt — in overoude tijden ergens op de hoogvlakte van Thibet heeft rondgezworven. Die talen vormen te zamen de Indo-Europeesche taalgroep. In alle doode en enkele levende van die Indo-Europeesche talen hebben de zelfstandige naamwoorden veel meer naamvalvormen, dan ze nu gewoonlijk nog bezitten. In: *ik snijd met een mes* drukt *met* tegenwoordig uit, dat het mes het middel is, om de werking snijden te verrichten. In sommige doode Indo-Europeesche talen liet men het voorzetsel *met* weg en zette men *mes* in een eigenaardigen vorm, welke reeds duidelijk liet uitkomen, dat het mes het middel was, om de werking snijden te verrichten. Die naamvalsvorm heette de instrumentalis¹⁾. In: *mijn broer wandelt in het bosch* drukt het voorzetsel *in* uit, dat het bosch de plaats is, waar mijn broer wandelt. In sommige oude talen liet men alweer het voorzetsel *in* weg, maar bezigde men *bosch* in een eigenaardigen vorm, die voor het taalbewustzijn dergenen, welke die talen spraken, duidelijk uitdrukte, dat het bosch in een betrekking van plaats tot de werking wandelen stond. Dien naamvalsvorm zou men den locativus kunnen noemen.

Wanneer nu in eenige taal een woord voor elke betrekking, waarin het in een zin kan voorkomen, zulk een eigen, afzonderlijken vorm had, ja, dan zouden in die taal de naamvallen omschreven kunnen worden als de vormen, die de betrekking uitdrukken, waarin een woord in een zin voorkomt. Maar zulk

¹⁾ Zulk een oude instrumentalis ligt nog verscholen in de woorden *niettemin* en *desniettemin*. *Niettemin* uit: *niet-de-min*, waarin de de instrumentalis is van het aanwijzend voornaamw. dat. Dit de beteekende dus met dat; later ook: door dat of daardoor. *Niettemin* beteekende dus: *daardoor niet minder*. Toen men later de kracht van den instrumentalis de niet meer voelde, zette men den oorzakelijken genitief van dat (= des) voor het woord; zoo ontstond *desniettemin*. Vergel.: des te beter.

een taal bestaat er niet, zoodat de definitie, die wij elkaar voor de naamvallen in het Nederlandsch napraten, niet alleen niet voor het Nederlandsch, maar voor geen enkele bekende taal doorgaat.

§ 223. Sommigen hebben daarom voorgesteld, de naamvallen te omschrijven als de betrekkingen zelf, waarin een woord in den zin tot andere woorden staat. Maar aangezien het aantal dezer betrekkingen zeer groot is, zou men volgens deze definitie ook veel meer dan de gebruikelijke vier naamvallen moeten onderscheiden. Anderen hebben dit bezwaar trachten te onder-
vangen, door de naamvallen als een groep van betrekkingen te definiëeren. Dat groote aantal betrekkingen zou dan in vier groepen samengevat worden en elke dezer groepen zou dan een naamval zijn. Dit was niet kwaad bedacht, maar toch is het niet goed. In: *het boek mijns vaders* staat *vader* toch in dezelfde betrekking tot *boek*, als in: *het boek van mijn vader* en toch staat *vader* in den eenen zin in den tweeden, en in den anderen in den vierden naamval. Zoo staat *vader* in: *ik geef vader het boek* in geheel dezelfde betrekking tot de werking geven als in: *ik geef aan vader het boek* en toch staat in den eersten zin *vader* in den derden en in den tweeden in den vierden naamval. Vergel. nog: *ontferm u mijner* (2de naamval) en *ontferm u over mij* (4de naamv.).

Uit deze voorbeelden blijkt zonneklaar, dat men bij het bepalen van den naamval, waarin een woord staat, niet uitsluitend let op de BETREKKING, waarin het voorkomt, maar ook op de WIJZE, waarop die betrekking wordt uitgedrukt. Geschiedt dit door een voorzetsel, dan staat het woord in den vierden naamval, onverschillig in welke betrekking het voorkomt.

Wij kunnen op dit oogenblik, bij den tegenwoordigen stand van zaken, alleen dit zeggen:

Alnaargelang van de betrekking, waarin een woord in een zin voorkomt, verandert het wel eens van vorm. Die vormen, welke een woord in een bepaald geval aanneemt, heeten NAAMVALSVORMEN. Die naamvals-
vormen zijn op dit oogenblik NIETZEGGENDE vormen, overblijfsels van een reeks van vormen, die in vroeger tijd vrij nauwkeurig de betrekking uitdrukten, waarin een woord in een zin voorkwam.

Wij herhalen het: die naamvals vormen zijn **nietszeggende**

vormen. In: *het boek mijns vaders* drukt *vaders* b.v. volstrekt niet uit, dat mijn vader de bezitter van het boek is; hij kan er evengoed de maker van zijn.

§ 224. In de oud-Germaansche talen — 't Gotisch, 't oud-Saksisch, 't oud-Frankisch, 't Friesch e. a. — waarmee onze taal in buigings- en vervoegingsvormen zeer nauw verwant is, hadden vele zelfst. naamw. in het enkelvoud nog vier buigingsvormen. Zoo werd het mannelijke *dags* (= *dag*; verg. § 215) in 't Gotisch verbogen: 1. *dags*; 2. *dagis*; 3. *daga*; 4. *dag*; en het mannelijke, maar zwakke, *hana* (= *haan*) aldus: 1. *hana*; 2. *hanins*; 3. *hanin*; 4. *hanan*. In den loop van de middeleeuwen zijn die buigingsuitgangen (Zie § 215) meer en meer afgesleten, en zoo hebben de mannelijke en onzijdige woorden in het enkelvoud nog slechts twee vormen overgehouden: *man*, *mans*; *paard*, *paards*. De mannelijke en onzijdige woorden hebben in het meervoud; de vrouwelijke in enkel- en meervoud nog maar één naamvalsform: *mannen*, *paarden*; *tafel*, *tafels*.

Toch spreken wij altijd nog van vier naamvallen.

Wij doen dit voor een deel, omdat het persoonl. voornw. van den derden persoon, mannel. en onzijdig meervoud, in de schrijftaal althans, nog vier vormen heeft: 1. *zij*; 2. *hunner*; 3. *hun*; 4. *hen*; en omdat van eenige weinige woorden in verband met de daarbij behoorende bepalende woorden nog vier vormen in gebruik zijn: 1. *de tijd*; 2. *des tijds*; 3. *ten tijde*; 4. *den tijd*. Voornamelijk echter doen wij het uit sleur, uit een soort van overgeërfde gewoonte. Niet alleen wij Nederlanders zijn echter in die sleur vervallen, ook in 't Engelsch, 't Fransch, 't Duitsch en andere talen blijft men van vier naamvallen spreken, ook al hebben de zelfst. naamwoorden in die talen geen vier naamvals-vormen meer. Maar juist omdat het bij de taalgeleerden een soort van internationale gewoonte geworden is, om te spreken van woorden, die in den eersten, tweeden, derden en vierden naamval staan, juist daarom zullen wij, Nederlanders, ons moeilijk aan die gewoonte kunnen onttrekken, hoe moeilijk zij ook op logische gronden te verdedigen is. Zoovelen onzer jeugdige landgenooten toch moeten vreemde talen leeren, dat het zeer verklaarbaar is, zoo wij in hun belang en te hunnen gerieve huiverig zijn, in zulk een hoofdzaak van de gebruikelijke onderscheidingen in vreemde spraakkunsten af te wijken.

Een zoo ingrijpende wijziging, als dr. Kollewijn in de regeling

der geslachten van de niet-onzijdige zaaknamen heeft voorgelagen; een wijziging, die ten dezen bijna met een omwenteling, met een stoutmoedig breken met het verledene gelijk staat, zulk een wijziging zou bij ons, practische Nederlanders, eerder haar beslag kunnen krijgen, dan een prijs-geven van het gebruik, om van vier naamvallen te spreken. De regeling onzer geslachten toch is een zaak, die ons alleen aangaat en met de studie van vreemde grammatica's niets te maken heeft, terwijl dit laatste met de onderscheiding der naamvallen wel het geval is. En daarom geloof ik, dat onze kinderen en kindskinderen nog altijd zullen moeten blijven spreken van woorden, die in den nominativus, genitivus, dativus en accusativus staan, ook al legt hun taalonderwijzer hun nog zoo duidelijk uit, dat deze onderscheidingen op geen enkelen redelijken grond berusten.

§ 225. Eén opmerking ten slotte. Vele spraakkunstenaars beschouwen het verloren-gaan, het afslijten der buigingsuitgangen als een verlies voor onze taal. Met zekeren weemoed spreken zij van de armoede onzer taal aan naamvals vormen; met kwalijk verholen afgunst gewagen zij van den rijkdom van andere talen in dit opzicht. Deze beschouwingwijze is glad verkeerd. De buigingsuitgangen zijn afgesleten, sinds zij een overbodigen ballast waren geworden, sinds de taal op andere, eenvoudiger en beter wijze kan uitdrukken, wat zij voorheen te kennen gaven. Vooral de voorzetsels zijn als plaatsvervangers der naamvals vormen opgetreden en door de fijne onderscheidingen in hunne beteekenissen drukken zij, veel beter dan de naamvals vormen dit ooit vermochten te doen, de betrekkingen uit, waarin de zelfstandige naamwoorden in een zin tot andere woorden staan. Hoe zou een naamvalsvorm b. v. ooit een fijn verschil in betekenis kunnen uitdrukken, als er tusschen *op* en *boven*, *onder* en *beneden* bestaat?

Bovendien: in *ik sta voor de deur* liet men vroeger het voorzetsel *voor* weg en zette men *de deur* in den locativus; maar in *ik sta achter de deur* bleef ook *achter* weg en zette men *de deur* alweer in den locativus. Het ligt voor de hand, dat door de voorzetsels *voor* en *achter* veel juister de betrekking wordt uitgedrukt, waarin *de deur* in beide zinnen tot de werking staat, dan dit oudtijds door den naamvalsvorm, den locativus, kon geschieden.

Waarlijk, 't bezit van een verbijsterend aantal naamvalsvormen

is geen sieraad voor een taal; 't is veelmeer een bewijs, dat zij nog in het eerste stadium van haar ontwikkeling verkeert en op hoogst onvolkomen en onbeholpen wijze tracht uit te drukken, wat door andere middelen — door voorzetsels b. v. — op veel juister en veel gemakkelijker wijze kan te kennen gegeven worden.

§ 226. Een woord staat dan in den eersten naamval (nominatief):

- a. als het onderwerp van een zin is: *Die man is zeer geleerd.*
- b. als het naamwoordelijk deel van het gezegde is: *Hij is de schrijver van dat boek.* Soms staat het naamw. deel v. h. gezegde in den 4^{en} naamval: *Wees u-zelf! Ik was me zelf niet meer van kwaadheid. Hij is hem.* (jongensuitdrukking bij het spelen). *Je behoeft er niet aan te twijfelen; 't is hem.* In enkele uitdrukkingen komt het zelfs in den 2^{en} naamval voor: *Geef den keizer, wat des keizers is. De synode doet wat des kerkerdaads is. Zoo sprak het diep van ons; des vreemdlings was het droog.* (Staring).
- c. als het aangesproken persoon is: *Jan, kom even hier.*
- d. als het bijstelling of bepaling van gesteldheid is bij een woord in den 1^{en} naamval: *Zijn broer, de notaris, is overleden. Als vader ben ik verplicht u te waarschuwen. Rubens is de schilder der vorsten gepezen.*

§ 227. Een naamwoord kan in den tweeden naamval (genitief) staan:

- a. als het de oorsprong of de afkomst beteekent van een andere zelfstandigheid (genitief van oorsprong). *Het licht der zon. Hooft's Nederlandsche Historiën. De uitvinder dezer machine. De teekenaar dezer spotprenten. De smart der scheiding.*
- b. als het de bezitter of de bezitting is van een andere zelfstandigheid (genitief van bezit). *Het huis mijns vaders. Jan's boek. De eigenaar dezer fabrieken. De heer des huizes.* Opmerking verdient hier, dat men naast *Jan's boek, Marie's hoed* in de spreektaal dikwijls hoort: *Jan zijn boek; Marie d'r hoed.* In den laatsten tijd schrijven vele ontwikkelden met opzet dergelijke constructies ook, omdat zij meenen, dat de schrijftaal zich zoo nauw mogelijk bij de spreektaal moet aansluiten en dat zij niet preutsch en bedilziek als plat en onbeschaafd mag verwerpen, wat door alle Nederlanders — ook de meest beschaafde — gezegd wordt.
- c. als het onderwerp of voorwerp is van een als zelfstandigheid voorgestelde werking (onderwerps- en voorwerpsgenitief). *Het gezang der vogels. Het gblaas der schapen. De beraadslagingen der Tweede Kamer. De verkoop der huizen. De inbeslagneming der goederen. De belegering der stad.*
- d. wanneer het de zelfstandigheid beteekent, waarvan een zekere hoeveelheid is genomen (verdeelingsgenitief). *Een bete broods. Een dronk waters. De haard verspreide lichts genoeg. Minder praats. Een uur gaans.* In plaats van: *een bete broods, een dronk waters, een teug wijns* zegt

men tegenwoordig gewoonlijk: *een bete brood, een dronk water, een teug wijn*, waarin *brood, water, wijn* natuurlijk niet meer in den tweeden naamval staan. In welken naamval staan zij dan wel? Dit hangt af van de omstandigheden. In: *een glas goede wijn is gezond* staat *goede wijn* in den eersten naamval als bijstelling bij het onderwerp *een glas*; in: *hij dronk een glas goeden wijn* staat het in den vierden naamval als bijstelling bij het voorwerp *een glas*. Men zou in den eersten zin *goede wijn* zelf ook wel als het onderwerp kunnen beschouwen, waarbij *een glas* dan een bijvoegl. bep. van hoeveelheid zou zijn; en evenzoo *goeden wijn* in den tweeden zin als het eigenlijke voorwerp kunnen opvatten, waarbij *een glas* (4de naamv.) dan weer een bijvoegl. bep. van hoeveelheid zou wezen; maar ook volgens deze zienswijze staat *wijn* in den eenen zin in den eersten, en in den anderen in den vierden naamval.

e. wanneer het oorzakelijk voorwerp is (genitief v. oorzaak). *Ontferm u mijner. Erbarm u zijner. Hij is dier zake kundig. Deze handelwijze was zijns onwaardig.* Tegenwoordig worden deze genitieven gewoonlijk door accusatieven vervangen: *ontferm u over mij; hij is uw weldaden waardig; hij is die zaak meester.* (Zie § 14.). De min of meer antieke genitieven worden alleen in hooger en stijler taal gebezigd.

f. als bijwoordel. bepaling: *des morgens, des nachts, blootshoofds, goedsmoeds, geenszins, eenigermate, hij is dezer dagen overleden, destijds.*

g. als bijvoeglijke bepaling van kenmerk, wanneer het niet gevoeglijk tot een van de voorafgaande gevallen te brengen is: *de knop der deur; de hoofdstad der provincie; de hak der laars; de geest der eeuw.* Men kan toch moeilijk zeggen, dat de laars de hak of dat de deur den knop bezit, zonder aan het woord bezitten een beteekenis op te dringen, die het in de beschaafde spreektaal niet heeft en waardoor slechts verwarring in het hoofd der leerlingen — en der onderwijzers! — gesticht wordt.

Een woord in den genitief heeft hoogst zelden een bijstelling bij zich; zulk een bijstelling staat dan gewoonlijk in den vierden, soms in den tweeden naamval: *Een lofzang ter eere Gods, den Allerhoogste. De Franschen hopen ter herwinning der verloren provinciën Elzas en Lotharingen op den steun des Czaars, des machtigen beheerschers van Rusland.*

§ 228. Een woord kan in den derden naamval (datief) staan, als het belanghebbend (beter zelfhandelend) voorwerp is (Verg. §§ 12 en 13): *hij geeft mij een boek; die hond is zijn meester zeer getrouw.*

Als afzonderlijke soorten onderscheidt men:

a. den datief van bezit. Deze wijst den bezitter aan van een andere in den zin genoemde zelfstandigheid: *hij trapt mij op de teenen; ik stiet hem aan den arm; hij verbitterde haar het leven; het bloed steeg hem naar het hoofd.*

b. den ethischen datief. Deze wijst den belangstellende in de werking aan: *daar heeft me die ondeugende jongen een ruit gebroken! Wat heb je me daar nu weer uitgevoerd?*

In den derden naamval staat ook een bijstelling of een bepaling van gesteldheid bij een woord in den derden naamval: *hij heeft mij, zijn oudsten vriend, die taak opgedragen; ik heb hem als den naasten belanghebbende het eerst het gewichtige nieuws medegedeeld.*

§ 229. Een naamwoord staat in den vierden naamval (accusatief):

a. als het lijdend voorwerp is: *de jongen slaat den hond; uw broer heeft een brief geschreven.*

b. als het voorafgegaan wordt door een voorzetsel: *hij zit bij de tafel.* Vele voorzetsels regeerden vroeger een derden naamval; daaraan herinneren uitdrukkingen als: *in koelen bloede; te gelegener tijd; met voorbedachten rade; van goeden wille;* enz. Slechts bij wijze van uitzondering regeerde een voorzetsel een tweeden naamval; vergelijk deswege, waarin des de genitief van het aanwijzend voornaamwoord dat is. In: *binnenslands, binnenskamers, buitenslands* e. d. hebben wij dan ook niet met genitieven, geregeerd door binnen, te doen. Binnen regeerde oudtijds een derden naamval; zoo zou men vroeger gezegd hebben: *hij vertoeft buiten lande; van buiten lande* viel de *e* af; zoo ontstond *buiten land*; dit zinsdeel deed hier den dienst van een bijwoordelijke bepaling van plaats; daardoor vatte men het als een bijwoord op en zette er de bijwoordelijke *s* achter; zoo verkreeg men *buitenslands*. Verleid door analoge vormen als *goedsmoeds, blootshoofds* heeft men achter het onverbuigbare voorzetsel buiten ook een *s* gevoegd en zoo kreeg men ten slotte *buitenslands*. Op een dergelijke wijze zijn natuurlijk ook *binnenslands, binnenskamers* e. d. ontstaan.

c. als het een bijwoordelijke bepaling van tijd, plaats, maat, gewicht, prijs of omstandigheid is. *Elken morgen gaat die man hier voorbij. Hij loopt den dijk op.* (Verg. hier echter § 11, slot.). *Hij komt de kamer binnen. Die kamer is zes meter lang. Die baal koffie weegt vijftig pond. Dit boek kost een rijksdaalder. Hij zat heel gezellig te werken, een boek voor zich, een pijp in den mond.*

d. als het oorzakelijk voorwerp is en niet in den genitief staat: *de generaal is den opstand meester; hij is die taal machtig; wij zijn het spoor bijster.*

e. als het een bijstelling of een bepaling van gesteldheid bij een woord in den vierden naamval is: *hij woont in Haarlem, de hoofdstad van Noord-Holland; wij beschouwen Vondel als den vorst onzer dichters.*

§ 230. In 't algemeen stemt een bijvoeglijke bepaling in naamval met het bepaalde woord overeen. Uitgezonderd zijn gewoonlijk (niet altijd!):

a. de soortbepalingen voor een woord in den genitief, dat het bepaalde woord voorafgaat: *Koning Willems verjaardag; oom Hendriks nicuwe knecht.*

b. bezittelijke voornaamwoorden, behoorende bij een woord in den genitief, dat het bepaalde woord voorafgaat:

uw broeders mantel; uw zusters nieuwe hoed. Men zegt bijna altijd.
Zijner Majesteits troepen.

c. bijstellingen bij een woord in den genitief: *een lofzang ter eere Gods, den Allerhoogste.*

3. Getal.

§ 231. Door getal verstaat men bij de zelfstandige naamwoorden en bij zelfstandig gebruikte woorden de vormen, die te kennen geven, of het woord één of meer zelfstandigheden beteekent: *leeuw, leeuwen; hij, zij; degene, degenen; enkelen, velen.* Die getallen heeten het enkel- en het meervoud

Ook van bijvoeglijk gebruikte woorden zegt men, dat zij in het enkel- of in het meervoud staan, alnaargelang zij dienen ter bepaling van een enkel- of meervoudig woord.

§ 232. Op grond van hun beteekenis of van het gebruik komen sommige woorden alleen in 't enkelvoud voor. Hiertoe behooren:

a. de eigennamen: *Haarlem, Frankrijk.* Worden die eigennamen als soortnamen gebezigd, dan kunnen zij natuurlijk in het meervoud voorkomen: *twee Jan Steen's; de Cicero's.*

b. namen van zelfstandigheden, waarvan er maar één is: *de hel, de evenaar, de aarde.*

c. stofnamen: *goud, zilver, gevogelte, vee.* Worden zulke stofnamen als voorwerpsnamen gebezigd, dan kunnen zich twee gevallen voordoen:

1. de stof wordt slechts voorgesteld, als binnen bepaalde grenzen besloten te wezen, zonder dit werkelijk te zijn. In dit geval staan zij steeds in het enkelvoud: *de kaas van dezen boer; het goud is een edel metaal.*

2. de stof is werkelijk binnen bepaalde grenzen besloten: *een steen; een kurk.* In dit geval kunnen die woorden in het meervoud voorkomen: *steen, kurken.* Evenzoo als men verschillende soorten van de stof bedoelt: *wijnen, zuren, zouten.*

d. abstracte zelfstandige naamwoorden, die met stofnamen gelijk gesteld kunnen worden. (Zie vooral § 148). *Deugd verheugt. Eer is teer. Honger is de beste saus.* Abstracte substantieven, die met voorwerpsnamen te vergelijken zijn, kunnen ook in het meervoud voorkomen, zoo het gebruik zich daartegen niet verzet: *deugden, gebreken, vergissingen.*

Enkele van deze abstracte zelfst. naamw. zouden op grond van hun beteekenis wel in 't meervoud kunnen voorkomen, maar het gebruik laat dit niet toe; in zulk een geval moet men den meervoudsvorm van een in beteekenis verwant woord gebruiken: *bedrog — bedriegerijen;*

spot — *spotternijen*; — *twijfel* — *twijfelingen*; *doel* — *doeleinden*; *zegen* — *zegeningen*.

§ 233 Alleen in 't meervoud komen b.v. voor: *ouders*, *licden*, *mazelen*, *pokken*, *gebroeders*, *gezusters*, *gelieven*, *inkomsten*, *kosten*, *hersenen*, *de Alpen*, *de Cycladen*, enz.

4. Trappen van hoedanigheid of vergelijking.

§ 234. De bijvoeglijke naamwoorden hebben drie trappen van vergelijking: *a.* den stellenden trap; *b.* den vergrootenden trap; *c.* den overtreffenden trap.

§ 235. De vergrootende trap is de vorm van het bijvoegl. naamwoord, die te kennen geeft, dat een zelfstandigheid een hoedanigheid in hoogere mate bezit dan een of meer andere zelfstandigheden: *hij is sterker dan zijn broer*.

§ 236. De overtreffende trap is de vorm van het bijvoegl. naamw., die te kennen geeft, dat een zelfstandigheid, vergeleken met een of meer andere, de hoedanigheid in de hoogste mate bezit: *de sterkste jongen*; *het oudste kind*.

§ 237. In tegenstelling met den vergrootenden en den overtreffenden trap van een bijvoegl. naamw. heet men den gewonen vorm van een adjectief den stellenden trap: *een goede jongen*; *een dom kind*.

§ 238. Wanneer de overtreffende trap praedicatief gebruikt wordt, wordt hij voorafgegaan door de lidwoorden *de* of *het*; of door geen lidwoord. *Van al deze jongens is hij het knapst. Die professor is de knapste van al zijn collega's. Heerlijk, God, zijn al uw werken; maar heerlijkst is uw avondstond.*

Vergelijkt men echter een hoedanigheid van een zelfstandigheid met een gelijksoortige hoedanigheid van dezelfde zelfstandigheid onder andere omstandigheden of op andere tijden, dan wordt de overtreffende trap altijd voorafgegaan door *het*: *'s morgens gevoelt hij zich het opgewekst; een zieke is gewoonlijk 's nachts het onrustigst.*

§ 239. Wanneer men wil uitdrukken, dat een zelfstandigheid de eene hoedanigheid in hoogere mate bezit dan een andere, dan moet de vergrootende trap omschreven worden door het bijwoord *meer*: *hij was meer verwaund dan verstandig; hij is*

meer blozend dan gezond; hij was meer lenig en vlug, dan bijzonder sterk.

§ 240. De overtreffende trap drukt soms eenvoudig uit, dat een zelfstandigheid een hoedanigheid in hooge mate bezit. Hij heet dan volstrekt overtreffende trap in tegenoverstelling van den betrekkelijk overtreffenden trap, in § 236 behandeld. *Beste jongen! Een allertiefst meisje. Allerheiligste Vader!* (titel, waarmee men den paus aanspreekt).

§ 241. Sommige bijvoegl. naamw. kunnen op grond van hun beteekenis niet in de trappen van vergelijking voorkomen. 't Zijn dezulke, die een hoedanigheid uitdrukken, welke de eene zelfstandigheid niet in hoogere mate kan bezitten dan een andere: *Fransch, Duitsch, ijskoud, loodzwaar, sneeuw wit, stom, blind, volmaakt, almachtig, broodeloos, werkloos, vaderloos, recht, rond, vierkant, hedendaagsche, gouden, zilveren, koperen, enz.* Men zegt van zulke adjectieven, dat zij eene absolute beteekenis hebben.

Worden dergelijke woorden toch in de trappen van vergelijking gebezigd, dan zijn ze ook niet in hun eigenlijke beteekenis gebruikt: *dit kopje is voller dan dat; zijn koffer was nog leeger dan die van zijn reisgenoot.*

§ 242. Ook sommige bijwoorden — vooral die van hoedanigheid — komen in de trappen van vergelijking voor: *hij heeft hard, harder, het hardst geloopt.* De overtreffende trap wordt dan voorafgegaan door *het*, dat echter door dichters soms weggelaten wordt. *En minst rampzalig scheen, wie vroegst verging.* (*Staring, Aan de stad Parijs*),

Ook bij bijwoorden komt een volstrekt overtreffende trap voor: *gij hebt best gewerkt; uw bezoek is mij hoogst aangenaam geweest; wij hebben ons allerkostelijkst vermaakt.*

5. Wijzen.

§ 243. Oudtijds hadden de werkwoorden vormen, die de betrekking te kennen gaven, waarin de werking volgens de voorstelling des sprekers stond tot de werkelijkheid.

Zoo was in 't Gotisch de tegenwoordige tijd van de AANTOENENDE wijs van het ww. *niman* (= *nemen*): Enkelvoud: 1. *nima*; 2. *nimis*; 3. *nimith*; Meervoud: 1. *nimam*; 2. *nimith*; 3.

nimand; terwijl de tegenwoordige tijd van de AANVOEGENDE wijs deze geheel andere vormen had: Enkelvoud: 1. *nimau*; 2. *nimais*; 3. *nimai*; Meervoud: 1. *nimaima*; 2. *nimaitk*; 3. *nimaina*.

Juist omdat de vormen van de aantoonende wijs zoozeer verschilden van die van de aanvoegende wijs, daarom kon een schrijver door het bezigen van de eene of van de andere vormen duidelijk doen uitkomen, of hij de werking als werkelijk geschiedende of slechts als wenschelijk wilde beschouwd hebben. De vorm *nima* (= *ik neem*) wekte de voorstelling aan een werking, die werkelijk geschiedde; de vorm *nimau* (= *dat ik neme*) die aan een werking, welke slechts wenschelijk of mogelijk was.

In den loop van den tijd zijn die vormen echter meer en meer afgesleten en aan elkander gelijk geworden, zoodat in het tegenwoordige Nederlandsch de wijzen volstrekt niet meer de vormen zijn, die de betrekking te kennen geven, waarin de werking tot de werkelijkheid staat. Bij den huidigen toestand onzer taal mogen wij alleen zeggen, dat wijzen weinig- of nietszeggende werkwoordelijke vormen zijn, overblijfsels van reeksen van vormen, die in vroeger tijden de betrekking uitdrukten, waarin de werking naar de voorstelling des sprekers tot de werkelijkheid stond. (Vergel. hier vooral § 223, waar een dergelijke definitie voor de naamvallen gegeven is).

§ 224. Om uit te maken, in welke wijs een werkwoord staat, let men tegenwoordig:

a. voornamelijk op de betrekking zelve, waarin de werking tot de werkelijkheid staat.

b. bij uitzondering op den vorm van het werkwoord.

a. op de betrekking zelve. In: *had ik het gedaan, dan zou ik het eerlijk zeggen* staan *had gedaan* en *zou zeggen* in de voorwaardelijke wijs, omdat die werkingen in strijd zijn met de werkelijkheid. Immers: ik heb het niet gedaan en zeg het daarom ook niet. In: *ik beloofde hem, dat ik eerlijk zou zeggen, dat ik het gedaan had* staan *zou zeggen* en *gedaan had* in de aantoonende wijs, omdat die werkingen nu met de werkelijkheid overeenkomen. Toch hebben de werkwoorden in beide zinnen geheel dezelfde vormen, zoodat men aan die vormen hier volstrekt niet zien kan, in welke wijs het werkwoord staat.

In: *zij zenden hun sollicitatie-stukken bij den burgemeester in* staat *zenden* in de aantoonende wijs; maar in: *zij, die naar deze betrekking willen dingen, zenden hun stukken zoo spoedig mogelijk bij den burgemeester in* staat *zenden* in de aanvoegende wijs, omdat in dezen zin de werking wenschelijk is en niet — zooals die van den vorigen zin — reeds met de werkelijkheid overeenkomt. Toch heeft het werkw. *zenden* in beide zinnen geheel denzelfden vorm, zoodat uit dien vorm alleen hier alweer volstrekt niet blijkt, in welke wijs het werkwoord staat. Dit blijkt hier integendeel uitsluitend uit de betrekking zelf, waarin blijkens den inhoud van den geheelen zin de werking tot de werkelijkheid staat.

b. op den vorm. In: *de koning leeft*, naast: *de koning leve!* drukken de vormen *leeft* en *leve* voor ons taalgevoel nog zeer duidelijk uit, dat in den eersten zin de werking *leven* de uitdrukking is der werkelijkheid en in den tweeden slechts wenschelijk is.

Daarom nemen wij ook maar aan, dat *komt* in: *ik hoop, dat hij komt* in de aantoonende wijs staat, ofschoon de werking hier ongetwijfeld blijkens de woorden *ik hoop* wenschelijk is en dus volgens de beteekenis in de aanvoegende wijs staat. In dit geval beslist derhalve de vorm van het werkwoord. Vergel.: *hij hoopte, dat ik kwam* naast: *hij hoopte, dat ik kwame*, waarin *kvam* en *kwame* beide een mogelijke of wenschelijke werking beteekenen, en waarin toch — alleenlijk om den vorm — *kvam* in de aantoonende en *kwame* in de aanvoegende wijs staat.

§ 245. Wij onderscheiden vier wijzen: *a.* de aantoonende; *b.* de aanvoegende; *c.* de voorwaardelijke; *d.* de gebiedende wijs.

§ 246. Een werkwoord staat in de aantoonende wijs: *a.* om zijn beteekenis; *b.* om zijn vorm.

a. Een werkwoord staat om zijn beteekenis in de aantoonende wijs, als de werking volgens de meening van den spreker of schrijver op eenig oogenblik met de werkelijkheid overeenkomt: *hij slaapt; gij zijt gisteravond gevallen.*

b. Een werkwoord staat om zijn vorm in de aantoonende wijs in zinnen als: *hij hoopt, dat ik kom; hij hoopte, dat ik kwam; ik hoop, dat hij komt; ik hoopte, dat hij kwam.*

§ 247. Een werkwoord staat in de aanvoegende wijs, als de werking wenschelijk of mogelijk is, indien het althans wegens zijn vorm niet geacht wordt, in de aantoonende wijs te staan: *de koning leve! uw koninkrijk kome; zingen wij een loflied ter cere Gods.*

§ 248. Een werkwoord staat in de voorwaardelijke wijs, als de werking naar de meening van den spreker of den schrijver stellig of hoogstwaarschijnlijk met de werkelijkheid in strijd is. *Had hij harder gewerkt, dan was hij stellig geslaagd* (hij heeft niet hard gewerkt en is dan ook niet geslaagd). *Al ware hij zoo rijk als Croesus, hij zou u toch niets geven* (hij is hoogstwaarschijnlijk niet zoo rijk als Croesus).

§ 249. Een werkw. staat in de gebiedende wijs, als de werking naar de meening van den spreker of schrijver werkelijkheid behoort te worden: *Schrijf! Kom hier!*

§ 250. De vier wijzen kunnen naar haar beteekenis in twee hoofdgroepen samengevat worden:

a. de aantoonende wijs, die de uitdrukking is der werkelijkheid;

b. de aanvoegende, de voorwaardelijke en de gebiedende wijzen, die verschillende schakeeringen der niet-werkelijkheid uitdrukken.

Uit deze nauwe verwantschap tusschen de aanvoegende en de gebiedende wijs kan ook verklaard worden, dat de gebiedende wijs soms gebruikt wordt om een wensch uit te drukken en alzoo de beteekenis van de aanvoegende wijs aanneemt: *Geef ons heden ons dagelijksch brood!*

Omgekeerd drukt de aanvoegende wijs soms een gebod uit: *Ieder ga nu verder rustig zijns weegs.*

§ 251. De aanvoegende wijs kan of moet gebruikt worden:

a. in hoofdzinnen, die een wensch, een mogelijkheid, een aanmaning of iets dergelijks uitdrukken. *Uw koninkrijk kome. Helpen wij elkander in nood en dood! Ieder doe zijn plicht!*

b. in onderwerpszinnen. *Het is te hopen, dat hij zijn dwaling ingezien hebbe.*

c. in voorwerpszinnen, wanneer in den hoofdzin een werkwoord als *wenschen, twijfelen, hopen, vreezen, verwachten, bevelen* e. d. voorkomt. *Ik vrees, dat hem een ongeluk overkomen zij.*

d. in bijvoeglijke bijzinnen. *Waar schuilt zij, die onwraakkare penne, die niemands nagedacht'nis schenne, die niemands nagedacht'nis vlei.* (P.).

e. in tijdbepalende bijzinnen, beginnende met *eerdal, voordat, totdat*. *Haast u, voordat het te laat zij.*

- f. in doelaanwijzende bijzinnen. *Eert uwe ouders, opdat het u welga.*
 g. in toegevende bijzinnen. *Wat hij ook zegge, geloof hem niet.*
 h. in voorwaardelijke bijzinnen. *Deze zieke kan behouden blijven, mits deze gevaarlijke operatie gelukke.*

§ 252. De voorwaardelijke wijs kan of moet o.a. gebruikt worden:

a. in hoofdzinnen, waarin een bijwoordelijke bepaling van voorwaarde voorkomt. *In mijn geval (= indien gij in mijn geval geweest waart) zoudt gij evenzoo gehandeld hebben. Gij hebt geen tijd; maar anders zou ik u raden een flinke wandeling te gaan maken (anders = indien dit anders ware).*

b. in hoofdzinnen en de daarbij behorende voorwaardelijke bijzinnen. *Ware hij vroeger spaarzaam geweest, hij zou nu geen gebrek lijden.*

c. in hoofdzinnen, waarbij de voorwaardelijke bijzin is wegge-
 laten. *Marco kon het puikje vragen uit Napels' maagdenrij en wierd niet afgeslagen (vul in: indien hij een der meisjes vroeg).*

d. in voorwaardelijke bijzinnen, waarbij de hoofdzin is wegge-
 laten. In dit geval krijgt de bijzin soms het uiterlijk van een wenschen-
 den hoofdzin. (Verg. § 82). *Zoo hij eens verdronken ware! Of hij toch zijn dwaling inzage! Ware hij toch eerder gekomen! Kon ik hem maar helpen!*

e. in hoofdzinnen en de daarbij behorende toegevende bijzinnen. *Al ware hij zoo rijk als Croesus, hij zou u toch niets geven. Al had hij het gedaan, dan hadt gij hem nog zoo zwaar niet mogen straffen.*

f. in vergelijkende bijzinnen, die met *alsof* en *of* beginnen. *Hij liefkoosde mij, alsof ik zijn zoon ware. Hij keek, alsof hij het te Keulen hoorde donderen. Hij schreeuwde, of hij vermoord werd.*

Alsof bestaat uit *als* en *of* (= *indien*). Het eerst gegeven voorbeeld beteekende dus oorspronkelijk: *hij liefkoosde mij, als (gelijk) hij mij geliefkoosd zou hebben, of (indien) ik zijn zoon ware.* Omdat nu de verge-
 likende bijzin na *alsof* en *of* oorspronkelijk een voorwaardelijke bijzin was, daarom gebruikt men nu nog in dergelijke zinnen de voor-
 waardelijke wijs. Bovendien is de inhoud van deze zinnen in strijd met de werkelijkheid. (Verg. § 98).

g. in vragende zinnen, wier inhoud stellig of waarschijnlijk met de werkelijkheid in strijd is. *Zou hij het werkelijk gedaan hebben? Zou er geen hoop op herstel meer zijn? Zou hij er niets van weten? Zou ik mij schamen over mijn ouders, aan wier liefdevolle zorg ik zooveel te danken heb?*

§ 253. Staat het werkwoord in de gebiedende wijs, dan wordt het onderwerp gewoonlijk niet uitgedrukt, omdat dit reeds opgesloten ligt in den vorm van het werkwoord. *Werk! Schrijft!*

Wordt het onderwerp wel genoemd, dan geeft de gebiedende wijs meer een verzoek, dan een gebod te kennen. *Dirk*

breng jij eens even dien brief voor mij naar de post. Ga jij nu maar slapen; ik zal wel verder voor den zieke zorgen.

§ 254. De onbepaalde wijs (infinities) draagt ten onrechte den naam van wijs. De infinitief toch geeft niet de betrekking te kennen, waarin de werking tot de werkelijkheid staat; hij stelt de werking eenvoudig als een zelfstandigheid voor. *Wandelen is gezond. Veel zoeter zeker is het zweet bij 't wandelen, dan bij 't werken.* (Tollens).

Zie over de modaliteit verder: Aanteekening VIII, hierachter.

§ 225. De infinitief, al of niet voorafgegaan door te, kan voorkomen:

a. als onderwerp. *Wandelen is gezond. Te hooren, was gehoorzamen.* (P).

b. als naamwoordelijk deel van het gezegde. *Zijn gedrag is te prijzen, te laken*

c. als bepaling van gesteldheid. *Zij zit te breien (breiende). Hij staat te wachten.*

d. als voorwerp. *Hij hoorde gillen (gillen is hier lijdend voorwerp). De koning aarzelde dit besluit te onderteekenen (te onderteekenen is oorzakelijk voorwerp bij aarzelde en dit besluit is lijdend voorwerp bij te onderteekenen).*

e. als bijvoeglijke bepaling. *Het denkbeeld, een reisje langs den Rijn te maken, lachte mij zeer toe. De verwachting, zijn ouden vader weer te zien, gaf den vermoeiden wandelaar nieuwe krachten.*

f. als bijwoordelijke bepaling. *Wij eten om te leven (= bep. v. doel). Hij liep mij voorbij, zonder mij te groeten.*

§ 256. Gelijk uit de voorbeelden blijkt, eischt het Nederlandsche taaleigen soms, dat de infinitief door het voorzetsel *te* voorafgegaan wordt, zonderdat men kan zeggen, dat het een bepaalde beteekenis heeft. In: *wij eten om te leven* b. v. wordt de betrekking tusschen *eten* en *leven* door het doelaanwijzende voorzetsel *om* uitgedrukt; werd het bezigen van *te* hier niet door het Nederlandsche taaleigen gevorderd, dan zou men het weg kunnen laten, zonderdat de beteekenis van den zin ook maar het allerminst veranderde.

6. Tijden.

§ 257. Slechts enkele werkingen duren eeuwig, zijn naar onze voorstelling niet gebonden aan eenigen tijd; de meeste hebben

een begin en een einde, vallen binnen zekere tijdruimte. Vandaar dat wij bij een werking als onwillekeurig ook denken aan een **tijd**, waarin zij plaatsgrijpt.

Die tijd kan zijn: **Heden; Verleden; Toekomst.**

Die drie hoofdbegrippen van tijd: heden, verleden en toekomst heeft de vindingrijke geest der menschen echter op allerlei-wijzen met elkaar in onderling verband gebracht, met elkaar gecombineerd, zoodat een werking in **tal** van betrekkingen tot den tijd gedacht kan worden. Een bespreking der meest voorkomende van die betrekkingen moge dit ophelderden.

§ 258. *A.* De werking wordt in verband gebracht met het **Heden.**

Dan kunnen zich drie gevallen voordoen:

a. de werking geschiedt gelijktijdig met het heden: *ik schrijf een brief; ik schrijf nu een brief.*

b. de werking is verleden aan het heden: *ik heb den brief geschreven.*

c. de werking is toekomstig aan het heden: *ik zal den brief stellig schrijven.*

B. De werking wordt in verband gebracht met een oogenblik, **Verleden** aan het **Heden.**

a. de werking geschiedt gelijktijdig met dat verleden oogenblik: *ik schreef gisteravond om 7 uur een brief.*

b. de werking is verleden aan dat verleden oogenblik: *ik had gisteravond om 7 uur een brief geschreven.*

c. de werking is toekomstig aan dat verleden oogenblik: *uw broer beloofde mij gisteravond om 7 uur, dat hij den brief spoedig zou schrijven.*

C. De werking wordt in verband gebracht met een oogenblik, **Toekomstig** aan het **Heden.**

a. de werking geschiedt gelijktijdig met dat toekomstig oogenblik: *als de klok van avond 7 uur slaat, schel ik bij je aan.*

b. de werking is verleden aan dat toekomstig oogenblik: *als de klok van avond 7 uur slaat, heb ik bij je aangescheld; of: zal ik den brief geschreven hebben.*

c. de werking is toekomstig aan dat toekomstig oogenblik: *als de klok van avond 7 uur geslagen heeft, zal ik den brief gaan schrijven; of: zal ik den brief schrijven.*

D. De werking wordt in verband gebracht met een oogenblik, **Toekomstig**, niet aan het heden (zie *A.*), maar aan het **Verleden.**

a. de werking geschiedt gelijktijdig met dat toekomstig oogenblik: *hij beloofde mij gisteravond om 7 uur, dat hij van morgen om 12 uur bij mij zou komen.*

b. de werking is verleden aan dat toekomstig oogenblik: *hij beloofde mij gisteravond om 7 uur, dat hij van morgen om 12 uur den brief geschreven zou hebben.*

c. de werking is toekomstig aan dat toekomstig oogenblik: *hij beloofde mij gisteravond om 7 uur, dat hij van morgen om 12 uur den brief zou gaan schrijven.*

Vaak wordt een werking in verband gebracht met een tijd **verleden** aan eenig **verleden** oogenblik. In een roman worden wij b.v. door den schrijver met onze gedachte in eenig verleden oogenblik verplaatst en opeens geeft hij een terugblik op wat 10 jaar vroeger gebeurd is en verplaatst hij ons in dien vroegeren tijd. Zoo kunnen wij omgekeerd ook wel een werking in verband brengen met een oogenblik, **toekomstig** aan de **toekomst** zelf. Ik zal — om het onderwerp niet uit te spinnen — deze gevallen hier niet in bijzonderheden uitwerken; maar ten zeerste kunnen wij den lezer van dit boek aanraden, zich tot zijn oefening bij tal van zinnen de vraag voor te leggen: in welke betrekking staat in dezen zin de werking nu eigenlijk tot den tijd? Hij zal dan vaak tot verrassende uitkomsten geraken en beamen zal hij, wat in den aanhef van dit gedeelte gezegd is: op **tal** van wijzen heeft de vindingrijke geest der menschen de drie hoofdbegrippen van tijd: **Heden, Verleden en Toekomst** met elkaar in onderling verband gebracht.¹⁾

§ 259. Door welke taalmiddelen drukken wij nu dat groot aantal betrekkingen uit, waarin de werking tot den tijd kan staan?

In: *ik schrijf den brief*, verwekt de werkwoordelijke vorm *schrijf* reeds bij ons de gedachte, dat de werking gelijktijdig is met het nu. Die werkwoordelijke vorm drukt hier alleen en uitsluitend de tijdsbetrekking uit. In: *van avond om 7 uur schrijf ik den brief* geschiedt de werking gelijktijdig met

¹⁾ Zoo wordt in dat eenvoudige zinnetje: *het heeft gisteren geregend* de werking in een zeer samengestelde betrekking tot den tijd gedacht. De werkw. vorm *heeft geregend* stelt haar voor als verleden aan het heden; terwijl de bepal. van tijd *gisteren* wijst op den verleden tijd, waarin zij tegenwoordig, waarin zij geschiedende was.

een oogenblik in de **toekomst**. Nu echter drukt schrijft alleen niet meer die betrekking uit, maar zij blijkt uit den werkwoordelijken vorm en een **bepaling van tijd** (*van avond om 7 uur*). Zoo verwekt in: *ik heb den brief* geschreven de werkwoordel vorm heb geschreven alleen al bij ons de gedachte, dat de werking *schrijven* verleden is aan het **heden**. Die werkw. vorm drukt hier weer alleen en zonder eenige hulp de tijdsbetrekking uit. In: *als de klok van avond 7 uur slaat*, heb *ik den brief* geschreven gebruik ik echter denzelfden werkwoordelijken vorm. Toch is hier de werking niet verleden aan het **nu**; maar aan een **toekomstig** oogenblik, genoemd in een **bijzin van tijd**. De tijdsbetrekking blijkt hier uit den werkwoordelijken vorm en een **bijzin van tijd**.

En zoo gaat het in tal van gevallen!

Onder **tijden** verstaat men de werkwoordelijke vormen, die hetzij **alleen**, hetzij met behulp van **bepalingen of bijzinnen van tijd**, de betrekking te kennen geven, waarin de werking naar de voorstelling des sprekers staat tot den **tijd**.

De beperkende bepaling: naar de voorstelling des sprekers mag in de definitie niet gemist worden. In: *Maurits verlaat in 1600 de Spanjaarden bij Nieuwpoort* wordt de werking *verlaan* toch slechts voorgesteld als nu geschiedende; in werkelijkheid greep zij reeds vroeger plaats.

§ 260. In § 257 zeiden we, dat enkele werkingen naar onze zienswijze **niet** gebonden zijn aan eenigen tijd; dat ze naar onze meening nu plaatsgrijpen; vroeger altijd geschieden; en in lengte van dagen gebeuren zullen. B. v. *De beste stuurlui staan aan wal. Hooge boomen vangen veel wind. 't Zijn sterke beenen, die de weelde dragen kunnen*. Om uit te drukken, dat een werking naar de meening des sprekers **niet** gebonden is aan een bepaalden tijd, moest de taal eigenlijk een werkwoordelijken vorm hebben, die **neutraal** stond tegenover den tijd; die ons dus niet deed denken aan heden, verleden, noch toekomst. Zulk een vorm heeft onze taal echter niet; daarom behelpen wij ons in dit geval maar met een vorm van het werkwoord,*) die niet alleen gebruikt wordt ten opzichte van een werking, die nu plaatsgrijpt, maar ook van zulke, die in

*) den onvoltooid tegenw. tijd nl.

het verleden voorvielen of in de toekomst zullen geschieden: *ik schrijf nu; in 1600 verslaat Maurits de Spanjaarden bij Nieuwpoort; ik kom van avond om 7 uur bij je.* 't Gemis van zulk een vorm blijft niettemin een leemte in onze taal.

§ 261. De tijden krijgen hun naam naar de betrekking, die zij voor ons taalgevoel het duidelijkst uitdrukken; zoo mogelijk naar de betrekking dus, welke die werkwoordel. vormen alleen, zonder behulp van bepalingen of bijzinnen van tijd, te kennen geven.

a. *ik* schrijf. De werking geschiedt gelijktijdig met het heden. Maar als een werking in het heden geschiedt, is zij ook nog niet afgelopen, is zij nog onvoltooid. Vandaar de naam: onvoltooid tegenwoordige tijd.

b. *ik* heb geschreven. De werking is verleden aan het heden. Maar als een werking verleden is aan het heden, dan is zij afgelopen; dan is zij voltooid. Vandaar de naam: voltooid tegenwoordige tijd.

Volgens een dergelijke redeneering wordt de naam van:

c. (*ik*) schreef: onvoltooid verleden tijd.

d. (*ik*) had geschreven: voltooid verleden tijd.

e. (*ik*) zal schrijven: onvoltooid toekomstig tegenwoordige tijd; of kortweg: onvoltooid toek. tijd.

f. (*ik*) zal geschreven hebben: voltooid toekomstig tegenwoordige tijd; of kortweg: voltooid toek. tijd.

g. (*ik*) zou schrijven: onvoltooid toekomstig verleden tijd (de werking wordt nl. voorgesteld als onvoltooid en als toekomstig ten opzichte van eenig verleden oogenblik).

h. (*ik*) zou geschreven hebben: voltooid toekomstig verleden tijd.

Dit zijn de acht tijden van de aantoonende wijs.

§ 262. De aanvoegende wijs heeft slechts vier tijden: *ik hoop, dat hij kome; ik hoop, dat hij gekomen zij; ik hoopte, dat hij kwame; ik hoopte, dat hij gekomen ware.* De vier toekomstige tijden ontbreken hier. Dit geschiedt mijns inziens, omdat het werkwoord zullen, dat de toekomstige tijden helpt vormen, op grond van zijn oorspronkelijke beteekenis (t. w. die van moeten, verplicht zijn) wel geschikt was, om het denkbeeld van de aantoonende, maar niet om dat van de aanvoegende wijs uit te drukken. Er zou anders niets tegen zijn, om een werking ook in de toekomst als mogelijk voor te stellen.

§ 263. Om het denkbeeld van de voorwaardelijke wijs uit te drukken, werden oudtijds uitsluitend de onvoltooid en voltooid verleden tijden van de aanvoegende wijs gebezigd. Nog worden die vormen daartoe soms gebruikt: *Dede hij zijn best, hij slaagde zeker. Hadde hij zijn best gedaan, hij ware zeker geslaagd.*

Tegenwoordig gebruikt men in dit geval dikwijls de verleden tijden van de aantoonende wijs: *Deed hij zijn best, hij slaagde zeker. Had hij zijn best gedaan, hij was zeker geslaagd.*

In plaats van de verleden tijden van de aantoonende of aanvoegende wijs, gebruikt men ook zeer dikwijls de toekomstige verleden tijden van de aantoonende wijs: *Deed hij zijn best, hij zou zeker slagen. Had hij zijn best gedaan, hij zou zeker geslaagd zijn. Ik kan niet gelooven, dat hij dit zou gedaan hebben. De advocaat vroeg vrijspraak, daar de beklagde ontoerekenbaar zou zijn.* Altijd moeten die vormen gebezigd worden in vragende zinnen, wier inhoud stellig of hoogstwaarschijnlijk met de werkelijkheid in strijd is. (Verg. § 252, g.). *Zou er geen hoop op herstel meer zijn?*

Men lette er vooral op, dat in een zin als: *Was hij verstandig, dan zou hij naar huis gaan,* de werkwoorden wel deugdelyk in de voorwaardelijke wijs staan en niet in de aantoonende wijs, gelijk men vaak meent. Uit de definitie, door ons van het begrip wijze gegeven, volgt, dat men om te bepalen in welke wijs een werkwoord staat, in de eerste plaats moet letten op de betrekking zelve, waarin de werking tot de werkelijkheid staat en niet voornamelyk op den vorm van het werkwoord. En in genoemden zin zijn het verstandig-zijn en het naar-huisgaan in strijd met de werkelijkheid en staan die werkwoorden derhalve op grond van hun beteekenis in de voorwaardelijke wijs.

De verleden tijden van de aanvoegende wijs werden oorspronkelyk gebezigd, om het denkbeeld van de voorwaardelijke wijs uit te drukken, omdat zij zich daartoe zoo bij uitstek goed leenden. In: *Dede hij zijn best, hij slaagde zeker* b.v. stelt *dede* de werking *zijn best doen* voor als vroeger mogelijk; maar wanneer ik van een werking met zekeren nadruk zeg, dat zij in vroegeren tijd mogelijk was, dan trekken wij daaruit allicht het besluit, dat die werking nu wel niet meer mogelijk zal zijn of althans hoogst onwaarschijnlijk is en dat was juist, wat de voorwaardelijke wijs moet uitdrukken.

§ 264. De tijden worden verdeeld in enkelvoudige en samengestelde. De eerste bestaan louter uit een vervoegingsvorm van het werkwoord (*liep, loop*); de andere worden gevormd door middel van de hulpwerkwoorden van tijd: *hebben, zijn, zullen*. De twee eerste helpen de voltooide tijden van een werkw. vormen; het laatste de toekomstige tijden.

§ 265. Met *zijn* worden vervoegd die onovergankelijke werkwoorden, welke een overgang van den eenen toestand in een anderen beteekenen: *sterven, sneuvelen, vertrekken, aankomen, insluimeren*.

§ 266. Met *hebben* worden vervoegd:

a. alle overgankelijke werkwoorden: *koopden, zien, hooren, betalen*.

b. die onovergankelijke werkw., welke niet een overgang van den eenen toestand in een anderen beteekenen: *lachen, huilen, dansen, gillen, jammeren*.

Opmerking verdienen enkele werkwoorden als *zijn* en *blijven*, die eigenlijk met *hebben* vervoegd moesten worden, maar in het hedendaagsche Nederlandsch met *zijn* vervoegd worden: *is geweest, is gebleven*. Vroeger zeide men volgens den regel: *heeft geweest; heeft gebleven* en in de volkstaal wordt *zijn* nog zeer dikwijls met het hulpwerkw. *hebben* vervoegd.

§ 267. Sommige werkwoorden — vooral die, welke een beweging te kennen geven — worden dan eens met *zijn*, dan weer met *hebben* vervoegd, alnaarmate men de aandacht wil vestigen op den veranderden toestand van het onderwerp of op de werking zelve: *ik ben naar Haarlem geloopt; ik heb geloopt; ik ben over een sloot gesprongen; ik heb gesprongen*. Zoo ook: *ik heb besloten, dat te doen en ik ben besloten, dat te doen*. Vergel. nog: *ik ben moe gespeeld en moe gezongen* met: *ik heb gespeeld en gezongen*.

§ 268. Enkele overgankelijke werkw., die in vroeger tijd onovergankelijk waren, worden nu met *hebben* en met *zijn* vervoegd, gewoonlijk met verschil in beteekenis. Ze zijn: *vergeten, beginnen, volgen, navolgen, opvolgen*.

vergeten zijn beteekent: uit het geheugen verloren hebben. *Hij was dat jaartal alweer vergeten*. In alle andere beteekenissen wordt *vergeten* met *hebben* vervoegd: *hij heeft zijn boek vergeten* (*vergeten = verzuimen mede te brengen*); *hij heeft vergeten, u dat te zeggen* (*vergeten = niet aan iets denken*).

beginnen als overgankelijk werkwoord wordt zonder verschil in beteekenis zoowel met *hebben* als met *zijn* vervoegd: *hij heeft zijn taak begonnen; hij is zijn taak begonnen*. Is het onovergankelijk, dan wordt het met *zijn* vervoegd: *hij is aan zijn taak begonnen*.

volgen en navolgen worden in de beteekenis van achter-naloopen met *zijn*; in die van nadoen met *hebben* vervoegd. *De hond is zijn meester zeker gevolgd. Hooft heeft als historic-schrijver den beroemden Tacitus gevolgd, nagevolgd.*

opvolgen wordt in de beteekenis van nakomen steeds met *hebben* vervoegd: *hij heeft mijn gebod niet opgevolgd*. Beteekent het „onmiddellijk na iemand anders zekere waardigheid of betrekking vervullen”, dan wordt het met *hebben* of *zijn* vervoegd: *Frederik Hendrik is (of heeft) in 1625 zijn broer Maurits als stadhouder van Holland opgevolgd.*

7. Persoon en Getal.

§ 269. Oudtijds hadden de werkwoorden vormen, die nauwkeurig te kennen gaven, of de eerste, tweede, of derde persoon enkel- of meervoud de werking verrichtte*). Die vormen heetten de persoonsvormen der werkwoorden. In den loop van den tijd zijn die vormen meer en meer aan elkaar gelijk geworden en vandaar dat voor het Nederlandsch van onze dagen de persoonsvormen volstrekt niet meer omschreven mogen worden als de vormen, die nauwkeurig uitdrukken, welke persoon enkel- of meervoud de werking verricht.

Waar wij b. v. zoowel zeggen: *ik eet*, als *gij eet* en *hij eet*, daar kunnen wij klaarblijkelijk onmogelijk aan den vorm *eet* zien, of de werking door den spreker, den hoorder of iemand anders verricht wordt, maar volgt dit uit de beteekenis van het onderwerp zelf. Tegenwoordig wijst de persoonsvorm van het werkwoord het onderwerp niet aan, maar bepalen wij juist omgekeerd door middel van het onderwerp den persoon, waarin het werkwoord staat.

In het huidige Nederlandsch zijn persoonsvormen niets-

*) Zie § 243, waar de vroegere persoonsvormen van den Tegenw. Tijd van het werkw. *niman* (= *nemen*) vermeld zijn.

of weinigzeggende werkwoordelijke vormen, overblijfsels van reeksen van vormen, die in vroeger tijden nauwkeurig te kennen gaven, welke persoon enkel- of meervoud het onderwerp der werking was. (Verg. § 32). Of anders: de vormen, die het werkwoord aanneemt, alnaargelang het onderwerp eerste, tweede, of derde persoon enkel- of meervoud is, heeten persoonsvormen.

§ 270. Ook bij de werkwoorden spreekt men van getal; dat getal kan enkel- of meervoud zijn. In het algemeen staat een werkw. in het enkelvoud, als het onderwerp enkelvoudig is (*ik kom*) en in het meervoud, als het onderwerp meervoudig is (*wij komen*).

§ 271. In het algemeen komt een werkwoord in persoon en getal met het onderwerp overeen.

§ 272. Ten opzichte van de overeenstemming in persoon merke men op:

a. wanneer het onderwerp een betrekkelijk voornw. is, komt het werkwoord in persoon met het antecedent van dat betrekkel. voornw. overeen. *Ik, die daar zelf bij geweest ben, weet het beter dan gij. Gij, die het ongeluk gezien hebt, kunt er het best eene beschrijving van geven. Onze Vader, die in de Hemelen zijt.*

b. het voornaamwoord U is eene afkorting van uwe Edelheid en werd diensvolgens vroeger uitsluitend door een werkwoord in den derden persoon gevolgd. Tegenwoordig stellen wij dat voornw. U meer en meer in beteekenis gelijk met *gij* en daarom gebruiken wij dan ook na U zeer dikwijls (maar niet altijd!) het werkw. in den tweeden persoon. *U heeft mij daar niets van gezegd. U kunt mij een groot genoeg doen. U spant u veel te veel in* (en niet: *u spant zich enz.*)

c. wanneer het onderwerp veelvoudig is en de deelen niet van denzelfden persoon zijn, komt het werkw. in persoon overeen met den hoogsten persoon, die aanwezig is. *Jan en ik hebben een wandeling gemaakt. Hebt gij en uw broer het groote nieuws nog niet gehoord?*

Wil men echter op elk van de deelen van het veelvoudige onderwerp de aandacht vestigen, dan blijft het werkw. in het enkelvoud en heeft de overeenstemming met het laatste deel plaats. *Of gij, of uw broer heeft het gedaan. Noch ik, noch gij krijgt de betrekking.*

§ 273. Ten opzichte van die overeenstemming in getal merke men op:

a. wanneer het onderwerp een verzamelnaam is, gevolgd door een bijvoeglijke bepaling in het meervoud, dan heeft de overeenstemming plaats met den verzamelnaam, als men de aandacht wil vestigen op de verzameling als een geheel; en met de bijvoegl. bepaling, als men voornamelijk op de deelen gelet wil hebben. *Een regiment soldaten kwam aanrukken. Een troep dronken soldaten liepen te schreeuwen. Een aantal jongens stond op een rij. Een aantal jongens bedreven allerlei kattenkwaad. Een groot aantal peren vielen van den boom.*

b. wanneer het onderwerp veelvoudig is en de deelen zilverwante woorden zijn, staat het werkwoord soms (niet altijd!) in het enkelvoud. *Tijdens het twaalfjarig bestand heerschte (ook wel: heerschten) twist en tweedracht in de republiek. Angst en ontzetting stond (ook: stonden) op zijn gelaat te lezen.*

Ook wanneer men op elk der deelen van het veelvoudige onderwerp in 't bijzonder de aandacht wil vestigen kan (niet: moet) men het werkwoord in 't enkelvoud gebruiken. *De schoonste van de schoonen; op wie de vreemdeling, 't hof, de stad, bij ieder feest de blikken had (of: hadden). De stad, het dorp, het akkerland verdwijnt. (Staring). Aldus de zang, die bij het spelevaren zoo knaap als jonkvrouw luid weertrillen doet. (L. Couperus).*

VIERDE BOEK.

Buigings- en Vervoegingsvormen.

A. Het Zelfstandig Naamwoord.

1. HET ENKELVOUD.

§ 274. De naamvals vormen der zelfst. naamw. heeten ook wel buigingsvormen.

De zelfst. naamw. worden zwak of sterk verbogen. Ze worden zwak verbogen, als de 2de naamval enkelvoud op *n* of *en* eindigt (*des prinsen*); sterk, wanneer die op een *s* uitgaat of in 't geheel geen uitgang heeft: *des kinds*; *der vrouw*.

§ 275. De zwakke substantieven eindigden oudtijds op eene *n*; ons woord *hertog* luidde b.v. oorspronkelijk *heritogan* (*heri* = *leger*; *togan* stond in verband met **tiegen* = *trekken*, *leiden*; *heritogan* beteekende dus: *die het leger leidt*). Achter deze *n* kwamen de buigingsgangen te staan; niet alleen deze buigingsuitgangen zijn echter in den loop der tijden weggevallen, ook de *n* van den stam verdween, behalve in den genitief, waar zij nu als buigingsuitgang dienst doet (*des hertogen*, *des prinsen*).

§ 276. Oudtijds waren er veel meer zwakke substantieven dan tegenwoordig.

Zoo zijn alle vrouwelijke zwakke substantieven langzamerhand sterk geworden. In: *goedertieren*, *Geertruidenberg*, *Onze-Lieve-Vrouwenkerk* e. a. vinden we echter nog oude zwakke genitieven van vrouwelijke woorden.

Van de onzijdige woorden is *hart* (*des harten*) alleen nog zwak. Bij de mannelijke substantieven zijn zwak: *a.* enkele

losse woorden als: *mensch, graaf, prins, hertog, paus, profeet*; *b.* de persoonsnamen op *e* (*bediende, getuige, blinde, arme* e. a.).

§ 277. Van de woorden, die tot de sterke buiging behooren, krijgen de mannelijke en onzijdige in 't algemeen in den genitief eene *s* (*des honds; des paards*); de vrouwelijke blijven dan onveranderd (*der vrouw*). Staan die vrouwelijke genitieven echter vóór het bepaalde woord, dan krijgen zij ook een *s*: *Tantes verjaardag; Moeders schoot; Lente's aankomst*.

De woorden, die op een sisklank eindigen, bleven vroeger in den genitief onveranderd; zoo kon men b.v. vroeger zeggen: *de streken des vos*. Tegenwoordig wordt de genitief dan omschreven: *de streken van den vos*. Achter sommige van die woorden heeft men echter den zeer ouderwetschen, maar daarom ook zeer deftigen uitgang *es* gehangen: *des kruises, des vleesches, des geestes*; zoo ook: *de heer des huizes*.*)

Ook de genitief van woorden op *te* wordt gewoonlijk omschreven: *van het geboonte; van het gebergte*.

Evenzoo de genitieven van adjectieven, die als onzijdige begripsnamen gebezigd worden: *van het goede; van het ware; van het schoone*.

§ 278. De derde naamval enkelvoud van de mannelijke en onzijdige woorden eindigde oudtijds op een *e*. Daaraan herinneren o. a. nog: *heden ten dage; vandaag* (uit: *vandage*); *met voorbedachten vade; ten tijde; ten huize; ten gerieve; in koele bloede*.

De *es* en *e* van genitief en datief rekten dikwijls een voorafgaanden klinker: *des daags* (naast *dag*); *zijns weegs gaan; slaags raken; ten dage; ten hove; scheep gaan* (te *schepe gaan* naast *schip*).

§ 279. De genitief van eigennamen wordt gevormd door *s, 's, of*.

Voornamen of zeer bekende geslachts- en andere namen krijgen *s*: *Jans lei; Vondels werken; Englands grootheid*. Minder bekende namen en die, welke op een klinker eindigen, krijgen 's: *Maria's jurk; Richelieu's staatkunde, Cromwell's dood; Heer Bruin's hond*. Een ' krijgen de woorden, die op een sisklank uitgaan:

*) Wanneer die uitgang *es* door het spraakgebruik niet gewettigd is, kan hij door zijn buitengewone statigheid in bepaalde gevallen een comisch effect teweegbrengen. Zoo schrijft de dartele, schalksche Alida Leevend in een van haar brieven, dat bij zekere gelegenheid „*een geest des diepen gepeinses*” op heer neerdaalde.

Christus' geboorte; Crassus' rijkdommen; Erasmus' Latijnsche geschriften; de genitief van aardrijkskundige namen wordt omschreven: *het concilie van Constanz*.

2. HET MEERVOUD.

§ 280. Het meervoud van de overgrootte meerderheid der zelfst. naamw. wordt gevormd door achter 't enkelvoud *s* of *en* (*n*) te hechten: *winkels, huizen, bedienden*. Enkele woorden krijgen ers of eren achter 't enkelvoud: *kalvers, kinderen*.

§ 281. Sommige woorden krijgen dan eens *s*, dan eens *en* in 't meervoud: *zoons en zonen; dochters en dochteren; vogels en vogelen; traliës en traliën; provincies en provinciën; professors en professoren*. De vormen op *en* klinken meestal iets deftiger, dan die op *s*.

§ 282. Bij enkele woorden gaat dit verschil in meervoudsvorming gepaard met een verschil in beteekenis. Zoo bij:

broeders en zusters (kinderen van dezelfde ouders) naast *broederen en zusteren* (leden van dezelfde kerkelijke gemeente).

hemels (van ledikanten en schilderijen); *hemelen* (het uitspansel).

heidens (Zigeuners); *heidenen* (afgodendienaars).

knechts (bedienden); *knechten* (soldaten en in deftigen stijl: bedienden).

letters (klanken of teekens); *letteren* (brief; letterkunde).

middels (middellijven); *middelen* (wat strekken kan om een doel te bereiken).

redens (verhoudingen); *redenen* (wat iemand beweegt iets te doen of te laten).

studies (schetsen van een kunstenaar); *studiën* (oefeningen in de wetenschap).

stuks (exemplaren); *stukken* (in andere beteekenissen).

tafels (huisraad; lijsten); *tafelen* (der wet).

vaders (de echtgenooten der moeders); *vaderen* (voorvaderen).

wapens (blazoenen, weermiddelen); *wapenen* (weermiddelen).

wortels (van planten); *wortelen* (penen; of in deftigen stijl: deelen van planten).

§ 283. Ten opzichte van de vorming van het meervoud merkte men op:

a. dat de onvolkomen klinker van het enkelvoud dikwijls in een volkomen overgaat (*vat, vaten*); blijft hij onvolkomen, dan wordt de enkele slotmedeklinker verdubbeld (*man, mannen*). De *ch* wordt nooit verdubbeld (*lachen*); terwijl *ssch* als verdubbeling van *sch* geldt: *flesch, flesschen*. Men lette hier op 't verschil tusschen *treken* (*listen*) en *trekken; spelen en spellen*.

b. dat, wanneer het enkelvoud eindigt op *f* of *s*, deze letters in *v* en *z* veranderen, zoo zij in 't meervoud onmiddellijk voorafgegaan worden door een helderen klinker: *raaf, raven; huis, huizen*. Uitgezonderd zijn

de vreemde woorden: *pausen, sausen, kousen, kruisen, struisen, filosofen, telegrafen*; en de Nederlandsche: *spiesen en poesen*.

Evenzoo gaan *f* en *s* in *v* en *z* over, zoo zij onmiddellijk voorafgegaan worden door *l, m, n* of *r* (de vloeiende medeklinkers): *golven, laarzen, turven, ganzen, gemzen*. Uitgezonderd zijn de volgende, meest vreemde, woorden: *trionfen, nimfen; polsen, walsen; kaarsen, kersen, persen, koersen, floersen, schorsen, marsen, balansen, dansen, glansen, kansen, kransen, lansen, schansen, transen, prinsen, slonsen* en *sponsen*.

De *f* en *s*, die in genoemde gevallen met *v* en *z* afwisselen, noemt men onechte *f* en *s*.

c. dat de woorden op *e* in het meervoud *n* krijgen: *vedesvoorwaarden, levensbehoefden, blinden, wijzen*; uitgezonderd zijn *lentes* en vreemde woorden als: *machines, visites, tantes, modes*. In de spreektaal krijgen vele woorden op *e* echter eene *s* in het meervoud: *groentes, bediendes, flauwtjes, vrees, gewoontes*. Met opzet schrijven sommigen in den laatsten tijd deze vormen op *s* ook, omdat zij meenen, dat de schrijftaal zoo weinig mogelijk van de beschaafde spreektaal moet verschillen. (Verg. § 227. *b*).

d. dat de woorden op *ier* als zaaknamen en als persoonsnamen eene *s* krijgen: *portieren, portiers; vizieren, viziers*. Uitgezonderd *officier*, dat in 't meervoud *officiers* en *officiëren* luidt.

e. dat *a* een enkelen keer in *e* overgaat (*stad, steden*); en *i* vrij dikwijls in *e* (*schip, lid, spit*). Van *rif* = *klip* is 't meervoud *riffen*; van *rif* = *plooi* in 't *zeil* is het *reven*.

f. dat samenkoppelingen, als titels gebruikt, den meervouds-uitgang hechten aan 't eerste, aan 't laatste of aan beide deelen: *advocaten-generaal; adjudanten-onderofficier; luitenant-generaals; sergeant-majors of sergeanten-majoor; schouten-bij-nacht of schout-bij-nachts*.

g. dat samenstellingen op *man*, die een beroep beteekenen, in 't meervoud lieden of lui krijgen: *timmerlieden, voerlieden, werklui*. Maar: *Noormannen, blindemannen, leenmannen*, e. a.

h. dat vreemde woorden op *is* dien uitgang in *es* veranderen: *amanuensis, amanuenses; analysis, analyses; basis, bases*. Die op *us* in *i*: *criticus, critici; examinandus, examinandi; catalogus, catalogi of catalogussen; genius, genii of geniën*. Die op *um* krijgen *a*: *gymnasium, gymnasia of gymnasiums* en *gymnasiën; museum, musea of museums*. Voorts lette men op *heros*, meerv. *heroën*.

i. dat *koe* en *vlooi* in 't meervoud eene *i* inlasschen (*koeien, vlooiën*); dat *vleesch, vleezen* wordt; dat *kleinood, sieraad* zowel *kleinooden, sieraden*, als *kleinoodiën, sieradiën* kunnen worden.

j. dat vreemde woorden, op heldere klinkers eindigende, in het meervoud 's krijgen, indien deze klinkers verdubbeld zouden moeten worden, om de uitspraak af te beelden: *piano's, canapé's; sofa's; thema's*. Daarentegen: *bougies, tragedies, horloges, plantages*.

Eigennamen, op een klinker eindigende, krijgen steeds 's: *de Cicero's; de Richelieu's; de Oranje's; de Voltaire's*.

§ 284. Sommige onzijdige woorden kregen vroeger er in 't meervoud: *ei, eier; kind, kinder*; e. a. In later tijd heeft men daarachter nog *s* of *en* gevoegd, zoodat die woorden den dubbelen meervoudsuitgang *ers* of *eren* hebben: *been, blad, ei, gemoed, gelid, goed, hoen, kalf, kind, kleed, lam, lied, rad, rund, volk*. Daarvan hebben sommige als: *been, blad, kalf, kind* e. a. zelfs zoowel *ers* als *eren*: *kinders, kinderen*. Van *kalf* en *volk* heeft men ook nog een meervoudsvorm eenvoudig op *en*: *kalven, volken*.

Let voorts op het welbekende verschil tusschen *beenen* en *beenderen*; *kleeden* en *kleederen*; *bladen* en *bladeren*; *kleedjes* en *kleertjes*. De oude vormen op *er* komen nog voor in samenstellingen: *kalvermarkt, kindermcid, looverdak* (*loover*, oorspr. meerv. van *loof* = *blad*).

§ 285. De meeste mannelijke sterke substantieven kregen oudtijds in 't meervoud eenvoudig eene *e*: *hond, honde; voet, voete; slag, slage*. Deze *e* viel soms af en vandaar nog: *onder de voet* (= *voeten*) *raken*; *slaag* (= *slagen*) *krijgen*. Eenlettergrepige onzijdige woorden kregen vaak in 't meervoud in 't geheel geen uitgang; vandaar nog: *op de been brengen*; *twee jaar* (= *jaren*). Evenzoo bleef het woord *man* in 't meervoud ook vaak onveranderd; vandaar nog: *zes man, duizend man*.

§ 286. Wanneer verzamelnamen, die een bepaalde hoeveelheid aanduiden, en namen van maten, gewichten en munten voorafgegaan worden door een bepaald hoofdtelwoord en de hoeveelheid als één geheel wordt opgevat, dan bezigt men van genoemde woorden het enkel- en niet het meervoud: *twee dozijn lepels; drie gros pennen; twee mud aardappelen; drie ons suiker; zes gulden; drie hectoliter, vijf kilogram*. Doch steeds: *wichtjes, maatjes, rijksdaalders, stuivers, kwartjes, dubbeltjes, cents* en *gouden tientjes*. Let men op de afzonderlijke deelen van de hoeveelheid, dan is 't meervoud noodzakelijk; evenzoo, als de genoemde woorden door een onbepaald telwoord voorafgegaan worden: *er lagen zes guldens op tafel; eenige mudden koren; verscheidene hectoliters rogge*.

B. Het bijvoeglijk naamwoord.

§ 287. Oudtijds werden de bijvoegl. naamw. — evenals de zelfst. naamwoorden — sterk of zwak verbogen. Terwijl een

zelfst. naamw. echter steeds óf zwak, óf sterk verbogen werd, hing dit bij een bijvoegl. naamw. van de omstandigheden af. Het werd sterk verbogen, als er geen bepalend woord voorafging of een bepalend woord met een onbepaalde beteekenis, zooals *een, geen, menig, ieder, elk*. Voorbeelden: *goed vleesch; een goed man; ieder eerlijk man*. Het werd zwak verbogen, wanneer het door een ander bepalend woord werd voorafgegaan: *mijn goede vader; de goede man*.

§ 288. In de middeleeuwen was de sterke buiging van het adjectief als volgt:

Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	Meervoud.
1. bloot voet.	1. goede trouw.	1. bloot hoofd.	1. alle wegen.
2. bloots voets.	2. goeder trouw.	2. bloots hoofds	2. aller wegen.
3. blooten voete.	3. goeder trouw.	3. blooten hoofde.	3. allen wegen.
4. blooten (nu: bloot) voet.	4. goede trouw.	4. bloot hoofd.	4. alle wegen.

Deze vormen komen tegenwoordig nog wel een enkelen keer voor; voornamelijk echter in staande, min of meer antiek gekleurde uitdrukkingen. Aldus

de tweede naamval mannelijk enkelvoud in: *blootsvoets; goedsmoeds; geenszins; veelszins; anderszins*.

de derde naamval mannelijk enkelvoud in: *met voorbedachten rade; in arren moede*.

de tweede naamval vrouwelijk enkelvoud in: *oudergewoonte; ouderwetsch; nieuwerwetsch; langzamerhand; gewapenderhand; goedertieren (tiere, oudtijds zwak substantief, beteekenende aard; goedertieren = van goeden aard; de n achter tiere is de uitgang van den zwakken genitief van tiere)*. Wellicht behoort hier ook toe het woord *halverwegen; wege* zal dan een vrouwelijke, zwak verbogen bijvorm van het mannelijke sterke *weg* geweest zijn; *halverwegen* is dus een bijwoordel. bepal. van plaats in den tweeden naamval, beteekenende: *op de helft van den weg*.

de derde naamval vrouwelijk enkelvoud in: *te goeder trouw; met luider stemme; op hecter daad; te bekwamer tijd; te goeder ure; in aller ijl*.

de tweede naamval onzijdig enkelvoud in: *blootshoofds*.

de derde naamval onzijdig enkelvoud in: *in koelen bloede; in goeden doen; van goeden huize*. Zoo ook: *telken jare*.

de tweede naamval meervoud in: *allerwegen*.

§ 289. Verder gebruikt men de sterke vormen (*goed, goed*) in den eersten en vierden naamval mannelijk enkelvoud, wanneer het bijvoegl. naamw. dient om een mannelijken persoon te kenschetsen in zijn waardigheid en zijn betrekking. Vergel. *een goed vorst* en *een goede vorst*; *een groot veldheer* en *een groote veldheer*.

Evenals in de middeleeuwen worden voor onzijdige woorden de sterke vormen van het adjectief nog gebezigd in den eersten en vierden naamval enkelvoud, wanneer er geen bepalend woord voorafgaat of een woord met onbepaalde beteekenis: *goed bier*; *een oud huis*; *elk gehoorzaam kind*.

In strijd met den regel worden deze sterke vormen tegenwoordig ook veelvuldig gebruikt na het lidwoord van bepaaldheid en na een bezittelijk of aanwijzend voornaamwoord: *dit verrukkelijk* (of *verrukkelijke*) *vergezicht*; *het uitstekend* (*uitstekende*) *betoog*; *uw voortreffelijk* (*voortreffelijke*) *betoog*; *het armelijk Schoorl*; *het aangrenzend Bergen*. In 't algemeen kan men zeggen, dat in dit geval de sterke vormen gebruikt worden om den wille der welluidendheid of om de hoedanigheid met meer nadruk aan de zelfstandigheid toe te kennen. Zoo klinkt b.v. *dit verrukkelijk vergezicht* naar mijn smaak krachtiger en mannelijker dan *dit verrukkelijke vergezicht*. Bij wijze van uitzondering slechts gaat het gebruik van den zwakken of sterken vorm gepaard met een verschil in beteekenis: *ons oud huis*; *ons oude* (= *vroeger*) *huis*.

§ 290. Gelijk uit bovenstaande voorbeelden overtuigend blijkt, worden de sterke vormen van het bijvoegl. naamw. tegenwoordig voornamelijk nog slechts in enkele vaste uitdrukkingen gebezigd. Vandaardat vele taalgeleerden beweren, dat in het huidige Nederlandsch het bijvoegl. naamw. niet meer sterk verbogen wordt; een uitspraak, waarmee ik mij volkomen kan vereenigen. Met opzet heb ik dan ook in § 288 gezegd, dat in de middeleeuwen de sterke buiging van het adjectief was, gelijk in die paragraaf is opgegeven; daarmee te kennen willende geven, dat zulks tegenwoordig niet meer het geval is. Die oude buigingsvormen leven echter nog in sommige uitdrukkingen in onze taal voort en worden ook buiten die staande uitdrukkingen nog een enkelen keer gebezigd; daarom is het goed, ze te kennen. In de taal mengt het nieuwe zich voortdurend onder het oude, zonderdat dit laatste volkomen

verdwijnt en daarom is het vaak — en niet het minst bij de buigings- en vervoegingsvormen — noodig, iets van de oude taal te kennen, ten einde de tegenwoordige te kunnen begrijpen.

§ 291. Onverschillig of er al dan niet een bepalend woord aan voorafgaat (Verg. *goede wijn is duur* en *deze goede wijn is duur*), is de gewone buiging van het bijvoegl. naamw. tegenwoordig als volgt:

	Enkelvoud.		Meervoud.
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	M. Vr. en O.
1. goede.	1. goede.	1. goede.	1. goede.
2. goeden.	2. goede.	2. goeden.	2. goede.
3. goeden.	3. goede.	3. goede.	3. goeden.
4. goeden.	4. goede.	4. goede.	4. goede.

In de middeleeuwen en later eindigde de derde naamval vrouwelijk enkelvoud op eene *r* en de derde naamval onzijdig enkelvoud op eene *n*; vandaar nog: *ter bekwamer tijd*; *ter goeder trouw*; *ten vorige jare*; *ten tweeden male*.

§ 292. Altijd of zeer dikwijls blijven onverbogen:

a. de praedicatief gebruikte bijv. naamw. en die, welke achter het bepaalde substantief staan: *de roos is rood*; *de Staten-Generaal*; *God almachtig*. Men schrijft echter: *de regeering van Karel den Stouten*; *de verdiensten van Willem den Zwijger*, enz.

b. de stoffelijke bijv. naamw. op en: *gouden horloge*. In dit geval werd het bijvoegl. naamw. vroeger steeds verbogen; in den allerlaatsten tijd verbuigen sommige dichters het nu en dan: *goudene zonnestralen*.

c. de van plaatsnamen afgeleide adjectieven op er: *Marker visschers*; *Enkhuizer abnanak*.

d. de woorden *linker* en *rechter* en die op lei en hande: *allerlei*, *velerhande*.

e. de vergrootende trappen van twee- en meerlettergrepige bijv. naamw.: *ingewikkelder zaak*; *verhevener denkbeelden*; *grooter held*.

§ 293. Adjectieven, die als mannelijke persoonsnamen gebruikt worden en op *e* eindigen, worden als zwakke substantieven verbogen: *des wijzen*; *des blinden*.

Van adjectieven, die als onzijdige begripsnamen gebezigd worden, omschrijft men den genitief: *van het goede*; *van het schoone*. Komen zij echter als partitieve genitieven voor na een onbepaald voornaamwoord of telwoord, dan krijgen zij eene *s*: *iets fraais*; *niets moois*; *veel bijzonders*.

§ 294. Gelijk wij vroeger gezien hebben, is zelf (of zelve) wel een bijvoeglijk woord, maar voldoet het niet aan de

definitie, die wij van een bijvoegl. naamw. gegeven hebben. Het wordt echter geheel als een bijvoegl. naamw. verbogen, of wèl, het blijft onverbogen (zelf); de 2de naamv. mannel. en onzijdig enkelv. wordt niet gebruikt. De verbuiging is alzoo:

Enkelvoud.			
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	Meervoud.
1. zelve, zelf.	1. zelve, zelf.	1. zelve, zelf.	1. zelve, zelf.
2. — —	2. zelve, zelf.	2. — —	2. zelve, zelf.
3. zelven, zelf.	3. zelve, zelf.	3. zelve, zelf.	3. zelven, zelf.
4. zelven, zelf.	4. zelve, zelf.	4. zelve, zelf.	4. zelve, zelf.

TRAPPEN VAN HOEDANIGHEID.

§ 295. Men vormt in 't algemeen den vergrootenden trap van een bijvoegl. naamw. door *er* achter den stellenden trap te plaatsen: *hoog*, *hooger*. Adjectieven op *r* lasschen voor *er* eene *d* in: *zuurder*, *naarder*.

De overtreffende trap wordt in 't algemeen gevormd, door *st* achter den stellenden trap te plaatsen: *hoogst*, *breedst*. De woorden op *s* of *sch* krijgen slechts eene *t*: *de wijste man*; *het malschte vleesch*. Adjectieven op *e* stooten zoowel voor *er* als *st* deze *e* uit: *blijde*, *blijder*, *blijdst*. Welluidendheidshalve omschrijft men soms den superlatief: *de meest juiste zienswijze*; *de meest vaste overtuiging*.

§ 296. Bij sommige woorden, die zelf geen trappen van vergelijking hebben, gebruikt men die van andere. Ze zijn:

a. goed, *beter*, *best* (uit *betst*), van *bat* = *bet* = goed. Vergel.: *baten*, *bate*, *boete*.

b. weinig, *minder*, *minst*, van *min* = klein, *weinig* (*minvermogen*; *evenmin*). *Min* kan ook beteekenen *minder*: *hij is min verstandig*, *dan brutaal*; *niettemin* = *daardoor niet minder*.

c. veel, *meer*, *meest*, van *mee* = groot.

d. gaarne, *liever*, *het liefst*.

e. dikwijls, *vaker*, *het vaakst*.

C. Het Voornaamwoord.

1. HET PERSOONLIJK VOORNAAMWOORD.

§ 227. De pers. voornw. van den eersten en tweeden persoon zijn gemeenslachtig; het persoonl. voornw. van den derden persoon is verschillend, alnaargelang het woord-

geslacht van de zelfstandigheid, die het aanduidt, mannelijk, vrouwelijk of onzijdig is.

De persoonl. voornw. van den eersten en tweeden persoon behoeven het geslacht van de personen, die zij aanduiden, niet te kennen te geven, daar spreker en aangesproken persoon elkaar van aangezicht tot aangezicht kunnen aanschouwen; daarentegen kan de zelfstandigheid, door den derden persoon aangeduid, afwezig en haar geslacht dus onbekend zijn.

§ 298. Buiging van het persoonl. voornw. van den eersten persoon:

Enkelvoud: 1. ik; 2. mijns of mijner; 3. mij (me); 4. mij (me).

Meervoud: 1. wij; 2. ons of onzer; 3. ons; 4. ons.

§ 299 Buiging van het persoonl. voornw. van den tweeden persoon:

Enkel- en Meervoud: 1. gij; 2. uws, uwer; 3. u; 4. u.

De buiging van het verloren gegane du was: 1. du; 2. dijns of dijner; 3. dij; 4. dij.

Voor *gij* (enkelvoud) hoort men gewoonlijk in de spreektaal *jij* (*je*), waarvan de 3de en 4de naamvallen zijn: *jou* (*je*).

Voor *gij* (meervoud) hoort men gewoonlijk in de spreektaal *jelui* (*jullie*), waarvan de 3de en 4de naamvallen eveneens zijn: *jelui* en *jullie*. Dit *jelui* is verbasterd uit *gijlieden*, dat *gijlui*, *jijlui*, *jelui*, *jullie* werd.

Het gebruik van *gij* is dus beperkt tot de schrijftaal en tot die spreektaal, welke in verhevenheid en plechtstatigheid nauw aan de schrijftaal verwant is: *Gij zijt het zout der aarde*; maar: *je hebt je werk nog niet af*.

§ 300. Buiging van het persoonl. voornw. v. d. derden persoon:

Mannelijk.

Enkelvoud: 1. hij (i); 2. zijns of zijner; 3. hem ('m); 4. hem ('m).

Meervoud: 1. hij (ze); 2. huns of hunner; 3. hun (ze); 4. hen (ze).

Vrouwelijk.

Enkelvoud: 1. zij (ze); 2. haar of harer; 3. haar (er, 'r); 4. haar (er, 'r).

Meervoud: 1. zij (ze); 2. haars of harer; 3. haar (ze); 4. haar (ze).

Onzijdig.

Enkelvoud: 1. het ('t); 2. ontbreekt; 3. het ('t); 4. het ('t).

Meervoud: 1. zij; 2. huns of hunner; 3. hun (ze); 4. hen (ze).

§ 301. Het persoonl. voornw. van den derden persoon

meervoud (*zij*) was vroeger gemeenslachtig; d. w. z. het werd voor alle geslachten op dezelfde wijze verbogen, aldus:

1. zij (bijvorm: ze).
2. haar, harer (bijvorm: er).
3. hem (bijvormen: hen, hun).
4. hem (bijvormen: hen, hun).

De tweede naamval haar verzwakte tot er, dat dus van hen, en van haar (meerv.) beteekende en als zoodanig nog gebruikt wordt. *Hoeveel appelen hebt gij? Ik heb er (van hen) zeven. Hoeveel peren hebt gij? Ik heb er (van haar) zeven. Hoeveel kinderen hebt gij? Ik heb er (van hen) zeven.*

Daar de bezittelijke voornw. gevormd worden van de tweede naamvallen der persoonlijke voornw., was het bezittelijk voornw. van den tweeden persoon meervoud (haar) ook gemeenslachtig en dit haar beteekende dus hetzelfde als ons *hun* en ons *haar*. Zoo kon men vroeger zeggen: *die mannen hebben haar vrouwen verloren; die vrouwen hebben haar mannen verloren; die kinderen hebben haar ouders verloren.* Dit haar verzwakte in den loop van den tijd tot *'r*, *d'r* en deze vormen worden in de spreektaal nog vaak als gemeenslachtige bezittel. voornw. van den 3den pers. meervoud gebruikt: *die mannen hebben d'r vrouwen verloren; die kinderen hebben 'r ouders verloren.*

De zoo even genoemde derde en vierde naamvallen meervoud *hem*, *hem*, kregen beide tot bijvormen *hen* en *hun*. Op aanraden en voorbeeld van Hooft, die gaarne zooveel mogelijk voor iederen naamval een afzonderlijken vorm gebruikte, werd *hun* in den derden en *hen* in den vierden naamval gebezigd. Vandaardat het verschil tusschen *hun* en *hen* willekeurig is en in de spreektaal hoort men dan ook nog vaak *hun* in den vierden naamval meervoud, ook voor het vrouwelijk geslacht: *Wij hebben hun nergens gezien. Wij hebben niet over, maar naast hun gewoond.*

Naar analogie van de derde en vierde naamvallen *hun* werd nu een nieuwe genitief *hunner* gevormd, die langzamerhand uitsluitend voor het mannelijk en onzijdig geslacht gebezigd werd, terwijl *harer* tot het vrouwelijk geslacht beperkt werd. En van dezen mannel. en onzijdigen genitief *hunner* werd nu weer het mannel. en onzijdige bezittel. voornw. *hun* gevormd; terwijl het vroeger gemeenslachtige *haar* nu in

de schrijftaal uitsluitend als een vrouwelijk bezittel. voornw. aangemerkt wordt.

§ 302. De tweede naamvallen *mijns, mijner; zijns, zijner*; enz. worden tegenwoordig nog slechts in bepaalde uitdrukkingen gebezigd: *dit is zijns onwaardig; ontferm u mijner*; e. a.

Voor *aller* en *beider* worden de vormen: *onzer, uwer, hunner*, enz. afgekort tot *ons, uw, hun*, enz.: *ons aller vriend; uw beider gezondheid; hun aller geluk. Ons aller vriend* is dus ontstaan uit: *onzer aller vriend*, waarin *onzer aller* de 2de naamv. meervoud is van *wij allen*.*)

§ 303. De buiging van elkander en malkander is:

1. elkander, malkander; 2. elkanders en malkanders; 3. en 4. elkander, malkander.

Het wederkeerend voornw. zich komt alleen in den 3den en 4den naamv. voor: *zij geven zich veel moeite voor die zaak; hij wast zich; zij kleedt zich*.

2. HET BEZITTELIJK VOORNAAMWOORD.

§ 304. De bezittelijke voornw. worden bijvoeglijk en zelfstandig gebruikt. De bijvoeglijke: *mijn, onze, uw, zijn, hun, haar* worden aldus verbogen:

Enkelvoud.

Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.	Meervoud.
1. mijn.	1. mijne.	1. mijn.	1. mijne.
2. mijns.	2. mijner.	2. mijns.	2. mijner.
3. mijnen.	3. mijne.	3. mijn.	3. mijnen.
4. mijnen.	4. mijne.	4. mijn.	4. mijne.

De derde naamval vrouwelijk enkelvoud eindigde vroeger op *er*; vandaar nog: *te zijner tijd; te mijner eere*.

De derde naamval onzijdig enkelvoud eindigde vroeger op *en*; vandaar nog: *te zijnen huize; te mijnen behoefte*. Vergelijk verder nog: *te zijnent; te mijnent*; waarin de *t* eenvoudig een achteraangehangen letter is; *te zijnen (t)* beteekent dan: *te zijnen (huize)*.

Het bezittelijk voornw. van den tweeden persoon enkelv. *dijn* wordt niet meer gebruikt; 't leeft echter nog voort in de uitdrukking: *'t mijn en dijn*.

*) Vergel. b. v.: ik moet u in mijn vertrouwen neemen; gij zijt onzer beider vriend. (W. Leevend). *Onzer beider* is hier de 2de naamval van *wij beiden*.

§ 305. Zelfstandig gebruikt worden de bezittel. voornw. door het lidwoord voorafgegaan en verbogen als bijvoeglijke naamwoorden. De buiging is alzoo:

	Enkelvoud.			Meervoud.
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.		
1. de mijne.	1. de mijne.	1. het mijne.	1.	de mijne.
2. des mijnen.	2. der mijne.	2. — —	2.	der mijne.
3. den mijnen.	3. de mijne.	3. het mijne.	3.	den mijnen.
4. den mijnen.	4. de mijne.	4. het mijne.	4.	de mijne.

Wanneer het zelfstandig gebruikte bezittel. voornw. betrekking heeft op niet voorafgenoemde personen (Verg. § 131), dan krijgt het in het meervoud in alle naamvallen eene *n*: *Als gij dood zijt, wie zal dan voor de uwen zorgen? Hij heeft door zijn dwaasheden zich zelf en den zijnen veel verdriet en schade berokkend. God verlaat de Zijnen niet. Maar: Uw broeders en de zijne wonen allen in Amsterdam Zijn vrienden zijn de mijne niet.*

3. HET AANWIJZEND VOORNAAMWOORD.

§ 306. De aanwijzende voornw. worden op de volgende wijze verbogen, onverschillig of zij bijvoeglijk, dan wel zelfstandig gebruikt worden.

	Enkelvoud.			Meervoud.
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.		
1. deze.	1. deze.	1. dit.	1.	deze.
2. dezes.	2. dezer.	2. —	2.	dezer.
3. dezen.	3. deze.	3. dit.	3.	dezen
4. dezen.	4. deze.	4. dit.	4.	deze..
1. die.	1. die.	1. dat.	1.	die.
2. diens.	2. dier.	2. —	2.	dier.
3. dien.	3. die.	3. dat.	3.	dien.
4. dien.	4. die.	4. dat.	4.	die.
1. gene.	1. gene.	1. —	2.	gene.
2. —	2. —	2. —	2.	—
3. genen.	3. gene.	3. —	3.	genen.
4. genen.	4. gene.	4. —	4.	gene.

In het meervoud schrijft men gewoonlijk in den eersten en vierden naamval *dezen* en *genen* met *n*, indien zij zelfstandig gebruikt zijn en betrekking hebben op personen.

Oudtijds was:

a. de derde naamv. vrouwelijk enkelvoud niet *deze* en *die*, maar *dezer* en *dier*; vandaar nog: *te dezer plaatse*; *in dier voege*.

b. de derde naamv. onzijdig enkelvoud niet *dit* en *dat*, maar *dezen* en *dien*; vandaar nog: *bij dezen*; *na dezen*; *indien*; *bovendien*; *bijaldien*; *te dien einde*; *met dien verstande*.

c. de tweede naamval enkelvoud van *dit*: *dezes*; vandaar nog: *de schrijver dezes*; *brenger dezes*.

d. de tweede naamval enkelvoud van *dat*: **dies**. Dit *dies* werd vaak verzwakt tot *des*: *deskundig*; *desgevraagd*; *desnoods* (*daarvan noodig zijnde*); *desbevoegd*; *des te beter*; *wat dies meer zij*.

e. de tweede naamval mannelijk enkelvoud niet altijd *diens*, maar soms **dies**, dat evenzoo verzwakt werd tot *des*: *destijds*. Het voornw. *des* was in dit voorbeeld bijvoeglijk gebruikt; *destijds* is toch een bijwoordelijke genitief van *die tijd*.

Ook de tweede naamval vrouwelijk enkelvoud *dier* verzwakte soms tot **der**: *dermate* (*in die mate*); *derhalve* (*om die reden*; *halve = reden*); *derwijze*; in welke drie voorbeelden *der* mede bijvoeglijk gebruikt werd. Op gelijke wijze verliep de tweede naamval meervoud *dier* tot **der**: *dergelijke*; *er waren der*, *die beweerden enz.* In deze laatste voorbeelden is *der* zelfstandig gebezigd.

4. HET VRAGEND VOORNAAMWOORD.

§ 307. De buiging van de vragende voornaamw. is als volgt:

Mannelijk.	Enkelvoud.		Onzijdig.	Meervoud.
	Vrouwelijk.			
1. wie.	1. wie.		1. wat.	1. wie.
2. wiens.	2. wier.		2. —	2. wier.
3. wien.	3. wie.		3. —	3. wien.
4. wien.	4. wie.		4. wat.	4. wie.
1. welke.	1. welke.		1. welk.	1. welke.
2. —	2. —		2. —	2. —
3. welken.	3. welke.		3. welk.	3. welken.
4. welken.	4. welke.		4. welk.	4. welke.

Een oude tweede naamval onzijdig enkelvoud **wes** komt nog voor in: *weshalve*.

5. HET BEPALINGAANKONDIGEND VOORNAAMWOORD.

§ 308. *Degene*, dat uitsluitend zelfstandig gebruikt wordt, wordt verbogen als een zwak substantief, voorafgegaan door *de*. De verbuiging is alzoo:

Mannelijk.	Enkelvoud.		Onzijdig.	Meervoud.	
	Vrouwelijk.			van	Mannel. en Vrouwel.
1. degene.	1. degene.		1. hetgeen.	1. degenen.	
2. desgenen.	2. dergene.		2. —	2. dergenen.	
3. dengene.	3. degene.		3. —	3. dengenen.	
4. dengene.	4. degene.		4. hetgeen.	4. degenen.	

Diegene en *datgene* worden op dergelijke wijze verbogen.

§ 309. *Dezelfde* wordt bijvoeglijk en zelfstandig gebruikt. In 't eerste geval wordt het laatste deel verbogen als een bijvoegl. naamw.; in 't tweede geval als een zwak substantief. De verbuiging wordt dus:

Bijvoeglijk.

Mannelijk.	Enkelvoud.		Onzijdig.	Meervoud.
	Vrouwelijk.			
1. dezelfde.	1. dezelfde.		1. hetzelfde.	1. dezelfde.
2. deszelfden.	2. derzelfde.		2. —	2. derzelfde.
3. denzelfden.	3. dezelfde.		3. hetzelfde.	3. denzelfden.
4. denzelfden.	4. dezelfde.		4. hetzelfde.	4. dezelfde.

Zelfstandig.

1. dezelfde.	1. dezelfde.	1. 'tzelfde.	1. dezelfde.
2. deszelfden.	2. derzelfde.	2. —	2. derzelfden.
3. denzelfde.	3. dezelfde.	3. —	3. denzelfden.
4. denzelfde.	4. dezelfde.	4. 'tzelfde.	4. dezelfde.

§ 310. *Zulk*, *zoodanig* en *dusdanig* blijven voor een enkelvoudig woord onveranderd; gewoonlijk voegt men dan *en* tusschen genoemde woorden en het bepaalde woord: *zulk een man*; *zulk een vrouw*; *zulk een kind*; maar ook: *zulk bier*; *zulk volk*. — In het meervoud worden ze als *mijne* verbogen; de tweede naamval wordt echter omschreven: 1. *zulke vrouwen*; 3. *zulken vrouwen*; 4. *zulke vrouwen*.

Dezulke en *de zoodanige* worden alleen in 't meervoud en zelfstandig gebruikt; gewoonlijk hebben zij betrekking op personen en krijgen dan een *n* (*dezulken*; *de zoodanigen*); bij zeldzame uitzondering zien zij op zaken en missen dan de *n*.

6. HET BETREKKELIJK VOORNAAMWOORD.

§ 311. Als zoodanig worden gebruikt vormen van *die*, *wie* en *welk*. De verbuiging is:

		Enkelvoud.		Meervoud.	
1. die.		1. die.	1. dat.	1. die.	
2. wiens.		2. wier.	2. —	2. wier.	
2. wien.		3. wie.	3. dat.	3. wien.	
4. dien, wien.		4. die, wie.	4. dat, wat.	4. die, wie.	

In den vierden naamval worden *wien*, *wie* na een voorzetsel gebezigd; *wat* gebruikt men altijd, wanneer het antecedent *datgene*, *dat* of *alles* is.

De verbuiging van *welke* is:

		Enkelvoud.		Meervoud.	
1. welke.		1. welke.	1. hetwelk.	1. welke.	
2. welks.		2. welker.	2. welks.	2. welker.	
3. welken.		3. welke.	3. hetwelk.	3. welken.	
4. welken.		4. welke.	4. hetwelk.	4. welke.	

§ 312. De betrekkel. voornw. stemmen in geslacht en getal (niet in naamval) met het antecedent overeen: *de man*, *die* enz.; *het kind*, *dat* enz.

Is het antecedent het verkleinwoord van een vrouwelijken eigennaam, dan stemt het betrekkelijk voornw. in 't algemeen met het natuurlijk geslacht overeen: *Naatje*, *die morgen op reis zou gaan*, *is plotseling ziek geworden*. *Marietje*, *die daar zit te spelen* enz.

Wordt echter de vrouwelijke eigennaam door bijvoegl. bepalingen voorafgegaan, dan heeft de overeenstemming dikwijls — maar niet altijd! — plaats met het woordgeslacht: *Dat lieve Marietje*, *dat den heelen morgen zoo lief heeft zitten spelen* enz.

7. ONBEPAALENDE VOORNAAMWOORDEN.

§ 313. Ten opzichte van de buiging van deze woorden merken we alleen op, dat *men* alleen in den eersten naamval voorkomt; en dat de tweede naamval van *iemand* en *niemand* is: *iemands* en *niemands*.

D. Het Telwoord.

§ 314. Van de bijvoeglijk gebruikte bepaalde hoofdtelwoorden wordt alleen *één* verbogen; het volgt de buiging van *mijn*.

Oudtijds werden *twee* en *drie* aldus verbogen: 1. *twee, drie*; 2. *tweeër, drieër*; 3. *tween, drien*; 4. *twee, drie*. Die oude genitief leeft nog voort in: *tweeërlei; drieërlei*; naar analogie van deze vormen ontstonden: *vierderlei, vijfderlei*, e. a.

De zelfstandig gebruikte bepaalde hoofdtelwoorden kunnen in 't meervoud voorkomen en eindigen dan op *en*: *met ons vieren; het is al over zessen*.

§ 315. De onbepaalde hoofdtelwoorden: *alle, eenige, vele, weinige*, e. a. worden verbogen: 1. *alle*; 2. *aller*; 3. *allen*; 4. *alle*.

Indien zij zelfstandig gebruikt worden en op personen wijzen, dan krijgen zij gewoonlijk ook in den eersten en vierden naamval eene *n*: *Allen waren tegenwoordig*.

§ 316. De bepaalde en onbepaalde rangtelwoorden: *eerste, tweede, laatste, hoeveelste*, e. a. worden als bijvoegl. naamw. verbogen: *Den hoeveelsten hebben wij vandaag? Hij is den eersten op reis gegaan*.

Indien zij zelfstandig gebruikt worden en op personen wijzen, dan worden zij als zwakke zelfstandige naamwoorden verbogen: *De heer A. en de heer B. hebben beiden naar de betrekking van boekhouder op ons kantoor gedongen; ik zou den eerste echter de voorkeur boven den laatste geven. Vele eersten zullen de laatsten zijn*.

E. Het Lidwoord.

§ 317. Het lidwoord van bepaaldheid wordt verbogen:

	Enkelvoud.			Meervoud.
Mannelijk.	Vrouwelijk.	Onzijdig.		
1. de.	1. de.	1. het.		1. de.
2. des.	2. der.	2. des.		2. der.
3. den.	3. de.	3. het.		3. den.
4. den.	4. de.	4. het.		4. de.

Oudtijds was de derde naamval vrouwelijk enkelvoud *der*: *in der minne; ter goeder trouw (ter = te der); ter gelegener tijd*. Indien men zich min of meer deftig wil uitdrukken, dan bezigt men in dit geval nog wel *der*: *een kunstenaar, die der stad tot zooveel eere gestrekt had, verdiende wel een standbeeld*. In ditzelfde geval bezigt men ook de oude vrouwelijke derde-naamvals vormen *zijner, mijner, cener, dier, enz.*: *een kunstenaar, die*

zijner geboortestad enz.; dank zij zijner toewijding is de onderneming geslaagd.

Oudtijds was de derde naamval onzijdig enkelvoud niet *het*, maar **den**: *ten huize* (uit: *te den huize*); *ten algemeenen nutte*; *in den beginne*; *diensten den lande bewezen*.

§ 318. Naast de oorspronkelijke vormen: *te zijnen laste* (= *tot zijn last*); *te uwer eere*; *te zijnen huize*; *te uwer beschikking* e. a. hoort men tegenwoordig zeer dikwijls: **ten** *zijnen laste*; **ter** *uwer eere*; **ten** *zijnen huize*; **ter** *uwer beschikking* e. a. Velen keuren deze laatste zegswijzen af, omdat zij, wanneer men ze etymologisch uit elkander rafelt, onzin bevatten. Zoo beteekent *ten zijnen laste* volgens de etymologie: *te den zijnen laste* = *tot den zijn last*, wat onzin is; zoo is *ter uwer eere* gelijk *te der uwer eere* = *tot de uwe eer*, wat evenmin een goede beteekenis oplevert.

Toch schrijven ook vele ontwikkelde Nederlanders tegenwoordig met opzet *ten zijnen laste*, *ter uwer beschikking* e. d. en wel: *a.* omdat die uitdrukkingen nu eenmaal algemeen gezegd worden en de schrijftaal voortdurend voeling moet houden met de spreektaal, wil zij daar op den duur niet volkomen van vervreemden; *b.* omdat *ten zijnen laste*, *ter uwer eere* naar analogie van *ten laste* en *ter eere* zijn gevormd en het niet aangaat, alle vormen als foutief uit de taal te verwijderen, die naar analogie van andere zijn gevormd. Wie *ten zijnen laste* afkeurt, moet ook op middeleeuwsche wijze *ik band*, *ik vand* schrijven, omdat *ik bond*, *ik vond* naar analogie van *wij bonden*, *zij vonden* zijn ontstaan; hij moet ook *Moeders hoed*, *Moeders mantel* verwerpen met dien verfoeilijken vrouwelijken genitief op eene *s*, ontstaan naar „valsche analogie” — zooals het heet — van *Vaders hoed*, *Vaders jas*. Bovendien bedenke men, dat **ten** *uwen huize*, **ter** *uwer eere* ook welluidender klinken dan *te uwen huize*, *te uwer eere*; door de aanhechting onderscheidenlijk van *n* en *r* achter *te* wordt hier een hinderlijke hiaat voorkomen.

Hier, waar wij aan het einde zijn gekomen van de behandeling der buigingsvormen van de bijvoeglijke woorden, hier nog één opmerking tot slot.

De bovenopgesomde buigingsvormen zijn die, waaraan men zich in de schrijftaal houdt; of althans tracht te houden. In de beschaafde spreektaal zijn die vormen heel anders en

veel eenvoudiger: daar laat men alle **n**'s op het einde van *de, die, dezelfde*, enz. enz. weg, en zegt men evenzeer: *de slager slacht* de vette *os*, als: *de slager slacht* de vette *koel*. In den laatsten tijd is er een beweging ontstaan, om ook de schrijftaal van al die overbodige **n**'s en **en**'s te zuiveren; een beweging, waarmee ik onvoorwaardelijk en zonder eenig voorbehoud ten volle sympathiseer. In de eerste plaats, omdat de schrijftaal voortdurend voeling moet houden met de spreektaal en alle veranderingen, die in deze haar beslag gekregen hebben, ook in gene dienen ingevoerd te worden. Maar bovendien, omdat — gelijk wij vroeger gezien hebben — de buigingsvormen op dit oogenblik NIETSZEGGENDE, NIETSWAARDIGE vormen zijn, die in 't allerminst niet meer de betrekking uitdrukken, waarin een woord in den zin voorkomt en het daarom een dwaasheid is, aan krankzinnigheid grenzende, om de Nederlanders te dwingen, allerlei **n**'s en **en**'s te schrijven, die niemand meer uitspreekt en die tot een nauwkeurige en juiste uitdrukking der gedachte volslagen overbodig zijn. Hoe eerder al die overtollige *n*'s uit de schrijftaal gebannen worden, des te eerder kan deze worden, wat zij zijn moet: een goed, maar ook een gemakkelijk middel, om aan anderen schriftelijk mede te delen, wat er in ons hoofd en in ons hart is omgegaan.

Sommigen beweren wel, dat alzoö de straattaal van Jordaan en Zeedijk tot schrijftaal verheven zou worden, maar dit is niets dan een boosaardig verzinsel, uit opzettelijk niet-willensbegrijpen voortspruitende. De ijveraars voor deze en andere vereenvoudigingen in onze schrijftaal willen niet, dat men zal schrijven, wat een of andere onontwikkelde, ongemanierde slungel uit de achterbuurten uitbraakt; maar dat de schrijftaal rekening zal houden met wat de BESCHAAAFDE, ONTWIKKELDE Nederlanders uit allerlei stand en kring — in den dagelijkschen omgang en in openbare bijeenkomsten — algemeen **zeggen**, zonderdat iemand er aanstoot aan neemt. En wie, met gezonde zinnen, moet zulk streven niet toejuichen?

F. Het Werkwoord.

§ 319. Bij de vervoeging der werkwoorden spreekt men van hun stam en hun uitgang.

De stam is dat deel van het werkwoord, waarvan de be- teekenis van het woord afhangt; zoo is *rook* de stam van *rooken*; *wandel* van *wandelen*. De uitgang is hetgeen aan den stam gehecht wordt; in de onbepaalde wijs is dit *en* (soms *n*): *rooken, wandelen, zien, staan*.

§ 320. De werkwoorden worden sterk of zwak vervoegd. Een sterk werkwoord verandert in de vervoeging van stam- klinker (*ruiken, rook, geroken*); een zwak werkwoord niet (*wandelen, wandelde, gewandeld*). Bovendien eindigt het ver- leden deelwoord van een sterk werkwoord op *en* (*genomen, gewonnen*); dat van een zwak werkw. op *d* of *t* (*gewandeld, gerookt*).

§ 321. In de vervoeging van een sterk werkwoord kan men hoogstens vier verschillende klinkers hooren: *nemen, nam, namen, genomen*. Vandaardat men wel eens spreekt van de vier stammen van een sterk werkwoord. Sommige werkwoorden veranderen niet drie keer van stamklinker (*bijten, beet, beten, gebeten*); toch spreekt men ook bij dezulke van vier stammen. Deze zijn: *a.* die van den onvoltooid tegenw. tijd (*neem, bijt*); *b.* die van het enkelvoud van den onvoltooid verleden tijd (*nam, beet*); *c.* die van het meervoud van den onvol- tooid verleden tijd (*namen, beten*); *d.* die van het verleden deelwoord (*genomen, gebeten*).

§ 322. Naar de veranderingen, die de stamklinkers van de sterke werkwoorden in de vervoeging ondergaan, worden deze in elf klassen verdeeld.

In het volgende overzicht van deze verdeling der sterke werkwoorden in elf klassen, worden soms ook de vroegere klinkers opgegeven; en wel waar dit noodig is voor de kennis van de afleiding van sommige woorden, of voor het ver- krijgen van een juist inzicht in ons spellingsstelsel.

1ste Klasse.

drinken — dronk — dronken — gedronken.

bergen — borg — borgen — geborgen.

Vroegere vervoeging: drinken — drank — dronken — gedronken.

bergen — barg — borgen — geborgen.

Verdere voorbeelden: *binden, dringen, klinken, melken, smelten, zwelgen*.

Sommige werkw. als: *heipen, zwerven, sterven, werpen* e. a.

hebben tegenwoordig **ie** in den verleden tijd: *hielp, zwierf*, enz.; *helpen* had vroeger regelmatig *halp*; dit werd langzamerhand *hielp*.

Het werkw. *worden* luidde vroeger *werden* en werd vervoegd: *werden, ward, worden, geworden*. Langzamerhand hebben zich daaruit de tegenwoordige vormen ontwikkeld. Bij het lezen van oudere schrijvers moet men er dus op verdacht wezen, dat *worden* vroeger verleden tijd kon zijn en in beteekenis met ons *werden* kon gelijk staan.

2de Klasse.

nemen, nam, namen, genomen.

breken, brak, braken, gebroken.

Verdere voorbeelden: *bevelen, spreken, steken, stelen*.

Het werkw. *komen* luidde oorspronkelijk *kwimen*; dit werd *kwemen*; dit weer *kumen* (verg. *schwester* en *zuster*); en dit *komen* (verg. *kugel* en *kogel*). *Kwimen* of *kwemen* werd vervoegd: *kwemen, kwam, kwamen, gekwoven*; voor *gekwoven* zeggen wij tegenwoordig *gekomen*. De oo van *ik koom, hij kooft* is in den loop van de 17de eeuw verkort; aldus ontstonden: *ik kom, hij komt*; naar analogie van deze vormen hoort men in de spreektaal weer de onbepaalde wijs *kommen*; zoo ook: *wij kommen; zij kommen*.

3de Klasse.

lezen — las — lazen — gelezen.

bidden — bad — baden — gebeden.

Verdere voorbeelden: *eten, genezen, vergeten, zitten, liggen*.

Het werkw. *eten* heeft *gegeten* voor *geëten*.

Het werkw. *zien* luidde vroeger *sehen* (spr. uit: *zegen*); vandaar *zag* en *zagen*; het verl. deelw. is nu *gezien*.

Plegen (*gewoon zijn*) heeft *placht, plachten*, uit *plag, plagen*; het verleden deelw. wordt niet gebruikt. *Plegen* (*doen*) is zwak.

Wezen heeft een zwak deelwoord (*geweest* voor *geweesd*); in: *gewezen directeur, gewezen burgemeester* e. d. komt het oude sterke deelwoord nog voor.

4de Klasse.

bijten, beet, beten, gebeten.

blijken, bleek, bleken, gebleken.

Vroegere vervoeging: *bïten* (spr. uit: *bie-ten*) — *beit* — *bïten* (spr. uit: *bïtten*) — *gebïten* (spr. uit: *gebïtten*).

bliken — bleik — bliken — gebliken.

De scherpheldere **ee** heeft zich hier dus uit een **ei** ontwikkeld (*beet* — *beit*); de zachtheldere **e** uit **i** (*beten* — *biten*).

Verdere voorbeelden: *blijven, drijven, verdwijnen, glijden*.

Het werkw. *spuwen* luidde oorspr. *spijen* of *spijgen* en dit werd vervoegd: *spijgen, speeg, spegen, gespegen* (Verg. *speeksel*). Voor *spijen* zei men langzamerhand *spuwen*, dat z wak was; uit *spuwen* ontwikkelde zich het sterke *spugen* (*spoog, gespogen*).

5de Klasse.

gieten — goot — goten — gegoten.

buigen — boog — bogen — gebogen.

Vroegere vervoeging: *gieten* — *gout* — *guten* (spr. uit: *goeten*) — *geguten*.

buigen — *boug* — *bugen* — *gebugen*.

De onbepaalde wijzen *gieten, liegen* luidden vroeger: *giutan* (= *gi-u-tan*) en *liugen* (= *li-u-gan*).

De scherpheldere **oo** is hier dus uit **ou** ontstaan (*boog* — *boug*); de zachtheldere **o** uit **u** (*bogen* — *bugen*).

Verdere voorbeelden: *bieden, bedriegen, schieten, fluiten, kluiven, luiken*.

Het werkw. *tijgen* (*trekken*) — *toog* — *getogen* was vroeger regelmatig *tiegen*; door verwarring met *tijgen* (*beschuldigen*) is men dit *tiegen* verkeerdelijk als *tijgen* gaan uitspreken.

De werkw. *verliezen, kiezen, vriezen* hebben door eene bijzondere omstandigheid ook vormen met **r**: *verloor, koos, verkoren, vroom, bevroren*.

6de Klasse.

dragen — droeg — droegen — gedragen.

Andere voorbeelden: *graven, varen*.

slaan was vroeger *slagen*; vandaar nog: *sloeg, geslagen*.

Naast *staan* ontwikkelde zich een bijvorm *standen* uit *staden* (oude verleden tijd hiervan was: *stoet*); vandaar dat de verleden tijd van *staan* nog *stond* (uit *stoend*) is; verleden deelw.: *gestaan*.

zweren (*een eed doen*) was vroeger *swarjan* (met *a* in den stam) en daarom kreeg de verleden tijd ook *oe* (*zwoer*); het verl. deelw. *gezwaren* heeft een *o* gekregen: *gezworen*.

7de Klasse.

hangen — hing — hingen — gehangen.

vallen — viel — vielen — gevallen.

Houden staat voor *halden*; vandaar: *hield; gehouden* uit *gehalden*.

Gaan uit *gangen*; vandaar *ging* (uit *gieng*); 't verleden deelw. is: *gegaan*.

8ste Klasse.

blazen — blies — bliezen — geblazen.

Evenzoo: *laten, raden, slapen.*

9de Klasse.

loopen — liep — liepen — geloopen.

Evenzoo: *stooten, houwen.*

Evenals *houwen* hadden *loopen* en *stooten* vroeger een *ou* in den stam; dus *loupen, stouten*; daarom schrijven wij *loopen* en *stooten* dan ook met een scherpheldere *oo*. (Verg. hetgeen ten dezen bij de werkwoorden van de vijfde klasse gezegd is).

10de Klasse.

Hiertoe behooren alleen:

heeten — heette — heetten — geheeten.
(vroeger: *heiten*) — (vr.: *hiet*) — (vr.: *hieten*) — (vr.: *geheiten*).
scheiden — scheidde — scheidden — gescheiden.
(vroeger: *schied*) — (vr. *schieden*).

Zooals men ziet, zijn deze werkwoorden in den verleden tijd zwak geworden. Omdat in *geheeten* vroeger een *ei* gehoord werd, schrijft men dit woord tegenwoordig met een scherpheldere *ee*. (Verg. hetgeen ten dezen bij de werkw. van de vierde klasse gezegd is).

11de Klasse.

Hiertoe behoort alleen: roepen — riep — riepen — geroepen.

§ 323. Ten opzichte van de vervoeging der werkwoorden merke men nog op:

A. dat sommige werkw., die vroeger zwak waren, nu sterk zijn, b.v. *zenden, schenden, schenken, wijzen.*

Oudtijds was er een werkw. *sinden*, dat *gaan, reizen* beteekende; 't werd vervoegd als een werkw. van de eerste klasse; aldus: *sinden, sand, sonden, gesonden*. Met dit werkw. stond in verband het substantief *sanda*, dat *reis* beteekende; van *sanda* werd weer gevormd het ww. *sandjan* = *op reis doen gaan*, of kortweg: *doen gaan*. De *a* van *sandjan* werd door invloed van de volgende *j* eene *e*; aldus ontstond *zenden*. Dit *zenden* was als denominatief zwak; langzamerhand is het door verwarring met het zoeeven genoemde sterke *sinden* ook sterk geworden. Tevens is ons gebleken, dat het causatief *zenden* oorspronkelijk niets anders dan een denomitief was.

Zoo stond met het oude sterke werkw. *schinden* (*schinden, schand, schonden, geschonden*) het substantief *schande* in verband; van *schande*

vormde men het werkw. *schandjan* (*schande aandoen*), dat *schenden* werd. *Schenden* was dus oorspronkelijk zwak als denominatief; door ver-warring met het sterke *schinden*, waarmee het in klank zoozeer overeenkwam, is het ook sterk geworden.

Wijzen was zoowel in de beteekenis van *aanwijzen* als in die van *oordeelen* oudtijds zwak. Vergel. nog: *een rechterlijk gewijsde*.

B. dat omgekeerd verscheidene werkwoorden, die vroeger sterk waren, nu zwak zijn geworden. Vele van die ww. hebben echter nog een sterk verleden deelwoord op *en*. Wij noemen:

1. *belgen*, nu: *belgde, gebelgd*; vroeger: *balg, gebolgen*. Vergel. nog: *verbolgen*.

2. *helen*, nu: *heelde, (ver)heeld*; vroeger: *hal, geholen*. Vergel. nog: *verholen*.

3. *beren* (dragen), *bar, baren, geboren* is in onbruik geraakt; het verleden deelw. *geboren* komt echter nog voor. Naast *beren* stond een bijvorm *baren*; die bijvorm is geheel en al zwak geworden: *baren, baarde, gebaard*.

4. *weven, weefde, geweven*; vroeger: *waf, geweven*. Vergel.: *wafel*.

5. *wreken, wreekte, gewroken*; vroeger: *wrak, wraken, gewroken*. Verg. *wraak*.

6. *klieven, kliefde, gekliefd*; vroeger: *klouf, kluven, gekluven*. Dit werkw. is geheel en al zwak geworden. Bij de meeste werkwoorden, die van zwak sterk geworden zijn, is ten minste het deelwoord nog sterk.

7. *zieden (koken), ziedde, gezoden*; *ziedde* komt nog voor in: *hij ziedde (kookte) van toorn*; *gezoden* in de uitdrukking: *gezoden (gekookt) en gebraden*. Vergel. nog *zoodje*, oorspr. datgene, wat tegelijk gekookt wordt en later bij uitbreiding: *hoop, troep*.

8. *bakken, bakte, gebakken*; vroeger: *biek, gebakken*.

9. *malen, maalde, gemalen*; vroeger: *moel, gemalen*.

10. *laden, laadde, geladen*; vroeger: *loed, geladen*.

11. *lachen, lachte, gelachen*; vroeger: *loech, gelachen*. De sterke onvolt. verl. tijd *loech* komt soms nog bij dichters voor.

12. *spannen, spande, gespannen*; vroeger: *spien, gespannen*.

13. *bannen, bandde, gebannen*; vroeger: *bien, gebannen*.

14. *heeten, heette, geheeten*; vroeger: *hiet, geheeten*.

15. *scheiden, scheidde, gescheiden*; vroeger: *schied, gescheiden*.

C. Dat enkele werkwoorden zoowel zwak als sterk ver-voegd worden; soms met, soms zonder verschil in beteekenis.

Met verschil in beteekenis:

1. *prijzen* (sterk als *lofgeven*; zwak als *den prijs van iets aangeven*). *Prijzen* was oudtijds ook als *lofgeven* zwak: *prijzen, prijsde, geprijzd*; immers 't was een denominatief van *prijs = lof*.

2. *stijven* (zwak als in 't kwaad *versterken*; sterk als *hard, stijfmaken*). *Stijven* was oorspronkelijk als denominatief van *stijf = hard* in beide beteekenissen zwak; toen later de sterke vormen ook in gebruik kwamen, is het zoo ongemerkt gewoonte geworden, dat de sterke vormen zouden

gelden voor het werkw. in de eene; de zwakke voor het werkw. in de andere beteekenis.

3. *krijgen*, zwak als *oorlogen*; sterk als *ontvangen*.

4. *pluizen*, zwak als *pluizen afgeven*; sterk als *pluizen uittrekken*.

Zonder verschil in beteekenis b.v.

krijschen (*kreesch* en *krijschte*); *kruien* (*krooi*, *kruide*); *raden* (*ried*, *raadde*; altijd: *geraden*); *vragen* (*vroeg*, *vraagde*; altijd: *gevraagd*); *jagen* (*joeg*, *jaagde*; altijd: *gejaagd*; *jagen* als *op de jacht gaan* is altijd zwak); *waaien* (*woei*, *waaide*; altijd: *gewaaid*); *wasschen* (*wiesch*, *waschte*; altijd: *gewasschen*); *stooten* (*stiet*, *stoolte*; altijd: *gestooten*).

D. dat enkele sterke werkw., van de klasse, waartoe zij oorspronkelijk behoorden, naar een andere klasse zijn overgegaan.

Wij noemen van deze:

1. *scheren*, vroeger: *schar*, *scharen*, *geschoren*; nu: *schoor*, *schoren*, *geschoren*. Het werkw. is dus van de tweede tot de vijfde klasse overgegaan. Hetzelfde geldt voor *zweren* (van een wonde), vroeger: *zwar*, *zwaren*, *gezworen*; nu: *zwoor*, *zwoeren*, *gezworen*.

2. *wegen*, vroeger: *wag*, *wagen*, *gewegen*; nu: *woog*, *wogen*, *gewogen*. Het werkw. is dus van de derde tot de vijfde klasse overgegaan.

3. *scheppen*, (uit *schapjan*), vroeger: *schoep*, *schoepen*, *geschapen*; nu: *schiep*, *schiepen*, *geschapen*. 't Werkw. is dus van de zesde klasse naar de zevende overgegaan. 't Werkw. *scheppen* als *putten* is zwak; in meer figuurlijken zin is 't dan nog soms sterk: *hij schiep daarin behagen*.

Wie het aantal voorbeelden, in deze paragraaf onder *B* en *C*. gegeven, vergelijkt met dat, onder *A*. genoemd, valt het dadelijk in het oog, dat er veel meer sterke werkw. zwak zijn geworden, dan omgekeerd. Dit komt, omdat het aantal zwakke werkw. dat der sterke verre overtreft, waardoor het volk veel meer vertrouwd raakte met de zwakke, dan met de sterke vervoegingsvormen en daardoor als onwillekeurig ook aan sterke werkwoorden de zwakke vervoegingsvormen gaf. Door de onweersaanbare macht van het voorbeeld aangetrokken, volgen vele sterke werkw. nu de zwakke vervoeging en veilig mag men voorspellen, dat hun aantal in de toekomst eer zal toenemen, dan verminderen.

§ 324. De zwakke werkw. krijgen in den onvoltooid verleden tijd *de* of *te* achter den stam. Ze krijgen *te* als de stam op een der scherpe medeklinkers *f*, *k*, *p*, *s*, *ch* en *t* eindigt; in alle andere gevallen krijgen ze *de*. Eindigt echter de stam op een onechte *f* of *s* — d. i. een zoodanige *f* of *s*, die voor een *v* of *z* in de plaats staat — dan wordt de verleden tijd ook gevormd door *de* achter den stam te plaatsen: *beloofde*, *verhuisde*.

In vroeger tijd kregen bijna alle zwakke werkw. *de* achter den stam; toen stond er echter tusschen stam en uitgang de klinker *e*: *hoorede, straffede, hakkede*. Later viel die *e* uit en toen ging *de* achter een scherpen medeklinker in *te* over: *strafte, hakte*.

Opmerking verdient, dat bij sommige werkw. de *d* van den verledentijdsuitgang *de* in de onbepaalde wijs gedrongen is; het ww. *bevrijden* was b.v. oorspronkelijk *bevrijen* (als afgeleid v. h. bijv. naamw. *vrij*); de verleden tijd van dit werkw. was *bevrijde* en die vorm gaf aanleiding tot het ontstaan van het werkw. *bevrijden*. In hetzelfde geval verkeerden b.v. *wijden* (van *wij* = *heilig*; verg. *wierook*); *belijden*; *vlieden*; *vermeiden* (oorspr. *vermeien*, welke vorm nog in gebruik is).

De verleden tijd van *zeggen* is altijd *zeide*, of kortweg: *zei* (spreektaal: *zee*); die van *leggen* is soms *legde*, maar meest *leide* of kortweg: *lei* (spreektaal: *lee*); als verleden deelwoorden komen voor *gezegd* en *gezeid*; *gelegd* en *geleid*. De vormen *zeide*, *leide* zijn ontstaan uit *zegede*, *legede*, waarin de *g* in *j* overging; (Verg. *genever* en *jenever*); aldus ontstonden *zejede* en *lejede*, die dan weer *zeide* en *leide* werden.

§ 325. De persoonsuitgangen zijn in de schrijftaal gewoonlijk:

Sterk of Zwak Werkwoord.

Aantoonende Wijs.

Aanvoegende Wijs.

Onvoltooid Tegenwoord. Tijd.

Enkelv. 1. stam.

Enkelv. 1. stam + e.

2. stam + t.

2. stam + et.

3. stam + t.

3. stam + e.

Meerv. 1. stam + en.

Meerv. 1. stam + en.

2. stam + t.

2. stam + et.

3. stam + en.

3. stam + en.

Sterk Werkwoord.

Aantoonende Wijs.

Aanvoegende Wijs.

Onvoltooid Verleden Tijd.

Enkelv. 1. stam.

Enkelv. 1. stam + e.

2. stam meerv. + t.

2. stam + et.

3. stam.

3. stam + e.

Meerv. 1. stam + en.

Meerv. 1. stam + en.

2. stam + t.

2. stam + et.

3. stam + en.

3. stam + en.

Men lette er hier op, dat de klinker van een sterk werkw. in den verleden tijd van de aanvoegende wijs dezelfde is, als die van het meervoud van den verleden tijd in de aantoonende wijs: *ik name (wij namen); ik laze (wij lazen)*.

Zwak Werkwoord.

Aantoonende Wijs en Aanvoegende Wijs v. d. Onvolt. Verl. Tijd.

Enkelvoud. 1. stam + de of te.

2. stam + det of tet.

3. stam + de of te.

Meervoud. 1. stam + den of ten.

2. stam + det of tet.

3. stam + den of ten.

Sterk of Zwak Werkwoord.

Gebiedende wijs.

Enkelv.: stam.

Meerv.: stam + t.

Ten opzichte van de persoonsuitgangen merke men nog op:
a. dat de 1ste persoon van den onvolt. tegenw. tijd der aantoonende wijs oudtijds op **e** eindigde. Vandaar nog: *Verzoek van rouwbeklag verschoond te blijven. Zegge f 25.*— In verheven stijl bezigt men die *e* nog wel: *En hare deugden daargelaten, wedde ik, dat het meesterstuk der Hollandsche schilderschool (nl. de Schuttersmaaltijd) u levenslust leeren zal.* (P.)

b. dat het enkelvoud v. d. gebiedende wijs bij de zwakke werkwoorden vroeger dikwijls op een **e** eindigde; vandaar nog: *Gelieve voor brieven niet te bellen.*

c. dat bovenstaande persoonsvormen die zijn, welke in de schrijftaal het meest gebezigd worden. In de gewone omgangstaal gebruikt men soms heel andere vormen. Voor: *vertelde hij niet?* zal men b.v. zeggen: *vertelde-n-i-niet?* Al deze bijvormen zullen wij hier niet opsommen. Alleen wijzen we er op, dat men zegt (of schrijft): *je neemt*, maar: *neem je?* (zonder *t*); dat men niet zegt (of schrijft): *jullie komt, jullie kwaamt*, maar: *jullie komen, jullie kwamen* (met het werkw. in den 3den pers. meerv.); dat men schrijft: *gij naamt, gij laast*, maar zegt: *je nam, je las* (met den klinker v. d. 1sten pers. enkelv.); dat men schrijft: *gij hoordet* (met *t*), maar zegt (of schrijft) *je hoorde, hoorde-je?* (zonder *t*).

§ 326. Het verleden deelwoord wordt gewoonlijk met behulp van *ge* gevormd: *gehoord, gezien, gevangen*.

Dit partikel missen:

a. de werkwoorden, die gevormd zijn door middel van een der voorvoegsels *be, ge, er, her, ont, ver*: *beroofd, gebruikt, erlangd, herleefd, ontvangen, verraden*.

b. de werkwoorden, die onscheidbaar met een bijwoord zijn samengesteld: *overwogen, overtuigd, misrekend, doorloopen*. Maar: *overgewogen, weergegeven, doorgeloopt*.

Bij die werkw., waarbij *ge* in het verl. deelw. gebruikt wordt, heeft het niet steeds dezelfde plaats.

Bij scheidbaar samengestelde werkw. staat het steeds tusschen de beide deelen: *overgewogen, prijsgegeven, ademgehaald, goedgekeurd, liefgehad*. Bij onscheidbaar samengest. werkw. staat het daarentegen altijd vóór de samenstelling: *geraadpleegd, gevrijwaard, geliefkoosd, gewaarschurd*.

§ 327. Het tegenwoordig deelwoord wordt gevormd door *de* achter den infinitief te plaatsen: *liggende, spelende, slaande*.

§ 328. Voorts worden de werkw. verdeeld in regelmatige en onregelmatige werkwoorden. Louter op den naam afgaande, zou men vermoeden, dat tot de onregelmatige werkw. alle werkwoorden gebracht werden, die op een of andere wijze van de regels der vervoeging afwijken, zooals *scheren, wegen, malen, laden, zeggen*, enz. Dit is echter niet het geval. Tot de onregelmatige werkw. rekt men meer bepaaldelijk: *weten, kunnen, zullen, mogen, moeten, durven, zijn, brengen, denken, denken, zoeken, koopen, hebben, willen, doen*.

Men verdeelt deze werkw. gewoonlijk in onregelmatig sterke en onregelmatig zwakke werkwoorden.

A. Onregelmatig sterke werkwoorden.

1. Daartoe behooren in de eerste plaats de zoogenoemde werkw. met een opgeschoven verleden tijd: *weten, kunnen, zullen, mogen, moeten*. Ze dragen dien naam, omdat de tegenwoordige tijd van die werkwoorden in vroeger tijd de onvoltooid verleden tijd van een ander werkwoord was. Deze werkwoorden missen dan ook in den 3den pers. enkelv.

van den tegenw. tijd een *t*: *hij kan, hij zal, hij mag* (verg. *hij neemt* naast *hij nam*). Dat *hij weet* en *hij moet* op eene *t* eindigen, komt, omdat de stam van die werkw. zelf reeds op een *t* uitgaat. Bovendien hebben sommige hunner in den tegenw. tijd twee stamklinkers; een eigenaardigheid juist van den verleden tijd van verscheidene werkwoorden: *ik zal, wij zullen; ik kan, wij kunnen; ik mag, wij mogen*. Oudtijds was dit ook het geval met den tegenw. tijd van *weten* (*ik weet; wij witen*; verg. H. D. *weiss; wissen*); terwijl wij bij *moeten* maar één klinker in den tegenw. tijd hooren, omdat deze tijd oorspronkelijk de verleden tijd was van een sterk werkw. van de zesde klasse (*maten*), welke werkw. in dien verleden tijd slechts één klinker hebben. (Verg. *varen, voer, voeren, gevaren*).

Van geen der werkw. met een opgeschoven verleden tijd weet men zoo goed de ontwikkelingsgeschiedenis naar beteekenis en naar vorm, als van het werkw. *weten*. Vandaardat wij den ontwikkelingsgang van dat werkw. zullen mededeelen, om een denkbeeld te geven van de wijze, waarop het met zoo'n werkw. met een opgeschoven verleden is toegegaan.

a. weten. Oudtijds was er een sterk werkw. *witen* (spr. uit: *wie-ten*), dat *zien* beteekende; 't werd vervoegd als een werkw. van de 4de klasse, aldus: *wit, wait, witen* (spr. uit: *witten*), *gewiten*. De verleden tijd *weit* of *wait* (later *weet*) beteekende dus: ik zag en als gevolg daarvan: ik bezit kennis. Aldus kreeg de verleden tijd de beteekenis van een tegenwoordigen. Naar aanleiding van dezen nieuwen tegenw. tijd vormde men nu een werkw. *witen* (spr. uit *witten*; later *weten*), met de beteekenis van kennis bezitten. Men gaf aan dit nieuwe werkw. den klinker niet van het enkelv. van den nieuwen tegenw. tijd (t. w. *ei*), maar dien van het meervoud (t. w. *i*), omdat deze ook gehoord werd in de geheele aanvoegende wijs. (Verg. *ik nam; wij namen; dat ik name*). Dit nieuwe werkw. *witen* (later *weten*) was zwak; de verleden tijd was dus *ik wille*, dat tot *wiste* of *wist* verliep. (Verg. *moeten, moette, moeste, moest*). Het verleden deelw. *gewiten* is nu *geweten* geworden. Men schrijft dus *weten* met een zacht heldere *e*, omdat die *e* uit eene *i* is ontstaan.

b. kunnen. Dit werkw. was oorspr. de verleden tijd van het sterke werkw. *kinnen*, dat vervoegd werd als een ww. van de eerste klasse, aldus: *kinnen, kan, konnen, gekonnen*. De *o*

van *konnen* is tot *u* overgegaan en alzoo werd dit *kunnen*. (Verg. *bondel* en *bundel*; *borger* en *burger*). De tegenwoordige vormen zijn: *ik kan, wij kunnen; ik kon of ik konde*; het verleden deelw. is *gekund*.

c. zullen. Dit werkw. zal oorspronkelijk de verleden tijd van het sterke werkw. *zelen* geweest zijn, dat vervoegd werd als een ww. van de tweede klasse, aldus: *zelen, zal, zalen, gezolen*. *Zalen* is langzamerhand *zollen* en *zullen* geworden.

De tegenwoordige vormen zijn: *ik zal, wij zullen; ik zou of zoude* uit *zold*; het verleden deelwoord ontbreekt.

d. mogen. Dit werkw. zal oorspr. de verleden tijd van het sterke ww. *megen* geweest zijn, dat vervoegd werd als een ww. van de derde klasse, aldus: *megen, mag, magen, gemegen*. De *a* en de *e* van *megen* en *magen* zijn in een *o* overgegaan.

De tegenwoordige vormen zijn: *ik mag, wij mogen, ik mocht* (uit: *moogde, moochde, moochte, mochte, mocht*); het verl. deelw. is *gemoogd*; van *vermogen* is het verl. deelw. *vermocht*.

e. moeten. Dit werkw. zal oorspr. de verleden tijd van het sterke werkw. *maten* geweest zijn, dat vervoegd werd als een werkw. van de zesde klasse, aldus: *maten, moet, moeten, gemoeten*.

De tegenwoordige vormen zijn: *ik moet, wij moeten, ik moest* (uit: *moette, moeste, moest*); het verleden deelw. is *gemoeten*; de gebiedende wijs ontbreekt.

2. Het werkw. *durven* in onregelmatig, omdat het in den verleden tijd naast den regelmatigigen vorm *durfde*, ook een onregelmatigigen vorm *dorst* heeft.

3. De vervoeging van het sterke onregelmatige werkw. *zijn* mag als bekend verondersteld worden. Men lette op het zwakke verleden deelw. *geweest* (eigenlijk *geweesd*) voor *gewezen*.

B. Onregelmatig zwakke Werkwoorden.

1. Daartoe behooren in de eerste plaats: *denken, brengen, dunken, zoeken, koop*en.

Deze komen alle hierin overeen, dat hun onregelmatigheid voor een goed deel daardoor veroorzaakt werd, dat de uitgang *de* van den verleden tijd oudtijds onmiddellijk achter den

stam van het werkwoord geplaatst werd en daarvan niet door eene *e* gescheiden was. (Verg. § 324.)

a. denken. Dit luidde oorspronkelijk *dankjan* en werd vervoegd: *dank*, *dankte*, *gedankt*. Door invloed van de volgende *j* ging de *a* van *dankjan* in *e* over; aldus ontstond eerst *denkjen*, later *denken*.

Van den verleden tijd *dankte* viel de *n* uit; dit ging steeds gepaard met de rekking van den voorafgaanden klinker, aldus ontstond *daakte*; voor de *t* ging de *k* vaak in *ch* over, aldus ontstond *daachte*; terwijl volgens een vaste wet in 't Nederlandsch de klinker voor *ch* verkort werd, alzoo kregen wij *dachte*, dat tot *dacht* verliep. Op dergelijke wijze is *gedacht* uit *gedankt* ontstaan.

b. brengen uit *brangjan*; door invloed van de volgende *j* ging de *a* van *brangjan* weer in *e* over; aldus ontstond *brenghen*, later *brengen*.

De verleden tijd *brangde* (zie bij *dankte*) werd *braagde*, *braachde*, *braachte*, *brachte*, *bracht*. Het verleden deelw. *gebracht* is op dergelijke wijze uit *gebrangd* ontstaan.

c. dunken had tot bijvorm *donken*; de verleden tijd *donkte* werd *dookte*, *doochte*, *dochte*, *docht*; het verleden deelwoord *gedocht* uit *gedonkt*.

c. zoeken. De oude verleden tijd was *zoekte*; voor de *t* ging de *k* in *ch* over, aldus ontstond *zochte*; voor de *ch* werd de klinker kort, aldus ontstond *zochte*, dat tot *zocht* verliep. Op een dergelijke wijze ontstond *gezocht* uit *gezoekt*. De *o* van *zocht* en *gezocht* is dus een onvolkomen *oe*. (Verg. *blom* naast *bloem*).

e. koopen. De verleden tijd was eerst *koopte*; voor de *t* ging een *p* vaak in *f* over; een verandering, waarbij de voorafgaande klinker dikwijls verkort werd; aldus ontstond *kofte* (verg. *bruiloft* m. *loopen*); voor de *t* ging een *f* alweer in *ch* over (Verg. *gracht* uit *graft*, van *graven*), aldus ontstond *kochte*, dat op den duur *kocht* werd. Op een dergelijke wijze ontwikkelde zich *gekocht* uit *gekoopt*. De *o* van *kocht* en *gekocht* is dus een onvolkomen *oo*.

Opmerking verdient nog, dat werken oudtijds een bijvorm *worken* had; de verleden tijd van *worken* was regelmatig *worlte*; dit werd *worchte* en door verspringing (metathesis) van *r* verliep dit tot *wrochte* en *wrocht*. Het verleden deelw. is *ge-*

wrocht uit *gewerkt*. De vormen *wrocht* en *gewrocht* worden worden alleen in verheven stijl gebezigd.

2. De vormen van hebben mogen als bekend verondersteld worden. Zij hebben zich ontwikkeld uit den oorspronkelijken vorm van *hebben*, t.w. *habjan*, met den bijvorm *haven*. (Verg. *hij heeft* uit *hij havet*, dat *hevet* en *heeft* werd). De verleden tijd *had* staat voor *hadde* uit *habda*. (Verg. Got. *habaida*).

3. De onregelmatigheid van willen blijkt uit *hij wil* (zonder *t*); en uit den verleden tijd *wou*, *wouden* naast *wilde*, *wilden*. De vorm *wou* ontstond uit *wolde*, een bijvorm van *wilde*.

4. Het werkw. *doen* neemt te midden der onregelmatige werkw. een geheel eigenaardige plaats in, daar 't oudtijds noch een sterk, noch een zwak werkw. was. 't Vormde namelijk zijn verleden tijd door verdubbeling (reduplicatie) van zijn oorspr. stam *da*; de verleden tijd was dus *dada*, dat tot *dede* of *deed* verliep. In het verleden deelw. *ge-daa-n* komt die oorspronkelijke stam nog voor.

VIJFDE BOEK.

A. Hoofdzaken uit de leer der Woordvorming.

A. Over Woordverbindingen.

§ 329. Onder een woordverbinding verstaan wij **twee** of **meer** woorden, die **te zamen** de benaming van **één** voorstelling of begrip geworden zijn; die te zamen één beteekenis hebben aangenomen; die door ons taalgevoel als één eenheid opgevat worden: *huissleutel, tuindeur, edelman, zich schamen, zich verwonderen, braak liggen, kond doen, Janmaat, polderjongen, heer-oom, in-gelukkig, (een) haantje-de-voorste, (zij spelen) boksta-vast, Onze Lieve Heer (= God), de Heilige Schrift (= de Bijbel), (een) onze-lieve-heers-haantje, (een) vergeet-mij-nietje, oorlog voeren, dienst nemen, op reis gaan, te binnen schieten, den geest geven (= sterven), in het geheugen prenten, in de war zijn, iemand om den tuin leiden, den laatsten adem uitblazen (= sterven), mettertijd, inderdaad, altemet, gewapenderhand.* (Let op de voorbeelden!).

§ 330. Gelijk uit deze voorbeelden blijkt, worden de deelen van zulk een woordverbinding of aan elkaar geschreven; of door koppelteekens verbonden; of los naast elkaar geplaatst.

Worden de deelen van een woordverbinding aan elkaar geschreven of door een koppelteeken verbonden, dan wordt zij gewoonlijk een samenstelling genoemd: *tuindeur, in-gelukkig, een vergeet-mij-nietje.* Worden zij los naast elkaar geplaatst, dan vormen zij een uitdrukking. Zoo spreekt men van een werkwoordelijke uitdrukking (*den geest geven, in den wind slaan*); van een bijwoordelijke uitdrukking (*heinde en verre, af en toe, hier en daar*); van een voegwoordelijke uitdrukking (*ten einde*); enz. 't Verschil tusschen een uitdrukking en een samenstelling is dus een verschil in **schrijfwijze**, niet in **wezen**; 't is een verschil in **uiterlijk**; niet in **aard**. In beteekenis, in wezen komen zij

overeen: beide zijn ze ontstaan uit twee of meer woorden, die voor ons één eenheid zijn geworden.

§ 331. Zulke woordverbindingen kunnen op twee wijzen in de taal komen.

In de eerste plaats kunnen zij zich uit eenige losse woorden langzamerhand en geleidelijk-aan ontwikkelen; zoo geleidelijk-aan, dat men haast niet kan zeggen, op welk oogenblik de losse woorden in een inniger verbonden geheel, in een woordverbinding, zijn overgegaan (*inderdaad; den geest geven*). Ja, het geval kan zich voordoen, dat voor het taalgevoel van den één eenige woorden al een verbinding, een éénheid, zijn geworden; terwijl een ander ze nog als twee of meer losse woorden opvat (*den laatsten adem uitblazen; op reis gaan*).

In de tweede plaats kunnen naar het model van zulke woordverbindingen andere op een bepaald oogenblik na-gevormd worden. Dergelijke woordverbindingen zijn momentane schepingen; gewrochten van de werkzaamheid van een bepaald persoon, op een bepaald oogenblik, tot een bepaald doel (*naaimachine, gasgloeilicht*).

§ 332. Die woordverbindingen, welke zoo langzamerhand uit eenige losse woorden ontstaan zijn; welke zoo gedurende den loop van de eeuwen zich als ongemerkt uit een constructie ontwikkeld hebben; zijn in hoofdzaak op vier manieren ontstaan; vier manieren, die zoo nauw samenhangen, dat het vaak moeilijk met zekerheid te bepalen is, of de eene dan wel de andere oorzaak gewerkt heeft.

Bespreken wij deze vier manieren nader!

§ 332. a. In de eerste plaats kan zich een woordverbinding uit een constructie ontwikkelen door een voortdurende **verzwakking** en **verflauwing** van de beteekenis van één of meer der bestanddeelen van die constructie; een verflauwing in beteekenis, die eindelijk zoo sterk kan worden, dat de constructie of uit de taal verdwijnt, of door het taalgevoel als één nieuw geheel moet opgevat worden.*)

*) Het woord *hebben* b.v. beteekende oudtijds soms *achten*. *Iemand lief hebben* beteekende dus: *iemand lief achten*. Het tegenovergestelde daarvan was: *iemand leed* (= *hatelijk*) *hebben*. Het woord *hebben* = *achten* verouderde; *lief hebben* werd een nieuw geheel (*liefhebben*) met de nieuwe beteekenis van *beminnen*; *leed hebben* verdween uit de taal. Vergel. *goedertieren* met het verdwenen *arger tieren*.

Nemen wij, om dit op te helderen, het woord *inderdaad*. Toen men de woorden *in der daad* nog als drie losse woorden schreef, beteekende de zin: *hij is in der daad een eerlijk man*: hij is een eerlijk man, niet alleen in woorden of in schijn, maar in de daad, in zijn handelingen, in geheel zijn doen en laten. Maar als iemand een eerlijk man is in zijn daden, dan is hij het werkelijk, niet in schijn; en nu vatte men de woorden *in der daad* langzamerhand op als een bevestigings-formule, als een bijwoord van modaliteit, dat een stelligheid, een onloochenbaarheid uitdrukte. Toen nu niemand meer bij het hooren van de woorden *in der daad* dacht aan een *daad*, een *handeling*; toen die drie woorden *in der daad* door een voortdurende verflauwing van de beteekenis van het woordje *daad* als één bijwoord van bevestiging opgevat werden; toen was de taal verrijkt met een nieuw woord, het woord: *inderdaad*, gewrocht niet van een bepaald oogenblik, maar van een taal-procès, dat wellicht eeuwen geduurd had.

Zoo is het ook gegaan met het woordje *altemet*. *Altemet* luidde vroeger: *al te mate* = *geheel bij mate*, *matigjes*. *Hij drinkt al te mate* beteekende: *hij drinkt bij mate*; *hij komt al te mate hier*: *hij komt matigjes hier*. Maar als iemand matigjes bij mij komt, dan komt hij slechts *zoo nu en dan*. Zoo zegt men in Noord-Holland tegenwoordig nog: *hij komt altemet* (uit *altemate*) *hier* voor: *hij komt nu en dan hier*, *hij komt soms hier*. Het nieuw woord *altemate* (later: *altemet*) ontstond door een voortdurend verflauwing in beteekenis van *al* en *mate*; en op het oogenblik dat iemand bij het hooren van *altemate* (*altemet*) in 't geheel niet meer dacht aan *geheel bij mate*, maar eenvoudig aan *soms*, *zoo nu en dan*; op het oogenblik, dat voor iemands taalgevoel de samenhang van *altemet* (= *nu en dan*) met de losse woorden *al* (= *geheel*) en *te mate* (= *bij mate*) geheel en al verloren was gegaan; op dat oogenblik was voor dien persoon de nieuwe woordverbinding *altemet* ontstaan. Later nam *altemet* zelfs nog de beteekenis van *wellicht*, *misschien* aan: *Heb-je altemet een potlood voor mij te leen?* Wat toch *zoo nu en dan* geschiedt, gebeurt *wellicht*, *misschien*; maar niet zeker, niet stellig. Het woord *altemet* in de beteekenis van *wellicht* is een woordverbinding, die niet op een bepaald oogenblik, door een bepaald persoon, tot een bepaald doeleinde geschapen is — zooals b.v. het woord *naaimachine* —, maar die in de taal langzamerhand

geworden, gegroeid is, ten gevolge alweer van een taalprocès, dat — wie weet hoeveel — eeuwen geduurd heeft. Voorb.: *goedertieren, waarschuwen* (*ware = zorg; schouwen = toonen*); *kwijtschelden, de wacht houden, verblijf houden* (door een verzwakking van *houden*), *de vlucht nemen, zijn best doen, ziek zijn, goed zijn* (door een verzwakking van *zijn = bestaan*), *zich schamen, zich vermaken* (*vermaken = anders maken*; deze beteekenis verflauwde en daardoor werd *zich vermaken* een geheel. Zoo met vele andere wederkerende werkw. naar den **vorm**, zie § 200). Opmerking verdient, dat de samenstellingen onder deze woordverbindingen **nooit** uitdrukken een ondersoort van het begrip, in 't laatste lid genoemd, daar deze samenstellingen juist ontstaan zijn, vaak zelfs door een algeheele **vernietiging** van de beteekenis van dat lid.

b. Nog op geheel andere wijze kan zich een samenstelling ontwikkelen uit — in dit geval gewoonlijk twee — woorden, die eerst in een zin los naast elkaar stonden in een bepaald logisch verband.

Nemen we als voorbeeld het woord *blindeman*. De losse woorden *blinde man* verwekken bij ons de voorstelling van een man, die blind is; onverschillig of die man oud of jong, arm of rijk is. Maar zoo'n blinde man kan gewoonlijk niet in zijn onderhoud voorzien; vaak is hij arm, moet hij bedelen voor den kost. En zoo verwekten de woorden *blinde man* op den duur ook nog een **engere** voorstelling in 's menschen ziel: de voorstelling van een man, die blind is en door bedelen in zijn onderhoud moet voorzien. In die engere, die meer speciale, die meer begrensde beteekenis werden de woorden *blinde en man* nu een samenstelling. Een *blindeman* is een bedelaar, die blind is: *geef dien ongelukkigen blindeman een cent*. In de ruimere opvatting van een man, die blind is, blijven de woorden *blind en man* los naast elkaar geschreven: *op die bank zit een blinde man met zijn kleindochter*. Uit twee losse woorden kan zich dus een samenstelling ontwikkelen, wanneer die woorden naast de ruimere voorstelling, welke zij voor onzen geest oproepen, ook nog een engere, een meer bijzondere beteekenis aannemen. Zoo is een *edel man* elk man met een edel gemoed; elk man, die door adel en wel door zielenadel gekenmerkt is; naast die ruimere beteekenis kregen die woorden langzamer-

hand een engere: een man, die van zoogenoemd edele afkomst is en als zoodanig bepaalde voorrechten genoot; een man, die op een kasteel woonde; en in die meer engere, die meer speciale opvatting werden de woorden *edel* en *man* nu een samenstelling.*)

't Is haast ongeloofelijk, hoe langzaam het volk tot de overtuiging komt, dat eenige woorden naast de ruimere beteekenis, die zij als losse woorden in den zin hebben, ook nog zulk een engere beteekenis hebben aangenomen en in die meer beperkte opvatting aan elkaar geschreven of door een koppelteken verbonden moeten worden. In onze taal, gesproken en geschreven mede door geleerden, die zich rekenschap geven van elk woord, dat zij lezen en gebruiken, worden toch nog vaak woorden los geschreven, die inderdaad aan alle eischen van een samenstelling voldoen; b.v. een *Duitsche pijp*, *Edammer kaasje*, *grauwe erwten*, *bruine boonen*, *grootte boonen* (ook wel *tuinboonen* genoemd), een *Engelsche sleutel* (een instrument, bij fietsrijders welbekend), *versche waar*, *korte turf*, *lange turf*. Een *Duitsche pijp* is niet elke pijp, uit Duitschland afkomstig; onder een *Duitsche pijp* verstaan wij meer bepaaldelijk een pijp van bepaald model, ook al is die pijp in Amsterdam gemaakt. *Grootte boonen* in de beteekenis van *tuinboonen* voldoet aan alle eischen van een samenstelling en toch worden die woorden nog altijd niet aan elkaar geschreven of door een koppelteken verbonden.

Uit twee losse woorden kan zich dus op den duur een samenstelling tusschen adjectief en substantief ontwikkelken (*blindeman*, *edelman*.) Maar nu meent men vaak, dat **alle** verbindingen tusschen adjectief en substantief aldus geleidelijk-aan uit een constructie ontstaan zijn. Dit is m. i. een dwaling. Wanneer eenmaal in de taal gekomen zijn geleidelijk-aan eenige verbindingen tusschen adjectief en substantief, dan worden naar dat model ineens andere dergelijke verbindingen nagevormd. Zulke verbindingen zijn dan momentane scheppingen, gewrochten van opzettelijke taalwerkzaamheid; scheppingen, gemaakt op een bepaald oogenblik, door een bepaald persoon, om te voorzien in een bepaalde behoefte. Zoo zullen de woorden: *zuurkool*, *weckdier*, *roodhuid*, *langoor*, *bruinkool* wel niet uit

*) Vergel. nog *koffie drinken* naast *koffiedrinken*; *thee drinken* n. *theedrinken*.

constructies ontstaan, maar ineens geschapen zijn. Indien ergens, dan heeft de analogie de macht van het voorbeeld, bij de samenstelling, bij de vorming van nieuwe woorden een rol, een bijna niet te overschatten rol zelfs, gespeeld.

Bekend is het, dat ook verbindingen tusschen genitief van substantief + substantief zich uit losse woorden konden ontwikkelen. De woorden: een *Gods oordeel* beteekenden, los geschreven: elk oordeel Gods; elk vonnis, als door God geveld; elk oordeel, als door God zelf uitgesproken. Wanneer een woekeraar zijn vermogen verloor en arm en ellendig stierf, dan kon dat naar de vrome levensbeschouwing van vroeger dagen als een oordeel Gods, als een Gods oordeel opgevat worden. Naast die ruimere beteekenis kregen die woorden langzamerhand de meer engere van gerechtelijken tweekamp, van vuur- en waterproef en in die meer bijzondere opvatting werden die woorden een samenstelling (een *Godsoordeel*). Maar nu moet men alweer niet denken dat **alle** verbindingen tusschen genitief van een subst. + substantief aldus door een constructie voorbereid zijn. Neen! Ook hier laat de analogie haar geweldigen invloed gelden en naar het voorbeeld van zulke gewrochten van eeuwenlang taallevens worden tal van momentane nascheppingen gevormd: *handwerksman, levenslust, stadsschouwburg, vaderlands-liefde, gemeente-tram*. In de taal ontstaan de modellen gewoonlijk door het toeval, zijn de modellen niet gemaakt volgens een vast, weloverlegd plan; en naar die voorbeelden, niet opzettelijk gevormd, maakt men dan onbewust dergelijke scheppingen na. Bij de beschrijving van taallevens en taalgeschiedenis heeft men tot dusverre juist veel te weinig rekening gehouden met het feit, door de moderne wetenschap in zijn vollen omvang erkend; met het feit, dat de taal in haar kenmerkende eigenaardigheden niet is gewrocht van opzettelijke werkzaamheid, maar gevolg is van geleidelijke ontwikkeling; van ontwikkeling, maar niet bewustheid nagestreefd.

Uit een constructie konden zich dus ontwikkelen verbindingen tusschen adjectief + substantief (*edelman*); en genitief + substantief (*Godsoordeel*).

Maar zulke niet alleen!

Ook verbindingen tusschen substantief + substantief, waartusschen geen genitiefsbetrekking bestond, konden oudtijds wel uit een constructie ontstaan. Om dat taalverschijnsel wèl

in te zien, herinnere men zich, dat een naamwoord vroeger meer naamvalsvormen had dan tegenwoordig en een buigingsvorm van een substantief ook een betrekking van tijd, plaats e. a. kon uitdrukken.

Een zeer oude Germaansche samenstelling als *nachtegal* (uit *nachtigala*) kan zich wel uit een constructie ontwikkeld hebben ¹⁾. De losse woorden *een nachti gala* hadden dan de ruimere beteekenis van: *elke zangster tijdens den nacht*; in de meer bijzondere opvatting van het vogeltje, dat in den avondstond zingt, werd het dan een samenstelling. Naar model van dit en andere woorden ontstonden dan de menigvuldige verbindingen tusschen subst. + subst., die wij op dit oogenblik in onze taal hebben.

Men kan aantoonen, dat verbindingen tusschen werkwoord + substantief (*spoorhond*; oorspr. *hond*, die een *spoor* kan volgen; later *hond*, die iets kan *opsporen*) zich naar analogie van dergelijke verbindingen tusschen subst. + subst. gevormd hebben. In 't kort: bijna alle verbindingen, die wij op dit oogenblik tusschen twee woorden tot stand brengen, vinden haar prototype in een verbinding, geleidelijk-aan ontstaan.

c. In het begin van deze paragraaf is ons gebleken, dat een woordverbinding tot stand kan komen door een geleidelijke verzwakking, door een algeheel te-loor-gaan zelfs van de beteekenis van een of meer harer samenstellende deelen. Die verzwakking in beteekenis gaat uit den aard der zaak gepaard met een verzwakking of vernietiging van de **betrekking**, die er eerst gevoeld werd tusschen de woorden, welke de nieuwe taaleenheid zijn gaan vormen. Bezien wij dit verschijnsel nader!

Wanneer een dichter vroeger schreef: *ik hoorde een hart verscheurenden kreet* (*hart verscheurend* los geschreven), dan voelde hij het woord *verscheuren* nog in zijn volle kracht; en ten opzichte van die werking voelde hij *hart* als lijdend voorwerp. Als wij echter tegenwoordig spreken van een *hart-verscheurenden kreet*, dan denken wij niet meer aan een kreet, die ons hart in tweeën rijt; het woord *verscheuren* is hier sterk in beteekenis verzwakt en het *hart* wordt ten opzichte van die werking dan ook niet meer als lijdend voorwerp gevoeld. Een *hartverscheurende kreet* is voor ons eenvoudig een *angstige kreet*; vandaardat *hartverscheurend* voor ons een eenheid

¹⁾ *gala* = *zangster*; *gala* is een substantief, in verband staande met *galen* = *zingen, geluid maken*; vergel. *gillen, galm*.

geworden is en aan elkaar geschreven wordt. Zoo was *een ziel doorvlijmend woord* een woord, dat onze ziel als doorboorde met een vlijm; tegenwoordig denken wij bij *zieldoorvlijmend woord* meer aan een woord, dat ons zeer *pijnlijk* aandoet. De oorspronkelijke kracht van *doorvlijmend* is hier nagenoeg geheel voor ons verloren gegaan en daarmee de **betrekking**, waarin *ziel* eerst tot *doorvlijmend* gedacht werd. Zoo was *een duizeling wekkende vaart* een vaart, welke bij ons een duizeling verwekte; tegenwoordig vatten wij *duizelingwekkend* in dit geval eenvoudig op als *zeer snel*. Die nieuwe beteekenis heeft dit woord alweder aangenomen door een verzwakking van *verwekken* en een daarmee gepaard gaande verzwakking van de oorspronkelijke verhouding van *verwekken* tot *duizeling* (nl. die van werking en lijdend voorwerp).

Dergelijke samenstellingen hebben een beteekenis, voort-spruitende uit, verklaarbaar uit de beteekenissen, welke de samenstellende deelen, als losse woorden naast elkaar geplaatst, hadden; maar in geen geval drukken zij uit een **ondersoort** van de beteekenis van 't woord, in 't tweede lid genoemd. Immers, die woorden zijn juist een samenstelling geworden door een verzwakking van de beteekenis van dat tweede lid.

Ik wijs met opzet zoo nadrukkelijk op samenstellingen van deze soort, omdat wij tegenwoordig in een tijd leven, waarin we gaarne dergelijke woorden vormen: *een weldenkend man, loslopende honden, een stillevend heer, welgekozen voorbeelden, een veeleischend patroon, een veelbelovende knaap, een drukbezochte vergadering, een welgevulde bibliotheek, een angstaanjagend schouwspel, geestdoodende bezigheden*. Zoo gaarne vormen wij tegenwoordig samenstellingen, bestaande uit eenig woord + deel woord, dat we — blijkens enkele der gegeven voorbeelden — soms twee van die woorden aan elkaar schrijven, ook waar ze stipt genomen nog geen samenstelling vormen (*veeleischend, welgekozen*). Zoo zal er vroeger een tijd geweest zijn, waarin men gaarne samenstellingen vormde, bestaande uit subst. + subst.; of uit werkwoordelijken stam + subst.; of uit bijw. · werkw.; en zoo is dat groote aantal samenstellingen in onze taal gekomen, die wij tegenwoordig in onze nieuwe scheppingen navolgen, zonderdat wij dit zelf weten.

d. Ten slotte zij er op gewezen, dat grootere of kleinere

groepen van woorden als een éénheid opgevat moeten worden, wanneer zulk een groep woorden in figuurlijken zin gebezigd wordt en aan de letterlijke beteekenis niet meer gedacht wordt, of — om welke reden dan ook — niet meer gedacht kan worden: *geen been vinden* in iets: *flink over de brug komen, leelijk op zijn neus kijken, van den Prins geen kwaad weten*, voor iemand *in de bres springen, raadgevingen in den wind slaan, de plaat poetsen (= vluchten), iemand*voor den mal houden.*¹⁾

Zelfs de inhoud van wat vroeger een geheele zin was moet nu soms als één begrip en niet meer als een verbinding van begrippen opgevat worden. *Kom van avond, als-je-blijft (als-je-blijft = bijwoord van modaliteit, een verzoek uitdrukkende). Hij is — wel is waar — een eerlijk man (wel is waar = bijw. van modaliteit, een bevestiging te kennen gevende). 't Was een loopen van heb-ik-jou-daar. Die kunstemaker maakte een luchtsprong van wat-ben-je-me.* Vergel. verder: *tenzij* en *tenware*, die ook uit geheele zinnen ontstaan zijn. (Zie § 113.).

Een vergelijking moge het bovenstaande ophelderen.

Ge wandelt door een stad en ziet daar een schuit, vastgemaakt aan een boom. Die schuit en die boom zijn daaraan elkaar gehecht door een bedrijvig man, op een bepaald oogenblik, tot een vooruit vastgesteld doel. Zoo zijn ook tal van woorden aan elkaar verbonden tot samenstellingen (*naaimachine, haarspeld*).

Om te weten, hoe andere woordverbindingen ontstaan, moet ge u in uwe gedachten verplaatsen naar de donkere wildernis van een Indisch oerwoud. Daar schieten twee boomen op, op kleinen afstand van elkaar. Ze schijnen voorbestemd om zoo — in elkanders nabijheid, maar toch op behoorlijken afstand — voort te leven tot in lengte van dagen. Maar na verloop van tijd zullen beide boomen grooter, hun stammen dikker, de bladerkronen voller en breeder worden: de afstand tusschen beide reuzen wordt voortdurend kleiner; hun takken en bladeren strengelen zich dooreen; de stammen groeien tegen elkaar aan, dringen ten slotte in elkander; een warnet van slingerplanten komt zich om het nieuwe geheel strengelen en verbindt de deelen nog vaster aan elkaar. Die twee planten,

¹⁾ *In den wind slaan, van den Prins geen kwaad weten* zijn geen losse verbindingen van een praepositie, een artikel, een substantief en een verbum; neen — op den keper bezien — zijn het geheel nieuwe woorden. (P. J. Cosijn).

eertijds ieder een op zich zelf staand geheel vormende; slechts vertrouwelijk in elkaars nabijheid voortlevende als tot wederzijdsch dienstbetoon bereid; die twee planten zijn door het krachtige, ongeleide woudleven van eeuwenlang eindelijk geworden één ondeelbaar geheel. Zoo kunnen ook twee of meer woorden, altijd in een zin bij elkaar voorkomende, door het machtige, maar evenzeer ongeleide taallevens van eeuwenlang ten slotte één nieuw geheel vormen.

Van twee boomen, aldus samengegroeid, kan de een sterven, de ander nog vol leven en groeikracht zijn; beide kunnen zelfs gestorven zijn en voor algeheele vernietiging, voor in-eenzakking bewaard blijven door den frisschen, groenen band, die zich om beide gestrengeld heeft. Iets dergelijks kan bij samenstellingen plaatsgrijpen. Eén lid kan voor ons taalgevoel dood zijn, terwijl het andere nog zooveel leven, zooveel beteekenis heeft, dat het afzonderlijke bepalingen bij zich kan krijgen, als ware het een geheel zelfstandig woord.¹⁾ Ook kunnen al de leden, elk afzonderlijk, voor ons dood zijn en slechts alle te zamen, als woordverbinding, voor ons blijven voortleven.²⁾ Totdat na verloop van tijd ook die band verdort en de woordverbinding uit de taal verdwijnt en alleen door den taalhistoricus gekend wordt.³⁾ Taalleven is vaak woudleven: nieuwe taalvormingen ontstaan vaak onopzettelijk; bloeien op; kwijnen weg en sterven af; onbetreurd en niet herdacht; tenzij door een enkelen taalgeleerde.

b. SAMENSTELLING.

§ 334. In § 333a is ons gebleken, dat twee of meer losse woorden, die voorheen in zeker bepalend verband naast elkaar in een zin voorkwamen, langzamerhand hun beteekenis geheel of nagenoeg geheel konden verliezen, en dan hetzij uit de taal verdwenen of als een nieuw geheel opgevat moesten worden (*altemet, waarschuwen*). De taalgeleerde kan de beteekenis van zulk een samenstelling vaak verklaren uit de beteekenissen van de losse woorden, waaruit zij ontstaan is; voor den geest van

¹⁾ *zeer goed zijn; zeer bepal. bij goed, deel van de woordverbinding goed-zijn.*

²⁾ *waarschuwen, gadeslaan, altemet.*

³⁾ Denk aan oude woordverbindingen als: *goom nemen (achtslaan), te scerne driven (bespotten), leet hebben (haten), enz. enz.*

den leek roept zij **niet** meer twee of meer begrippen op, die hij tot een nieuw geheel verbindt. Voor hem is zulk een woordverbinding één ondeelbaar geheel, naar beteekenis en vorm.

Geheel anders is het met andere samenstellingen als *blindeman*, *breinaald*. Zij roepen voor onzen geest wel deugdelijk **twee** — soms meer — begrippen op, die wij tot een nieuw geheel verbinden. Dat nieuwe begrip is dan een meer engere, een meer bijzondere voorstelling, dan de twee losse woorden te zamen bij ons verwekken (*blindeman*, *edelman*). Of wel, het is een ondersoort van de hoofdrubriek, in het laatste lid genoemd. Het eerste lid wijst op een eigenaardigheid, een kenmerkende bijzonderheid van die ondersoort. Onder de vele soorten van kaarten, die er zijn, vormen b.v. de *speelkaarten* een afzonderlijke groep; het eerste lid wijst hier op de kenmerkende eigenaardigheid van die ondergroep: 't zijn kaarten, geschikt om er mee te spelen. Juist omdat nu het eerste lid van een samenstelling gewoonlijk zekere bepalende kracht heeft, daarom krijgt het ook gewoonlijk den klemtoon: *landkaart*, *winkelhuis*, *uitgeven*. Wanneer echter de samenstelling als zoodanig niet levendig meer gevoeld wordt, dan verspringt de klemtoon naar het laatste lid: *hoogeschool*, *hoogepriester*, *overwegen*, *doorloopen*.

Als uiterlijk teeken van éénheid schrijft men de deelen van een samengesteld woord gewoonlijk aaneen, of wordt er een koppelteeken tusschen geplaatst: *tuindeur*, *muziekdoos*, *Java-koffie*, *Delitabak*, *in-bedroefd*, *groot-vizier*; *blauw-groene porceleinen potten*.

Om als 't ware ook reeds voor 't gehoor te doen blijken, dat beide deelen van een samengesteld woord bij elkander behooren, worden zij vlug achter elkander uitgesproken; vergel. *een edel man* en *een edelman*; *een hooge school* en *een hoogeschool*.

§ 335. Vele woorden, die vroeger aan alle eischen van een dergelijke samenstelling voldeden, voldoen daar tegenwoordig niet meer aan. In vroeger tijd riepen dergelijke woorden dus twee begrippen voor den geest onzer voorouders, die zij tot één begrip konden vereenigen; terwijl zulks tegenwoordig onmogelijk is. Dit kon gebeuren, doordien één der leden van zulk een samenstelling — of beide — verouderde; of zoodanig van vorm veranderde, dat het geen herkenbaar woord meer is. Zulke woorden hebben vaak nog wel zowat het uiterlijk

van samengestelde woorden, maar voor ons beantwoorden zij toch niet meer aan het wezen van samenstellingen. Men noemt ze verholen samenstellingen. Vb.:

1. adelaar uit *adel* en *aar*; *adel* = *edel*, *aar* = *vogel*; *adelaar* beteekende dus: *edele vogel*. Ons woord *arend* hangt met dit *aar* samen. *Aar* of *are* was een zwak substantief en eindigde dus oorspr. op eene *n*; 't luidde dus in zijn vollen vorm *aren*; daarachter werd een *d* gevoegd en zoo ontstond *arend*.

2. bruidegom; *gom* beteekende vroeger *man* (Verg. fr. *homme*); *bruidegom* beteekende dus zooveel als *de man van de bruid*.

3. nachtegaal; *gaal* was de stam van het w.w. *galen*, dat vroeger *geluid geven*, *zingen* beteekende (Verg. *gillen* uit *gellen* uit *galjan*); *nachtegaal* was dus een geschikte naam voor een vogel, die in den nacht zingt.

4. leidsel; *sel* staat voor *seel* = *touw*; *leidsel* is dus het touw, waarmee een dier geleid wordt.

5. huwelijk; *leik* beteekende vroeger *dans*, *zang*, *spel*; *huwelijk* was dus oorspr. het feest, dat bij het huwen gegeven werd; later werd het de naam van de echtverbintenis zelf. Stipt genomen, moest men dan ook schrijven huweleik en niet huwelijk, daar het tweede lid oorspr. *leik* en niet *lijk* geweest is.

6. herberg uit *heerberg*; *heer* = *leger*; *herberg* beteekende dus oorspr. : plaats, waar het leger geborgen wordt; meer in 't bijzonder verstond men er een kasteel onder, waarin de Romeinsche soldaten op hun tochten konden verblijf houden. Waren die soldaten er niet in, dan konden er ook reizigers overnachten; dezen gaven op den duur daarvoor een kleine vergoeding en zoo kreeg het woord langzamerhand zijn tegenwoordige beteekenis.

7. hertog uit *heertog*; *tog* van *tiegen* = *trekken*; de hertog was degene, die aan het hoofd van het leger uittrekt.

8. jonker uit *jonkheer*.

9. *juffer* uit *jug* en *vrouw*; *jug* (Verg. *jeugd*) beteekende *jong*.

10. *Venray* uit *veenrade*; *rade* (in verband staande met het werkw. *roden* = *uitroeien*) was in 't algemeen de benaming voor een open of ontgonnen plek in een bosch, een hei of iets dergelijks. *Venray* oorspr. : *een ontgonnen plek in het veen*. Vergel. *kerkerade* = *open plek, waar een kerk gebouwd is*.

§ 336. Maar nu is het toch opmerkelijk, hoe spoedig woorden in dergelijke samenstellingen van vorm veranderen en alzoo hun beteekenis verliezen. Terwijl b.v. het woord *heer* (*leger*) buiten samenstellingen in den loop der eeuwen onveranderd *heer* gebleven is, is het in *herberg* en *hertog* tot het onverstaaubare *her* verschrompeld; zoo *vrouw* in *juffer* tot *ver*; en *veen* in *venray* tot *ven*.

Als vanzelf dringt zich nu de vraag aan ons op: hoe komt het toch, dat leden van samenstellingen zoo ras tot onherkenbaarwordens toe van vorm kunnen veranderen? Een hoogstgewichtige vraag, welker beantwoording ons tot hoogst gewichtige gevolgtrekkingen zal leiden.

Bedoelde oorzaak dan is geen andere dan de gemakzucht der menschen; laten wij er dadelijk bijvoegen: een gemakzucht, die in dit geval prijzenswaardig is, daar zij ons veel overbodige moeite spaart. Bij het hooren van een samengesteld woord denken wij namelijk vaak **niet** aan de beteekenissen van de beide samenstellende deelen en verbinden wij die **niet** tot één nieuw geheel, maar denken wij eenvoudig aan hetgeen de samenstelling ten slotte beteekent. Zoo denken wij bij *hongersnood* niet aan: *nood, door den honger ontstaan* — wat het woord volgens zijn samenstellende deelen beteekent — maar eenvoudig aan: *gebrek aan voedsel*; zoo bij *watersnood* niet aan: *nood, door het water ontstaan*, maar aan het overstroomd-zijn van uitgestrekte streken gronds, door het doorbreken van dijken of anderszins veroorzaakt.

Maar waar wij dan bij vele samengestelde woorden niet zoo precies meer denken aan de beteekenissen der samenstellende deelen, daar is het ook niet noodig, die deelen angstvallig in hun oorspronkelijken vorm onveranderd en ongeschonden te bewaren en daar worden zij als onwillekeurig het slachtoffer van de loslippigheid der sprekers, waardoor zij bijwijlen tot onherkenbaar-wordens toe verminkt worden. Een woord, dat een deel uitmaakt van een samenstelling, houdt dikwijls geen voeling meer met het losse woord in de taal; het leidt een leven op zichzelf; verandert op eigen gelegenheid van vorm en kan — gelijk ons bij de afleidingen nader blijken zal — zelfs allerlei beteekenissen aannemen, die het losse woord nooit gekend heeft of zal kennen. Met een wetenschappelijken term drukt men dit alles in één woord uit, door te zeggen, dat een woord in een samenstelling geïsoleerd staat ten opzichte van het losse woord in de taal.

Dat wij ons inderdaad bij vele samenstellingen de beteekenis der verschillende deelen niet meer voor den geest roepen, wordt door tweeërlei omstandigheid nader bevestigd:

a. dat wij spreken van *gouden oorijzer*; *koperen strijkijzer*; enz.

b. dat bij vele samenstellingen het tweede lid is weggefallen: *min* voor *minnemoeder* (= *liefdemoeder*); *baker* voor *bakermoeder*; *wissel* naast *wisselbrief*; *winkel*, volgens velen, uit *winkelhuis* (= *hoekhuis*); *mol* uit *molwerper* (*mol* van *moel*, een der stammen van het ww. *malen*; *mol* = *aarde*; *molwerper* = *beest, dat de aarde opwerpt*).

§ 337. Ten slotte over de samenstellingen nog tweeërlei opmerking:

a. dat er oudtijds vele samenstellingen waren, waarvan de beteekenis niet anders was dan de som van de beteekenissen der beide samenstellende deelen. Enkele van dergelijke samenstellingen zijn er nog in onze taal: *godmensch* (= *god* en *mensch*); *paardmensch*; *waterland* (= *water* en *land*); *doofstom* (= *doof* en *stom*); *veertien*; *vijftien*; *zestien*; *zeventien*; *achttien*; *negentien*.

b. dat men tusschen de leden eener samenstelling vaak de verbindingsletters: *e*, *en* (of *n*), *s* of *er* bezigt.

e: *zonneshijn*, *lampeglas*, *roodekool*, *hoogeschool*. Deze *e* was oorspronkelijk bij substantieven een deel van het eerste lid (*lampeglas* uit *lampe* en *glas*); bij adjectieven de buigingsuitgang. Dat die *e* nu bloot een verbindingsletter is, vaak voor den rythmischen val van het woord ingelascht, blijkt uit woorden als: *paardepoot*, *paardestaart*, *drinkebroer*, *brekespel*, waar de *e* niet tot het eerste lid behoorde.

en (of *n*) was oorspronkelijk:

1. de meervoudsuitgang van het substantief: *bricvenbus*, *paardenstal*, *flesschenmand*, *naaldenkoker*, *sterrenkunde*, *zedenleer*.

2. de uitgang van den zwakken tweeden naamval: *'s-Hertogenbosch*, *'s-Gravenhage*, *Geertruidenberg*.

3. een welluidendheidsletter: *eendenei*, *hondenhok*.

s was oorspronkelijk:

1. de uitgang van den sterken tweeden naamval: *officiersweduwe*, *visschersvrouw*, *gemoedsstemming*, *arendsklauw*, *lichaamsvorm*. Naar analogie daarvan ontstonden: *waarheidsliefde*, *zielsbeklemming*, *vriendschapsbanden*, *leidsvrouw*, *leidsman*, waarin vrouwelijke substantieven of verbale stammen de tweede-naamvals *s* gekregen hebben.

2. de meervoudsuitgang: *visschersdorp*, *officiersuniform*, *arbeidersstand*. Dat deze *s* bloot een verbindingsletter geworden is, blijkt daaruit, dat zij vaak gebruikt wordt, ook waar het eerste lid niet in het meervoud of in den genitief staat: *vermogensbelasting*, *reddingsboot*, *jongclingsvereeniging*.

er was oorspr. een meervoudsuitgang: *eierschaal*, *hoenderhok*, *kalvermarkt*.

Soms weifelen wij in het gebruik dier verbindingsletters: *zinsdeel*, naast *zindeel*; *reddingsboot* naast *reddingboot*; *Vondelpark* naast *Vondelpark*; *gezichtseinder* naast *gezichteinder*.

Waar het nu vaststaat, dat deze letters tot bloote verbindings-

letters, zonder eenige beteekenis, zijn afgedaald, daar is het ook zoo kinderachtig zich ernstig te verdiepen in de vraag, of men *kurkentrekker* of *kurkentrekker*, *boerewoning* of *boerenwoning*, *hazelip* of *hazelnip* moet schrijven en daarom is het zoo wenschelijk, dat men den schrijvenden in het gebruik dezer verbindingsletters zekere vrijheid gunt. Niets is verderfelijker voor de lenigheid van den stijl, voor de vrije, ongedwongen uiting onzer gedachten, dan die nietswaardige verschillletjes tusschen de spreek- en de schrijftaal; verschillletjes, waardoor de schrijver voortdurend gedwongen wordt met zijn gedachten af te dwalen van de hoofdzaak — den inhoud — tot allerlei onbeduidendheden betreffende den vorm. Waar wij in 't beschaafde Nederlandsch algemeen zeggen *boerewoning* (zonder *n*), *zedcleer* (zonder *n*); laten wij daar ook schrijven *boerenwoning*, *zedeleer* en ons zelf niet den overbodigen last aandoen op grond van allerlei spitsvondige, theoretische gronden te gaan schrijven: *boerenwoning*, *zedeleer*. Ook in de schrijftaal moet die gulden les meer betracht worden: éénheid is het noodige; vrijheid, waar zulks eenigszins mogelijk is. Zoo alleen ook kan de schrijftaal voor versteening, voor algeheele vervreemding van de spreektaal bewaard blijven.

c. AFLEIDING.

§ 338. Een woord is van een ander woord afgeleid, wanneer het door middel van een voor- of achtervoegsel van dat andere woord is gevormd. Onder voor- of achtervoegsels verstaat men letters of lettergrepen, die zelf geen beteekenis hebben, maar voor of achter woorden geplaatst worden, om daarvan nieuwe woorden te vormen. Zoo is *onbegrijpelijk* door het voorvoegsel *on* van *begrijpelijk* afgeleid; *begrijpelijk* door het achtervoegsel *lijk* van *begrijp*, den stam van het w.w. *begrijpen*; terwijl *begrijpen* zelf weer door het voorvoegsel *be* van het w.w. *grijpen* is gevormd.

Een woord, waarvan een ander is afgeleid, heet het grondwoord van dat afgeleide woord. Zoo is *begrijpelijk* het grondwoord van *onbegrijpelijk*; *begrijpen* het grondwoord van *begrijpelijk*.

§ 339. Tegenwoordig heeft zich bij de taalgeleeren de overtuiging gevestigd, dat die voor- en achtervoegsels vroeger

woorden geweest zijn met een eigen beteekenis. Die woorden kwamen veelvuldig als eerste of tweede leden van samenstellingen voor en zijn eerst langzamerhand tot spraakgeluiden zonder eigen beteekenis; tot louter woordvormende elementen afgedaald. Uit de ontwikkelingsgeschiedenis van sommige dezer voor- en achtervoegsels zal ons dit ten duidelijkste blijken.

a. schap. *Schap* was oudtijds een substantief, verwant aan het werkw. *schapjan* (het tegenw. *scheppen*), dat *maken*, *vormen* beteekende; het zelfst. naamw. *schap* beteekende dan ook *vorm*, *gedaante*, *fatsoen* (vergel. nog *schappelijk*). Zoo kon men vroeger van een ridder zeggen, dat hij *van edeler scape*, d. i. *van een edele gestalte* was.

Nu gaat een bepaalde vorm vaak gepaard met bepaalde hoedanigheden en zoo nam het substantief *schap* bij wijze van metonymia ook de beteekenis van hoedanigheid aan; men kon oudtijds b. v. spreken van de *scapen* (hoedanigheden) van een cirkel. In de beteekenis van hoedanigheid kwam *schap* nu dikwijls voor als tweede lid van een samenstelling; *dronkenschap* was de hoedanigheid, de toestand van dronken te zijn.

Schap gaf — en geeft — dus in de eerste plaats een hoedanigheid, toestand, later ook waardigheid te kennen: *dronkenschap*, *blijdschap*, *gramschap*, *beterschap*, *vaderschap*, *priesterschap*, *koningschap*.

In de tweede plaats ging het bij wijze van metonymia ook het gebied beteekenen, waarover een persoon met zekere waardigheid bekleed is: *graafschap*, *heemraadschap*.

Daar het vormen, net maken dikwijls bestaat in het vereenigen van verschillende deelen tot één geheel, zoo kreeg *schap* ook de beteekenis van vereeniging, verzameling en ging het verzamelnamen vormen: *de ridderschap*, *de priesterschap*, *de vroedschap*, *de broederschap der notarissen*; zoo ook: *nalatenschap*.

Nalatenschap, *rekenschap*, *wetenschap*, *weddenschap* zijn van werkwoordelijke stammen gevormd; *landschap* is waarschijnlijk gemaakt naar analogie van *graafschap*. Opmerking verdienen nog *heerschappij*, *voogdijschap*, *maatschappij*, die op twee achtervoegsels van gelijke beteekenis eindigen. (Verg. § 343).

b. dom. *Dom* is gevormd van den stam v. h. werkw. *doen*,

door middel van het achtervoegsel *m*; *doem* verzwakte langzamerhand tot *dom*. Deze *m* moet de eenig overgebleven letter van een woord zijn: van welk woord het een overblijfsel is, heeft men echter op dit oogenblik nog niet kunnen vaststellen. De kracht van die letter is echter wel bekend. Deze *m* staat achter werkwoordelijke stammen en geeft te kennen:

1. het middel, om de werking te doen: *helm* (*hel*, stam van *helen* = *bedekken*; *de helm* is dus het middel, om het hoofd te bedekken); *halm* (*hal* = een der stammen van *helen*; *de halm* is dus het middel, om het graan te bedekken).

2. het product der werking: *molm* (uit *moelm* van *moel*, een der stammen van *malen*; *de molm* is dus het product v. h. malen, van het fijnmaken); *galm* (het voortbrengsel v. h. *galen* = *geluid maken*); *bloem* (het product van het *bloe-jen*).

Het oude substantief *dom* (uit *doem*) beteekende evenzoo het voortbrengsel van het doen, d. i. een daad, een handeling. Vergel. nog: *wasdom*.

Als gevolg van die daad geeft het ook een hoedanigheid, toestand, vroeger ook waardigheid te kennen: *ouderdom*, *adeldom*, *rijkdom*, *vrijdom*, *eigendom*. Vervolgens het gebied van den persoon, die zekere waardigheid bekleedt: *bisdom* (uit *bisschopdom*), *hertogdom*, *prinsdom*. En daar een werking dikwijls bestaat in het vereenigen van verschillende deelen tot één geheel, zoo ging *dom*, evenals *schap*, ook een verzameling te kennen geven: *menschdom*, *rijkdom*, *engelendom*.

Christendom, *heidendom* beteekenen nu: *de godsdienstige begrippen der Christenen, der heidenen*; men lette op *de eigendom* (*recht v. bezit*) naast *het eigendom* (met een concrete beteekenis); *heiligdom* heeft de concrete beteekenis van *heilige plaats, kerk, aangenomen*,

c. lijk. Lijk beteekende oorspr. vleesch (Vergel. *likdoorn* = *likdoorn* = *doorn in het vleesch*; *litteeken* = *lijkteeken* = *teeken in het vleesch*). Later ging het meer bepaaldelijk *lichaam* beteekenen (Verg. nog ons substantief *lijk*); en vandaar: *gedaante, vorm, uiterlijk voorkomen* (Verg. *gelijk*; *ge* = *samen*; *lijk* = *vorm*; twee dingen zijn dus gelijk, als zij *samen* in *vorm* overeenkomen).

In de beteekenis van *vorm, gedaante* kwam *lijk* nu veelvuldig voor als tweede lid van samenstellingen. Zoo beteekende *vrouwelijk* oorspronkelijk: het voorkomen, de gestalte

van een vrouw hebbende; later kreeg het meer de beteekenis van: de hoedanigheden, de natuur, het wezen hebbende van een vrouw.

Het komt tegenwoordig voor: 1. achter substantieven en beteekent dan:

a. de hoedanigheden, den aard hebbende van het grondwoord: *vrouwelijk, vriendelijk, kinderlijk, menschelijk, koninklijk, vorstelijk*.

b. behoorende aan het grondwoord: *koninklijk paleis; vorstelijk verblijf; de gemeentelijke gasfabriek; de aartsvaderlijke knieën* (Hagar). In dit geval kan het adjectief omschreven worden door den genitief van het grondwoord: *het koninklijk paleis = het paleis des konings*.

c. behoorende bij het grondwoord of in een of andere betrekking staande tot het grondwoord: *adellijk, huiselijk, landelijk, natuurlijk, tijdelijk, zedelijk*.

Men lette hier op synoniemen als *meesterlijk* en *meesterachtig; kinderlijk* en *kinderachtig*.

2. achter adjectieven en beteekent dan: *gekenmerkt door hetgeen* het grondwoord aanduidt: *armelijk, ziekelijk, wekelijk, ouwelijk, kouwelijk*.

3. achter werkwoorden en geeft dan te kennen: geschikt om de werking te doen of te ondergaan: *ongelooflijk, onmetelijk, bekoorlijk, schadelijk, sterfelijk, smartelijk*. Vergel.: *een aannemelijk kind* en *aannemelijke voorwaarden*.

4. achter bijwoorden: *achterlijk, innerlijk, uiterlijk*.

Niet alleen bijvoegl. naamw., ook bijwoorden worden door *lijk* gevormd: *scherpelijk, heuschelijk, beleefdelijk*.

d. baar. *Baar* is verwant met het werkw. *beren*, dat *dragen, voortbrengen* beteekende; baar beteekende dan ook oorspronkelijk dragende: *een vruchtbare boom* was *een vruchtdragende boom*.

1. Uit deze beteekenis ontwikkelde zich die van opbrengende, met zich brengende, geschikt zijn voor: *cijnsbaar, dankbaar, dienstbaar, eerbaar, kostbaar, schijnbaar, strijdbaar* (= *geschikt voor den strijd*), *zichtbaar* (= *zich leenende tot zicht*). In al deze gevallen staat *baar* achter substantieven.

2. *Een zichtbaar teeken van Gods goedheid* was oorspr.: *een teeken, zich leenende tot zicht*, waarin *zicht* een zelfst. naamwoord was. Later vatte men het meer op als: *een teeken, geschikt*

om gezien te worden; en naar analogie van *zichtbaar* kwam *baar* nu achter stammen van werkwoorden te staan met de beteekenis van: geschikt om de werking te ondergaan: *buigbaar, breekbbaar, drinkbaar, eetbaar, tastbaar*, enz. Zoo stond *ig* oorspr. ook alleen achter substantieven, met de beteekenis van hebbende: *bloedig, handig, machtig, ijverig, geloovig, strijdig*. Een *geloovig man* was dus *een man, die geloof heeft*; langzamerhand vatte men *een geloovig man* echter op als: *een man, die gelooft* en zoo kwam *ig* ook achter stammen van werkwoorden: *begeerig, inhalig, nalatig, bevallig*.

Men lette hier op synoniemen als *rekbaar* en *rekkelijk*; *onuitputbaar* en *onuitputtelijk*; *onmeetbaar* en *onmetelijk*; *onuitsprekbaar* en *onuitsprekelijk*. De woorden op *baar* worden in eigenlijken, die op *lijk* in meer figuurlijken zin opgevat.

3. *Brandbare, breekbare stoffen* zijn dus *stoffen, die gebrand, gebroken kunnen worden*. Maar men kan *brandbare, breekbare stoffen*, ook omschrijven als stoffen, die gemakkelijk branden, die gemakkelijk breken; alsdan krijgen *brandbaar* en *breekbbaar* een actieve beteekenis. Naar analogie van dergelijke voorbeelden vormde men nu: *vloeibaar, wankelbaar, bestaanbaar*; waarin *baar* achter onovergankelijke werkw. staat met de beteekenis van: geschikt om de werking te verrichten.

Over de vorming van *openbaar* verschillen de geleerden van meening. Sommigen beschouwen het als bestaande uit *open* en *baar* (Verg. § 337a) = *open en bloot* (*een baar zwaard* was oudtijds *een bloot zwaard*); anderen zien in *baar* den stam van het nu verloren gegane werkw. *ghebaren* = *zich gedragen*; *openbaar* zou dan beteekenen: *zich open dragende*. In 't eerste geval is *open* een bijvoegl. naamw.; in 't andere een bijwoord.

e. zaam. *Zaam* beteekende oudtijds zelf. (Verg. Eng. *same* = *zelf*). Het staat:

1. achter substantieven: *deugdzaam, eerzaam, heilzaam*. Een *deugdzaam man* is dus — om zoo te zeggen — een man, die de deugd zelf, die de deugd in eigen persoon is.

2. achter stammen van werkwoorden: *waakzaam, werkzaam, buigzaam, spaarzaam, duurzaam*. Een *waakzame hond* is dus een hond, die uit zich zelf; die van nature waakt.

3. achter het telwoord *een*: *eenzaam*. Maar in dit woord is de beteekenis van *zaam* = *zelf* reeds verloren gegaan.

Men lette hier op het verschil tusschen *lijdelijk* en *lijdzaam*; *buigbaar* en *buigzaam*. De woorden op *zaam* geven steeds te kennen, dat iets van nature geschikt is om een werking te verrichten of te ondergaan; terwijl de woorden op *lijk* en *baar* eenvoudig uitdrukken, dat iets een werking kan verrichten of ondergaan, in 't midden latende, of dit met veel of met weinig moeite geschiedt.

f. aard. *Aard* is ontstaan uit *hard*, dat sterk beteekende en nog beteekent. (Verg. *hard loopen*; *hard praten*). Zoo beteekenden *Wolfert* (uit *Wolfhard*), *Everhard*, *Bernhard* (uit *Berenhard*) sterk als een *wolf*, *ever* of *beer*.

Het achtervoegsel komt 't meest achter substantieven en adjectieven: *dronkaard*, *wreedaard*, *grijsaard*, *lafaard*. Een *grijsaard* is dus iemand, die maar niet een beetje, maar die in hooge mate grijs is. Alleen in *veinzaard* en *grijnzaard* staat het achter den stam van een werkwoord, maar in dit geval is het verbasterd uit *aar* of *er*, dat juist achter stammen van werkw. staat. Soms is *aard* verkort tot *erd*: *lomperd*, *sufferd*, *leeperd*. Met uitzondering van *grijsaard* hebben alle woorden op *aard* tegenwoordig eene ongunstige beteekenis aangenomen.

g. rik. *Rik* of *rijk* beteekende oorspr. machtig; *die rike God* beteekende b.v. *de machtige God*.

Stommerik beteekende dus eerst: *iemand, die machtig stom is*; vergel. verder: *botterik*, *viezerik*, *dommerik*, *slimmerik*.

§ 340. Niet van alle voor- en achtervoegsels is de beteekenis bekend, die zij als zelfstandige woorden hadden. Vandaar dat men de voor- en achtervoegsels in twee hoofdgroepen verdeelen kan:

A. in zelfstandige voor- en achtervoegsels. Dit zijn dan die, waarvan men de beteekenis, die zij als losse woorden hadden, wel heeft kunnen opsporen. Daartoe behooren b.v.: *aard*, *baar*, *heid* (= *toestand*), *dom*, *schap*, *oor* (= *uit*), *ont* (= *tegen*), *be* (= *bij*), enz.

B. in onzelfstandige voor- en achtervoegsels. Dit zijn dan die, waarvan men de beteekenis, die zij als losse woorden hadden, tot nog toe niet heeft kunnen vaststellen. Daartoe behooren b.v.: *ke*, *el*, *ijn*, *je*, *nis*, *ing*, *aar*, *sel*, *st*, enz. De taalgeleerden streven er natuurlijk naar, deze tweede groep zoo klein mogelijk te doen worden. Dat men echter ooit van alle voor- en achtervoegsels de oorspronkelijke beteekenis zal kunnen ontdekken, is hoogst

twijfelachtig. Een woord toch, dat tot voor- of achtervoegsel is afgedaald, verandert zeer licht van vorm en wij moeten derhalve aannemen, dat reeds in de alleroudste geschriften veel voor- en achtervoegsels in verminkten vorm tot ons gekomen zijn, waardoor het vaststellen van hun oorspronkelijken, ongewijzigden vorm en daarmee van hun oorspronkelijke beteekenis nooit met volkomen zekerheid zal kunnen geschieden. En alle raden moet bij de wordafleiding uitgesloten zijn.

§ 341. Bij de vorming van nieuwe afleidingen heeft de analogie een bijna niet te overschatten rol gespeeld. Bij het maken van een nieuwe afleiding door middel van zeker voor- of achtervoegsel heeft men zich toch niet angstvallig afgevraagd, wat wel de oorspronkelijke beteekenis van dat voor- of achtervoegsel was, maar is men vaak te rade gegaan met de kracht, die het in zekere afleiding scheen te hebben. Duidelijk is ons dit gebleken bij de behandeling van *baar*. Naar analogie van *zichtbaar*, dat men opvatte als: geschikt om gezien te worden, vormde men een reeks van woorden, als: *draagbaar*, *eetbaar*, *drinkbaar*, waarin *baar* een kracht kreeg, die niet regelrecht uit zijn oorspronkelijke beteekenis voortvloeyde, maar die het door toevallige omstandigheden gekregen had. Naar analogie van *geloovig*, dat men opvatte als: *die gelooft*, kreeg men *bevallig*, *begeerig*, *nalatig*, waarin de oorspr. kracht van *ig* = hebbende geheel verduisterd is.

Een voor- en achtervoegsel is een eerste of tweede woord van een samenstelling geweest, maar een woord, dat in die samenstelling geïsoleerd stond (Verg. § 334); dat een leven ging leiden, onafhankelijk van dat van het losse woord in de taal; dat zelfstandig niet alleen van vorm, maar ook van beteekenis ging veranderen; en ten slotte zoozeer alle voeling met het losse woord in de taal verloor, dat het van een spraakgeluid met een eigen zelfstandige beteekenis afdaalde tot een louter woordvormend element. Eerst dan ook is een woord in waarheid eerst een voor- of achtervoegsel geworden, wanneer het door allerlei toevallige omstandigheden — door de machtige werking van de analogie vooral — allerlei beteekenissen aannam, vreemd aan het losse woord in de taal; beteekenissen, waardoor de oorspronkelijke kracht van het woord verduisterd is; en wel in die mate, dat het van een WOORD (d. i. van een

spraakgeluid met een eigen beteekenis) louter een middel is geworden, om van bestaande woorden nieuwe te vormen; dat het van een woord tot een louter woordvormend element is afgedaald, of... opgeklommen, gelijk men wil. Zoolang men b.v. nog duidelijk beseftte, dat *schap* in *ridderschap* het substantief *schap* = *toestand* was, zoolang was *ridderschap* een samenstelling en geen afleiding; eerst toen dat gevoel verzwakte en *schap* achter andere woorden een waardigheid, een gebied, een verzameling ging uitdrukken, — beteekenis, die het losse woord *schap* in de taal nooit gehad heeft — eerst toen was het een achtervoegsel geworden.

§ 342. Niet alleen in vroeger dagen zijn woorden tot voor- of achtervoegsels geworden; nog heden gaat dit proces voort. Zoo is dood bezig een voorvoegsel te worden met versterkende kracht. In *hij lag doodstil op den grond zal doodstil* wel als een samenstelling opgevat moeten worden; *doodstil* beteekent hier toch: *zoo stil als iemand, die dood is*. *Doodstil* vatte men echter kortweg op als: *zeer stil*; en naar analogie van dit woord vormde men nu: *doodbedaard, doodeenvoudig, doodnatuurlijk*; waarin *dood* zijn oorspr. beteekenis geheel heeft afgelegd en een voorvoegsel met versterkende kracht (= *zeer*) geworden is.

Zoo worden goed en tuig achtervoegsels, die het middel te kennen geven, om zekere werking te verrichten: *schuurgoed, poetsgoed, speelgoed, naaigoed; rijtuig, voertuig, werktuig, speeltuig*. En zoo zijn er nog wel meer voorbeelden te vinden.¹⁾

§ 343. Twee voor- of achtervoegsels hebben soms gelijke kracht. Zoo kunnen *ont* en *ver* beide weg beteekenen (*ontvluchten, verwerpen*); *ing* en *nis* stellen beide een werking als een zelfstandigheid voor (*overwinning, begrafenis*); *lijk* en *baar* kunnen beide te kennen geven: de geschiktheid om een werking te doen of te ondergaan (*een aannemelijk kind, vloeibaar water*); *ij* en *schap* kunnen beide werkingsnamen en verzamelnamen vormen (*voogdij, weddenschap; burgerij, ridderschap*).

Van dergelijke voor- of achtervoegsels met gelijke kracht is in

¹⁾ Zoo is *ziek* een achtervoegsel geworden in: *praatziek, twistziek, babbelsiek, een scheurziek wolvenbroed, de vrijheidszieke Nederlanders*.

den eenen tijd het eene wat meer in trek, in een anderen tijd het andere. Zoo vormde men in de dagen van Hooft gaarne werkingsnamen door middel van het achtervoegsel *nis*, terwijl tegenwoordig daartoe *ing* in druk en levendig gebruik is; zoo gebruikte men vroeger vaak *baar* achter stammen van werkwoorden, waar wij tegenwoordig liever *lijk* zouden bezigen. Aldus spreekt Beets van *bekoorbre lentebloesems*, Bilderdijk van *sterfbre hand*, waar wij van *bekoorlijke lentebloesems* en *sterfelijke hand* zouden spreken.

Nu is het soms gebeurd, dat achter een afleiding op eenig achtervoegsel in later tijd een ander achtervoegsel met gelijke kracht geplaatst werd, maar dat in dien lateren tijd meer geliefd was en dus meer tot het taalgevoel sprak. Aldus krijgen wij afleidingen met dubbele achtervoegsels: *druppeltje*, *bloemelijn* (*el + ijn*), *kindekijn* (*kijn* uit *ke + ijn*), *maatschappij*, *voogdij-schap*, *heerschappij*. Van *voogd* b.v. werd door middel van *ij* de werkingsnaam *voogdij* gemaakt; achter welk woord in later tijd nog eens *schap* gevoegd werd, toen dit tot het vormen van werkingsnamen meer geliefd was, dan *ij*.

§ 344. Ten slotte moeten wij nog spreken over de zoogenaamde samenstelling door middel van afleiding.

Deze wijze van woordvorming bestaat hierin, dat door middel van één der achtervoegsels: *er*, *ing*, *ig*, *sch*, van twee losse woorden een nieuw woord gevormd wordt; zulk een nieuw woord is een zelfstandig naamw. of een bijvoegl. naamwoord: *broodbakker*, *houthakker*, *zakkenroller*, *boekverkooper*, *boekverkoopng*; *hardnekkig*, *scherpzinnig*, *kwaadaardig*, *hardhandig*, *nieuwmodisch*, *alledaagsch*, *bovenaardsch*. Zoo is *broodbakker* door middel van *er* gevormd van de twee losse woorden *brood bakken*; *kwaadaardig* door *ig* van de losse woorden *kwade aard*.

II. Rechtstreeksche Afleiding.

§ 345. Deze wijze van woordvorming is voor het tegenwoordige Nederlandsch van veel minder gewicht, dan die door samenstelling of afleiding, omdat zij op dit oogenblik verouderd is; d. w. z. omdat er tegenwoordig door rechtstreeksche afleiding geen nieuwe woorden meer gevormd worden. Daar er echter nog verscheidene woorden in onze taal bestaan, die in vroegeren

tijd op deze wijze gevormd zijn, moet hier ook met een enkel woord over de rechtstreeksche afleiding gesproken worden.

Een zelfstandig of bijvoeglijk naamwoord is rechtstreeks afgeleid, als het geheel, of nagenoeg geheel gelijk is aan een der stammen van een sterk werkwoord. Zoo zijn *band*, *bond* (Verg. *binden*, *band*, *bonden*, *gebonden*); *drank* en *dronk* (Verg. *drinken*, *drank*, *dronken*, *gedronken*) rechtstreeks afgeleid.

De naam rechtstreeksche afleiding is zeer slecht gekozen, daar hij tot de gevolgtrekking aanleiding geeft, alsof rechtstreeks afgeleide woorden rechtstreeks — d. i. zonder hulp van voor- of achtervoegsels — van stammen van werkwoorden zijn afgeleid. Dit is echter niet het geval. Zulk een werkwoord en de daarmee verwante zelfstandige en bijvoegl. naamwoorden komen veeleer allemaal van een nu verloren spraakgeluid met zeer ruime beteekenis.

Alleen van de zes eerste klassen van sterke werkwoorden worden woorden rechtstreeks afgeleid. Dit komt, omdat de werkwoorden, die tot de andere klassen behooren, eerst in lateren tijd sterk zijn geworden; in een tijd, toen deze wijze van woordvorming reeds verouderd was.

Wij zullen nu een overzicht geven van de voornaamste woorden, die door rechtstreeksche afleiding gevormd zijn. Men bedenke hierbij, dat sommige sterke werkw. vroeger eenigszins anders vervoegd werden dan tegenwoordig (Verg. § 322), en dat sommige klinkers in later tijd nog veranderingen hebben ondergaan.

1ste Klasse.

Met *belgen* (oudt. *zwellen*) is verwant: (*blaas*)*balg*; met *bergen*: (*hooi*)*berg*, *borg*, *burcht*; met *bersten*: *barst*; met *binden*: *bende*, *bint*, *band*, *bond*, *bundel*; met *blinken*: *blank*; met *dringen*: *gedrang*; met *drinken*: *drank*, *dronk*; met *dwingen*: *dwang*; met *helpen*: *hulp*; met *klinken*: *klank*, *klink* (van een deur); met *krimpen*: *kramp*; met *slinken*: *slank*; met *springen*: *sprong*, *sprank* (uit *sprang*); met *stinken*: *stank*; met *vinden*: *vond*; met *wringen*: *wrang*, *wrong*, *wrongel*; met *zingen*: *zang*.

2de Klasse.

Met *beren* (*dragen*) zijn verwant: *baren*, *berrie*, *baar*, *geboorte*; met *breken*: *gebrek*, *braak*, *brok*, *breuk*; met *komen*: *komst*, *bekwaam*; met *nemen*: *aan-genaam* (oorspr.: *wat het aannemen waard is*); met *spreken*: *gesprek*, *spraak*, *sprook*, *spreuk*; met *steken*: *staak*, *stok*, *stuk*, *stek*, *stekel*; met *wreken*: *wraak*, *wrok*.

3de Klasse.

Met *bidden* zijn verwant: *bede, gebed*; met *geven*: *gift, gave, gaaf* (oorspr.: *wat gegeven kan worden*); met *liggen*: *leger, laag, gelag*; met *meten*: *maat*; met *vreten*: *vraat*; met *bewegen*: *weg, gewicht, waag, wagen* (werkw. en zelfst. naamw.); met *weven*: *wafel*; met *zitten*: *zetel, landsaat*.

4de Klasse.

Met *bijten* (oudt. *splijten*) zijn verwant: *bijt, gebit, bitter, beitel, bete*; met *blijken*: *blik, blijk, bleek*; met *dijen* (oudtijds *dijgen*): *dik, dicht, deesem* uit *deegsem*; met *drijven*: *driфт, wandeldreef*; met *grijpen*: *greep*; met *knijpen*: *kneep*; met *krijten*: *kreet*; met *lijden*: *leed*; met *rijden*: *rit*; met *rijzen*: *rij, regel, recht*; met *rijzen*: *rijzig, reis*; met *schrijden*: *schrede*; met *slijpen*: *slip, sleep*; met *slijten*: *slet, sleetsch*; met *snijden*: *snit, snede*; met *splijten*: *split, spleet*; met *stijgen*: *steigen, steeg, steil* (uit *steigel*); met *tijgen* (*aantijgen*): *betichten*; met *wijken*: *week*; met *wrijven*: *wrevel*.

5de Klasse.

Met *bedriegen* zijn verwant: *bedrog, drogreden, gedrocht* (oorspr.: *bedriegelijk wezen*); met *bieden*: *gebied, bod, bode, beul* (uit *beudel*; de *beul* moest den veroordeelde vroeger ook het vonnis aanzeggen; *bieden* beteekende ook *aanzeggen*); met *buigen*: *boog, beugel, bocht, bochel*; met *druipen*: *drop, drup, druppel, druppel*; met *genieten*: *genot, genoot, nut*; met *kiezen* (oudt. *proeven*): *kost, te kust en te keur, keus*; met *klieven*: *kloof, kluft, klucht* (*kluft* en *klucht* beteekenden vroeger in het algemeen: *deel, stuk*; in het bijzonder: *tooneelstuk*; later meer bepaaldelijk: *tooneelstuk met opvroolijkenden inhoud*); met *kruipen*: *kreupel*; met *liegen*: *logen, leugen, loochenen*; met *luiken*: *luik, blok* (uit *belok* = *middel, om iets op of af te sluiten*); met *ruiken*: *reuk* (uit *roke*); met *schieten*: *schuit, schot, geschut, scheut*; met *schuiven*: *schoof*; met *sluiten*: *sloot, slot, sleutel* (uit *slotel*); met *sluipen*: *slop*; met *snuiten*: *snuut, snot*; met *stuiven*: *stof*; met *tiegen*: *tuig, tocht, toom, teug, teugel, tucht, tuk*; met *verliezen*: *verlies, los, loos* (*looze noten, looze zoldering*), *loozen, leus* (oorspr.: *sein om iets los te laten*), *te loor gaan, te leur stellen*; met *vliegen*: *vlieg, vleugel, vlug, vlucht*; met *vlieten*: *vliet, vlot, vloot*; met *vriezen*: *vorst* (uit *vrost*); met *zieden* (*koken*): *zode* (*kooksel*).

6de Klasse.

Met *graven* zijn verwant: *graf, gracht* (uit *graft*), *groeve*; met *malen*: *gemaal, mol* (uit *molwerper* = *die de aarde opwerpt*), *molm, mul, meel* (met *ee* uit *aa*); met *varen*: *vaart, voer* (*een voer hooi* b.v.), *veer* (met *ee* uit *aa*); met *baten*: *bate, beter* (uit *bat-er*), *boete, boeten*.

B. Nadere bijzonderheden betreffende de vorming der rededeelen.

A. De vorming der zelfstandige naamwoorden.

§ 346. Een samengesteld zelfstandig naamw. kan bestaan uit:

- a. twee substantieven: *boekverkooper*, *naaldenkoker*, *eendenci*.
- b. een substantief en den stam van een werkwoord: *spreekkamertje*, *leeszaal*, *spaarpot*, *draaimolen*, *naaimachine*.
- c. een substantief en een adjectief: *hoogeschool*, *zuurkool*, *blijspel*, *laagvlakte*.
- d. een substantief en een telwoord: *drieman*, *tienman*, *vierkant*, *tweespan*, *vierspiong*, *tweegevecht*.
- e. een substantief en een bijwoord: *voorkamer*, *achterhuis*, *dwaarsstraat*.

§ 347. Zelfstandige naamw. kunnen afgeleid worden door voor- en door achtervoegsels.

§ 348. De voorvoegsels, die zelfst. naamw. vormen, zijn:

1. aarts. Dit staat in verband met het Grieksche *archi*, dat eerste, voornaamste beteekent. In die beteekenis komt het dan ook voor in enkele woorden, die naar vreemde modellen zijn gevormd, zooals: *aartsengel*, *aartsvader*, *aartsbisschop*, *aarts-ketter*, *aartshertog*.

In Nederlandsche woorden, die niet naar vreemde modellen gevormd zijn, heeft aarts altijd een ongunstige beteekenis: *aartsschelm*, *aartsbedrieger*, *aartsgeweldenaar*.

2. ant = tegen komt uitsluitend voor in: *antwoord*.

3. af. Dit voorvoegsel is hetzelfde woord als het bijwoord af, dat een verwijdering te kennen geeft: *afval*, *afkomst*, *afbraak*, *afdak*. Als voorvoegsel heeft het echter die beteekenis afgelegd (Verg. § 341) en beteekent het niet of slecht: *afgrond* (= *iets, wat — om zoo te zeggen — geen grond heeft*), *afgod* (*slechte, verkeerde God*), *afgunst*.

4. et = opnieuw komt alleen voor in: *etgroen* (*groen, dat na het hooien weer ontsproten is*) en *etmaal* (*telkens wederkeerende tijdkring*).

5. ge = samen en vormt daarom in de eerste plaats verzamelnamen: *gepeupel*, *gevolg*, *gespuis*, *gebroeders*, *gezusters*,

Jan

gelieven; bij sommige dezer verzamelingen vindt men bovendien nog den uitgang te: *geboefte, gedierte, gevogelte, geboomte*.

Voor stammen van werkwoorden vormt ge substantieven, die beteekenen:

a. de herhaling van de werking: *geloof, gelach, gedraaf, geflicker, gemor*.

b. het voortbrengsel van de werking: *gebak, gebraad, gebouw, gezwel, gesticht*.

c. het vermogen om de werking te verrichten: *gehoor, gevoel, geduld*.

Als verholten samenstellingen zijn te beschouwen: *gezin* (*zinden* = gaan; *gezin* voor *gezinde* = die met elkander op en neer gaan); *genoot* (*noot* van *nieten* = bezitten, beschikken, nuttigen, genieten; *landgenooten* zijn zij, die samen hetzelfde land bezitten; *gezel* (*zel* van *saljan* = wonen; *gezellen* waren oorspr. degenen, die samen woonden); *gebuur* (*buur* van *buan* = wonen; *geburen* zijn zij, die samen — d. i. bij elkander — wonen); *maat* uit *gemaat* (*matjan* = spijzen; *gematen* waren zij, die te samen aten); *gemaal* (*maal* = echtverbintenis).

6. on beteekent niet, zooals in: *ondeugd, ongeluk, oneer, onrust*; of slecht, zooals in: *onmenssch, onweerd, onkruid, ontijd*.

7. oor = uit komt voor in: *oorsprong, oorzaak, oordeel* (*hetgeen men uitdeelt*), *oorkonde* (*stuk, waaruit men kennis put*), *oorlof* (oorspr.: *vergunning om uit te gaan*). Over den oorsprong van *oorlog* verkeerden de geleerden nog in 't onzekere.

8. wan beteekent slecht, zooals in: *wandaad, wangeluid, wangedrag, wangeloof*; of niet, zooals in: *wanhooft, wanorde, wantrouwen*.

§ 349. Wij zullen nu de voornaamste achtervoegsels, die zelfst. naamw. vormen, gaan behandelen.

A. de achtervoegsels, die concrete zelfst. naamw. vormen:

1. aar. Dit staat achter stammen van werkwoorden (*huichelaar, bedelaar, dienaar, leeraar, bewonderaar*) en geeft dan de mannelijke personen te kennen, die de werking verrichten. Voorts staat het achter substantieven en vormt dan mede mannelijke persoonsnamen: *leugenaar, lasteraar, redenaar, harpenaar*.

Ons woord *harp* luidde oudtijds — als zwak substantief — *harpen* en degene, die de harp bespeelde was een *harpenaar* (oudtijds dus door *aar* van *harpen* gevormd); zoo luidde ons *rede* (= *redevoering*) voorheen *redene*, waarvan door middel

van *aar* het woord *redenaar* gevormd werd. Toen nu in later tijd van deze en dergelijke woorden de *n* (of *en*) afviel, dacht men, dat zij door middel van het achtervoegsel *naar* (*enaar*) gevormd waren en aldus ontwikkelde zich als bijvorm van *aar* het achtervoegsel *naar* (*enaar*): *schuldenaar*, *bultenaar*, *kluizenaar*, *kunstenaar*, *weduwenaar*, *wiskunstenaar*.

Ook van plaatsnamen worden door *aar* (*naar*, *enaar*) mannelijke persoonsnamen gevormd: *Enkhuizenaar*, *Utrechtenaar*, *Parijzenaar*.

Langzamerhand vormde men ook diernamen op *aar* (*lepelaar*, *rammelaar*) en plantnamen (*hazelaar*, *appelaar*, en naar analogie hiervan: *rozelaar* op *laar*) en eindelijk voorwerpsnamen: *boezelaar*, *lessenaar*, *evenaar*, *beeldenaar*.

Het achtervoegsel *aar* is vaak verzwakt tot:

2. er. Ook dit staat achter stammen van werkwoorden en vormt dan namen van mannelijke personen, die de werking verrichten: *lezer*, *schrijver*, *bedrieger*, *visscher*. Langzamerhand vormde men ook diernamen op *er*: *doffer*, *kater*; en ten slotte ook voorwerpsnamen en wel bepaaldelijk namen van werktuigen: *stoffer*, *snuiter*, *veger*, *wijzer*, *boender* (met ingelaschte *d*).

3. ier. Naar aanleiding van vreemde woorden als *officier*, *palfrenier* werden ook van Hollandsche woorden mannelijke persoonsnamen op *ier* (*enier*) gevormd: *herbergier*, *tuinier*, *valkenier*, *hovenier*, *kruidenier*.

Andere bastaarduitgangen, om mannelijke persoonsnamen te vormen, zijn ist: *bloemist*, *klokkenist*, *drogist*, *Calvinist*, *Gomarist*, *Darwinist*; iet (Grieksch ites): *Israëliet*, *Mennoniet*; aan of iaan (Lat. anus): *Lutheraan*, *Voetiaan*, *Thorbeckiaan*, *Arminiaan*.

4. aard. Zie daarover § 339. Dit aard verzwakte tot:

5. erd in: *blufferd*, *stommerd*, *slimmerd*.

6. rik. Zie daarover § 339.

7. and. Dit komt slechts voor in: *heiland*, *vijand*; en verzwakt tot end in: *vriend* (uit vriend). Dit *and* is eigenlijk niets anders dan de uitgang van het verleden deelwoord; *heiland* (van *heilen* = *heelen*) beteekent dus etymologisch: de heelende; *vijand* (van *vijen* = *haten*): de hatende; *vriend* (van *vriën* = *vrijen* = *beminnen*): de beminnende.

8. ster. Dit staat achter stammen van werkwoorden

en vormt namen van vrouwen, die de werking gewoonlijk verrichten: *strijkster, loopster, werkster, bedriegster*. Ook achter mannelijke persoonsnamen op *aar* en *ier* staat het: *leugenaarster, herbergierster, tuinierster, babbelaarster*.

9. in. Dit vormt van mannelijke persoons- of diernamen de namen onderscheidenlijk van hun vrouwen of wijfjes: *bakkerin, vorstin; leeuwinn, tijgerin. Heldin, herderin, waardin, godin* e.d. beteekenen: vrouwen, in betrekking of hoedanigheden overeenkomende met de mannen, door het grondwoord genoemd.

10. es. Dit vormt van mannelijke persoonsnamen de namen van vrouwen, die door de in het grondwoord genoemde betrekking, stand, of hoedanigheid gekenmerkt zijn: *zangeres, priesteres, dienares, meesteres, voorgdes, martelares*. Men lette op het verschil tusschen *zangster (Muze, liedjeszangster)* en *zangeres*.

11. egge (uit *ege*) vormde ook vrouwelijke persoonsnamen; 't komt nu nog slechts voor in: *dievegge* (uit *dievege*); *ege* ging tot *ei* over en komt in dien vorm voor in: *klappei* en *labbei* (= *babelachtige vrouw*).

12. ing, wel te onderscheiden van het straks te behandelen *ing*, dat abstracte substantieven vormt.

Dit *ing* heeft tot bijvormen: *ling* en *eling*, ontstaan doordat de *l* van den stam van sommige woorden op *ing* als een deel van den uitgang zelf werd aangezien. (Verg. *Karoling, hemeling*).

ing (*ling, eling*) vormt meest gemeenslachtige persoons- of diernamen. 't Staat:

a. achter substantieven, om de afkomst van een persoon te kennen te geven: *Westfaling, Karoling, Meroving, Vlaming*.

b. achter plaatsnamen, om te kennen te geven, waar zekere persoon thuis behoort: *stedeling, dorpeling, schepeling, kloosterling*.

c. achter substantieven en vooral adjectieven, om personen te beteekenen, door zekere eigenschap gekenmerkt: *kleurling, nieuweling, woesteling, weekeling, ouderling, jongeling* (vroeger ook gemeenslachtig).

d. achter stammen van werkwoorden en beteekent dan den persoon, die de werking verricht of ondergaat: *zuigeling, boeteling, leerling, smekeling; huurling, verschoppeling, balling* (uit *banling*).

e. achter telwoorden: *eenling, tweeling, dricling, eersteling*.

f. achter het bijwoord *niet*: *nieteling*.

Diernamen op *ing* zijn b.v. *haring*, *bunzing*, *bokking* e. a.

Nog zijn er enkele voorwerpsnamen door *ing* gevormd: *zoldering*, *ketting*, *penning*, *schelling*, *krakeling*.

13. el vormt van stammen van werkwoorden namen van werktuigen: *klepel*, *sleutel*, *vleugel*, *hevel*, *beitel*.

14. eel, van Franschen oorsprong, doet denzelfden dienst: *truweel* (*troffel*). 't Staat achter Nederlandsche stammen in: *tooneel* en *houweel*.

15. sel staat achter werkwoordelijke stammen en geeft te kennen:

a. 't middel om de werking te verrichten: *blauwsel*, *verguldsel*, *behangsel*, *schoeisel*, *stijfsel*, *deksel*.

b. 't voortbrengsel der werking: *zaagsel*, *baksel*, *brouwsel*, *schepsel*.

B. de achtervoegsels, die abstracte substantieven vormen:

1. *e*, *de*, *t*, die van adjectieven namen van als zelfstandigheden voorgestelde hoedanigheden vormen: *koude*, *woede*, *liefde*, *hoogte*, *breedte*, *diepte*. Sommige van deze woorden krijgen soms een concrete beteekenis: *vlakte* (*vlakke streek gronds*); *hoogte* (= *heuvel*); *groente* wordt altijd concreet gebruikt.

2. *heid*, oorspronkelijk een substantief, dat aard, toestand beteekende. *De godheid van Christus*, *de menschheid van Christus* beteekenden dus oorspr.: *Christus' aard van god en van mensch*. *Onze kindsheid* beteekende dus oorspronkelijk: *onze toestand van kind*; tegenwoordig beteekent het meer den tijd, waarin wij nog kind waren.

Tegenwoordig staat *heid* het meest achter adjectieven en stelt de hoedanigheid dan als een zelfstandigheid voor: *schoonheid*, *waarheid*, *lieftaligheid*. Soms staat het achter een telwoord: *eenheid*, *veelheid*; een enkele maal achter een bijwoord: *overheid* (= concreet: *de over ons geplaatste regeeringspersonen*; abstract: *het over iemand geplaatst zijn*).

Vaak krijgen woorden op *heid* een concrete beteekenis: *een schoonheid*, *de Godheid*, *Zijne Hoogheid*; *de menschheid* is een verzamelnaam.

Wanneer van eenzelfde adjectief een woord op *te* en op *heid* is gevormd, dan drukt het eerste een meer zinnelijke, het laatste een meer geestelijke hoedanigheid uit: *hoogte*,

hoogheid; laagte, laagheid; koelte, koelheid; grootte, grootheid.

Men lette nog op het verschil tusschen *kindsheid (jeugd)* en *kindschheid (= het kindsch zijn; kindsch is iemand, die versuft door ouderdom doet en handelt als een kind)*.

3. ing vormt van stammen van werkwoorden zelfst. naamwoorden, die meestal de werking als een zelfstandigheid voorstellen: *belegering, gunst, verteedering, overhaasting*. Sommige krijgen een concrete beteekenis: *woning, wandeling, zitting* (van een stoel), *kleding, vergadering (= de vergaderde personen), St-Nicolaüs-verrassing*.

4. ij (met zijn bijvormen erij, ernij) is van vreemden oorsprong en vormt:

a. van persoonsnamen de namen van werkingen, door die personen verricht: *voogdij, bedelarij, bedriegerij, dieverij, zotternij*. In *slavernij* geeft het meer den toestand van *slaaf te zijn* te kennen.

b. van persoonsnamen de namen van plaatsen, waar die personen hun bedrijf uitoefenen: *bakkerij, brouwerij, spinnerij, smederij*.

c. verzamelnamen: *burgerij, schutterij, bockerij, ruitery*.

Schilderij en *rijmelarij* geven niet de werking van den schilder en rijmelaar te kennen; maar het voortbrengsel van die werking.

5. nis vormt abstracte substantieven van werkwoorden en van bijvoegl. naamwoorden: *begravenis, vergiffenis, groetenis, heugenis, vonnis* (voor: *vondnis*); *droefenis, duisternis, gelijkenis, ontsteltenis* (uit: *ontsteldnis*). Sommige woorden op *nis* hebben een concrete beteekenis gekregen: *hindernis, vuilnis, gevangenis, wildernis*.

6. age, van vreemden oorsprong, staat achter werkwoordelijke stammen, en vormt daarvan abstracte substantieven, die een werking te kennen geven: *vrijage, strijkage, lekkage, slijtage; stellage* heeft een concrete beteekenis. Ook staat het achter substantieven en vormt daarvan verzamelnamen: *pluimage, bosschage*.

Ook de bastaarduitgangen ment en teit staan soms achter zuiver Nederlandsche woorden: *dreigement, stommitcit, flauwiteit*.

7. st vormt van stammen van werkwoorden verbaal-

substantieven: *winst, vangst, dienst, gunst, last* (uit: *ladst van laden*).

8. Over dom en schap is reeds in § 339 gehandeld.

C. de achtervoegsels, die verkleinwoorden vormen.

Die achtervoegsels vormen die verkleinwoorden zoowel van concrete, als van abstracte substantieven.

Verkleinwoorden geven gewoonlijk te kennen, dat iets klein in zijn soort is: *huisje, bloempje, tafeltje*. Soms drukken zij iets minachtends uit: *soldaatje spelen, het heertje uithangen, een armzalig traktementje, wat spreekt die vrouw een ordinair taaltje!* — of iets liefkoozends: *Mamaatje! zusje, Fantje, schatje*. Ook stellen zij iets als van weinig beteekenis voor: *ik heb mij maar een enkel keertje vergist; een leugentje om bestwil; een centje — als je blijft — mijnheer!*

Enkele verkleinwoorden hebben geheel of bijna geheel hun karakter van verkleinwoorden verloren; enkele daarvan geven eenvoudig te kennen, dat iets klein is: *een cent balletjes, een ons koekjes, Brusselsche kooltjes, een dubbeltje, het mannetje en het wijfje* (van dieren), *een madeliefje, een roodborstje*.

Het achtervoegsel, dat tegenwoordig het meest gebruikt wordt om verkleinwoorden te vormen, is *je*, met zijn bijvormen *pje* en *tje*: *huisje, boompje, haantje*. *Pje* wordt gebruikt, als het grondwoord eindigt op *m*, mits niet onmiddellijk voorafgegaan door een onvolkomen klinker: *bloempje, boompje, wormpje*; maar: *hammetje, kommetje*. *Tje* bezigt men, als het grondwoord eindigt op een klinker of een *w*, of op *l, r, n*, voorafgegaan door een volkomen of geheel toonloozen klinker: *mamaatje, papaatje, knietje; vrouwtje, touwtje; schaalte, kruimeltje, haartje, hamertje, boontje, schoentje*. Worden de *l, r, n* of *m* voorafgegaan door een onvolkomen klinker, dan wordt tusschen het grondwoord en den uitgang *tje* een *e* ingelascht: *balletje, karretje, mannetje, hammetje*; ook als in dit geval het grondwoord op *g* eindigt: *bruggetje, vlaggetje*. Let voorts op: *rottinkje, koninkje* e. d.

De woorden *laatje, sleetje* e. d. moeten met *t* en niet met *d* (*slaadje sleetje*) geschreven worden, omdat zij verkleinwoorden zijn van: *la, slee* en niet van: *lade, slade*, zooals men vroeger meende.

Oude verkleiningsuitgangen zijn: *el, ke, ijn*.

De uitgang *el* komt in verscheidene woorden voor, die wij

tegenwoordig niet meer als verkleinwoorden gevoelen: *druppel*, *trommel*, *mazelen* (*maas = vlek*), *pukkel*. Ke (met zijn bijvorm ske) komt nog een enkelen keer voor: *kindeke*, *jongske*, *het penningske der weduwe*, *boekske*. Ke, el, ijn gingen vaak koppelingen aan (Verg. § 343) en werden aldus kijjn, lijjn, ken: *kindekijn*, *maagdelijn*, *bloemelijn*, *jongsken*.

§ 350. Alle zelfst. naamw., die niet kennelijk samengesteld, of rechtstreeks of middellijk afgeleid zijn, beschouwen wij als stamwoorden: *huis*, *boek*, *koe*, *ezel*, *varken*, *kachel*, *heuvel*, *bengel* e. d.

B. De vorming der bijvoegl. naamwoorden.

§ 351. Een samengesteld bijvoegl. naamw. kan bestaan uit:
a. twee adjectieven: *doofstom* (= *doof + stom*, verg. § 337*a*); *kersversch* (*kers = kars = kras = goed*; *kersversch* beteekende dus oorspronkelijk: *kras = goed* en *versch*); *roodbruin*, *donkergroen*, *edelachtbaar*.

b. uit een substantief en een adjectief. De betrekking, die er tusschen het substantief en het adjectief bestaat, kan zeer verschillend zijn: *prijzenswaardig*, *eervol* (= *der eere vol*), *rookvrij buskruit* (= *vrij van rook*), *schaduwrijk* (= *rijk aan schaduw*), *sneeuwwit* (*wit als sneeuw*), *ijskoud*, *ijzersterk*, *bloemzoet*, *schijnheilig* (= *heilig in schijn*), *zeeziek* (= *ziek door de zee*).

Voor al de jongere schrijvers gebruiken en maken dergelijke samenstellingen gaarne: *het rijtuig naderde ijlings door de breede, lantarenverlichte, avondlevendige straten*. (L. Couperus; *lantarenverlichte = door lantarens verlichte*; *avondlevendige straten = straten, levendig als op den avond*).

c. uit den stam van een werkwoord en een adjectief: *praatziek*, *babbelziek*, *weetgierig*, *spotziek*.

d. uit een bijwoord + een adjectief: *weledel*, *ingelukkig*, *aloud*, *alwijs*, *overbeleefd*, *doornat*, *overgelukkig*.

Andere woordsoorten kunnen als eerste leden van een samengesteld bijvoeglijk naamw. mede de kracht van een bijwoord krijgen: *doodbedaard*, *doodstil*, *dolgraag*, *fonkelnieuw*, *splinternieuw*, *stokoud*, *stekeblind*, enz.

§ 352. De achtervoegsels, die bijvoegl. naamw. vormen zijn:

1. er en el, die vroeger in druk gebruik waren, maar nu nog slechts in enkele weinige woorden voorkomen. Ze staan achter stammen van werkwoorden en geven te kennen, dat de bepaalde zelfstandigheid de werking verricht: *bitter* (= *wat bijt*), *wakker* (van *waken*), *kreupel* (*wat als 't ware kruipt*), *schamel*, *vermetel*.

2. achtig, met of zonder den vollen klemtoon, beteekent:

a. hebbende: *deeláchtig*, *woonáchtig*, *vreesáchtig*, *heivélichtig*, *bérgachtig*.

b. zweemende naar, gelijkende op: *reusáchtig* (of *reús-achtig*), *fabeláchtig* (of *fábelachtig*), *krampáchtig*, *meésterachtig*, *kinderáchtig*, *beéstachtig*, *bláuwachtig*, *oudachtig*.

Achter stammen van werkwoorden beteekent het ge-neigd om de werking te verrichten: *bábbelachtig*, *schrik-achtig*, *spótachtig*, *pláagachtig*.

3. haftig = hebbende (in verband staande met *haven* = bijvorm van *hebben*). Het geeft te kennen, dat de bepaalde zelfstandigheid heeft hetgeen het grondwoord uitdrukt, of daarmee in hoedanigheden overeenkomt: *ernstháftig*, *zeegháftig*, *heldháftig*, *manháftig*. *Krijgsháftig* beteekent: *gaarne aan den krijg deelnemende*.

4. en vormt stoffelijke bijvoegl. naamw.: *gouden*, *koperen*, *ijzeren*. *Linnen* staat voor *lijnen*. (Verg. *lijnvaad*, *lijnzaad*).

5. ig beteekent:

a. hebbende: *máchtig*, *dienstig*, *armoedig*, *aandáchtig*, *hoofdig*, *handig*, *godvrúchtig* (*vruchten* = *vreezen*; *godvrúchtig* = *hebbende de vreeze Gods*).

b. overeenkomende met: *wéttig* (= *overeenkomende met de wet*), *bokkig*, *náttig*, *glazige oogén*.

c. gewoonlijk de werking verrichtende: *nalatig*, *begeerig*, *bevallig*, *inhalig*. Een *morsig* kind was dus een kind, dat gewoonlijk morst; vandaar: een *vuil*, *smerig* kind.

Ook vormt het van bijwoorden bijvoeglijke naamw. met dezelfde beteekenis: *niétig*, *voormalig*, *toenmalig*, *nederig*, *huidig*.

Woorden op erig, een bijvorm van ig, hebben een ongunstige beteekenis: *sláperig*, *winderig*, *zeurderig*, *beverig*.

Kwaadaardig, *goedhartig* beteekenden dus eerst: hebbende een *kwaden aard*, hebbende een *goed hart*; langzamerhand vatte men die afleidingen op als: zijnde *kwaad van aard*,

zijn de *goed van hart*; en zoo kreeg ig in sommige afleidingen de beteekenis van zijn de. Zoo is *een voorbeeldig gedrag* een gedrag, dat een voorbeeld is voor anderen; *gelijksoortige karakters* zijn karakters, die gelijk van soort zijn. Vergel. nog: *een zesjarig kind*; *een muffig meisje*; *een prullig boek*.

6. sch — met zijn bijvorm isch (*wettisch* = *te zeer aan de letter van de wet hangende*) — staat:

a. achter namen van plaatsen, steden, landen, en beteekent dan thuis behoorende: *hemelsch, hoofsch, steedsch, vaderlandsch, Engelsch, Zweedsch, Russisch, Saksisch*.

b. achter persoons- en diernamen; en beteekent dan overeenkomende met: *kindsch, slaafsch, diefsche list, hondsche, boersche*.

c. achter stofnamen en vormt dan stoffelijke bijvoegl. naamw.: *lakensch, duffelsch, neteldoetsch*.

d. achter bijwoorden en bijwoordel. uitdrukkingen en vormt daarvan bijvoegl. naamw. met dezelfde beteekenis: *achterwaartsch, voorwaartsch, zijdelingsch, dagelijksch, linksch, rechtsch, binnenlandsch, uitheemsch*.

7. loos, (samenhangende met (*ver*)*liezen*), beteekent zonder, niet bezittende: *ouderloos, vaderloos, hulpeloos, moedeloos, werkloos, argeloos* (*erg* of *arg* beteekent hier: *kwaad vermoeden*), *kinderloos, spoorloos*.

Men lette hier op het verschil tusschen: *naamloos* en *nameloos*; *zinloos* en *zinneloos*; *werkloos* (*zonder werk*) en *werkeloos* (*niets uitvoerende*).

8. baar; 9. lijk; 10. zaam. Over deze achtervoegsels zie men § 339, waar die uitvoerig behandeld zijn.

§ 353. De voorvoegsels, die adjectieven vormen, zijn:

1. ge, oorspr. samen beteekenende (*gelijk* = samen in lijk, d. i. in vorm overeenkomende), maar nu slechts de beteekenis van het grondwoord een weinig versterkende: *gestreng, getrouw, gewillig*.

2. on = niet: *onvriendelijk, onbeleefd*.

3. aarts: *aartsdom, aartslui, aartsconservatief*.

§ 354. Van de werkwoorden: *bevekken, beschaduwen, bedijken* beteekenen de verleden deelwoorden: *bevekt, beschaduwd, bedijkt* achtereenvolgens voorzien van: *vlekken, schaduw, een dijk*.

Naar analogie van dergelijke deelwoorden vormt men van substantieven adjectieven als: *bemost, bebladerd, bedaagd, bejaard, bedauwd*, beteekende voorzien van: *mos, bladeren, dagen, jaren, dauw*. Dergelijke adjectieven bestaan dus uit een substantief, voorafgegaan door *be* en gevolgd door *d* of *t*.

Eenzoo vormt men naar analogie van deelwoorden als: *gekroond, gelapte schoenen* (= *voorzien van een kroon, voorzien van lappen*) adjectieven als: *gesteeld, gespikkeld, gespoord, gelaarsd, gedast*, enz., beteekenende voorzien van: *een steel, spikkels, sporen, laarzen, een das*, enz. Dergelijke adjectieven bestaan dus uit een substantief, voorafgegaan door *ge* en gevolgd door *d* of *t*. Ook van substantieven, door een bijvoegl. naamw. nader bepaald, maakt men dergelijke adjectieven: *blondgelokt, breedgeschouderd, hooggetopt, zwartgerokt, witgedast*.

§ 355. Als stamwoorden beschouwen we al die bijvoegl. naamw., waarvan niet duidelijk blijkt, dat zij samengesteld, of rechtstreeks of middellijk afgeleid zijn: *kort, jong, rijk, edel, arm, warm, hoog* e. a.

C. De vorming der werkwoorden.

§ 356. Werkwoorden zijn scheidbaar of onscheidbaar samengesteld. Ze zijn scheidbaar samengesteld, als de deelen in de vervoeging gescheiden worden (*liefhebben, ademhalen*); onscheidbaar, als zulks niet het geval is (*overwégen, raadplegen*).

§ 357. Een samengesteld werkw. of een werkwoordelijke uitdrukking (zie § 329 e. v.) kan bestaan:

a. uit twee werkwoorden: *spelemcien* (uit *spelen* en *mcien* = *zich buiten vermaken*), *spelevaren, koekeloeren* (van *koeken* = *kijken* en *loeren*).

b. uit een werkwoord en een bijvoegl. naamwoord. Een bijvoegl. naamw. en een werkwoord vormen een eenheid, wanneer zij te zamen één begrip zijn gaan uitdrukken. (Verg. hier vooral § 335). Vb. *kwijtraken* (= *verliezen*), *liefkoozen, hoogachten* (= *verereen*), *vrijspreken* (= *niet schuldig verklaren*). Drukken het werkw. en het adjectief niet te zamen één nieuw begrip uit, dan vormen zij natuurlijk ook geen samenstelling of woordverbinding. Zoo vormen b.v. *hoog* en *achten*, *vrij* en *spreken* in de volgende zinnen geen samenstelling: *ik acht den prijs, dien*

gij voor het huis vraagt, te hoog; gij moogt hier vrij (= gerust spreken).

c. uit een werkwoord en een zelfstandig naamwoord. Ook een werkwoord en een zelfst. naamw. vormen dan eerst een eenheid, zoo zij te zamen den naam van één werking geworden zijn: *ademhalen (= ademen), gadeslaan, plaatshebben (gebeuren), plaatsgrijpen (= gebeuren), doodverven, brandmerken, krijgvoeren (oorlogen).*

d. uit een werkwoord en een bijwoord: *wegvluchten, omloopen, doorsnijden, ondergaan, overrekenen, samenkomen, weerklinken, weerkomen, misrekenen, misdoen.*

e. uit een werkwoord en een of meer andere woorden, die in vroeger tijd het voorwerp, een bijwoord. bepaling, of een ander zinsdeel bij dat werkwoord waren: *zich schamen, zich verwonderen, zich schrap zetten, in den wind slaan, de vlucht nemen (= wegvluchten), op den loop gaan (= wegloopen), er vandoor gaan, touwtje springen, te leur stellen, te loor gaan, in bezit nemen, in het leven blijven (= niet dood gaan), acht geven, acht slaan.*

Een zin als: *hij neemt de vlucht* moet m.i. ontleed worden: *hij — onderw.; neemt de vlucht — gezegde; en niet: hij — onderw., neemt — gezegde, de vlucht — lijdend voorwerp.* Zoo is in: *hij nam de stad in bezit, de stad* m.i. het lijdend voorwerp bij *in-bezit-nemen* en mag men *in bezit* niet meer als een afzonderlijke bepaling bij *nemen* aanmerken.

§ 358. Afgeleide werkw. kunnen van andere woorden zijn gevormd, hetzij met, hetzij zonder behulp van voorvoegsels.

§ 359. Zonder behulp van voorvoegsels worden zij gevormd:

a. van zelfst. naamw.: *visschen, ploegen, eggen, doppen, rentenieren, huizen.*

b. van bijvoegl. naamw. Deze werkw. zijn overgankelijk en geven dan te kennen: maken tot hetgeen het grondwoord beteekent: *witten, stijven, weeken, sterken, warmen, bleeken*; of zij zijn onovergankelijk en beteekenen dan: worden tot hetgeen het grondwoord noemt: *groenen, rijpen, rotten.*

c. van voornaamwoorden: *mijnen, jijen en jouwen (= jij en jou tegen iemand zeggen).*

d. van bijwoorden: *innen, uiten, opperen, vernederen (van neder), veroveren (van over), naderen, bejegenen.*

Alle deze werkwoorden zijn zwak.

De van substantieven en adjectieven afgeleide werkw. heeten denominatieven. Vroeger eindigden zij gewoonlijk op *jan*; de *j* van dezen uitgang deed dikwijls een voorafgaande *a* tot *e* overgaan: *temmen* (uit *tamjan*), *krenken* (uit *krankjan*), *dekken* (uit *dakjan*), *schenden* (uit *schandjan*). In sommige werkw. als: *zaaien*, *groeien* (Verg. *groe-n*), *moeien* (Verg. *moe*), *bloeien* (Verg. *bloe-m*) is de *j* van *jan* als een deel van den stam opgevat.

Bij andere werkw. heeft zich uit dien uitgang *jan* den nieuwen uitgang *igen* ontwikkeld. Zoo was *noodigen* oorspr. *noodjan*, dat als *nood-i-jan* werd uitgesproken; dit werkw. *nood-i-jan* werd na verloop van tijd *noodigen*, door overgang van *j* in *g*. Andere werkw. op *igen* zijn b.v.: *eindigen*, *vestigen*, *spijzigen*, *reinigen*, *verkondigen*, *vereenigen*; waarnaast gewoonlijk ook vormen op en voorkomen met geheel dezelfde beteekenis: *nooden*, *verkonden*, *vereenen*. Men maakt echter een onderscheid tusschen *kruisen* en *kruisigen*; het laatste werkw. beteekent alleen: *aan 't kruis slaan*; het eerste beteekent niet alleen: *aan 't kruis slaan* (*kruist Hem*), maar ook: *een kruis maken*. Men verwarre deze werkw. op *igen* niet met werkw. op en, die van bijvoegl. naamw. op *ig* zijn afgeleid als: *rechtvaardigen*, *matigen*, *heiligen*, *bevestigen*.

Enkele denominatieven eindigen op den bastaarduitgang eeren: *halveeren*, *kleineeren*, *waardeeren*, *voeteeren*, *stoffeeren*, *trotseeren*.

§ 360. Zonder behulp van voorvoegsels zijn ook gevormd:

A. de causatieven. Deze geven het veroorzaken van een werking te kennen, genoemd door een in beteekenis en vorm verwant sterk werkwoord. Zoo is *vellen* een causatief, daar het *doen vallen* beteekent.

De causatieven waren oorspronkelijk niets anders dan denominatieven. (Verg. § 323). Zoo vormde men van het substantief *drank*, in vorm en beteekenis samenhangende met het sterke werkw. *drinken* (*drinken*, *drank*, *dronken*, *gedronken*) het denominatief *drankjan* (later: *drenken*) = *drank geven*, of kortweg: *doen drinken*. Van het substantief *val*, in vorm en beteekenis samenhangende met den stam van het werkw. *vallen*, werd het denominatief *valjan* (later: *vellen*) gevormd; *valjan* beteekende: een val doen maken, of kortweg: *doen vallen*. (Verg. § 323 A.).

Niet naast alle causatieven heeft men echter in de oude geschriften een substantief terug kunnen vinden, waarvan zij gevormd zouden kunnen zijn. In dit geval kan er tweërlei geschied zijn. Of dit substantief is er vroeger wél geweest, maar het is bij toeval niet voor ons bewaard gebleven; of het heeft inderdaad nooit bestaan en dan is zulk een causatief gevormd naar analogie van andere, die wél van een of ander substantief zijn afgeleid.

Men bedenke echter wel, dat de causatieven voor ons op dit oogenblik geen denominatieven meer zijn. Onze voorouders mogen b.v. duidelijk gevoeld hebben, dat *leggen*, *zetten* *zoogen* met een of ander substantief in verband stonden, wij voelen dit volstrekt niet meer en daarom zijn ze ook voor ons geen denominatieven meer. Voor ons zijn deze werkw. louter causatieven; d. w. z. zij zijn voor ons werkwoorden, die het doen plaatsgrijpen uitdrukken van een werking, door een verwant sterk werkw. uitgedrukt. Ja, onder de werkw., die men gewoonlijk nog tot de causatieven rekent, komen er al enkele voor, wier causatieve kracht wij door het in-onbruik-raken van de verwante sterke werkw. al heel zwakjes meer gevoelen en die daarom op den duur zeker uit de rij der causatieven geschrapt behooren te worden.

Tot de causatieven rekent men dan gewoonlijk:

Klasse I. *a. zenden* uit *sandjan* van *sand* (naast *sinden* = *gaan*; Verg. § 323 en voorts: *gezant* en *gezin* uit *gezinde* = *wat te zamen op en neer gaat*).

b. drinken uit *drankjan* van *drank* (naast *drinken*).

c. wenden uit *wandjan* van *wand* (naast *winden* = *draaien*).

Klasse II. *d. kwellen* uit *kwaljan* van *kwal* (naast *kwelen* = *pijn lijden*).

e. (zich) generen uit *genasjan* van *genas* (naast *genezen*, vroeger beteekenende: *behouden blijven*; *in het leven blijven*). *Zich met visch generen* wilde dus oudtijds zeggen: *zich met visch in het leven doen blijven*.

Klasse III. *f. leggen* uit *lagjan* van *lag* (naast *liggen*).

g. zetten uit *zatjan* van *zat* (naast *zitten*).

Klasse IV. *h. neigen* uit *neigjan* van *neig* (naast *nijgen*, *neig*, *negen*, *genegen*). *Neigen* — oorspr. in 't algemeen: *doen buigen* — beteekent tegenwoordig slechts: *een buiging maken*; in alle andere beteekenissen gebruikt men het sterke werkw. *nijgen*.

i. leiden uit *leidjan* van *leid* (naast *lijden*, *leid*, *leden*, *geleden*). Het werkw. *lijden* of *liden* beteekende voorheen: *gaan*; *leiden* beteekent dus: *doen gaan*.

Klasse V. *j. zoogen* uit *zougjan* van *zoug* (naast *zuigen*, *zoug*, *zogen*, *gezogen*).

k. klooven uit *kloufjan* van *klouf* (naast het voorheen sterke *klieven*, *klouf*, *kloven*, *gekloven*). Het werkw. *klieven* beteekende vroeger *splijten*; *klooven* is dus: *doen splijten*.

Klasse VI. *l. voeren* van *voer* (naast *varen*, *voer*, *gevaren*).

Klasse VII. *m. vellen* uit *valjan* van *val* (naast *vallen*).

n. (ge)hengen uit *(ge)hangjan* van *hang* (naast *hangen*). *Gehengen* beteekende oorspronkelijk: *(zijn zegel) aan iets doen hangen*; en daarna kortweg: *gedoogen, toestaan*.

Gelijk men uit deze voorbeelden ziet, kregen de causatieven, die in verband staan met een sterk werkw. van de zes eerste klassen, oorspronkelijk den klinker van het enkelvoud v. d. verleden tijd van dat sterke werkw. (*drenken* uit *drankjan*); terwijl een causatief, dat met een sterk werkw. van de zevende klasse samenhang, den klinker van de onbepaalde wijs van dat werkw. kreeg (*vellen* uit *valjan*; niet uit *vieljan*).

B. de frequentatieven of werkwoorden van herhaling.

Deze zijn door *elen* of *eren* gevormd van den stam van een in beteekenis verwant werkwoord, en geven altijd een herhaling en soms ook een verzwakking te kennen van de werking, door het grondwoord uitgedrukt: *huppelen*, *trappelen*, *wiegelen*, *schuifelen*, *bibberen* (naast *beven*), *klapperen*, *stotteren* (n. *stooten*), *bedelen* (n. *bidden*).

Men wachte zich er voor, alle werkw., die op *elen* of *eren* uitgaan, als frequentatieven te beschouwen. Geen frequentatieven zijn:

a. die werkwoorden, welke van nog bestaande woorden op *el* of *er* zijn afgeleid: *spiegelen*, *hengelen*, *breidelen*, *dobberen*, *beteren*, *verbitteren*, *hameren*. Dit zijn niets anders dan denominatieven.

b. die werkwoorden op *elen* of *eren*, welke wellicht voor onze voorouders duidelijk een herhaling van een werking te kennen gaven, maar die zulks tegenwoordig voor ons niet meer doen: *aarzelen*, *fluisteren*, *weifelen*, *luisteren*, *plunderen*, *wandelen*. Werkwoorden: als: *glinsteren*, *flikkeren*, *blikkeren* kan men nog wel als

frequentatieven beschouwen, daar zij op *elen* en *eren* uitgaan en duidelijk een herhaling van een andere werking te kennen geven, ook al zijn de grondwoorden niet meer in gebruik.

C. de intensieven of werkwoorden van versterking.

Deze zijn van andere werkwoorden gevormd, waarvan zij in beteekenis en vorm verschillen. In beteekenis, voorzooverre zij een versterking van de beteekenis van het grondwoord uitdrukken; in vorm, voorzooverre hun slotmedeklinker gewoonlijk een verscherping en hun stamklinker meestal een verkorting is van die van het grondwoord. Vb.: *bukken* (n. *buigen*), *hikken* (n. *hijgen*), *wikken* (n. *wegen*), *stikken* (n. *steken*).

§ 361. Waar wij nu zullen overgaan tot de behandeling van de werkw., door voorvoegsels afgeleid, ga eerst een opmerking van meer algemeenen aard vooraf.

In § 341 is ons gebleken, dat bij de afleiding de analogie een buitengewoon groote rol gespeeld heeft. Bij het vormen van een nieuwe afleiding heeft men namelijk niet angstvallig rekening gehouden met de oorspronkelijke beteekenis van het gebezigde voor- of achtervoegsel, maar heeft men zich gewoonlijk laten leiden door de kracht, die het in zekere afleiding scheen te hebben; ja, een reusachtig aantal afleidingen zijn ontstaan in een tijd, toen het volk er niet het flauwste vermoeden van had, dat de voor- en achtervoegsels eens zelfstandige woorden met een eigen beteekenis geweest waren. Hieruit volgt onmiddellijk tweërlei:

a. dat het niet te verwonderen is, dat men de beteekenis van de overgrootte meerderheid der afleidingen volstrekt niet kan opmaken uit de oorspronkelijke beteekenissen van grondwoord en voor- of achtervoegsel. Zoo helpt het ons b.v. ter verklaring van de beteekenis van: *eetbaar*, *drinkbaar*; *ongelooflijk*, *aan-nemelijk*; *schilderachtig*, *teekenachtig*; al zeer weinig, of wij al weten, dat *baar* oudtijds *dragende*; *lijk*, *vorm*; *achtig*, *hebbende* beteekende. *Eetbaar* wil toch volstrekt niet zeggen: *dragende eet*; *schilderachtig* niet: *hebbende schilder*.

b. dat een druk gebruikt voor- en achtervoegsel door het grillig spel der analogie in afleidingen een groot aantal beteekenissen kan hebben; een zoo groot aantal, dat het onmogelijk is, ze alle op te noemen. Van zulke voor- en achtervoegsels kan men in een beknopt overzicht alleen de voornaamste beteekenissen

opnoemen, terwijl met allerlei fijne schakeeringen in hun beteekenis geen rekening kan gehouden worden.

Nergens blijkt dit alles duidelijker, dan bij sommige, druk in zwang zijnde, voorvoegsels, die werkwoorden helpen vormen. Het is b.v. niet mogelijk, alle beteekenissen, die be in afleidingen heeft, regelrecht af te leiden uit de oorspronkelijke beteekenis van dat voorvoegsel; evenmin als het doenlijk is, om b.v. alle beteekenissen, die ver kan hebben, in een beknopt overzicht op te sommen.

In het volgende overzicht zullen wij van de voorvoegsels, die werkw. vormen, dan ook slechts de oorspr. beteekenis opgeven met de voornaamste beteekenissen, die zij in afleidingen hebben.

§ 362. De voorvoegsels, die werkw. vormen, zijn: be, ge, er, her, ont, ver.

1. be; oorspr. beteekenis: bij. Het geeft tegenwoordig in hoofdzaak te kennen:

a. bij: *beroepen* (een predikant in een gemeente *beroepen* = dien predikant bij een gemeente *roepen*), *bekomen* (v. d. schrik), *bevallen*, *believen*, *behooren*.

b. een verkrijgen of een bereiken door middel van de werking, door het grondwoord genoemd: *behalen*, *bekomen* (= *verkrĳgen*), *bereiken*, *beërven*.

c. een voorzien zijn van, of een maken tot hetgeen het grondwoord beteekent: *bedĳken*, *bemannen*, *bepalen*, *beperken*, *besteden* (van *stede* = plaats), *benadeelen*, *bedroeven*, *bevrijden*, *beangstigen*, *benauwen*, *bezwaren*. In dit geval staat het voor zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden; in alle andere gevallen voor werkwoorden.

d. het brengen van een voorwerp bij een werking. Aldus maakt het van onovergankelijke werkwoorden overgankelijke: *begaan*, *bewonen*, *beveenen*, *betreuren*, *bewaken*, *bevaren*, *beklagen*.

e. het plaatsgrijpen der werking over de geheele uitgestrektheid van het voorwerp: *beplanten*, *bezaaien*, *bezien*, *bekleeden*, *begrijpen*, *bebouwen*, *beschouwen*. In dit geval staat het voor werkw., die zelf al overgankelijk zijn.

2. ge. Oorspronkelijke beteekenis: samen. Eenigszins blijkt die beteekenis nog uit: *gevallen*, *gelĳken*, *geleiden*. Een werking,

die twee of meer personen te zamen verrichten, geschiedt gewoonlijk met meer kracht dan eene, die slechts door één persoon verricht wordt. Vandaardat ge vroeger in vele woorden een versterkende kracht had, hetgeen nog eenigszins blijken kan uit *gedenken* naast *denken*. Tegenwoordig heeft *ge* echter in de meeste werkw. niet de allerminste beteekenis meer, zooals blijkt uit: *gelijken* (naast *lijken*), *gewennen* (n. *wennen*), *gelukken* (n. *lukken*), *geraken* (n. *raken*), *gevoelen* (n. *voelen*), *zich getroosten* (n. *zich troosten*); alleen klinken de werkw. met *ge* soms wat deftiger dan die, welke dat voorvoegsel missen. Ook oudtijds hadden tal van werkw. bijvormen met *ge*, welke volkomen hetzelfde beteekenden als de grondwoorden zelf; soms zijn die grondwoorden in den loop van den tijd verloren gegaan en de bijvormen met *ge* blijven bestaan: *gedoogen* (oudtijds naast *doogen* = *dulden*, *lijden*; vergel. *mededoogen*), *genieten* (naast het verloren-gegene *nieten*), *geschieden* (naast het verloren-gegene *schieden*).

3. er. Oorspr. beteekenis: uit; 't is de toonlooze vorm van oor, dat substantieven vormt. (Verg. 348). Vrij duidelijk blijkt die beteekenis van *er* = uit nog in: *erkennen* (= *voor het kennen uitkomen*); *erbarmen* (van *barmen* uit *bearmen* = *medelijden hebben*, *beklagen*, van *armen* = *klagen*; *erbarmen* is dus: *doen uitkomen*, *doen blijken*, *dat men medelijden met iemand heeft*), *erachten* (in: *mijns erachtens* = *mijn achten*, *mijn meening doende uitkomen*; of kortweg: *volgens mijn meening*).

In: *erlangen* (*langen* = *reiken*; verg. *handlanger*) en *ervaren* (*varen* = *komen*, *gaan*) beteekent het: door de werking van het grondwoord verkrijgen. *Herinneren* is door voorvoeging van *h* ontstaan uit *erinneren*, hetwelk etymologisch beteekent: door te binnen brengen verkrijgen.

4. her = opnieuw, blijkens: *herkauwen*, *herzeggen*, *herlezen*, *herdrukken*.

5. ont. Oorspr. beteekenis: tegen. (Vergel. het voorvoegsel ont bij de substantieven). Het geeft tegenwoordig in hoofdzaak te kennen:

a. tegen: *ontzien* (*iemand ontzien* = *tegen iemand opzien*), *onthouden*, *ontvangen*, *ontmoeten*.

Als gevolg van ont = tegen drukte het vervolgens uit:

b. het tegemoetgaan van een nieuwen toestand; of duidelijker: het beginnen van de werking in het grond-

woord genoemd: *ontbranden, ontvlammen, ontwaken, ontslapen, ontbijten, ontspruiten, ontploffen, ontstaan, ontspringen* (van een rivier, een bron e. d.).

Daar met het beginnen van een nieuwen toestand een vroegere vaak eindigt en verdwijnt, zoo kreeg ont ook de beteekenis van weg. In die beteekenis komt het tegenwoordig zeer dikwijls voor; b.v. wanneer het uitdrukt:

c. weg: *ontvoeren, ontrooven, ontnemen, ontrukken, ontsnappen, ontgaan, ontloopen, ontkomen.*

d. het brengen uit een vroegeren toestand: *ontwikkelen, ontdekken, ontsluiten, ontvouwen, ontluiken.*

e. het wegnemen van hetgeen het grondwoord noemt. In dit geval staat het voor zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden: *onthoofden, ontbladeren, ontsmetten, ontkleeden, ontronen, onteeren, ontzenuwen, ontgroenen, ontnuchteren, ontheiligen, ontreinigen.*

5. ver. Dit voorvoegsel is van verschillenden oorsprong en daarom heeft het in afleidingen dan ook een zeer verschillende beteekenis:

a. ver = weg: *verwerpen, verjagen, verstooten, verdrijven, verstoppen, verbergen.*

Ten gevolge van die beteekenis van ver = weg kon ver ook uitdrukken:

b. dat het onderwerp of voorwerp verdwijnt tengevolge van de werking, of althans daardoor in een ongunstigen toestand geraakt: *vermoorden, verbranden, verbruiken, verdrinken, zich verhangen, vergeven (= vergiftigen), verhongeren; verkrachten, veronachtzamen, verleiden, verongelukken, verwaarloozen, zich verslapen, verweeren, vertwijfelen.*

c. verkeerd of slecht: *zich verrekenen, zich vergissen, zich verspreken, verwennen, verdenken.*

d. ver = voor, in de beteekenis van niet achter: *verbinden, versperren, verschansen, verbloemen, vertinnen, verzanden, verzilveren.*

e. ver = voor, in de beteekenis van ten behoeve van: *verzorgen, verplegen, verschaffen.*

f. ver = voor, in de beteekenis van in plaats van. In dit geval kan het gewoonlijk kortweg door anders weergegeven worden en geeft het vaak een verwisseling te kennen: *verbedden, verkleeden, verhangen (= op een andere plaats hangen),*

vervellen, verharen, vertalen, zich vermaken (oorspr.: *zich anders maken*), *verhuizen*.

Daar een verwisseling vaak gepaard gaat met het brengen van een zelfstandigheid in een nieuwen toestand, zoo ging ver ook beteekenen: maken of worden tot hetgeen het grondwoord beteekent: *vergoden, verketteren, zich verbroederen, veretteren, zich vermennen, verblijden, verarmen, veraangcnamen, vergelijken, verlossen, veredelen*.

g. ver = over: *vernachten, vermeesteren, verbluffen, verheeren*.

Soms heeft ver weinig kracht, zooals in: *vermeenen, verblijven, verkrijgen, verhopcn*.

§ 363. Samenstelling door middel van afleiding heeft bij die werkwoorden plaats, welke door middel van het achtervoegsel en zijn gevormd uit den stam van een werkw. en een substantief: *knikkebollen, klappertanden, stampvoeten, kortwieken, knipooogen, knarsetanden, reikhalzen* (uit *rekhalzen*).

D. De vorming der voornaamwoorden.

§ 364. Ten opzichte van de vorming van deze woorden merken we op:

a. dat *zulk* ontstaan is uit *zoo-lijk*, waarin *lijk* zooveel beteekende als: *gedaante hebbend*.

b. dat *zoodanig* ontstaan is uit *zoo-daan-ig*, waarin *daan* hetzelfde beteekent als *gedaante*; *zoodanig* beteekent etymologisch dus: *zoo een gedaante hebbende*.

c. dat *welk* samengetrokken is uit *wic-lyk*; *wic* beteekent *hoe een lijk* weer *gedaante hebbend*; *welk* beteekent etymologisch dus hetzelfde als *hoedanig*.

d. dat *elkander* samengesteld is uit *elk* en *ander*; *elk* is samengetrokken uit *ie-lyk*, waarin *ie* = *eenig* en *lyk* = *gedaante, persoon*; *elk* beteekent dus: *eenige persoon*; en *elkander* dus: *eenige persoon den ander*. Datzelfde *ie* komt voor in *iegeelyk*, waarin *geelyk* (een bijvorm van *lyk*) alweer *gedaante, persoon* beteekende; *iegeelyk* beteekent dus: *eenige persoon*.

e. dat *malkander* samengetrokken is uit *man-lyk-ander*; in *man-lyk* beteekent *lyk* zooveel als *ieder* (Verg. *dagelyks*) en *man-lyk* dus: *ieder der mannen*. *Malkander* beteekent dus: *ieder der mannen den ander*.

f. dat *iets* oudtijds luidde *iet* (Verg.: *als niet komt tot iet, dan kent iet zich-zelven niet*); *iet* is verbasterd uit *ie-wicht*, waarin *wicht* = *ding*; *iets* beteekent dus: *eenig ding*.

Niets staat voor *niet*, dat samengetrokken is uit *ne-ie-wicht* = *niet enig ding*.

E. De vorming der telwoorden.

§ 365. Ten opzichte van de vorming van deze woorden merken wij alleen op:

a. dat *elf*, *twaalf* zijn samengetrokken uit *een-lif* en *twa-lif*, waarin *lif* hoogstwaarschijnlijk *tien* beteekent; *elf* en *twaalf* beteekenen etymologisch naar alle waarschijnlijkheid dus: *een en tien*; *twee en tien*; verg. *dertien* (uit *drietien*), *veertien* (uit *viertien*), *vijftien*, enz.

b. dat *tig*, voorkomende in *twintig*, *dertig*, enz., een oud substantief is, beteekenende: *tiental*.

c. dat *geen* ontstaan is uit *neg-een* = *noch, niet een*.

d. dat *duizend* met een voorafgaand hoofdtelwoord geen samenstelling vormt; men schrijve dus: *drie duizend*. Daarentegen *vierhonderd*, *zeshonderd*, enz.,

F. De vorming van bijwoorden.

§ 366. De achtervoegsels, die bijwoorden vormen, zijn:

1. *e*: *verre*, *alreede*, *dichte(bij)*, *noode*, *luide*. Deze *e* werd oudtijds zeer dikwijls gebruikt, om van adjectieven bijwoorden te vormen; tegenwoordig is zij als zoodanig vrijwel in onbruik geraakt. Het verschil tusschen adjectieven en bijwoorden bestaat tegenwoordig gewoonlijk niet meer in een verschil in vorm, maar in een verschil in dienst. (Verg. § 134 en § 136).

2. *en*. Oudtijds gaf het een beweging van zekere plaats te kennen (vergel. nog: *noordenwind*, *oostenwind*); tegenwoordig heeft het in de meeste bijwoorden, die er van voorzien zijn, geen duidelijk aanwijsbare kracht meer: *boven*, *beneden*, *binnen* (uit *be-innen*), *buiten*.

3. *er*. Oudtijds gaf het een beweging naar zekere plaats te kennen (vergel. nog: *oosterspoor*); tegenwoordig heeft het in de

meeste bijwoorden, die er op eindigen, geen duidelijk aanwijsbare kracht meer: *onder, over, neder, ginder, opper, inner(lijk), uiter(lijk)*.

4. *lijk*, dat van bijvoegl. naamw. bijwoorden vormt: *heuschelijk, beleeftelijk, gereedelijk, bepaaldelijk, voorzichtiglijk, kwalijk, gewoonlijk, waarlijk*. Tegenwoordig wordt dit *lijk* dikwijls weggelaten en worden de adjectieven zonder eenige verandering in den vorm als bijwoorden gebruikt. (Verg. §§ 134 en 136).

5. *lijks*: *jaarlijks, maandelijks, wekelijks*. Dit *lijks* is het voorafgaande *lijk*, voorzien van de bijwoordelijke *s*; *lijks* beteekent in deze afleidingen: *ieder*.

6. *lings*: *zijdelings, ruggelings, ijlings, tappelings, blindelings, rakelings*. Dit *lings* bestaat uit het achtervoegsel *ling*, dat ook substantieven vormt, gevolgd door de bijwoordelijke *s*.

7. *waarts*: *huiswaarts, kerkwaarts, opwaarts, hemelwaarts, herwaarts, derwaarts* (*her = hier; der = daar*), *achterwaarts*. *Waarts* bestaat uit *waart* + de bijwoordel. *s*; en beteekent: *gekeerd naar; in de richting van*.

8. *gewijze*: *trapsgewijze, groepsgewijze, tirailleursgewijze, stuks-gewijze, steelsgewijze*.

9. *jes, tjes, kens*: *zachtjes, stilletjes, zachtkens, warmpjes, zoetjes*.

10. *s*. Tal van substantieven, al of niet vergezeld van bijvoegl. naamw., stonden vroeger in den bijwoordelijken genitief (Verg. § 227, *f.*) en deden dus den dienst van een bijwoordelijke bepaling. Langzamerhand vatte men die woorden daarom als bijwoorden op: *blootshoofds, heelhuids, geenszins, alleszins, goedsmoeds, daags, deels*. Daar die woorden dikwijls op *s* eindigen, vatte men die *s* — oorspr. dus de *s* van den mannel. en onzijdigen genitief enkelv. — op als een middel, om bijwoorden te vormen en werd die *s* dus een achtervoegsel; men noemt haar de bijwoordelijke *s*: *somtijds, dikwijls, namaals, terloops, eerstdaags, binnenslands* (Verg. § 229), *buitenslands, binnensmonds, onverwachts, rechts, links, intijds, desnood-s*, enz.

§ 367. De samengestelde bijwoorden behooren bijna alle tot de soort, in § 333a bedoeld. Zij roepen dus veelal voor onzen geest niet twee of meer begrippen op, die wij tot één nieuw begrip vereenigen; 't zijn vaak woordverbindingen, door verflauwing of vernietiging van de beteekenis der samenstellende deelen ontstaan: *altemet, bovenop, onderaan, kortaf, weleer* (wellicht

uit: *wilen-eer* = *in vroegeren tijd*), *indertijd*, *uitermate*, *omtrent*, *overal*, *vooral*, *vanhier*, *vandaar*, *voorgoed*, *achtereen*, enz.

Men lette hier op het verschil tusschen *van hier*, *van daar* (= *van deze*, *van die plaats*) en *vanhier*, *vandaar* (= *om deze*, *om die reden*); tusschen *voor goed*, *voor zeker* (= *als goed*, *als zeker*) en *voorgoed*, *voorzeker*; tusschen *hoe zeer*, *hoe wel* en *hoezeer*, *hoezel* (= *ofschoon*; verg. § 118).

§ 368. Als stamwoorden beschouwen wij al die bijwoorden, waarvan niet duidelijk blijkt, dat zij samengesteld of afgeleid zijn: *hier*, *daar*, *nu*, *wel*, *ook*, *nog* e. a.

G. De vorming van voegwoorden en voorzetsels.

§ 369. Over de vorming der voegwoorden en voorzetsels behoeven hier geen nadere bijzonderheden meegedeeld te worden. Op het einde van het eerste boek is toch uitvoerig de ontwikkelingsgeschiedenis van een groot aantal voegwoorden nagegaan (zie § 109—§ 120), terwijl in het tweede boek uitvoerig gesproken is over de wijzen, waarop woorden en woordgroepen tot voegwoorden zijn geworden (zie § 212). Tevens is ons toen gebleken de nauwe betrekking, die er tusschen voorzetsels en voegwoorden bestaat. Voor de vorming van sommige voorzetsels zie men nog § 126, waar over *gedurende*, *staande* en dergelijke voorzetsels gehandeld is.

ZESDE BOEK.

Klankleer en Spelling.

A. Klinkers en Medeklinkers.

§ 370. Onder een letterklank — of kortweg: letter — verstaat men een ondeelbaren spraakklank: **a, oo, ie, ei, m, p, n.**

Onder letter verstaat men ook het letterteeken, waardoor een letterklank schriftelijk wordt voorgesteld. Al de letterteekens te zamen vormen het alphabet. Onze letterteekens hebben wij aan de Romeinen ontleend, die ze weer van de Grieken hadden overgenomen; terwijl de Grieken ze op hun beurt weer na het aanbrengen van vrij ingrijpende veranderingen van de Pheniciërs overgenomen hadden.

§ 371. De letterteekens worden verdeeld in enkelvoudige (**a, e, p,** enz.) en samengestelde (**aa, ee, ie, ei, ng, ch,** enz.). Tot de samengestelde letterteekens behoort tegenwoordig ook **sj** in *huisje, baasje, roosje* e. d.; wij spreken die woorden toch niet uit als: *huis-je, baas-je, roos-je*, maar als: *hui-sje, baa-sje, roo-sje*, waarin de **sj** één letterklank geworden is, vrijwel gelijkstaande met de **ch** in Fransche woorden als: *hache, bûcheron* e. d.

Ook de **ng** is nu een samengesteld letterteeken, oudtijds niet; toen bestond **ng** uit twee spraakklanken en dus ook uit twee enkelvoudige letterteekens, t. w. **n + g** (uitgesproken als **g** in Fransche woorden als: *guerre, garçon* e. d.). De **g** had toen dus den klank van een zachte **k**; vandaar nog: *koninklijk* (van *koning*), *rottinkje, harinkje* e. d.

§ 372. Ons alphabet bestaat uit 26 enkelvoudige letterteekens; vier daarvan (nl. de **c, q, x** en **y**) worden meer

bepaaldelijk vreemde letters genoemd, omdat zij uitsluitend in vreemde woorden voorkomen; met uitzondering echter van de **c**, voorzooverre zij een deel uitmaakt van het samengestelde letterteeken **ch**.

§ 373. De letterklanken worden verdeeld in klinkers en medeklinkers.

Bij het uitspreken van een klinker doen wij een klank; bij het uitspreken van een medeklinker meer een geruisch hooren.

§ 374. Onder een lettergreep verstaat men een woord of een deel van een woord, dat met één uitstooting van de lucht wordt uitgesproken. Een woord kan dus één- of meerlettergrepig zijn: *koe*, *paar-den-stal*.

§ 375. Eindigt een lettergreep op een klinker, dan heet zij open; eindigt zij op een medeklinker, dan is zij gesloten: *vre-de*; *aar-de*.

§ 376. Van een woord worden de lettergrepen soms met verschillenden nadruk of klemtoon uitgesproken. Men spreekt daarom van lettergrepen, die den hoofdtoon hebben; die den bijtoon hebben; of die toonloos zijn. In: *paár-den-stál* heeft de eerste lettergreep den hoofdtoon; de laatste den bijtoon; en is de middelste toonloos.

§ 377. De klinkers worden verdeeld in enkelvoudige klinkers en tweeklanken. Een enkelvoudige klinker klinkt aan het slot evenzoo, als aan het begin; een tweeklank heeft aan het slot een anderen klank, dan aan het begin.

De enkelvoudige klinkers zijn: **a**, **aa**; **e**, **ee**; **i**, **ie**; **o**, **oo**; **u**, **uu**; **oe**; **eu**.

De tweeklanken zijn: **ai**; **ei**; **ij**; **ui**; **ou**; **au**; **aai**, **ooi**, **oei**; **aau**, **eeu**, **ieü**.

§ 378. De enkelvoudige klinkers, met uitzondering van de **oe** en de **eu**, worden op twee wijzen uitgesproken: volkomen en onvolkomen: *jaar*, *das*; *geen*, *men*; *dier*, *licht*; *door*, *dor*; *uur*, *prul*. De onvolkomen uitspraak van de **oe** en de **eu** is gelijk geworden aan die van de **oo** en de **uu**; en klinkt dus achtereenvolgens als **o** en **u**: *blom* (naast *bloem*); *zocht* (n. *zoeken*); *spul* naast *speulen* uit *spelen*.

Staat een volkomen klinker niet op het eind van een lettergreep, dan wordt hij iets langer aangehouden en heet dan gerekt: *jaar*, *eer*, *bier*, *oor*, *duur*.

Een klinker wordt in een toonlooze lettergreep toonloos uitgesproken. Die toonlooze klinkers worden verschillend geschreven, maar vrijwel geheel op dezelfde wijze uitgesproken: *hemel, donker; nuffig, leeuwerik, monnik; Dokkum, Gorkum; vriendelijk, cerlijk; wekelijks, jaarlijks; avond*. Wil men te kennen geven, dat in: *mijn, zijn, een* de klinker toonloos uitgesproken moet worden, dan schrijft men gewoonlijk: **m'n; z'n; 'n**.

§ 379. De klinkers, die wij tegenwoordig in de woorden aantreffen, zijn soms uit andere ontstaan. Vb.:

a soms uit **e**: *harte* uit *herte*; evenzoo *aarde* uit *erde*.

e soms uit **a** of **i**: *steden, stad; smeden, smid; erg* uit *arg* (Verg. *ergdenkend* naast *argwaan*); *lengte, lang; sterk* uit *stark*; *zwenmen* (Verg. HD. *schwimmen*); *beschermen* (Verg. HD. *beschirmen*); *slechten* uit *slichten*.

ee zeer dikwijls uit **ei**: *verbreeden, verbreiden; kleen, klein; weenen, weinig; heelen, heiland*.

ie zeer dikwijls uit **iu** (spr. uit: **ioe**): *liegen* uit *liugan*; *bieden* uit *bindan*. Deze *iu* ging echter ook in *ui* of *uu* over, vandaar dat de *ie*, *ui* en *uu* in onze taal soms wisselletters zijn: *buigen* uit *biugan*; *duur, dier; sturen, stieren; kuiken, kieken; luiden, lieden; duitsch, dietsch; ruiken, ricken*. Tusschen *duitsch* en *dietsch*; *ruiken* en *ricken* is op den duur verschil in beteekenis ontstaan.

o zeer dikwijls uit **u** (spr. uit: **oe**): *kogel* uit *kugel*; *komen* uit *kumen*; *noten* (HD. *nuss*); *logen* (HD. *liügen*).

oo zeer dikwijls uit **au** of **ou**: *loopen* uit *loupēn*; *koopen* uit *koupen*; *boomen* (HD. *baum*); *loochenen* uit *laugnan* (HD. *läuchnen*); *zoogen* uit *zougjan*; *klooven* uit *kloufjan*.

u soms uit **o**: *burger, borger; plunderen, plonderen; gulden, golden; bundel, bondel; kunst, konst; drup, drop*.

eu dikwijls uit **o** tengevolge van volgende **i** of **j** (umlaut van **o = eu**): *leugen, logen; spreuk, sprook; keuken n. koken; sleutel* uit *slotel*; zoo in de volkstaal: *neuten* uit *noten*; *geuten* uit *goten*; *zonen* uit *zeunen*.

ei soms uit **ege** of **age**, waarin **g** in **j** of **i** overging: *gezeid* uit *gezeged*; *geleid* uit *geleged*; *zeil* uit *zegel*; *meid* uit *maged*; *heining* uit *hagening*.

ei een enkelen keer uit **e** voor **n**: *einde* uit *ende*; *heinde* uit *hende* uit *handi* (*heinde* is dus etymologisch: *wat bij de hand is*).

ij uit lange **i**. Zoo *dijk* uit *dik* (spr. uit: *diek*); *bijten* uit *biten*

(sp. uit: *bieten*); vandaardat men in sommige streken van ons land nog dikwijls een *ie* zegt, waar wij een *ij* laten hooren.

ou uit **ol** of **al**: *gouden* uit *golden*; *zoude* uit *zolde*; *wou* uit *woude* voor *wolde*; *woud* (HD. *wald*); *koud* (HD. *kalt*); *hout* (HD. *holz*); *oud* (HD. *alt*).

§ 380. De medeklinkers worden naar verschillenden maatstaf in verschillende soorten verdeeld.

§ 381. Naar het spraakorgaan, waardoor zij gevormd worden, verdeelt men ze in:

a. keelletters: **ch, g, k, ng**. De **h**, die vroeger ook een keelletter was, wordt tegenwoordig slechts door een sterke uitademing gevormd.

b. verhemelteletters: **sj, j**.

c. tongletters: **t, d, s, z, l, n, r**.

d. lipletters: **p, b, f, w, m**.

§ 382. Naar de wijze, waarop de uitgedemde lucht de spraakwerktuigen verlaat, verdeelt men ze in:

a. schuringsgeluiden (spiranten): **ch, g, sj, j, s, z, f**, en **v**. In dit geval schuurt de lucht door een nauw kanaal heen, gevormd door twee spraakwerktuigen, die dicht bij elkander gebracht zijn.

b. ontploffingsgeluiden (explosieven): **k, t, d, p, b** en ook **w**, wanneer zij aan het begin van een woord voorkomt. In dit geval worden de twee spraakorganen zoo dicht bij elkander gebracht, dat de uitgedemde lucht voor een oogenblik niet verder kan stroomen; worden zij dan weer verder van elkander verwijderd, dan ontsnapt de lucht eensklaps als met een plof.

c. neusgeluiden: **m, n** en **ng**. De lucht ontsnapt dan door de neusholte.

d. de ratelingsgeluiden: **r, l**. Het geluid wordt dan gevormd door een trillende beweging van één spraakwerktuig.

Een geheel afzonderlijke plaats neemt de **h** in, die eenvoudig gevormd wordt door een sterke uitademing.

§ 383. Twee medeklinkers zijn met elkander verwant, als zij door dezelfde spraakwerktuigen op nagenoeg dezelfde wijze gevormd worden, maar verschillen in de kracht, waarmee het geluid gevormd wordt. De eene heet dan de scherpe, de andere de zachte verwante medeklinker: **ch** en **g**; **t** en **d**; **s** en **z**;

p en **b**; **f** en **v**. De **k** is ook een scherpe medeklinker; de zachte verwante **g** (uit te spreken als **g** in 't Fransche *guerre*) komt in onze taal niet meer voor, behalve voor **b** of **d**, maar wordt dan als **k** geschreven: *boekbinder*, *boekdrukker*; *zakboek*, *zakdoek*; *ik bleef*; *ik denk*. (Verg. § 349.)

De zachte verwante van de **sj** — geschreven als **g** — komt alleen voor in woorden, aan vreemde talen ontleend of in navolging van vreemde woorden gevormd; en klinkt dan als **g** in *genie*: *plantage*, *stellage*, *vrijage*, *logement*, *horloge*.

§ 384. Verder noemt men **l**, **m**, **n**, **r** (*molenaar*) en **ng** vloeiende letters; de andere vaste. De **s** en **z** heeten sisletters; de **j** en **w** halfklinkers, omdat zij vroeger nagenoeg als de klinkers **i** en **oe** werden uitgesproken.

§ 385. De medeklinkers, die wij tegenwoordig in de woorden aantreffen, zijn vaak uit andere ontstaan. Vb.:

r uit **z**: *vroom* uit *vroos*; *verloor* uit *verloos*; *verkoor* naast *koos*; *zich generen* naast *genasjan*. (Verg. 360, a.)

ch uit **k**: *zocht* n. *zoeken*; *wrocht* n. *worcken*; *dacht* n. *denken*; *wacht* n. *waken*; *smachten* n. *smaken*; *zwichten* n. *bezwijken*.

ch uit **f**: *gracht* uit *graft*; *lucht* (HD. *lufi*); *klucht* (uit *kluft* naast *klieven*); *kracht* (n. HD. *kraft*); *zacht* (n. HD. *sanft*); *gehucht* (naast *hof*; *gehucht* dus uit *gehofte* = *verzameling van hoven, van boerenhofsteden*).

ch uit **p**, die eerst een **f** geworden was: *kocht* naast *koop*; *bruiloft* naast *loopen*; *gerucht* (uit *geroft*, naast *roepen*); *verknocht* n. *verknopen*.

b uit **v**: *bibberen* n. *beven*; *kibbelen* n. *kijven*; *hebben* n. *haven*; *webbe* n. *weven*; *krabbe* n. *kreeft* uit *krevet*; *stribbelen* n. *streven*.

B. De Spelling.

a. De spelling van De Vries en Te Winkel.

I. HOOFDREGELS.

§ 386. Het spellingssysteem, dat tegenwoordig vrij algemeen toegepast wordt, is omstreeks 1865 ontworpen door de hoogleraren De Vries en Te Winkel. Het berust op eenige grond-

beginselen, die men de hoofdregels van het stelsel zou kunnen noemen. Ze zijn:

1. de regel der beschaafde uitspraak: *geef bij het schrijven van een woord door letterteekens al de letterklanken weer, die achtereenvolgens bij een beschaafde uitspraak in dat woord gehoord worden; of kortweg: schrijf een woord, zooals het door beschaafde Nederlanders uitgesproken wordt.* Volgens dezen regel schrijft men b.v.: *jaar, muts, huis, deur, pet.*

2. de regel der gelijkvormigheid: *houd bij het schrijven van een woord rekening met de klanken, die in zijn verbuigings- of vervoegingsvormen gehoord worden; of met de vormen, die het in afleidingen en samenstellingen heeft.* Op grond van dezen regel schrijft men in strijd met de uitspraak: *dag* (uitgespr. *dach*) naast *dagen*; *web* (uitgespr. *wep*) n. *webben*; *hoed* n. *hoeden*; *bloed, bloeden, bloederig*; *zand, verzanden, zanderig*. Soms wordt zelfs rekening gehouden met de vroegere verbuigingsvormen van een woord; zoo schrijven wij *iemand* en *niemand* (met *d*), omdat men vroeger in den 3den naamval zeide: *iemande, niemande*.

3. de regel der afleiding: *wanneer uit de tegenwoordige uitspraak van een woord niet duidelijk blijkt, welk letterteeken er gebruikt moet worden, raadpleeg dan de oudere uitspraak van dat woord.* Deze regel wordt voornamelijk toegepast, wanneer er uitgemaakt moet worden, of wij een woord met *ee* of *e*, *oo* of *o*, *ei* of *ij*, *s* of *sch* moeten schrijven. Zoo schrijven wij b.v. in open lettergrepen:

ee, wanneer die letter ontstaan is uit den tweeklank **ei**: *verbreed*, *verbreiden*; *teek*, *teiken*.

e, wanneer zij ontstaan is uit een van de enkelvoudige klinkers **a** of **i**: *steden*, *stad*; *schepen*, *schip*.

oo, wanneer die klank ontstaan is uit den tweeklank **au** of **ou**: *zoogen* uit *zougjan*; *klooven* uit *kloufjan*.

o, wanneer die letter ontstaan is uit een van de enkelvoudige klinkers **o** of **u**: *bodem*; *kogel* (uit *kugel*); *genomen* uit *genumen*. Verder schrijven wij:

ei, wanneer die klank zich ontwikkeld heeft uit den tweeklank **ai**: *leiden* uit *laidjan*; *klein* uit *klain*.

ij, wanneer die letter ontstaan is uit lange **i**: *dijk*; *bijten*; *grijpen*.

sch, wanneer die letter ontstaan is uit **sk**: *visch* (*visk*); *druischen* uit *druskan*.

s, wanneer die klank niet ontstaan is uit **sk**: *das*, *jas*, *bruisen*.

Zoo schrijven wij ook in strijd met de uitspraak: *grijsaard, dronkaard, stommerd, leeperd* met **d**, omdat *aard* en *erd* ontstaan zijn uit *hard* (= *sterk*; verg. § 339).

4. de regel der overeenkomst of der analogie: *wanneer uit de uitspraak van een woord niet duidelijk blijkt, met welke letterteekens het gespeld moet worden, raadpleeg dan woorden, die op gelijksoortige wijze gevormd zijn.* Zoo schrijft men: *dorps-school* naast *dorpskerk*; *varkensstal* naast *varkenshok*; *oorlogsschip* naast *oorlogsvaarttuig*.

5. de regel der welluidendheid: *pas de voorgaande regels niet toe, indien daardoor een woord op een wijze geschreven wordt, waardoor een onwelluidende uitspraak van dat woord in de hand gewerkt zou kunnen worden.* Volgens dezen regel schrijft men in strijd met de afleiding: *wijste, malschte* (voor: *wijsste, malschste*); zoo ook: *die man heeft iets grootsch, iets edels in zijn denkbeelden* (voor: *iets grootschs*); *dat meisje heeft iets onwijs en sufferigs in haar manier van doen.*

6. de regel van het gebruik: *pas de voorafgaande regels mede niet toe, wanneer daardoor een woord geschreven zou moeten worden op een wijze, afwijkende van die, waarop het sinds langen tijd algemeen geschreven is.* Op dien grond schrijven wij het achtervoegsel *heden* met eene **e**, ofschoon die **e** uit **ei** ontstaan is; daarom schrijven wij ook op het eind van een éénlettergrepig woord steeds **ee** en **oo** (*zee, mee; zoo*); op dienzelfden grond schrijven wij *huwelijk* met **ij**, ofschoon die **ij** uit **ai** ontstaan is. (Verg. § 335).

Eindelijk letten de beide hoogleeraren af en toe op de duidelijkheid en schrijven zij bijv. in strijd met de uitspraak: *nog* (met **g**), om het te onderscheiden van *noch* (= niet).

Uit deze hoofdregels vloeien voort de bijzondere regels voor het spellen der klinkers en der medeklinkers.

II. DE REGELS VOOR HET SPELLEN DER KLINKERS.

§ 387. Deze regels strekken vooral, om vast te stellen, of men een woord moet schrijven met **e** of **ee**; **o** of **oo**; **ij** of **ei**; **ie** of **i**; voorzooverre zulks uit de uitspraak niet blijkt.

§ 388. Men schrijft in 't algemeen eene zachtheldere **e** op het eind van een lettergreep, wanneer die **e** zich ontwikkeld heeft uit een enkelvoudigen klinker; en meer bepaaldelijk:

1. in woorden, waarnaast andere Nederlandsche, Hoogduitsche of Engelsche woorden staan, waarin **a** of **i** gehoord wordt of werd. In 't Nederlandsch zijn namelijk vele **a**'s door invloed van een volgende **j** tot **e** overgegaan; terwijl alle oorspronkelijk korte **i**'s in open lettergrepen tot **e** gerekt zijn. Vb.:

edel naast *adel*; *dweepen* n. *dwapen*; *steden* n. *stad*; *besteden* (n. *stad* = *plaats*); *vegen* n. *vagen*; *verdedigen* n. *verdadigen*; *gene* n. *gindsch*; *neven* n. *nicht*; *schepen* n. *schip*; *schelen* n. *verschillen*; *schemeren* n. *schim*; *smeden* n. *smid*.

2. in alle werkwoorden, die nu sterk zijn of het vroeger waren (uitgezonderd in: **heeten** uit **heiten**); benevens in bijna alle woorden, die van die werkw. gevormd zijn: *nemen*; *stelen*; *gebeden* (n. *bidden*); *hevel* (n. *heffen*); *leger* (n. *liggen*); *zetel* (n. *zitten*). In dit geval heeft de **e** zich uit een **i**, **a** of een korte **e** ontwikkeld; zoo staat *bede* naast *bidden*; *zich generen* uit *genasjan*; in *geven* komt b.v. een oorspronkelijk korte **e** voor.

3. in woorden, waarnaast verwante Nederlandsche of Hoogduitsche staan, waarin een onvolkomen **e** gehoord wordt:

bevelen, *bevel*; *mede*, *met*; *deken* n. *dekken*; *bezie* n. *bes*; *gebreken*, *gebrek*.

gele (HD. *gelb*); *weder* (HD. *wetter*).

4. in woorden, waarnaast bijvormen met **eu** staan: *sneven*, *sneuvelen*; *zeven*, *zeuven*; *lenen*, *leunen*; *stenen*, *steunen*; *tegen*, *teugen*; *peluw*, *peul*.

5. in het meervoud van het achtervoegsel **heid**: *waarheden*; *schoonheden*; *beroemdheden*.

6. in woorden van vreemden oorsprong, waarin de **e** uit een enkelvoudigen klinker is ontstaan: *jenever* (Fr. *genèvre*); *ledekant* (Fr. *lit de champ*); *peer*, *peren* (Lat. *pirum*); *neger* (Fr. *negre*); *planeten* (Fr. *planète*); *zegel* (Lat. *sigillum*); *profeten* (Fr. *prophète*).

§ 389. Men schrijft op het einde van een lettergreep een scherpheldere **ee**:

1. wanneer die letter ontstaan is uit een oud-Germaansche **ai**; in welk geval die **ee** soms nog met **ei** afwisselt: *verbreeden*, *verbreiden*; *kleen*, *klein*; *heel*, *heelen*, *Heiland*; *teeken* uit *teiken*; *steen* uit *stains*. Uitgezonderd het achtervoegsel **heden** n. **heid**.

Die oud-Germaansche **ai** is in 't Hoogduitsch gewoonlijk tot **ei** overgegaan en soms **ai** gebleven; terwijl zij in 't Engelsch tot

oa of **o** geworden is. Vandaardat onze scherpheldere **ee** beantwoordt aan een **ei** of **ai** in 't Hoogduitsch; en aan een **oa** of **o** in 't Engelsch. Alzoo: *bleeke* (n. HD. *bleich*); *gemeene* (HD. *gemein*); *eene* (HD. *eine*); *geene* (HD. *keine*); *weenen* (HD. *weinen*); *zeepen* (HD. *seife*); *weezen* (HD. *waise*).

beer (*mannetjesvarken*), meerv. *beeren* (Eng. *boar*); *reede* (Eng. *road*); *zeep* (Eng. *soap*); *steen* (Eng. *stone*); *beenen*, *beenderen* (Eng. *bone*).

2. wanneer die letter ontstaan is door samentrekking van twee lettergrepen: *precken* uit *prediken*; *veeren* uit *vederen*; *leeren* uit *lederen*; *onweeren* uit *onwederen*.

3. in de achtervoegsels **eelen**, **eeren**, **eezen**, **eesche**: *juweelen*; *studeeren*; *Portugeezen*; *Europeesche*.

4. wanneer die lettergreep een **woord** is: *zee*; *thee*; *mee*; *vee*; *vree*.
Uitgezonderd is het tusschenwerpsel **hé!**

§ 390. Men schrijft in 't algemeen een zachtheldere **o** op het einde van een lettergreep, wanneer die **o** zich ontwikkeld heeft uit een enkelvoudigen klinker (een **u** of een onvolkomen **o**); en wel meer bepaaldelijk:

1. in werkwoorden, die nu sterk zijn of het vroeger waren (uitgezonderd: *loopen*, *stooten* uit *loupen*, *stouten*); benevens in bijna alle woorden, welke van die werkw. gevormd zijn. In dit geval is de **o** gewoonlijk uit een **u** ontstaan: *wij bedrogen*; *genomen*; *wij goten*; *logen* (n. *liegen*); *bode* (n. *bieden*); *bogen* (n. *buigen*).

Uitgezonderd zijn de woorden, die samenhangen met een werkw. van de vijfde klasse, voorzooverre zij oudtijds den klinker van het enkelvoud van den verleden tijd van zulk een werkw. hadden; in dit geval is de **oo** toch ontstaan uit **ou** of **au** (*liegen*, *loug*, *lugen*, *gelugen*). Zulke woorden zijn: *zoogen* uit *zougjan* (n. *zuigen*); *klooven* uit *kloufjan* (n. *klieven*); *loochenen* uit *laugnan* (n. *liegen*).

2. in woorden, waarnaast verwante Nederlandsche of Hoogduitsche staan, waarin een onvolkomen **o** gehoord wordt:

goden, *god*; *geboden*, *gebod*; *sloten*, *slot*; *broze*, *bros*; *grove*, *grof*; *schoten*, *shot*; *lot*, *loten*, *loterij*.

zomer (HD. *sommer*); *hopen* (HD. *hoffen*); *open* (HD. *offen*); *hoorn* of *horen* (HD. *horn*); *koorn* of *koren* (HD. *korn*).

3. in woorden, waarnaast verwante Hoogduitsche met **u** (of **ü**) of Engelsche met **o** staan:

boter (HD. *butter*); *molen* (HD. *mühle*); *kogel* (HD. *kugel*); *noten* (HD. *nuss*).

bodem (Eng. *bottem*); *honing* (Eng. *honey*); *zool, zolen* (Eng. *sole*).

4. in woorden, waarnaast andere met **eu** staan: *logen, leugen; opsporen, bespeuren; zonen, zeunen; sproken n. spreuken; goten, geuten*. Uitgezonderd: *bloode* naast *bleu*.

Deze **eu** is dan ontstaan doorumlaut van **o**, d. i. door invloed van een volgende **i** of **j**. In *bleu* is de **eu** ontstaan doorumlaut van de scherpheldere **oo**.

5. in woorden van vreemden oorsprong, waarin de **o** niet ontstaan is uit **au**:

kronen n. Fr. *couronne*; *tronen* n. Fr. *trône*; *tonen* n. Fr. *ton*; *abrikozen* n. Fr. *abricot*; *mode* n. Fr. *mode*; *scholen* (Lat. *schola*); *ivoren* n. Fr. *ivoire*; *koper* (n. Lat. *cuprum*).

§ 391. Men schrijft op het eind van een lettergreep een scherpheldere **oo**:

1. wanneer die letter ontstaan is uit een oud-Germaansche **au** of **ou**: *koopen* uit *kaupen*; *loopen* uit *loupēn*; *hooren* uit *hausjan*.

Die oud-Germaansche **au** is in 't Hoogduitsch gewoonlijk **au** (**äu**) en in 't Engelsch **ea** geworden. Vandaar:

boomen (HD. *baum*); *droomen* (HD. *traum*); *rooken* (HD. *rauchen*); *loochenen* (HD. *läuchnen*); *betoogen* (HD. *zeugen*).

brood, brooden (Eng. *bread*); *hooren* (Eng. *hear*); *boon, boonen* (Eng. *bean*); *schoof, schooven* (Eng. *scheaf*).

2. in woorden, waarin zij ontstaan is door samentrekking van twee lettergrepen:

boomen uit *bodemen*; *dooier* uit *doder*.

3. in de achtervoegsels **looze** en **genooten**: *kinderlooze, hulpelooze; landgenooten, echtgenooten*.

4. In **vreemde** woorden, waarin zij ontstaan is uit **au**: *koolen* (Lat. *caulis*); *Mooren* (Lat. *Maurus*); *verpoozen* (n. Lat. *pausa*); *poover* (Fr. *pauvre*).

5. wanneer die lettergreep een **woord** is: *zoo, stroo, vlooo*. Uitgezonderd het tusschenwerpsel **ho**!

§ 392. Men schrijft met **ei** de woorden, waarin die letter is ontstaan:

1. uit een oud-Germaansche **ai**; in dit geval kan de **ei** met **ee** afwisselen: *verbreiden, verbreedēn; kleine, kleene; weinig* n. *wēenen; Heiland* n. *heelen*.

Die oud-Germaansche **ai** is in 't Engelsch in **oa** of **o** overgegaan. Vandaar: *geit* (Eng. *goat*); *eik* (Eng. *oak*); *beide* (Eng. *both*).

2. uit rekking van **e** voor **n**: *einde* (n. *ende*); *heinde* uit *hende* uit *handi*.

3. uit **age** of **ege**: *meid* uit *maged*; *geleid* uit *geleged*; *peil* uit *pegel*; *zeil* uit *zegel*; *klappei* uit *klappege*; *labbei* uit *labbege*.

4. uit de Fransche klanken **ai**, **ei**, **é**, **ée**: *paleis* (Fr. *palais*); *feit* (Fr. *fait*); *porselein* (Fr. *porcelaine*); *balein* (Fr. *baleine*); *sociëteit* (Fr. *société*); *pastei* (Fr. *pâté*); *livrei* (Fr. *livrée*); *vallei* (Fr. *vallée*); *karwei* (Fr. *corvée*).

§ 393. Men schrijft met **ij**:

1. sterke werkw. (behalve het vroeger sterke *schœiden*) en bijna alle daarmee samenhangende woorden: *lijken*, *blijven*; *bijten*, *bijt*; *blijken*, *blijk*.

Uitgezonderd zijn de woorden, die samenhangen met het enkelvoud van den onvoltooid verleden tijd der sterke werkw. van de vierde klasse; want dan is die letter ontstaan uit **ai** en moet dus als **ei** geschreven worden: *neigen* uit *naigjan* (n. *nijgen*); *leiden* uit *laidjan* (n. *lijden*); *beitel* (naast *bijten*, *bait*; *bijten* beteekende vroeger ook *splijten*); *steiger* (naast *stijgen*, *staig*).

2. woorden, waarin die letter ontstaan is uit een lange **i**; in dit geval hoort men in 't Friesch nog een **ii** (spr. uit: **ie**); 't Engelsch heeft dan vaak de **i** bewaard: *dijk* (Friesch: *diik*); *zijl* (*sluis*; Friesch: *ziil*); *vlijtig* (Friesch: *flütig*).

lijf (Eng. *life*); *gelijk* (Eng. *like*); *zwijn* (Eng. *swine*); *ijdel* (Eng. *idle*); *rijk* (Eng. *rich*).

3. woorden, die aan 't Fransch ontleend zijn en daarin **i** hebben; of die uit 't Latijn overgenomen zijn, en daarin **i** of een als **i** uitgesproken **e** hebben: *cijfer* (Fr. *chiffre*); *magazijn* (Fr. *magasin*); *patrijs* (Fr. *perdrix*); *rijst* (Fr. *riz*).

bijbel (Lat. *biblia*); *mijter* (Lat. *mitra*); *pijnboom* (Lat. *pinus*); *mijl* (Lat. *milia*); *stijl* (Lat. *stilus*); *krijt* (Lat. *creta*).

Zoo ook het achtervoegsel **ij**, gebruikt in navolging van 't Fransche **i** of **ie**: *galerij*, *galerie*; *partij* (Fr. *parti*); en daarom ook: *burgerij*, *boekerij*, enz.

§ 394. Het letterteeken **ie** wordt in 't algemeen gebruikt, om den helderen **i**-klank weer te geven: *riet*, *olie*, *tralie*, *provincie*. Men gebruikt echter in dit geval een enkele **i**:

1. in de Latijnsche maandnamen: *Januari, Februari, Juni* en *Juli*.

2. op het eind van een lettergreep, die niet den hoofdtoon heeft: *oliën, traliën, Jezuitisme, fabrikant, provinciën, muzikant*. Men merkt uit deze voorbeelden, dat die lettergreep niet aan het slot van een woord mag voorkomen; men schrijft b.v. wel *tralie*; maar: *traliën*.

3. in 't achtervoegsel **isch**: *afgodisch, practisch, theoretisch, wettisch, Frankisch*.

III. DE REGELS VOOR HET SPELLEN DER MEDEKLINKERS.

§ 395. Daar deze regels van weinig beteekenis en algemeen bekend zijn, merken wij ten dezen slechts op:

a. dat een medeklinker, tusschenletter zijnde, verdubbeld wordt na een onvolkomen klinker: *bakker, mudden*. De **ch** wordt echter nooit verdubbeld en van de **sch** alleen de **s**: *kuchen, visschen*.

Wordt die medeklinker door een volkomen of door een toonloozen klinker voorafgegaan, dan wordt hij niet verdubbeld: *baker, hengelen*. Uitgezonderd is het achtervoegsel **nis**: *vonnissen, kennissen*.

b. De onverbuigbare woorden schrijft men met een scherpen slotmedeklinker: *met, tot, op*. Duidelijkshalve schrijft men echter *nog* (Fr. *encore*) naast *noch* (Fr. *ni*).

c. De achtervoegsels **nis** en **lijk** verscherpen soms een voorafgaanden medeklinker. Aldus:

nis een voorafgaande **d** en **v**: *beeltenis, verbintenis, ontstentenis; lafenis, begrafenis*.

lijk een voorafgaande **v**, **z** en **ng**: *liefelijk, ongeloofelijk, vreeselijk, huiselijk; oorspronkelijk, aanvankelijk*.

De **g** wordt voor **lijk**, wel in de uitspraak, maar niet in het schrift tot **ch** verscherpt: *heuglijk, ontzaglijk, behaaglijk*. Men lette op: *hachelijk, belachelijk* met **ch**; tegenover: *bewegelijk, mogelijk, degelijk* met **g** overeenkomstig de uitspraak.

d. Voor de **t** schrijft men in strijd met de uitspraak eene **g** in plaats van eene **ch**:

1. in werkwoordelijke vormen, waarin **t** persoonsuitgang en de **g** de laatste letter van den stam is: *hij zegt, gij vliegt, gij moogt*. Daarentegen: *gij mocht, hij bracht*, waarin **t** de uitgang van den verleden tijd is. (Verg. § 328, B).

2. voor het achtervoegsel **te**: *hoogte, laagte, vroegte, menigte*.

3. in *Aagt* uit *Agatha*.

e. In strijd met de uitspraak schrijft men ter wille van de afleiding van het woord soms eene **d** voor een **s**: *reeds* (n. *alreede*); *ginds* (n. *ginder*); *gids* (n. Fr. *guide*); *loods* (n. Fr. *loge*, oudtijds als *loodze* uitgesproken); *sinds* (n. *sedert*) e. a.

f. In 't algemeen schrijft men een **sch**, wanneer de sisklank uit **sk** ontstaan is: *visch* (oudt. *fisk*); *mensch* (oudt. *mannisk*); *druischen* (oudt. *drusken*).

Ook schrijft men met **sch** de achtervoegsels *lijksch, waartsch, lingsch*, wanneer zij bijvoegl. naamw. vormen: *een dagelijksche wandeling; een voorwaartsche beweging; een zijdelingsche wenk*. In 't algemeen krijgen bijvoegl. naamw. van bijwoorden op **s** gevormd eene **sch**: *slaafsch, onverhoedsch, rechtsch, linksch, vergeefsche*.

Worden bijvoegl. naamw. op **sch** als bijwoorden gebezigd, dan blijven zij **sch** behouden: *barsch, frisch, valsch, trotsch, norsch, heusch* e. a.

g. Men onderscheide **fonkelen** (*schitteren*) van **vonkelen** (*vonken afgeven*).

h. Men schrijft *te zamen* met **z**; maar *samen* met **s**; *samen* toch is door assimilatie ontstaan uit *tsamen*. Alzoo schrijve men ook: *samenkomst, samenspreking*.

i. Men lette op **thans, althans** (met **th**) uit *te hande, al te hande*; naast *nochtans* uit *nog-dan*.

IV. DE SPELLING DER BASTAARDWOORDEN.

§ 396. Sommige woorden, aan vreemde talen ontleend, zijn in den loop van den tijd zoo geheel en al in het Nederlandsch ingeburgerd, dat men soms niet zonder verwondering van de taalgeleerden verneemt, dat ze oorspronkelijk bastaardwoorden waren. Zulke woorden worden natuurlijk in de spelling geheel en al als echt Nederlandsche woorden behandeld: *tafel, kaars, olie, paard, lamp, brief*.

Van andere woorden, aan vreemde talen ontleend, gevoelen wij daarentegen nog zeer goed, dat zij van vreemden oorsprong zijn. De spelling van dergelijke woorden berust op de volgende twee grondbeginselen:

a. behoort het woord tot de taal der geleerden of is het een technische term, dan schrijve men het — zooveel de uitspraak

toelaat — op de wijze, waarop zulks geschiedt in de taal, waaraan het ontleend is: *autocratisch, theater, theologie, theorie, executie, telefoon, franco, hybridisch, gymnasium*.

b. behoort het woord meer tot de volkstaal, dan schrijve men het zooveel mogelijk als een echt Nederlandsch woord: *biljart, biljet, prinses, sekuur, kameraad, kolossaal, spektakel, stukadoor*. Het is echter m. i. in strijd met dit grondbeginsel, dat men volgens de heeren De Vries en Te Winkel moet schrijven: *quadraat, quaestie, qualiteit* e. d., waar *kwadraat, kwestie, kwaliteit* m. i. beter zou zijn.

Als gevolg van deze grondbeginselen schrijft men b.v.: *critiek* (*beoordeeling*) n. *kritiek* (*hachelijk*); *docter* n. *dokter* (*geneesheer*); *commies* (*bij de posterijen of aan het ministerie*) n. *kommies* (*bij de belastingen*); *locaal* (*plaatselijk*) n. *lokaal*; *cadet* (*van de militaire school*) n. *kadetje* (*broodje*).

§ 397. Men lette er op, dat de **ph** (uitgespr. als **f**) als begin- en tusschenletter geschreven moet worden in bastaardwoorden, van Grieksche afkomst: *philosophie, philosophisch, philomeel, biographie, biographisch*. Aan het slot van zulk een woord schrijft men echter **f**: *photograaf, biograaf, filosoof, apocrief*; vandaar ook: *photografen, biografen, filosofen, apocriefe*.

Men lette op *telegraaf* n. *telegrafie, telegraphisch, telegraphheeren*; van *telegraaf* vormde men *telegrafist*, vandaar dat dit woord met **f** en niet met **ph** gespeld wordt.

b. De zoogenaamde „Nieuwe spelling”.

§ 398. Toen de hoogleeraren De Vries en Te Winkel omstreeks 1865 bovenvermeld spellingssysteem bekend maakten, werd het dadelijk van vele zijden met groote ingenomenheid begroet; en na betrekkelijk korten tijd werd het algemeen toegepast, of streefde men er althans algemeen naar het toe te passen. Vooral werd het geprezen om den regel der afleiding en de voortreffelijke wijze, waarop die algemeene regel in de bijzondere gevallen toegepast was; daardoor was aan het geheele spellings-systeem een stevige, onvergankelijke grondslag gegeven en was de spelling van tal van woorden eens voor altijd op wetenschappelijke gronden vastgesteld. Wat er toch in den loop der tijden mocht veranderen, het feit, dat het woord *steen* oudtijds

stains geluid heeft, staat voor eeuwig vast, en zoo wist men ook voor altijd, dat men *steenen* en niet *stenen* moet schrijven; waaraan men ook in de toekomst mocht twijfelen, het feit, dat *tusschen* vroeger *tusken* geweest is, staat alweer onwrikbaar vast en alzoo behoefde men ook nooit meer in het onzekere te verkeeren, of men *tusschen* of *tussen* moet schrijven.

Na 1891 — het jaar, waarin dr. R. A. Kollewijn in het tijdschrift: *Vragen van den Dag* een artikel plaatste, getiteld: *Onze lastige spelling. Een voorstel tot vereenvoudiging* — kreeg dat veelgeprezen spellingsysteem tal van bestrijders; tegenstanders, die naar niets minder streven, dan de spelling van De Vries en Te Winkel door een eenvoudiger stelsel te vervangen. En wat het merkwaardigste is: juist die regel van de afleiding, welke de bewondering opwekte van de mannen van 1865, is op dit oogenblik het mikpunt van de heftigste aanvallen. Kollewijn en de zijnen beweren namelijk, dat men bij het schrijven van een woord **niet** te letten heeft op de wijze, waarop het **vroeger** werd uitgesproken; maar uitsluitend op den klank, dien het **nu, op dit oogenblik**, in 't Nederlandsch heeft. Om uit te maken, of men **vis** of **visch** moet schrijven, moet men niet vragen, of onze voorouders **vis** of **visk** gezegd hebben, maar moet men letten op de **tegenwoordige** uitspraak van dat woord; en wanneer daarin geen **sch** gehoord wordt, dan schrijve men ook **vis** en niet **visch**. De regels betreffende de schrijfwijze van **ee** of **e**; **oo** of **o** pleiten voor de groote taalkennis van de beide hoogleeraren; maar wat kan het ons eigenlijk schelen, of een **e** uit **ai**, of uit **a** of **i** ontstaan is? Wanneer wij — wat onloochenbaar het geval is — de zachteldere **e** op dezelfde wijze uitspreken als de scherpeldere **e**, daar schrijve men ook beide klanken met hetzelfde letterteeken. 't Is, alsof de beide hoogleeraren geredeneerd hebben: er moeten woorden zijn met een enkele **e** of **o**, en met een dubbele **ee** of **oo** op het eind van een lettergreep; en nu zullen wij eens op wetenschappelijke gronden vaststellen, wanneer men een enkele of een dubbele **e** of **o** op het eind van een lettergreep moet schrijven. Maar — wij herhalen het — niet dwingt ons er, toe, dan eens een enkele **o**, dan weer een dubbele **oo** te schrijven; waar beide letters denzelfden klank hebben, daar schrijve men ze ook met hetzelfde letterteeken.

De heeren De Vries en Te Winkel hebben zoogenaamd tot grondslag van hun spelling den regel der beschaafde uitspraak

genomen; maar inderdaad is het aantal woorden, die louter volgens de beschaafde uitspraak geschreven worden, niet zoo bijster groot. De groote waarheid: **schrijf een woord, zooals gij het uitspreekt** is door hen te veel uit het oog verloren. De groote verdienste van Kolléwijn en de zijnen is, dat zij die gulden waarheid, door de beide hoogleeraren bedolven onder een stapel klankwetten en uit het oog verloren te midden van een omhaal van geleerdheid, weer in eere hersteld en in waarheid tot grondslag van hun spelling gemaakt hebben.

Wanneer De Vries en Te Winkel b.v. willen uitmaken, of men *druisen* of *druischen* moet schrijven, dan gaan zij in allerlei oude geschriften snuffelen en wanneer zij dan ergens in een oud-noorsch stuk het woord *drusken* vinden, dan zijn ze tevreden; dan weten zij eerst recht zeker, dat *druischen* met **sch** geschreven moet worden. De heer Kolléwijn gaat veel eenvoudiger te werk: hij spreekt het genoemde woord langzaam en duidelijk uit en omdat hij daarin geen **sch**, maar wel een **s** hoort, daarom schrijft hij ook *druisen* en niet: *druischen*. Ongetwijfeld ziet het woord *druisen* er in het begin wat mal voor het gezicht uit; nog maller ziet *druischen* er echter uit voor het gezond verstand van een gewoon mensch, van een niet-taalgeleerde. Het verschil in de methode van de heeren De Vries en Te Winkel en die van Dr. Kolléwijn springt in 't oog: de spelling van de eersten is die van een paar geleerden, wier lust het is in oude geschriften te wroeten; de spelling van den tweede is die van een man van de praktijk, die recht en snel op zijn doel afgaat.

Dr. Kolléwijn mocht van vele zijden instemming met zijn denkbeelden ondervinden; een „*Vereeniging tot vereenvoudiging der spelling*” werd gevormd; een commissie benoemd, om voorstellen tot vereenvoudiging in te dienen; en na onderling overleg werden aangenomen de volgende voorstellen, die de grondgedachten bevatten van de zoogenaamde „nieuwe spelling”.

VOORSTELLEN.

I.

De *o* wordt — evenals de *a* en *u* — op 't eind van een lettergreep nooit verdubbeld: *lopen, liefkozen, kolen*, (groente, brandstof), *zo* ('t voeg- en bijwoord), enz.

De *e* wordt op 't eind van een lettergreep niet verdubbeld,

behalve op 't einde van een woord, en van eenlettergrepige woorden met de daaruit voortgekomen afleidingen en samenstellingen: *bleken* (in alle beteekenissen), *delen* (planken, gedeelten), *lelik, rede* (ligplaats van schepen, verstand, redevoering), *demoed*, enz.; doch: *dominee, zee, mee, wee, twee*, enz.; en *zeeschip, meegeven, weemoed, tweede*.

II.

Met uitzondering van de vreemde woorden, voor zover die met hun eigen spelling worden overgenomen, schrijft men de klank, die in *bier, sier, Griek, beviel, Piet, dief*, enz. te horen is, altijd met *ie*. Dus:

in *Januarie, Februarie, Junie, Julie* evengoed als in *larie, herrie, jullie*;

in *traliëen, olieën*, enz. evengoed als in *knieën, harmonieën*, enz.;

in *motieveren, fabriekant, Jezwietisme*, enz. evengoed als in *motieven, fabrieken, Jezwieten*;

in *Russies, komies, Russiese, komicse*, enz. evengoed als in *kommies, kommiezen, valies, valiezen*, enz.;

in *biezonder* (waarin de leek geen voorzetsel = het oude *bi, bij*, herkent).

III.

Waar een toonloze klinker uitgesproken wordt, geve men hem ook in 't schrift weer; dus niet alleen *dagelijks, mogelijk, degelijk, hachelik*, enz., maar evenzo *ongezeggelik, dragelik, heugelik, zorgelik*.

IV.

Voor *k* — evenals voor *g, ng* en *s*, b.v. in *droevig, lastige, koning, vonnis*, enz. — wordt de toonloze klinker met het teken *i* geschreven; vandaar niet alleen *havik, haviken, monnik, monniken*, maar ook *-lik, -like*, enz. in *eigenlik, dierlik, waarlik, dagelijks, hartelike*, enz.

Evenzoo is in overeenstemming met die spelling vóór *-s* in *notaris, loeris, vonnis*, enz. te schrijven: *dreumis, lobbis*.

V.

Men bezigt een spelling *sch* alleen dan, wanneer in de uitspraak ook werkelijk *s + ch* gehoord wordt. Dus: *vis, wensen, vals, valse, russies, franse, hollandse*, enz.

Behalve in *thuis*, waarvan de samenhang met „huis” nog door een ieder wordt gevoeld, en in vreemde woorden, als *theoloog*, *theater*, *thema* en soortgelijke, schrijft men geen *h* achter de *t*. Dus: *tans*, *altans*, *nochtans*, *tee*.

Evenzo dient in *erwt*, *kerstmis*, *-boom*, enz. en *bestje*, waarvan de leek de etymologiese samenhang met het oude *erwet*, *kerst*, *bestemoer* niet meer kent of merkt, de overtollige niet-uitgesproken letter te worden weggelaten. Dus: *ert*, *besje*, *kersmis*.

VI.

Waar men algemeen in de beschaafde uitspraak geen *n* of *s* als tusschenletter in samenstellingen hoort, wordt er ook geen geschreven. Dus: *zedeleer*, *hondchok*, *oorlogschip*, *enigzins*, enz.; tegenover *heldendaad*, *koningsplein*, *smidswerk*, *oogenblik*, enz.

VII.

In de zogenaamde bastaardwoorden wordt de *f*-klank voorgesteld door *f* (niet door *ph*): *fotografie*, *telegrafie*, *fantasie*. Of bastaardwoorden, die algemeen gebruikt worden, al dan niet als nederlandse zullen worden gespeld, dient aan het inzicht en de smaak van de schrijver te worden overgelaten. Wie het woord als een vreemdeling beschouwt, zal vanzelf geneigd zijn het geheel of grotendeels te spellen, als in de taal geschiedt, waar 't aan ontleend is.

Het verdient evenwel de voorkeur om deze soort van woorden, indien ze in de volkstaal algemeen in gebruik zijn, met de lettertekens van gewone nederlandse woorden te schrijven.

Dus: *politie* of *polietsie*, *tram* of *trem*, *rail* of *reel*, *accijns* of *aksijns*, *precies* of *presies*, *recept* of *resept*, *blouse* of *bloese*, *bouquet* of *boeket*, *shawl* of *sjaal*, *quinine* of *kieniene* (pillen), *diner* of *dinee*, *directie* of *direksie*, *redactie* of *redaksie*, *doleantie* of *doleantsie*, *vakantie* of *vakantsie*, *stampage* of *stampaazje*, *brochure* of *brosjure*, *predikatie* of *predikaatsie*.

Opmerking. Hiertegen kan niet met reden het bezwaar worden ingebracht, dat de nederlandse lettertekens de uitheemse klanken vaak alleen bij benadering weergeven.

VIII.

Geografiese namen mogen niet door algemene spellingsregels worden veranderd. Evenals de famielienamen, behoren zij de een-

maal aangenomen en geijkte schrijfwijz te behouden; dus: *Heerenveen, den Bosch*.

IX.

In het beschaafd gesproken Nederlands is ten gevolge van het regelmatig gebruik van *een, geen, mijn, zijn, enz.* voor *eene, eenen, enz.* en door het verdwijnen van de slot-*n* in de buigingsuitgangen van bijvoegl. naamwoorden, lid- en voornaamwoorden de oudere onderscheiding van een mannelik en vrouwelik taalkundig geslacht bij substantieven, die niet bepaald een man (netje) of vrouw (tje) noemen, verloren gegaan.

De kunstmatige (en daarom op zich zelf al te veroordelen) poging om, met verkrachting van het eigenaardig karakter van onze tegenwoordige taal, in 't geschreven woord de oude onderscheiding te handhaven, veroorzaakt zoowel aan taalkundigen als leken veel onnodige en overbodige last en doet bij 't onderwijs een massa tijd verspillen.

Hierom schrijve men een in de 3de of 4de naamv. enk. staand *de, die* (aanwijzend en betrekkelijk), *deze, zwarte, gekke, enz.* steeds zonder *n* en vermijde zoveel mogelijk het gebruik van de archaïstiese genietieven *diens, des, der, dier, enz.* (in plaats van *die, van de, enz.*).

Daardoor ontwijkt men de nutteloze ongeriefelikheid om verzonnen geslachtsregels van buiten te leren, en elk ogenblik naar een woordenlijstje te moeten grijpen.

Voorts regele men zich in 't schrijven van *hij (-ie), hem ('em), ze, en zijn, haar ('er, der)* naar 't beschaafde spraakgebruik.

Opmerking. In vaste en staande uitdrukkingen, waar men verbuigingsvormen uit vroeger tijd nog uitspreekt of algemeen hoort, worden die geschreven. Dus: *ten behoeve, desnoods, uitermate, grotendeels, enz.*

Deze voorstellen vonden naast veel bijval ook heftige bestrijding en tegenkauting. Die tegenstanders kunnen tot eenige groepen teruggebracht worden:

a. enkele weinigen, die uit volle overtuiging een krachtig en beslist „Onaannemelijk!” laten hooren en in de spelling van De Vries en Te Winkel een meesterstuk blijven zien, waarin op

hoogst gelukkige wijze beide aan de eischen der wetenschap en die der praktijk is voldaan;

b. de aristocraten in de republiek der taal en letteren, welke wel hervormingen willen aannemen uit de handen van hooggeleerden, maar niet uit die van minder hooggeplaatsten;

c. de conservatieven in den lande, die tegen alle ingrijpende verandering gekant zijn en dus ook tegen eene in de schrijftaal. En evenals alle conservatieven weten zij hun bekrompenheid en vasthoudendheid achter een schoone leuze te verbergen: zij willen waken voor de schoonheid en zuiverheid van onze geliefde moedertaal, erfenis van onze onvolprezen voorouders! Alsof de spelling van Kollewijn ooit schade zou kunnen doen aan de reinheid en den adel van klank van het beschaafde Nederlandsch; zij, de eenvoudige, de bescheidene, de onopgesmukte; zij, die slechts getrouwe afbeelding van dien klank wil zijn en niets meer.

d. de betweters en spelbrekers; zij, die er volkomen van doordrongen zijn, dat hervormingen in onze schrijftaal moeten aangebracht worden; maar die zich nu juist net niet kunnen vereenigen — op tal van afdoende gronden! — met de vereenvoudigingen, nu voorgesteld. Ronduit gezegd, kan ook ik mij niet met alle voorgestelde wijzigingen vereenigen; m. i. zou het wenschelijker zijn alle volkomen klinkers door het dubbele, alle onvolkomen klinkers door het enkelvoudige letterteeken voor te stellen en dus te schrijven: *jaaren, das; neemen, mensch; uuren, mud*; een spelling, door Hooft voor zijn Ned. Historiën, door de dames Wolff en Deken voor den Willem Leevend niet te slecht geacht. Maar het schijnt, alsof er tegen deze hervorming onoverkomelijke bezwaren bestaan en daarom is het verstandig, het bereikbare goede niet te verwerpen wegens het onbereikbare betere. Vooral de voorstellen betreffende de spelling der bastaardwoorden hebben veel tegenstand gevonden; en het moet erkend worden, dat woorden als *kienienepillen, buro, dinée* (voor *diner*) in het eerst op ons gezicht een wonderlijken indruk maken. Maar aan den anderen kant wordt men toch ook vaak korrelig, wanneer men om allerlei nietswaardige redenen *telegraphie, telegraphieeren, telegraphisch* met *ph* en *telegrafist* weer met *f* moet schrijven; en te verwonderen is het niet, dat iemand dan een aanvechting krijgt, om al die geleerdheid overboord te werpen en de vreemde

woorden eenvoudig te schrijven, zooals men ze uitspreekt. Bovendien vergete men niet, dat men volgens de nieuwe spelling een vreemd woord ook mag schrijven op een wijze, die meer herinnert aan de spelling van dat woord in de taal, waaraan het is ontleend. Na verloop van tijd kan dan blijken, welke wijze van spellen het meerendeel van het Nederlandsche volk het meest bevredigt en evenals in alle zaken, zal de minderheid zich dan naar de zienswijze van de meerderheid te schikken hebben.

De gevaarlijkste tegenstanders zijn echter de lauwen, de onverschilligen; die talrijke groep van personen, wien het volmaakt onverschillig is, of de spelling van De Vries en Te Winkel dan wel die van Kollewijn de gangbare is, omdat het hun niet het allerminst schelen kan, of zij een fout maken of niet.

Tot de voorstanders behooren in de eerste plaats tal van onderwijzers, die het dagelijks kunnen ondervinden, hoeveel last hun scholieren met de gebruikelijke spelling hebben en die naar het oogenblik snakken, waarop zij den tijd, die hun leerlingen nu moeten verbruiken met het leeren schrijven van de woorden, kunnen aanwenden, om hun te onderwijzen, wat de woorden beteekenen. Voorts enkele hoogleraren in de Nederl. taal; mannen, wien hun vak van wetenschap te lief is, om met de resultaten er van anderen te plagen. En ten slotte nog enkele andere belangstellenden. Tot hun eer moet echter gezegd worden, dat de voorstanders van de nieuwe spelling wakker, onvermoeid en op doeltreffende wijze propaganda voor hun zienswijze maken. Op doeltreffende wijze, daar zij geregeld enkele kranten en voortdurend artikelen, brochures, ja zelfs boeken in de nieuwe spelling doen drukken, om alzoo de oogen van het lezende publiek aan de nieuwe schrijfwijze te gewennen; om er die oogen — als 't ware — mee te verzoenen.

Bij de lautheid van het groote publiek, bij de openlijke of bedekte tegenwerking van de meeste autoriteiten, zou de nieuwe spelling m. i. echter nooit veel kans gehad hebben, algemeen toegepast te worden, indien de voorstanders van de nieuwe schrijfwijze niet in den laatsten tijd den steun gekregen hadden van verscheidene invloedrijke personen, die zich om geheel bijzondere redenen voor de vereenvoudiging van de schrijftaal interesseeren; een steun, die m. i. op den duur al krachtiger en krachtiger zal worden.

Door de gebeurtenissen van de laatste jaren zijn namelijk de oogen van geheel Europa en niet het minst van ons land gevestigd op onze stamverwanten in Zuid-Afrika; meer bepaaldelijk op die in de Transvaal. In de jaren van beproeving, die de Transvaal heeft doorgestaan, zijn de banden van vriendschap en broederschap tusschen ons en de Transvaalsche boeren nauwer dan ooit toegehaald. En velen in den lande zouden het als een zegen voor ons beschouwen, wanneer de Transvaal geheel en al voor de Hollandsche belangen, voor de Hollandsche taal en litteratuur gewonnen kon worden. De Transvaal moet voor ons worden niet een kolonie in ouderwetschen trant, maar een broederstaat op het Zuidelijk Halfrond, één met ons in afstamming; in taal; en voor zoover mogelijk ook in gezindheid. Maar dat ideaal kan slechts bereikt worden, indien onze schrijftaal niet alleen een goed, maar ook een uiterst gemakkelijk werktuig is, om zijn gedachten aan anderen mede te deelen. Men mag niet verwachten, dat een eenvoudige Transvaalsche boer zich ooit zal verdiepen in de vraag, of hij een pijp *heerebaai*, dan wel een pijp *heerenbaai* stopt; of hij een *hooge* hoed, dan wel een *hoogen* hoed draagt. Onze schrijftaal heeft niet de minste kans op den duur algemeen ingevoerd te worden in een groot deel van Zuid-Afrika, indien zij zich niet nauwer aansluit bij de beschaafde spreektaal; indien er niet uit verwijderd worden allerlei spitsvondige onderscheidingen, die de schrijvenden voortdurend hinderen in het vlugge uitdrukken van hun gedachten; indien — in één woord — in de regeling der geslachten, in de verbuigings- en vervoegingsvormen, en in de spelling niet wijzigingen aangebracht worden, als in den loop van dit werk zijn besproken.

Prof. Spruyt alhier, voorzitter van een vereeniging, die zich ten doel stelt de banden tusschen de Transvaal en ons land nauwer toe te halen, verklaarde dan ook openlijk op het jongste taalcongres te Dordrecht (zomer 1897), dat hij voor zich aan de spelling van De Vries en Te Winkel zoo niet **gehecht**, dan toch **gewend** was, zoodat hij in gewone omstandigheden er zeker niet aan zou denken, ze met een andere te verwisselen; maar waar voor taal en volk zoo groote belangen op het spel staan, daar moet het persoonlijk gemak wijken voor het algemeen belang. En dat belang eischte — naar hij meende — zonder eenig voorbehoud de invoering van meergenoemde hervormingen.

Zoo zien wij alweer, dat het schijnbaar kleine soms inderdaad groot en belangrijk is. *)

c. Grammatische Figuren.

§ 399. Onder grammatische figuren verstaat men de vormveranderingen, die de woorden in den loop van den tijd ondergaan hebben, voorzoverre die niet veroorzaakt zijn door buiging en vervoeging, of door het overgaan van den eenen klinker of medeklinker in een anderen.

Die grammatische figuren bestaan:

a. in het plaatsens van een letter vóór een woord (prothesis): *s*moel n. *m*uil; *s*linker n. *l*inker; *h*ekel n. *a*klig; *l*ommer uit Fr. l'ombre (*de* *s*haduw); *n*ijver uit *in*-*ij*ver.

b. in het plaatsens van een letter achter een woord (paragoge): *i*emand; *ni*emand; *te* *m*ijnent; *te* *z*ijnent; *van* *m*ijnentwege; *arend* naast *aren*, *aar* = *vogel* (Verg. § 335); *schoen* uit *schoe* (de *n* was hier eerst de *n* van het meervoud); *burcht* n. *burg* (van *bergen*, vergel. *het* *l*ijf *bergen*).

c. in het inlasschen van een letter middenin een woord (epenthesis): *w*ijden (*w*ijwater); *b*evrijden n. *v*rij (Verg. § 324); *di*ender n. *d*ienen; *da*lder n. HD. *thaler*; *z*waard*er*.

d. in het weglaten van een letter vooraan een woord (aphaeresis): 'k voor *ik*; 'n voor *een*; 'er voor *der* uit *daar*.

e. in het weglaten van een letter achteraan een woord (apocope): *vergif* n. *vergift*; *ik* *neem*, *ik* *hoor* uit *ik* *nem*e, *ik* *hoor*e; *krib*, *hart*, *haan* e. d. voor *kribbe*, *harte*, *han*e.

f. in het weglaten van een letter middenin een woord (syncope): *boogaard* voor *boom*gaard; *Muiden* uit *munden* = *monden* = 3de nv. van *mond*, in de beteekenis van

*) Deze woorden zijn geschreven in 1898, toen Transvaal en Oranje-Vrijstaat bloeiende, vrije, vooruitstrevende staten waren. Sedert heeft het schatrijke, overmachtige Engeland zich niet geschaamd uit lagen goudorst een aanslag te wagen op de onafhankelijkheid van de goud- en diamantrijke Zuid-Afrikaansche Staten. Elk, die overtuigd is, dat **recht** zegepralen **moet** op **brutaal geweld**, verwacht, dat het den wakkeren Boeren — zij het ook wellicht na langen tijd — gelukken zal, de vlag van de vrije geünieerde Zuid-Afrikaansche Republieken te doen waaien boven de torens van Kaapstad. En daarom heb ik geen letter in deze regels veranderd! Zij het ook, dat prof. Spruyt sedert door den dood uit ons midden weggerukt is.

monding (Verg. *IJmuiden* n. *IJselmonde*); *rijtuig* n. *rijden*; *suijboon* n. *suijden*; *koomenij* uit *koopmannij* (Verg. *bakkerij*); *kermis* uit *kerkmis*.

Het uitstooten van den eenen klinker voor een anderen of voor **h** heet meer bepaaldelijk elisie: *binnen* uit *be-innen*; *buiten* uit *be-uiten*; *thuis* uit *te huis*; *thans* uit *te hande*.

g. in het gelijkworden van den eenen medeklinker aan een anderen (assimilatie): *mettertijd* uit *met der tijd*; *balling* uit *banling*; *misschien* uit *magschien* (d. i. *het kan geschieden*); *potlepel* uit *potlepel*.

h. in het samensmelten van verschillende klanken tot één (synaloephe): *dolen* uit *dwalen*; *zeide*, *leide* uit *zege*, *lege*; *samen* uit *tsamen* voor *te samen*; *komen* uit *kwemen*.

i. in het verspringen van een letter, bepaaldelijk van **r** (metathesis): *barnen*, *barnsteen* n. *branden*; *dertien* n. *drie*; *versch* n. *frisch*; *vorst* n. *vriezen*; *gort* n. *grut*; *woodruft* n. HD. *nothdurft*; *kikvorsch* n. HD. *frosch*. Verspringing van **l** heeft plaats in *naald* uit *nadel*.

Aanhangsel.

a. HET GEBRUIK DER HOOFDLETTERS.

§ 400. Met een hoofdletter worden geschreven:

1. het eerste woord van een zin en gewoonlijk het eerste woord van een versregel.

2. alle eigennamen, ook de als soortnamen gebezigde eigennamen: *Jan*, *de Witt*, *Jan de Wit*, *Maandag*, *Juli*, *een Rembrandt*.

3. de hoofdwoorden van titels: *Weledele Heer!* *Z.M. de Koning*.

4. bijvoegl. naamw., van eigennamen afgeleid: *de Fransche taal*.

5. woorden, die een schrijver bijzonder wil doen uitkomen, benevens woorden, die op de Godheid betrekking hebben: *Daar is een Christuskerk, niet in de gunst des Tijds, maar in haar Heiland sterk.* (da Costa). *God verlaat de Zijnen niet.*

b. HET GEBRUIK VAN HET KOPPELTEEKEN.

§ 401. Het koppelteeken wordt gebruikt:

1. in samenstellingen, waarin eigennamen of van eigennamen gevormde bijvoegl. naamw. voorkomen: *Deli-tabak*, *Pruisisch-zuur*.

2. tusschen twee adjectieven, beide van eigennamen uit de aardrijkskunde gevormd: *de Fransch-Duitsche oorlog*.

3. in aardrijkskundige namen, bestaande uit een eigenaam en een bijvoegl. naamw. of bijwoord: *Engelsch-Indië*, *Voor-Indië*, *Noord-zee*, *Oost-Zaan*.

Worden van zulke samenstellingen adjectieven op sch gevormd, dan behoeft het koppelteken niet gebruikt te worden: *Noordhollandsch vee*; *Noordbrabantsch*.

4. tusschen de deelen van titels, wanneer zij beide of een van beide bastaardwoorden zijn: *vice-president*; *raad-pensionaris*; *kapitein-kwartiermeester*.

5. in samenstellingen, waarvan het eerste lid alleen betrekking heeft op het eerste deel van het tweede lid en niet op dat geheele tweede lid: *oude-mannenhuys*; *'s-Gravenhage*; *klein-kinderschooltje*; *St-Nicolaasfeest*; *'s-Hertogenbosch*.

6. bij min-gewone woordverbindingen: *in-bedroefd*; *ver-affe geluiden*; *een vergeet-mij-nietje*.

c. HET GEBRUIK DER LEESTEKEN.

§ 402. De leestekens geven te kennen, dat men bij het lezen een korter of langer tijd moet wachten; terwijl zij tevens de opvatting van het geschrevene vergemakkelijken. Vandaardat zij zoowel zin- als rusttekens zijn; met uitzondering echter van de aanhalingstekens en de haakjes, die alleen zin tekens zijn.

§ 403. A. Men gebruikt een punt, om een vrij lange rust te kennen te geven. Meer bepaaldelijk gebruikt men haar:

1. achter een zin, die geen uitroep of vraag bevat.

2. achter opschriften: *Kamers te huur*.

3. achter verkortingen: *Z. M.*; *Z. Exc.*

B. een komma geeft een kortere rust te kennen. Men gebruikt haar:

1. in den enkelvoudigen zin tusschen de deelen van een veelvoudig zinsdeel, die niet verbonden zijn door *en* of *of*: *Zijt gij wel eens in Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage geweest?*

2. voor en achter bijstellingen of den naam van den aangesproken persoon: *Amsterdam, de hoofdstad van Nederland, heeft een half millioen inwoners. Karel, maak je werk af!*

3. tusschen twee nevenschikte zinnen, als de deelen

door een voegwoord zijn verbonden. Is dit voegw. *en* of *of*, dan laat men de komma gewoonlijk weg: *Ik blijf thuis, want ik ben ziek. Hij gaat naar Haarlem en ik naar Utrecht.*

4. Tusschen twee zinnen, die onderschikkend verbonden zijn: *Omdat ik ziek ben, blijf ik thuis.*

5. in den enkelvoudigen zin, om een zinsdeel goed te laten uitkomen: *hij liep, met zijn handen in de zakken, rustig voort.*

C. een puntkomma geeft een vrij lange rust te kennen. Ze wordt gebruikt:

1. als een zin uit is; maar de volgende zin met den voorgaanden in nauw verband staat: *weet, wat gij zegt; denk, eer gij schrijft of dicht.* (de Génestet.)

2. tusschen twee nevenschikte zinnen, die door een voegwoordelijk bijwoord zijn verbonden: *ik beschouwde hem als mijn besten vriend; toch heeft hij mij verraden.*

3. daar een puntkomma een vrij lange rust te kennen geeft, gebruikt men haar ook voor *en* en *of*, indien men voor deze voegwoorden vrij lang moet rusten: *hij zeide, dat hij nooit meer bij mij zou komen; en ik hoop maar, dat hij het ook nooit meer doet.*

4. tusschen zinnen, die onderschikkend verbonden zijn en waarin reeds vele komma's voorkomen: *Wat mij betreft, ik ben Hollander van ouder tot ouder, maar ik heb bij andere onpatriottische ondeugden, een recht onhollandsch ongeduld; schoon ik mij-zelf het recht moet doen te verklaren, dat er niemand zijn kan, die met meer kalmte dan ik een lieve vrouw een streng breikatoen of zijde helpt uit de war maken.* (Hildebrand.)

D. de dubbele punt wordt gebruikt als hetgeen volgt, dient ter verklaring van het voorafgaande of voor een opsomming. *Hij is volstrekt niet van voorname afkomst: zijn vader was een eenvoudige kruidenier. Die jongen verzamelt alle mogelijke dingen: schelpen, postzegels, knopen, enz.*

E. een vraagteeken staat na een vraag: *Hebt gij het nieuwe stuk van Sardou al gezien?*

Ook geeft het te kennen, dat men omtrent iets in het onzekere verkeert: *Wij ontvingen een telegram, vermeldende, dat de Engelsche (?) driemaster Baarn met man en muis vergaan is.*

F. een uitroepeteeken staat na datgene, wat als een uitroep gelezen moet worden: *Brand! Brand! — Hoezee! — Leve de Koning!*

G. het beletselteeken wordt gebruikt, om te kennen te geven, dat iemand om eene of andere reden den zin niet verder wil of kan voltooien. *Stervend wilde hij zijn geheim nog bekend maken: „De schat ligt begraven in een diepe grot op het” Voor hij den zin kon voltooien, was hij echter een lijk.*

H. de gedachtestreep wijst op iets, wat wij niet verwacht hadden: *De koning van Kokanje hield veel van zijn volk en nog meer van — champagne.* (naar De Génestet).

I. de aanhalingsteekens dienen, om te kennen te geven, dat men iemands woorden letterlijk aanhaalt.

J. de haakjes dienen, om een tusschengeschoven zin of zinsdeel van het overige af te scheiden. Soms worden hiertoe een paar streepjes gebezigd. *Ik heb dien man (het zal nu ongeveer twee jaar geleden zijn) het laatst in New-York gezien. Daar leefde — het sprookje schijnt waar op mijn eer — een moedige, goedige koning weleer.* (De G.)

AANTEEKENINGEN.

Aanteekening I (bij § 1).

De woorden *voorstelling* en *begrip* worden hier genomen in de beteekenis, welke zij in de zielkunde hebben. Door de aanschouwing van **één** hoek b.v. krijgen wij een **voorstelling** van dien hoek; door aanschouwing van **tal** van hoeken ontwikkelt zich langzamerhand in onze ziel het **begrip** *hoek*. Door aanschouwing van **één** bepaalden boom krijgen wij een **voorstelling** van dien boom; door aanschouwing van **tal** van boomen vormt onze ziel als onwillekeurig het **begrip** *boom*. Door oplettende waarneming van zes appels krijgen wij een **voorstelling** van de hoeveelheid *zes*; na aanschouwing van zes peren, zes pruimen, zes boeken scheidt onze ziel langzamerhand het **begrip** *zes* af. Een begrip is niets anders dan de samenvatting van het gelijke in tal van overeenkomstige voorstellingen, onverschillig van welken aard die zijn; onverschillig of die betreffen een voorwerp dan wel een eigenschap, bijzonderheid of werking van dat voorwerp. *Zes* is evengoed de benaming van een begrip als *pruim*; *zoet* evengoed als *suiker*.

Aanteekening II (bij § 3).

Volgens Den Hertog is een zin een persoonsvorm van een werkwoord, al of niet vergezeld van andere woorden, waardoor eene mededeeling, eene vraag of een gebod wordt uitgedrukt.

Deze definitie is m. i. niet goed.

In de eerste plaats zijn er tal van zinnen, wier inhoud men moeilijk als een mededeeling, een vraag of een gebod kan kenschetsen; dergelijke zinnen zijn b.v. die, welke een verzuchting, een wensch of een aanmaning uitdrukken.

Maar in Den Hertog's definitie schuilt nog een veel grooter fout.

Om goed te kunnen begrijpen, wat een persoonsvorm is, dient iemand namelijk te weten, wat men in de taalkunde onder personen, getallen, tijden, wijzen der werkwoorden verstaat; allemaal begrippen, die eerst in den loop eener grammatica geleidelijk aangebracht worden. Om iemand echter voorloopig althans eenig denkbeeld te geven van hetgeen men onder een persoonsvorm verstaat, moet men minstens zeggen, dat het overblijfselen van vormen zijn, die oudtijds te kennen gaven, of het onderwerp van den zin eerste, tweede of derde persoon enkel- of meervoud was. (Verg. § 269). Het woord persoonsvorm kan dus niet omschreven worden, voor het begrip

onderwerp gedefinieerd is en dit begrip kan alweer niet omschreven worden, voor bekend is, wat een zin is.

Den Hertog maakt derhalve in zijn bepaling van zin gebruik van een woord (t. w. het woord persoonsvorm), dat niet gebezigd **mag** worden, voor al omschreven is, wat eigenlijk een zin is. Op dien grond mist Den Hertog's definitie alle wetenschappelijke waarde.

't Is anders wel jammer, dat die definitie in een wetenschappelijk stelsel onbruikbaar is. Zij doet den leerlingen namelijk een gemakkelijk middel aan de hand, om het grammaticale gezegde van den zin te onderscheiden en als zij eenmaal maar weten, wat het gezegde van een zin is, vinden zij de overige deelen daarvan zonder veel moeite. Ik heb de stof in dit eerste boek dan ook zoo trachten te rangschikken, dat ik bij de omschrijving van het begrip gezegde gebruik kon maken van het woord persoonsvorm.

Aanteekening III (bij § 12).

Velen meenen, dat het belanghebbend voorwerp de zelfstandigheid beteekent, die als belanghebbende bij de werking van het gezegde betrokken is; die daar voor- of nadeel van heeft. (Zie b.v. Terwey, 9de druk § 11 en § 191). En inderdaad is dit voorwerp in zeer veel zinnen de naam of de aanduiding van de zelfstandigheid, die voor- of nadeel van de werking van het gezegde heeft. Zoo b.v. in: *ik geef u een gulden; men heeft hem een portefeuille met geld ontstolen*. Maar aan den anderen kant zijn er toch ook verscheidene zinnen, waarin het zoogenoemde belanghebbend voorwerp volstrekt geen voor- of nadeel van die werking heeft, tenzij men aan de woorden voor- of nadeel een beteekenis opdringt, die zij in onze taal niet hebben. Zoo b.v. in de zinnen: *ik klaag mijn vriend mijn nood; gij benijdt dien man deze mooie betrekking*. Heeft mijn vriend er nu werkelijk voor- of nadeel van, dat ik hem mijn nood klaag; heeft die man er nu inderdaad voor- of nadeel van, dat gij hem die betrekking benijdt? Mijn vriend hoort met leedwezen mijn klacht aan; die man bezit een mooie betrekking en vindt het wellicht onaangenaam, dat hij er om benijd wordt; 't zijn zelfhandelende voorwerpen; voorwerpen, die in verband met de werking van het gezegde iets doen; maar belanghebbende voorwerpen zijn het in dit geval niet.

Op voorbeeld van Den Hertog is het in den laatsten tijd gewoonte geworden, deze voorwerpen meewerkende voorwerpen te noemen.

Meewerkende voorwerpen; maar waaraan werken zij dan mee? Naar de verklaring van Den Hertog: aan de werking van het gezegde. Zelf zegt hij het ergens: het onderwerp verricht een werking en het meewerkend voorwerp werkt door een eigen handeling daaraan mede. Ik geloof duidelijk te kunnen maken, dat het zoogenoemde meewerkend voorwerp **nooit** aan de werking van het gezegde meewerkt, tenzij men alweer aan het woord *meewerken* een beteekenis opdringt, die het in onze taal niet heeft.

Meewerken aan eene handeling wil in het algemeen zeggen: het een of ander doen, waardoor het welslagen van die handeling bevorderd kan worden. Wanneer b.v. een dief ergens aan het inbreken is, dan werkt zijn kameraad, die op den uitkijk staat, aan die inbraak mede en de rechter zal

hem — en terecht — wegens medeplichtigheid aan den diefstal vervolgen. Werkte nu in den zin: *de dief ontrukte den heer zijn gouden horloge*, de heer aan het ontrukken van zijn eigen horloge mede; bevorderde hij het welslagen van die werking? Ik geloof het niet. Mijns inziens deed de heer juist zijn uiterste best, om het ontrukken te verhinderen; met beide handen hield hij zijn horloge vast, totdat hij het eindelijk, zeer tegen zijn zin, moest loslaten. In genoemden zin was er maar één, die de werking ontrukken verrichtte en dat was de dief, het onderwerp van den zin; de heer deed zelf ook wel wat; hij hield het horloge vast, maar meewerken aan het ontrukken deed hij niet; de heer was een zelfhandelend voorwerp, geen meewerkend.

Meer in het bijzonder wil meewerken aan een werking zeggen: een deel — en wel een ondergeschikt deel — van het werk verrichten. Wanneer een boekhandelaar zijn klant een pak boeken zendt, dan werkt zijn bediende, die het adres op het pakje schrijft, aan de werking *zenden* mede. Maar in den zin: *de boekhandelaar zond zijn klant een pak boeken*, werkte die klant aan het verzenden van het boek in het allermint niet mede. 't Is waar: hij had die boeken besteld of zou ze ter inzage ontvangen; maar het verzenden zelf geschiedde door den boekhandelaar of zijn bediende. In genoemden zin verrichtte de boekhandelaar alleen (als het onderwerp) de werking *zenden*; zijn klant had een werking verricht of zou er een verrichten, die met de werking van het gezegde in eenigerlei verband staat: 't is ongetwijfeld een zelfhandelend voorwerp; maar een meewerkend voorwerp is 't niet.

Zooeven hebben wij gezien, dat de naam belanghebbend voorwerp op een kenmerk zoo niet van alle, dan toch van vele van die voorwerpen wijst; meewerken aan de handeling van het gezegde doen die voorwerpen nooit en kunnen zij ook niet doen, omdat het juist tot de taak van het onderwerp behoort, om de zelfstandigheid te benoemen of aan te duiden, die de werking van het gezegde verricht. En wanneer niet één zelfstandigheid die werking verricht, maar verscheidene, dan wordt het onderwerp meervoudig of veelvoudig. In: *de baas en zijn knecht schilderen het huis* helpt de knecht aan het schilderen mede; maar nu wordt *de knecht* ook dadelijk een deel van het onderwerp. De beste naam, dien mij voor deze soort voorwerpen bekend is, is die van zelfhandelend voorwerp. Het lijdend voorwerp staat tegenover de werking van het gezegde als een zelfstandigheid, die lijdelijk — als ware 't een levenloos iets — de werking ondergaat (*de gulden wordt gegeven*; *de appel wordt gegeten*); maar het zelfhandelend voorwerp staat tegenover de handeling van het gezegde als een wezen, dat ook wat doet: het neemt den gulden aan; het zal den brief lezen; het hoort mijn klacht aan en neemt deel in mijn droefenis.

Aanteekening IV (bij § 16).

Tot staving van onze bewering, dat alle voorwerpen althans op dit oogenblik geen noodzakelijke aanvullingen bij het gezegde meer zijn, moge het volgende dienen.

De werking *teekenen* kan in werkelijkheid niet plaats hebben zonder een persoon, die teekent; zonder een teekenen, waarmee; een stuk papier,

waarop wij teekenen; zonder een teekening, die het voortbrengsel der werking is. In: *Met een nieuwe pen teekent Hendrik op bruin papier een fraaie teekening*, zijn een teekenen, het bruine papier, een teekening in de werkelijkheid dan ook alle even noodzakelijk bij de werking teekenen betrokken. Maar langzamerhand hebben wij ons die werking teekenen leeren voorstellen zonder tevens te denken aan de pen, waarmee; of het papier, waarop wij teekenen. En toen konden wij zeggen: *Hendrik teekent een fraaie teekening*. Nog later konden wij ons het teekenen denken, zonder in de voorstelling te betrekken de teekening, die het voortbrengsel der werking is; en toen konden wij zeggen: *Hendrik teekent*. Ja, eindelijk konden wij ons zelfs het teekenen voorstellen zonder aan een persoon te denken, die teekent; en toen konden wij zeggen: *Hendrik houdt op met teekenen*. Toen wij zoo ver gevorderd waren, hadden wij het begrip teekenen in zijn volle zuiverheid leeren vormen; wij hadden ons toen dat teekenen leeren denken, losgemaakt van allerlei omstandigheden, die er in de werkelijkheid noodzakelijk bij betrokken zijn. Maar toen was ook in: *Hendrik maakt een fraaie teekening*, een fraaie teekening geen noodzakelijke aanvulling bij de werking van het gezegde meer en was *Hendrik teekent* een volledige mededeeling. Immers, wij hadden langzamerhand geleerd, te denken aan — en derhalve ook te spreken over — de werking *teekenen*, zonder tevens te denken aan — en dus ook te spreken over — het voorwerp van die werking *teekenen*, ofschoon dat voorwerp er in werkelijkheid noodzakelijk bij betrokken is.

Zoo kan de werking *lezen* in werkelijkheid niet plaatsgrijpen zonder een persoon, die leest; of een boek of iets dergelijks, dat gelezen wordt. Maar langzamerhand hebben wij, na veelvuldige waarneming van lezende personen, ons dat lezen leeren denken, losgemaakt van allerlei omstandigheden, die er in werkelijkheid alweer noodzakelijk bij betrokken zijn. Toen wij zoo ver gevorderd waren, dat wij b.v. konden zeggen: *ik houd niet van lezen*, toen hadden wij het werkwoordelijk begrip *lezen* in zijn volle zuiverheid leeren vormen. Maar toen was ook in: *Jan leest een boek*, een boek geen noodzakelijke aanvulling bij de werking van het gezegde meer; en was *Jan leest* een volledige mededeeling, die niet de minste aanvulling meer behoeft. Immers, wij konden nu spreken over de werking *lezen*, zonderdat wij tevens behoeften te spreken over het voorwerp van die werking, ofschoon dat voorwerp er in werkelijkheid noodzakelijk bij betrokken is.

Niet alle werkwoordelijke begrippen hebben wij echter reeds zoo zuiver leeren vormen. In: *ik begrijp die zaak, ik beloof hem een gulden, gij hoort mijn verzoek aan, gisteren overkwam hem een ongeval, zijn gedrag mishagde mij, de vijand is de stad meester, gedenk te sterven*, zijn de lijdende, belanghebbende of oorzakelijke voorwerpen voor velen werkelijk nog noodzakelijke aanvullingen bij de werkingen van het gezegde. Wij kunnen immers niet zeggen: *ik begrijp, ik geloof, gij hoort aan*, enz. Klaarblijkelijk kunnen wij ons die werkingen *begrijpen, beloven, aanhooren*, nog niet voorstellen, zonder tevens te moeten denken aan allerlei omstandigheden, die er trouwens dan ook in werkelijkheid noodzakelijk bij betrokken zijn. Wij mogen aannemen, dat in vroegere tijden, toen de menschen in het vormen van begrippen nog niet zoo ver gevorderd waren als wij, het aantal werkwoorden, waarbij de voorwerpen noodzakelijke aanvullingen waren, veel grooter was, dan nu; gelijk wij aan

den anderen kant mogen veronderstellen, dat dit aantal in de toekomst voortdurend kleiner zal worden. En inderdaad — in volkomen overeenstemming met deze verwachting en betrekkelijkerwijze dus ook als een bevestiging van onze theorie omtrent de voorwerpen — vinden wij b.v. in *Majesteit* van Louis Couperus reeds een groot aantal werkwoorden zonder voorwerp gebruikt, waarbij de overgrootte meerderheid van het Nederlandsche volk het voorwerp nog niet kan weglaten. Zoo lezen wij in genoemd werk: *Othomar verbaasde zich, wilde niet begrijpen. De prins is nog jong; hij wil weten en zien. De hertogin had eerst niet willen gelooven. Een jong mensch vergeet gemakkelijk.*

Nu is het wel waar, dat bijwoordel. bepalingen van *plaats, tijd, maat* e. a. soms ook noodzakelijke aanvullingen bij de werking van het gezegde zijn. Maar voorzoover ik kan nagaan, gebeurt dit echter niet dikwijls; en zoo zal het vroeger ook wel geweest zijn. Wij mogen derhalve wel aannemen, dat in vroeger tijden de voorwerpen in tegenstelling met de over-, overgrootte meerderheid der andere bijwoordelijke bepalingen noodzakelijke aanvullingen bij de werkingen van het gezegde waren; maar — hoe dit zij — **DIT KENMERK IS NU IN ELK GEVAL VERVALLEN.** Te beweren, dat de voorwerpen nu nog aan dit kenmerk voldoen, dat is loochenen, dat wij in den loop der tijden met reuzenschreden vooruit zijn gegaan in de kunst om zuivere begrippen te vormen, ook van werkingen.

Juist omdat het gemeenschappelijk kenmerk der drie groepen van voorwerpen is vervallen, daarom onderscheiden sommige taalgeleerden tegenwoordig slechts één soort van voorwerpen; t. w. het *lijdend voorwerp*. (Zie b.v. de *Ned. Spraakkunst* van dr. J. te Winkel; en de *Beknopte Nederl. Spraakleer* van C. G. Kaakebeen). De belanghebbende voorw. worden in hun stelsel dan de zoogenaamde *datiefbepalingen*; terwijl de oorzakelijke voorwerpen over verschillende soorten van bepalingen *verstrooid* worden. En werkelijk, er is voor eene dergelijke wijze van doen veel te zeggen. Neem b.v. de oorzakelijke voorwerpen. In § 14 hebben wij gezien, dat vele dezer voorwerpen niet meer de *aanleiding of oorzaak* der werking te kennen geven; ook zijn vele hunner geen voorwerpen meer; wat nut kan het dan hebben, om nog steeds van oorzakelijke voorwerpen te blijven spreken? Mijns inziens zou het 't beste zijn, een deel dier voorwerpen bij de lijdende voorwerpen en de andere bij verschillende groepen van bijwoordelijke bepalingen in te lijven.

Mocht van deze grammatica nog een herdruk noodig zijn, dan is het niet onmogelijk, dat ik dan ook de zoogenaemde belanghebbende en oorzakelijke voorwerpen niet meer tot de voorwerpen reken. Vooralsnog heb ik mij echter zooveel mogelijk aan de meest gebruikelijke onderscheidingen en de meest gangbare terminologie willen houden, om alzoo gelegenheid te krijgen die onderscheidingen en die terminologie aan een critisch onderzoek te kunnen onderwerpen.

Aanteekening V (bij § 19).

In: *Ernstig rees de grijsaard en sprak zijn zegen over het voor hem geknielde paar uit* is ernstig ongetwijfeld een bijvoeglijke bepaling;

't geeft de gesteldheid van den grijsaard tijdens het rijzen te kennen. Maar ongetwijfeld heeft het ook eenige bijwoordelijke kracht gekregen, is het iets van het rijzen gaan zeggen; immers, wij denken ons dat opstaan als langzaam, bedaard geschiedende. En geen wonder! De gesteldheid toch van iemand tijdens hij opstaat, is van grooten invloed op de wijze, waarop hij die werking verricht. Iemand, die driftig, bleek van woede is, pleegt anders op te staan dan hij, die bedaard en kalm is. In: *Ontsteld zag de predikant den rechtsgeleerde aan* is ontsteld ongetwijfeld een bepaling van gesteldheid bij *den predikant*; maar even zeker heeft het in hooge mate bijwoordelijke kracht gekregen, is het onwillekeurig ook de werking *aanzien* gaan bepalen. En geen wonder alweer! Iemand, die ontsteld en ontroerd is, ziet er anders uit dan hij, die kalm en bedaard is.

Welnu, bij wijze van beeldspraak heeft men vaak regelrecht aan een werking een hoedanigheid toegekend, die eigenlijk alleen het deel kan zijn van den persoon, die de werking verricht. In: *het meisje lachte zenuwachtig* wil men niet zeggen, dat het meisje zenuwachtig is, maar dat het lachen op een eigenaardige wijze geschiedt en wel op de wijze van iemand, die zenuwachtig is; *zenuwachtig* is in dezen zin een bijwoord en geen bijv. naamwoord. In: *de varkens knorden lui* wil men niet zeggen, dat de varkens lui zijn, maar dat het knorren op een eigenaardige wijze geschiedt en wel op de wijze van varkens, die lui zijn; lui is hier een bijwoord en geen bijvoeglijk naamw. Verg. verder: *hij lachte valsch; statig schreed de dame over de straat; somber blikte hij rond; hij zag zijn zoon droevig aan.*

Voor al sommige woorden, die vroeger de gesteldheid van een zelfstandigheid ten gevolge van de werking te kennen gaven, hebben langzamerhand zooveel bijwoordelijke kracht gekregen, zijn in zoo nauwe betrekking tot de werking getreden, dat zij voor ons taalgevoel met het werk. een soort van samenstelling zijn gaan vormen. In vroeger tijd moest men bijv. den zin: *ik maakte de schuit vast* aldus ontleden: *ik, onderw.; maakte, gez.; de schuit, lijd. voorw.;* vast, bep. van gesteldheid bij *de schuit*. Maar — zoo redeneerde men — als ten gevolge van mijn maken de schuit vast en niet los of stuk was, dan moest dat maken ook een eigenaardig maken geweest zijn en zoo trad het woord vast in nauwere aanraking tot de werking maken, en wel in die mate, dat *vastmaken* de benaming van één begrip, van één werking geworden is; voor ons is vast in genoemden zin geen bep. van gesteldh. bij *schuit* meer, maar heeft het met het werkwoordelijk begrip *maken* een innige verbinding aangegaan; voor ons is *vastmaken* een samengesteld woord. Zoo was in vroeger tijd in: *ik sloeg den man dood*, dood ongetwijfeld een bep. van gesteldheid bij *den man*; nu is *doodslaan* voor ons alweer de benaming van één nieuw begrip, nu is 't een samenstelling geworden. Zoo zijn ook: *losmaken, losrafelen, pal slaan, zich schrap zetten, diets maken, kond doen, gladstrijken*, enz. voor ons nieuwe taaleenheden geworden. Een ontwikkelde jongen ontleedt den zin: *ik maak de schuit los* aldus: *ik, onderw.; maak los, gez.; de schuit, lijd. voorw.* En terecht: Voor hem is *losmaken* één begrip. En wie zulk een jongen dwingt — wat velen nog doen — een dergelijken zin te ontleden, zooals onze voorouders dat deden en moesten doen, verfijnt diens taalgevoel door zulk onderwijs niet, maar verkracht en verstompt het.

Aanteekening VI (bij § 115).

De Voornaamste Beteekenissen van het voegwoord *of*.
(naar het *Woordenboek der Nederl. Taal*.)

Er is tweërlei voegwoord *of*: het onderschikkend en het nevenschikkend, die in oorsprong en beteekenis ten zeerste verschillen. Daar het onderschikkende voegwoord *of* in menig opzicht merkwaardiger is, dan het nevenschikkende, zullen wij het eerste uitvoeriger behandelen dan het laatste.

A. HET ONDERSCHIKKENDE VOEGWOORD *of*.

Dit voegwoord luidde oudtijds *iba* en was oorspronkelijk een zelfst. naamw., dat twijfel, onzekerheid beteekende. Vandaar dat het bij uitnemendheid geschikt was, om als voorwaardelijk voegw. dienst te doen; en als zoodanig kwam het dan ook b.v. in de middeleeuwen veelvuldig voor. Zoo zegt in het welbekende dierenepos Van den vos Reinaerde, Tibert de kater tot Reintje den vos: *Wat souden wi eten, Reinaert, oft (= indien) ic bleve?*

Tegenwoordig is *of* als voorwaardelijk voegw. vrijwel verouderd. (Zie § 84).

De gevallen, waarin *of* tegenwoordig gebruikt wordt, kunnen tot drie groepen teruggebracht worden.

Eerste groep. Daartoe rekenen wij die gevallen, waarin *of* nog *indien* beteekent; of een beteekenis heeft, nauw aan die van *indien* grenzende. Als zoodanig komt het voor:

a. als voorwaardelijk voegwoord: *Of ge potlood en papier ter hand hadt, ik schetste u, hoe Jan uit vrijen ging.* (P.)

b. als toegevend voegw. (Verg. vooral § 115): *Of gij al roept, het geeft u niet.*

c. in vergelijkende bijzinnen: *Hij groet mij, of wij elkaar jaren gekend hebben.* Dit *of* is een afkorting van *alsof*. (Verg. vooral § 252 f.)

d. in wenschende zinnen: *Och, of hij het niet gedaan hadde! Of hij zijn dwaling toch inzage!* Dit zijn elliptische zinnen, waarvan de hoofdzin weggelaten is. De laatste zin, volledig gemaakt, zou b.v. hebben kunnen luiden: *Hoe gelukkig zou het zijn, of (= indien) hij zijn dwaling inzage.*

Tweede groep. Daartoe brengen wij die gevallen, waarin *of* als grammatisch verbindend voegwoord dienst doet. (Verg. § 211). Het staat dan aan het hoofd van een zin met twijfelachtigen, onzekeren inhoud. Wanneer men zich herinnert, dat *of* oorspr. een substantief was, twijfel, onzekerheid beteekende, dan begrijpt men, hoe geschikt het was om een zin met dergelijken inhoud in te leiden. Als grammatisch verbindend voegw. komt het voor:

a. in lijdende voorwerpszinnen: *Ik weet niet, of hij komt.*

b. in oorzakelijke voorwerpszinnen: *Hij twijfelde er aan, of hij wel goed gehandeld had.*

c. in onderwerpszinnen: *Het is twijfelachtig, of hij wel de dader is.*

d. in gezegdezinnen: *De vraag is, of hij eens komt.*

e. in bijvoegl. afh. zinnen: *De twijfel, of hij wel goed gehandeld had, drukte hem vaak terneer.*

f. in elliptische zinnen: *Of de school al begonnen zou zijn? Of hij*

nog leeft? Deze zinnen beteekenen: *ik zou wel eens willen weten, of de school al begonnen zou zijn; of hij nog leeft.*

Derde groep. Hiertoe brengen wij die gevallen, waarin of aan het hoofd staat van een bijzin, met ontkennende beteekenis; terwijl de hoofdzin mede ontkennend is. Als zoodanig komt het voor:

a. in bijvoegl. afhankel. zinnen: *Er was niemand, of hij was blijde.* Zulk een zin luidde oorspronkelijk: *er was niemand, hi en ware blijde.* In dezen samengestelden zin was *hi en ware blijde* een voorwaardelijke bijzin, die den vorm van een hoofdzin had; het verband tusschen hoofden bijzin werd niet door eenig voegwoord uitgedrukt, maar kon eenigszins blijken uit de omstandigheid, dat het werkw. van den bijzin in de aanvoegende wijs stond. (Verg. § 81). In den zin: *er was niemand, hi en ware blijde* voegde men later duidelijkheidshalve het voorwaardelijk voegw. *of in*, maar uit gewoonte bleef de bijzin den vorm van den hoofdzin behouden. (Verg. § 41). De zin werd dus: *er was niemand, of hi en ware blijde.* Nog later — in de dagen van Hooft — viel uit dergelijke constructies het ontkennende partikel *en* weg. Toen werd de zin, zooals hij tegenwoordig luidt: *er was niemand, of hij was blijde.* Zulk een zin beteekende dus oorspr.: *als hij niet blij was, dan was die iemand er ook niet;* of anders: *daar was iemand niet, als hij niet blij was.*

b. in gevolgaanduidende bijzinnen: *hij was zoo dom niet, of hij wist dat wel.* Zulk een zin luidde eerst weer: *hij was zoo dom niet, hij en wiste dat wel.* Later werd hij: *hij was zoo dom niet, of hij en wiste dat wel;* ten slotte: *hij was zoo dom niet, of hij wist dat wel.* Zulk een zin beteekende dus oorspronkelijk: *als hij dat niet wist, dan kwam dat niet uit domheid voort;* het was dus opzet.

c. in onderwerpszinnen: *Het scheelde niet veel, of hij was gevallen.* Zulk een zin luidde eerst weer: *het scheelde niet veel, hij en ware gevallen.* Later werd hij: *het scheelde niet veel, of hij en ware gevallen;* ten slotte: *het scheelde niet veel, of hij was gevallen.* Zulk een zin beteekende dus oorspronkelijk: *als hij niet gevallen is, dan scheelde het toch in elk geval niet veel.* *)

d. in tijdbepalende bijzinnen: *Nauwelijks was hij binnen, of hij ging zitten.* Zulk een zin luidde eerst: *nauwelijks was hij binnen, hij en ginge zitten.* Later werd hij: *nauwelijks was hij binnen, of hij en ginge zitten;* ten slotte: *nauwelijks was hij binnen, of hij ging zitten.* Zulk een zin beteekende dus oorspronkelijk: *als hij niet ging zitten, dan was het, toen hij nog nauwelijks binnen was.*

e. in beperkende bijzinnen: *Hij gaat nooit uit, of hij heeft zijn hondje bij zich.* Zulk een zin beteekende dus eerst weer: *hij gaat nooit uit, als hij zijn hondje niet bij zich heeft.*

B. HET NEVENSCHIKKEND VOEGWOORD *of*.

Dit is — gelijk reeds gezegd is — van geheel anderen oorsprong en geheel andere beteekenis, dan het onderschikkende voegwoord *of*. Daar die

*) Vergel. vooral: *Mama was sprakeloos en zoo zij niet slauw viel, het scheelde niet veel.* (W. Leevend). Wij zouden liever gezegd hebben: *en het scheelde niet veel, of zij viel slauw.*

oorspronkelijke vorm echter zeer weinig de tegenwoordige beteekenis van het voegwoord opheldert, laten wij dien hier rusten. Tegenwoordig heeft of als nevenschikkend voegwoord:

a. een tegenstellende beteekenis: *Jan of Piet, zwart of wit.*

b. een gelijkstellende kracht: *de zebra of Kaapsche ezel, de condor of grijpvogel.* De tegenstelling schijnt hier te bestaan in den anderen naam, dien men aan eene zelfde zaak geeft.

Aanteekening VII (bij § 130).

Dat er over zooveel werkingen, hoedanigheden en betrekkingen als over stoffelijke zelfstandigheden gesproken wordt, of m. a. w. dat er zooveel abstracte substantieven zijn, spruit m. i. voort:

a. uit de levendige phantasie en de weinige natuurkennis van ons voorgeslacht. In de Zend-Avesta wordt b.v. gesproken van zekeren roemruchtigen koning van Bactrië, Jima, „den heer der volkeren, den roemrijkste van allen, die de zon ooit aanschouwd hebben.” In een van de aanroepingen van de Zend-Avesta heet het verder van dezen Jima, dat de stralende glans van zijn majesteit in de gestalte van den vogel Varaghna van hem wegvloog, toen bij begonnen was, leugentaa! te spreken. Jima viel toen verschrikt ter aarde en Mithra greep de majesteit. — Welnu, de schrijver van deze aanroeping sprak over de koninklijke hoedanigheden van Jima, alsof ze een schitterende vogel waren, die van hem weg kon vliegen en door een ander gegrepen kon worden. Maar hij stelde die majesteit niet met volkomen zelfbewustzijn voor als een vogel; neen, hij meende veelmeer, dat ze inderdaad een vogel was; hij kon zelfs den naam an dien vogel noemen: 't was de vogel Varaghna; en Mithra kon die majesteit, dien vogel, grijpen, waarmee de schrijver zeker te kennen wilde even, dat Mithra Jima de koninklijke waardigheid ontnam, omdat deze gelogen had. — Zoo meenden de oude volken in goeden gemoede, dat allerlei krachten der natuur wezens waren; wezens, die zij als goden ver-eerden en dienden. Ook zij stelden die krachten niet zoozeer als wezens voor; neen, ook zij dachten veelmeer, dat die krachten werkelijk wezens waren.

In hetzelfde geval verkeeren nu nog sommige letterkundige kunstenaars, die met een levendige phantasie bedeed zijn. Wanneer zij over een abstractie spreken als over een stoffelijke zelfstandigheid, dan stellen ook zij die abstractie niet tegen beter weten in — om eens een rethorische versiering aan te brengen — als iets stoffelijks voor; neen, dan is die abstractie op het oogenblik, dat zij schrijven, voor hen werkelijk iets stoffelijks geworden. In Frans Netscher's „Een Incident” (Nieuwe Gids; 2de Jaargang) lezen wij b.v.: *Een walging, die den lust tot alles ontnemt, spreidde zich dikker en dikker over haar gedachten uit.* Men kan er zeker van zijn, dat op het oogenblik, waarop Netscher dezen zin neerschreef, die walging inderdaad voor hem den vorm van een of andere vieze, drabbige, drassige massa had aangenomen; een massa, die zich over iets kon uitspreiden en dat met al haar walgelijkheid kon omhullen; het onzinnelijke had voor hem de gedaante van iets zichtbaars, iets voel- en tastbaars aangenomen; de abstractie was

voor hem een oogenblik werkelijk stot geworden. Nog enkele sprekende voorbeelden uit hetzelfde fraai gestileerde stuk: *Er hing in de slaapkamer een warme, intieme rust; de mollige, dikke stille van zachte tapijten, zware gordijnen en hooge zolderingen. — Maar zij plukte en pluisde tevergeefs aan haar vroeger leven; het was haar onmogelijk zich zelve een bepaald verwijt te doen. — Het vertrek was vol van een deftige, mollige gezelligheid.* *)

b. uit de neiging der menschen, om allerlei hoedanigheden en werkingen te personificiëeren; d. i. die als personen voor te stellen: *eendracht, trouw, fortuin, onnoozelheid, overwinning, eenvoud, haat, enz., enz.* Meestal berustte zulk een personificatie op een of anderen grond. Zoo stelde men b.v. de hoedanigheid *eenvoudig* als een vrouw voor (de Eenvoudigheid), omdat dit zulk een echt vrouwelijke eigenschap is. Vele van deze abstracties werden — vooral door de Romeinen — als godheden vereerd, waaruit volgt, dat men ze ten deele ook als werkelijk bestaande wezens beschouwde. In de meeste gevallen zal men die hoedanigheden en werkingen echter wel met zelfbewustzijn als stoffelijke zelfstandigheden, als wezens, voorgesteld hebben, overtuigd, dat zij inderdaad niet bestonden.

c. uit de onweerstaanbare macht van het voorbeeld. Naar analogie toch van deze voorbeelden ging men over een zeer groot aantal hoedanigheden en werkingen spreken, alsof 't stoffelijke zelfstandigheden waren en zoo werd het langzamerhand een soort van gewoonte, van sleur, om allerlei hoedanigheden en werkingen als stoffelijke zelfstandigheden voor te stellen.

Wij zijn er dan ook zoo aan gewend geraakt, hoedanigheden en werkingen als zelfstandigheden voorgesteld te zien, dat het ons in sommige gevallen bepaald moeilijk valt, te begrijpen, dat wij niet met een stoffelijke zelfstandigheid, maar met een kenmerk of werking van zulk een zelfstandigheid te doen hebben. Neem b.v. het woord *schaduw*. Ik herinner mij nog levendig, dat ik eens als jong onderwijzer niet durfde beslissen, of dit woord een abstract, dan wel een concreet zelfst. naamw. is. Volgens het voorgaande houd ik *schaduw* nu zeer beslist voor een abstract zelfstandig naamwoord; immers, 't is de naam van een zelfstandigheid, die niet uit stof bestaat. Maar hoe zijn wij aan het begrip *schaduw* gekomen? Soms is een lichaam donker, niet verlicht, doordien een ander lichaam, tusschen het eerste en een lichtbron geplaatst, het licht onderschept. Dat niet-verlicht-zijn, die hoedanigheid *donker*, vatte men op als een ding op zich-zelf en dat ding noemde men een schaduw. Aan die schaduw kende men nu weer hoedanigheden toe, die eigenlijk alleen het deel kunnen zijn van stoffelijke zelfstandigheden. Zoo zeggen wij b.v.: *de kerk wierp op dat plein een lange, breede schaduw; overal hadden zich breede stukken zwarte schaduw neergelegd.* Door een dergelijke wijze van spreken kregen wij al meer en meer den indruk, dat een schaduw zelf iets stoffelijks is; een voorstelling — en dit is het geval bij tal van abstracte substantieven — waaraan wij ons nu ternauwernood meer kunnen ontworstelen.

*) Hier volgen nog eenige voorbeelden uit een werk van L. Couperus, ook een schrijver met een zeer levendige phantasie. *Een groot medelijden zwol in haar ziel op. En heel voorzichtig, als zou hij de duisternis scheuren, stond hij op. Ik zal met het leven vechten en het overwinnen. In haar spreekjesziel bloeide een bloem van medelijden.*

't Is een bij uitstek nuttige oefening, na te gaan, wat er in den menschelijken geest is omgegaan, toen hij sommige abstracte zelfstandigheden — als doel, middel, tijd, enz. — vormde.

Aanteekening VIII (bij § 254).

Over de modaliteit in den zin.

1. Gelijk uit de Toegift blijkt, zijn er zinnen met en zonder persoonsvorm.

In een zin met een persoonsvorm verstaat men onder modaliteit de betrekking, waarin de werking, door den persoonsvorm uitgedrukt, volgens de meening van den spreker staat tot de werkelijkheid. *Jan komt van avond. Jan komt van avond niet.*

In een zin zonder persoonsvorm verstaat men onder modaliteit de betrekking, waarin het verband tusschen het psychologisch onderwerp en het psychologisch gezegde volgens de meening van den spreker staat tot de werkelijkheid. *Van Vollenhovens Stout, meest versterkende drank. Van Vollenhovens Stout, meest versterkende drank?*

2. Het aantal betrekkingen, waarin de werking van den zin of waarin het verband tusschen psychologisch onderw. en gezegde kan staan tot de werkelijkheid, is zeer groot. Die werking kan b.v. stellig, bijna stellig, waarschijnlijk, hoogstwaarschijnlijk, vermoedelijk, enz. enz. met de werkelijkheid overeenkomen.

Oudtijds hadden de werkwoorden nu vormen, waardoor enkele van die betrekkingen nauwkeurig werden uitgedrukt. Dat waren de zoogenaamde modus- of wijze-vormen der werkwoorden. Zij gaven te kennen, dat de werking of stellig, of mogelijk met de werkelijkheid overeenkwam; of dat zij werkelijkheid behoorde te worden. Sommige dezer vormen, die de werking als mogelijk voorstelden, kregen later ook nog de kracht om haar als hoogst waarschijnlijk of als in strijd met de werkelijkheid voor te stellen (voorwaardelijke wijs). Langzamerhand zijn die wijze-vormen der werkw. echter meer en meer aan elkaar gelijk geworden en vandaar dat die modus-vormen nu niet altijd meer in staat zijn, om de modaliteit der werking te laten blijken. In: *het is zeker, dat hij komt* en *het is mogelijk, dat hij komt* heeft *komt* denzelfden vorm en toch is de betrekking, waarin het komen in beide zinnen staat tot de werkelijkheid, zeer verschillend; in den eenen zin geschiedt het stellig, in den anderen slechts mogelijk. Het is dan ook wenschelijk, dat men bij het onderwijs en op examens minder vraagt naar den modus-vorm, dien het werkw. vaak bij toeval heeft, maar meer naar de betrekking zelve, waarin de werking tot de werkelijkheid staat.

3. Het bijna geheel verloren-gaan van die wijze-vormen is geen onherstelbaar verlies voor de taal geweest. Zij waren toch — goed beschouwd — slechts een onbeholpen en onvolkomen middel, om de modaliteit uit te drukken. Onbeholpen, omdat zij door een stelsel van omslachtige werkwoordelijke vormen uitdrukten, wat wij met een enkel woord te kennen geven (*niet, wellicht enz.*); onvolkomen, omdat zij slechts enkele betrekkingen konden uitdrukken en allerlei fijne schakeeringen in de modaliteit niet ver-

mochten aan te geven. De tegenwoordige taal bezit een schat van middelen, om *a.* rechtstreeks de modaliteit uit te drukken, of *b.* haar zijdelings te laten blijken.

A. De middelen, om de modaliteit uit te drukken, zijn:

a. soms de modus-vormen der werkw.: *de koning leeft! de koning leve!*

b. de hulpwerkw. van wijze. Deze drukken slechts weinig betrekkingen uit. (Zie § 202.)

c. bijwoorden van modaliteit. (Zie § 205*d.*) Zij kunnen allerlei betrekkingen te kennen geven, die de modus-vormen niet konden uitdrukken. *Hij komt hoogstwaarschijnlijk. Hij heeft schijnbaar gelijk.*

d. bepalingen van modaliteit. (Zie § 211*n.*) Vooral dergelijke bepalingen kunnen allerlei eigenaardige schakeeringen der modaliteit uitdrukken. *Mijns inziens heeft hij ongelijk. Naar zijn zeggen is hij schatrijk. Volgens de couranten is de koning dood.*

e. bijzinnen van modaliteit. Daartoe behooren:

1. sommige beperkende bijzinnen. (Zie § 102.) Een beperkende zin wordt een modaliteitszin, wanneer hij uitsluitend dient, om de modaliteit van eenige werking uit te drukken. In dit geval wordt beperkt de volstreekte zekerheid van hetgeen in den hoofdzin staat. *Voorzoverre ik weet, is hij schatrijk.*

2. sommige verhoudings-bijzinnen. Een verhoudings-bijzin wordt een modaliteits-bijzin, wanneer hij uitsluitend dient, om de verhouding te kennen te geven, waarin de werking van den hoofdzin staat tot de werkelijkheid. *Naar men wil, is hij schatrijk.*

3. sommige vergelijkende-bijzinnen. *Hij is schatrijk, zoo 't schijnt.*

4. sommige bijzinnen, die los naast den hoofdzin staan of tusschen deelen van den hoofdzin ingeschoven worden. *Hij is schatrijk, geloof ik. Hij is — geloof ik — schatrijk.* Velen vatten in dergelijke zinnen *geloof ik* op als **hoofdzin** en *hij is schatrijk* als **voorwerpszin**. Maar dat is onjuist. De hoofdbedoeling van den spreker is hier om te kennen te geven, dat zekere persoon schatrijk is en de zin *geloof ik* wordt slechts vermeld ter wille van het verband, waarin hij tot dien hoofdzin staat; hij staat er slechts om de modaliteit van een anderen zin uit te drukken en is dus ondergeschikt aan dezen. (Zie vooral mijn uiteenzetting van het verschil tusschen onder- en nevenschikkend zinsverband: § 39 e.v.). Ook heeft *geloof ik* hier niet den **toon** van den hoofdzin.

Soms zegt omgekeerd de hoofdzin iets omtrent de modaliteit van den bijzin:

1. bij onderwerpszinnen. *Het is mogelijk, dat hij komt. Het is zeker, dat hij komt.*

2. bij voorwerpszinnen. *Ik geloof, dat hij komt.*

f. de woordschikking. Wanneer in een vragenden zin gevraagd wordt naar het al of niet plaatsgrijpen van de werking, dan volgt uit die vraag zelf, dat het voor den spreker nog niet vaststaat, dat de werking op eenig oogenblik met de werkelijkheid overeenkomt. *Komt gij van-avond ook? Heeft hij het boek nog gevonden?*

g. de toon, waarop de zin wordt uitgesproken. *Gij hebt het*

boek gevonden? Van Vollenhovens Stout, meest versterkende drank? Als ik tegen een kennis zeg, dat de burgemeester van-avond bij mij komt en hij zegt dan: *Nu, de burgemeester zal bij je komen*, dan blijkt uit den toon, waarop de zin wordt uitgesproken, zonneklaar, dat mijn vriend er sterk aan twijfelt, of de burgemeester wel bij mij zal komen.

B. De modaliteit blijkt soms zijdelings.

Zoo even hebben wij gezien, dat sommige vergelijkende, beperkende en verhoudingszinnen geheel en al het karakter van modaliteitsbijzinnen hebben aangenomen; dat ze met geen ander doel vermeld worden, dan om de betrekking te kennen te geven, waarin de werking van den hoofdzin staat tot de werkelijkheid. Er zijn echter ook bijzinnen, die door ons niet alleen en uitsluitend vermeld worden om de modaliteit van eenige werking uit te drukken, maar die dit door hun eigenaardige beteekenis toch als onwillekeurig doen. Zulke bijzinnen geven dus zijdelings de modaliteit van de werking van den hoofdzin te kennen.

In: *als hij het gedaan heeft, is hij een gemeene bedrieger* is b.v. *als hij het gedaan heeft* een veronderstellende bijzin; maar juist omdat dit nog slechts een veronderstelling is, daarom is het ook nog niet zeker, dat hij het gedaan heeft; en evenmin staat het vast, dat hij een gemeene bedrieger is. Uit het wezen van een veronderstellenden bijzin zelf volgt, dat hij iets omtrent de modaliteit van de werking van hoofd- en bijzin laat doorschemeren.

't Zelfde is 't geval met sommige toegeevende bijzinnen: *al was hij zoo rijk als Croesus, hij gaf toch niets weg*. Ook met sommige tijdbepalende zinnen, die aanvangen met *voordat, eerdat: wij zullen weggaan, voordat het te laat is*. Hieruit volgt, dat het op dit oogenblik nog *niet* te laat is en dat het te-laat-zijn op dit oogenblik nog in strijd met de werkelijkheid is.

Ook doelaanwijzende zinnen drukken iets omtrent de modaliteit van een werking uit: *wij zullen vroeg opstaan, opdat wij tijdig aan den trein komen*. Een doel, dat ons voor oogen zweeft, is nog niet bereikt en het tijdig-aan-den-trein-komen is dus op dit oogenblik nog geen werkelijkheid.

Uit al het bovenstaande is ons gebleken, dat de modaliteit van de werking van een zin niet altijd alleen en uitsluitend door den modus-vorm van het werkwoord wordt aangegeven. Veelmeer blijkt die uit bepalingen van modaliteit, uit hulpw. van modaliteit, uit omringende hoofd- en bijzinnen en niet het minst ook uit den toon, waarop de zin wordt uitgesproken.

TOEGIFT.

A. Over het wezen van den zin.

1. Een woord is de naam van een voorstelling of een begrip.

Die begrippen kunnen in 4 hoofdgroepen verdeeld worden: *a.* zelfstandigheids-, *b.* werkings-, *c.* betrekking-, *d.* hoedanigheidsbegrippen. (Zie § 128 e. v.).

2. Die voorstellingen en begrippen kunnen wij met elkaar in verband brengen. Onder denken verstaan wij juist het met-elkaar-in-verbandbrengen van voorstellingen en begrippen; de uitkomst van het denken is een gedachte. *Vaders jas* is dus ongetwijfeld een gedachte, daar hier de voorstelling *Vader* in verband gebracht is met het begrip *jas*. Evenzoo is *dat stervende kind* een gedachte, daar wij dit niet kunnen zeggen, zonder ons de begrippen *kind*, *stervend*, *dat* bewust gemaakt en ze in onderling verband gebracht te hebben. Zoo is ook *mijn hoed* een gedachte; immers hier wordt een verband uitgedrukt tusschen den spreker en een hoed.

3. Nu vindt men in vele spraakkunsten deze definitie van zin: een zin is een woord of een reeks van woorden, waardoor een gedachte wordt uitgedrukt. Volgens deze definitie zouden *Vaders jas*, *mijn hoed*, *dat stervende kind*, *die roode roos* dus zinnen zijn. Nu heeft natuurlijk elke schrijver het recht het begrip *zin* te omschrijven, zooals hem dat het verkieslijkst dunkt; mits hij zijn definitie consequent toepasse. En nu komt het mij voor, dat velen, die bovenstaande omschrijving van *zin* geven, er toch voor zouden terugdeinzen *Vaders jas* een zin te noemen. Ze hebben er eenvoudig niet aan gedacht, dat *mijn hoed* e.d. volgens hun definitie ook zinnen zouden zijn; dat hun omschrijving van zin te ruim is en noodzakelijk nog een beperkende bepaling moet bevatten.

Welke is die beperkende bepaling?

4. Zeg ik: *dat stervende kind* dan verrijst voor iemands geest, een kind, als met den vinger aangewezen en bezig te sterven. Zeg ik: *dat kind sterft* dan verrijst voor den geest van den hoorder weer een kind, dat weer als met den vinger aangewezen wordt en dat weer bezig is te sterven. Beide groepen van woorden hebben dus dezelfde beteekenis, en toch noemen wij de eerste groep **geen** zin en de tweede **wel**. Geheel hetzelfde is het geval met *die roode roos* en *die roos is rood*; *het dravende paard* en *het paard draaft*.

Ofschoon *dat stervende kind* dan ongetwijfeld dezelfde beelden voor onzen geest oproept, als *dat kind sterft*, wordt het eerste echter in geheel andere omstandigheden gebruikt dan het laatste.

Stel, dat een dokter bij een doodziek kind geroepen wordt. De dokter, die dadelijk gezien heeft in welk een hopeloozen toestand het kind verkeert, neemt de moeder mee naar een hoek van het vertrek, en leidt haar aandacht

van het kind af. Opeens keert de moeder zich om, snelt naar de wieg en roept verschrikt uit: „*Ach, dokter, dat kind sterft!*” De dokter, die allang gezien had, dat het kind stervende was, trekt de moeder terug, zeggende: „*Moedertje, laten wij dat stervende kind daar maar rustig laten liggen!*” *Dat kind sterft* zegt de moeder, omdat zij voor 't eerst, als onder 't spreken zelf, het begrip *sterft* met de begrippen *dat kind* verbindt. De dokter daarentegen spreekt van *dat stervende kind*, omdat hij die drie begrippen in zijn ziel reeds met elkaar in verband gebracht had. Zoo zal men zeggen: *die roos is rood*, als men voor 't eerst opmerkt, dat die roos een roode kleur heeft, als die verbinding van begrippen in onzen geest **wordt**; terwijl men zal zeggen: *die roode roos*, als men allang opgemerkt heeft, dat die roos rood is, als de verbinding tusschen de drie begrippen: *die*, *rood* en *roos* reeds in onzen geest **tot stand gekomen is**.

Wij kunnen vormen voorstellingen en begrippen. Die voorstellingen en begrippen kunnen wij met elkander in verband brengen. Dat verband kan ons bekend zijn of althans door ons als bekend voorgesteld worden en dan spreken wij van *die roode roos*, *dat dravende paard*, *dat stervende kind*. Dat verband kan onbekend voor ons zijn, kan nieuw **worden** in den geest en dan zeggen wij: *die roos is rood*, *dat paard draaft*, *dat kind sterft*. Alleen die frisch in den geest zich vormende verbindingen tusschen begrippen en voorstellingen voelen wij behoefte, aan anderen mede te deelen en dit doen wij in **zinnen**.

Een zin is een woord of een reeks van woorden, waardoor een verbinding tusschen voorstellingen of begrippen wordt uitgedrukt, die als **wordende** in den geest wordt voorgesteld. Of kortweg: een zin is een woord of een reeks van woorden, waardoor een gedachte wordt uitgedrukt, die als **wordende** in den geest wordt voorgesteld. Wordt **voorgesteld** als wordende. Wanneer ik toch tegen een kind zeg: *die roos is rood*, dan kan het best zijn, dat ik reeds lang opgemerkt had, dat die roos rood van kleur is; maar levendigheidshalve stel ik het voor, alsof die verbinding van begrippen eerst nu in mijn geest gevormd wordt; alsof zij eerst nu **ontstaat**. Voorb. van zinnen: *Dat kind sterft*. *De roos is rood*. *De bedrieger bedrogen*. *Dit biljet te bewaren gedurende den rit*. *Mac Kinley vermoord* (opschrift van een telegram). *Kaapstad door de Boeren bedreigd*. *Breda verrast*. *Dreyfus vrij* (opschrift van een telegram). *David verslaande Goliath* (onderschrift van een gravure). *Van Vollenhovens Stout, meest versterkende drank*. *Van Houtens Cacao, goedkoopste in 't gebruik*. *Kamers te Huur*. *Een vergeten burger, een gerust leven*. *Goedkoop, duurkoop*. *Niet zeggen, maar doen*. *Een spreekwoord, een waar woord*. (Let op de voorbeelden!)

Voor eenige jaren werd in *School en Studie*⁹⁾ door een der lezers de vraag gesteld, of *die roode roos* volgens de gewone definitie geen zin zoude zijn. De bekende zielkundige J. Geluk gaf naar aanleiding van die vraag als zijn meening te kennen, dat *die roode roos* ongetwijfeld een gedachte is en derhalve onder de gewone omschrijving van zin valt. Die definitie was — ook volgens hem — te ruim; zij moest beperkt worden door een bepaling, in den trant als ik er een gegeven heb. — Vergel. voorts Brill: De volzin is de uitdrukking van een zich voltrekkend denken. — Paul, in zijn beroemd werk: *Principien der Sprachgeschichte*, geeft de gewone definitie van volzin. Later, bij de bespreking der samengestelde woorden, schijnt hij toch gevoeld te hebben, dat zij niet geheel en al

⁹⁾ in vroeger jaren een veelgelezen tijdschrift voor studeerende onderwijzers.

juist is; althans hij zegt: denn das Wesen des Satzes besteht ja darin, dass er den **act** der Zusammenfügung mehrerer Glieder bezeichnet, während es im Wesen des **compositum**s zu liegen scheint die Zusammenfügung als ein abgeschlossenes resultat zu bezeichnen.

5. Het wordende van een gedachte blijkt gewoonlijk uit den **bouw** van de gedachteuiting; of uit den **toon**, waarop zij wordt uitgesproken.

Uit den **bouw**. Vergel. *het kind sterft en het stervende kind. Het dravende paard en het paard draaft. De roode roos en de roos is rood.* 't Schijnt wel, alsof de persoonsvorm voor ons taalgevoel in hooge mate de kracht heeft, om een gedachte als wordende in den geest voor te stellen. Die persoonsvorm is daartoe echter niet alleen en uitsluitend het middel; er zijn tal van zinnen **zonder** persoonsvorm.

Wanneer hier in de kamer een mug rondvliegt, die het mij bij herhaling lastig maakt en ik roep dan ineens nijdig uit: *Die ellëndige mug!* met sterken nadruk op *ellendig*, dan zijn de woorden: *die ellëndige mug!* een zin en het wordende van die gedachte blijkt uit den **toon**, waarop zij wordt uitgesproken. Die mug is het onderwerp van mijn gedachte en uit den toon blijkt, dat ik het begrip *ellendig* als voor 't eerst en met volle zelfbewustheid in verband breng met *die mug: ellendig* is het zielkundig gezegde van dien zin. — Ook *Mac Kinley vermoord* (opschrift van een telegram) is een zin. Wanneer een dagbladredacteur een telegram ontvangt, berichtende, dat M. Kinley*) door een sluipmoordenaar getroffen is, dan heeft hij na lezing van dat telegram de voorstelling Mac Kinley met het begrip *vermoord* in zijn ziel reeds verbonden. Daar dit gewichtige nieuws echter aan het groote publiek nog onbekend is, zal hij levendigheidshalve boven zijn bulletin plaatsen: *Mac Kinley vermoord* en het doen voorkomen, alsof die verbinding onder het schrijven eerst door zijn geest tot stand gebracht wordt. 's Avonds zal hij in zijn krant echter spreken van *de vermoorde Mac Kinley*, die verbinding tusschen begrippen reeds bekend achtende. Elk Nederlander, met eenig taalgevoel begiftigd, voelt het groote onderscheid in voorstelling tusschen *Mac Kinley vermoord* en *de vermoorde Mac Kinley*. 't Wordende van de gedachte blijkt hier: *a.* uit den **bouw** van de gedachte-uiting: de beide verbonden deelen worden maar los naast elkaar geplaatst; en *b.* uit den **toon**, waarop zij wordt uitgesproken: de beide verbonden deelen worden met zekeren nadruk genoemd, terwijl tusschen het uitspreken van die deelen even gewacht wordt. Soms wordt die rust aangeduid door een komma. *Goedkoop, duurkoop* (verbinding tusschen twee hoedanigheidsbegrippen). *Niet zeggen, maar doen* (verbinding tusschen twee werkingsbegrippen). *Van Vollenhovens Stout, meest versterkende drank* (verbinding tusschen twee zelfstandigheidsbegrippen, met elkaar in bepaalend verband gedacht). *Een spreekwoord, een waar woord* (als voren). *Dreyfus vrij* (verbinding tusschen zelfstandigheids- en hoedanigheidsbegrip). *Van Houtens Cacao, goedkoopste in 't gebruik* (als voren; de hoedanigheid zelf weer bepaald door een beperkende bijvoeging *in 't gebruik*). Vergel. verder: *kamers te huur; dit bijjet te bewaren gedurende den rit* enz. Altemaal voorbeelden van zinnen zonder persoonsvorm.

Dergelijke zinnen zonder persoonsvorm worden gebruikt:

*) president van de Republiek der Vereenigde Staten.

- a. in opschriften van hoofdstukken uit boeken, telegrammen e. d. *Breda verrast. Kaapstad bedreigd door de Boeren.*
- b. in reclame-stijl. *Van Vollenhovens Stout, meest versterkende drank.*
- c. in spreekwoorden. *Een vergeten burger, een gerust leven.*
- d. in bijzinnen. *IJs en weder dienende, heeft de hardrijderij morgen plaats. Het kantoor gesloten zijnde, gelieve men boven aan te schellen.*
- e. in hoog-artistische taal. Zie voor een paar voorbeelden Jacques Perk's sonnet: De holle Berg.

B. Over de Hoofdbestanddeelen van den zin: Onderwerp en Gezegde.

6. In een zin wordt een verband uitgedrukt tusschen twee of meer voorstellingen en begrippen; in een zin in den allereenvoudigsten vorm dus altijd nog tusschen twee. Die twee begrippen of voorstellingen dragen den naam van onderwerp en gezegde. Beschouwen wij 't onderwerp en gezegde van zulk een zinnetje in zijn eenvoudigsten vorm nader!

7. We kunnen in de taalkunde spreken van drieërlei onderwerp en gezegde:

- a. 't zielkundig (of psychologisch) onderwerp — en gezegde — van de **gedachte**.
- b. 't zielkundig (of psychologisch) onderwerp — en gezegde — van den **zin**.
- c. 't spraakkunstige (of grammaticale) onderwerp — en gezegde — van den **zin**.

8. a. 't zielkundig onderwerp en gezegde van de gedachte.

De twee begrippen of voorstellingen, die wij in zulk een zinnetje in den allereenvoudigsten vorm verbinden treden niet gelijktijdig in ons bewustzijn. Noodzakelijkerwijze zal eerst het eene begrip in onzen geest moeten verrijzen en daarna het andere, dat wij met het eerste in verband brengen.

Welnu, het begrip of de voorstelling zelf, het eerst in onzen geest verrijzende, is het psychologisch onderwerp van de gedachte; het begrip of de voorstelling, daarmee verbonden, is het psychologisch gezegde van de gedachte. Als ik b.v. tegen iemand zeg: *dat jongetje liegt*, dan verrijst voor den geest van den hoorder het beeld van een als met den vinger aangewezen knaapje; die voorstelling zelf — onverschillig van het woord, waarmee zij benoemd wordt — die voorstelling zelf is het psychologisch onderwerp van de gedachte. Met die voorstelling verbindt hij het begrip *liegt*; dat begrip is in dit geval het psychologisch gezegde der gedachte. — Zeg ik tegen een Franschman van hetzelfde knaapje: *ce garçon ment*, dan gebruik ik geheel andere woorden, maar voor dien Franschman is het psychologisch onderw. v. d. gedachte precies hetzelfde als voor den Hollander: voor beiden is dat onderwerp nl. het door mij aangewezen knaapje. En het psychologisch gezegde blijft evenzoo voor beiden hetzelfde; voor beiden is dat het begrip liegen. In welke taal ik tegen een vreemdeling deze gedachte ook uitspreek, voor al die vreemdelingen blijft bij alle verschil van de gebruikte woorden het psychologisch onderwerp van die gedachte onveranderd precies hetzelfde; en zoo ook het psychologisch gezegde.

9. b. het psychologisch onderwerp en gezegde van den zin.

Onder 't psychologisch onderwerp van den zin verstaan wij nu het woord of de woorden, waarmee in een bepaald geval het psychologisch onderwerp van de gedachte benoemd of aangeduid wordt; evenzoo onder 't psychologisch gezegde van den zin het woord of de woorden, waarmee het psychologisch gezegde van de gedachte benoemd of aangeduid wordt. Zoo zijn in: *dat jongetje liegt* de woorden *dat jongetje* het zielkundig onderwerp van den zin; het woord *liegt* is er het zielkundig gezegde van. 10. c. het grammaticale onderwerp en gezegde van den zin.

In zulk een zinnetje kunnen allerlei begrippen of voorstellingen met elkaar in verband gebracht worden: *Dreyfus vrij*; *Van Vollenhovens Stout, meest versterkende drank*; *Mac Kinley vermoord*. Zeer dikwijls wordt er echter een betrekking in uitgedrukt tusschen een zelfstandigheids- en een werkingsbegrip: *Jan sterft*. Dat werkingsbegrip komt soms in een eigenaardigen vorm voor, **persoonsvorm** genoemd. (Zie § 9). Die persoonsvorm heet het grammaticale gezegde van den zin; het woord, dat dien persoonsvorm beheerscht, is er het grammaticale onderwerp van. Er zijn dus tal van **volledige** zinnen zonder grammaticaal gezegde: *Dreyfus vrij*; *Breda verrast*; *Kamers te Huur*.

11. Nu wachte men zich voor de dwaling, alsof het grammaticale onderwerp van een zin steeds hetzelfde zou zijn als het psychologische.

Een huismoeder zit in de kamer. Een verdachte reuk komt haar uit de keuken in den neus en bliksemsnel vormt zij de gedachte: *het eten brandt aan*. Van die gedachte is voor die huismoeder *brandt aan* het psychologisch onderwerp, en *het eten* psychologisch gezegde, want het werkingsbegrip *aanbranden* is haar het eerst bewust geworden en met dat begrip heeft zij *het eten* in verband gebracht. In de gewone spraakkunstige ontleding zijn echter *het eten* en *brandt aan* achtereenvolgens juist andersom grammaticaal onderwerp en gezegde. Zegt die huismoeder nu tegen de meid: *Aaltje! het eten brandt aan!*, dan is voor de meid *het eten* psychologisch onderwerp en *brandt aan* psychol. gezegde. Immers haar aandacht wordt 't eerst op het eten gevestigd. Hieruit leeren wij, dat voor spreker en hoorder psychologisch onderwerp en gezegde van eenzelfde zin niet dezelfde behoeven te wezen.

Ik wandel met een vriend op straat. In de verte loopen twee heeren en op hen wijzende, zeg ik tot mijn vriend: *Dat zijn nu de heeren A. en B.* Van dezen zin is *dat* psychologisch onderwerp; *de heeren A. en B.* als beheerschende den persoonsvorm is het grammaticale onderwerp.

In: *Dien brief zal ik even op de post brengen* is *dien brief* psychologisch onderwerp; daarop wordt het eerst de aandacht gevestigd; daarvan wordt iets gezegd; *ik* is het grammaticale onderwerp, omdat het den persoonsvorm beheerscht.

C. De elliptische zin.

12. Onze ziel vormt alleen dan een gedachte, zoo zij minstens twee voorstellingen of begrippen met elkaar in verband brengt. Daar bestaat geen gedachte zonder psychologisch onderwerp en psychologisch gezegde van die gedachte.

Maar 't is niet altijd noodig, die beide begrippen uit te drukken; soms

blijkt een van beide al voldoende uit de omstandigheden. Een elliptische zin is een zoodanige, waarin of het psychologisch onderwerp, of het psychologisch gezegde van de gedachte niet is uitgedrukt. Schilder ik de letters **v o l** op een bordje, dan vormen die drie letters samen het **woord vol**. Hang ik dat bordje boven een tram, dan is dat woord een **zin**: 't verwekt hier in den geest van den lezer een verbinding tusschen twee begrippen: het begrip *tram* en het begrip *vol*. *Vol* is dan een **zin**; maar een elliptische zin; omdat een van de tot een gedachte verbonden begrippen niet is uitgedrukt.

Schrijf ik *nat* op een stuk bordpapier, dan is dat een woord; hang ik dat woord tegen een deur, dan is het een zin, omdat het in dit geval een verbinding van twee begrippen voor den geest van den lezer oproept.

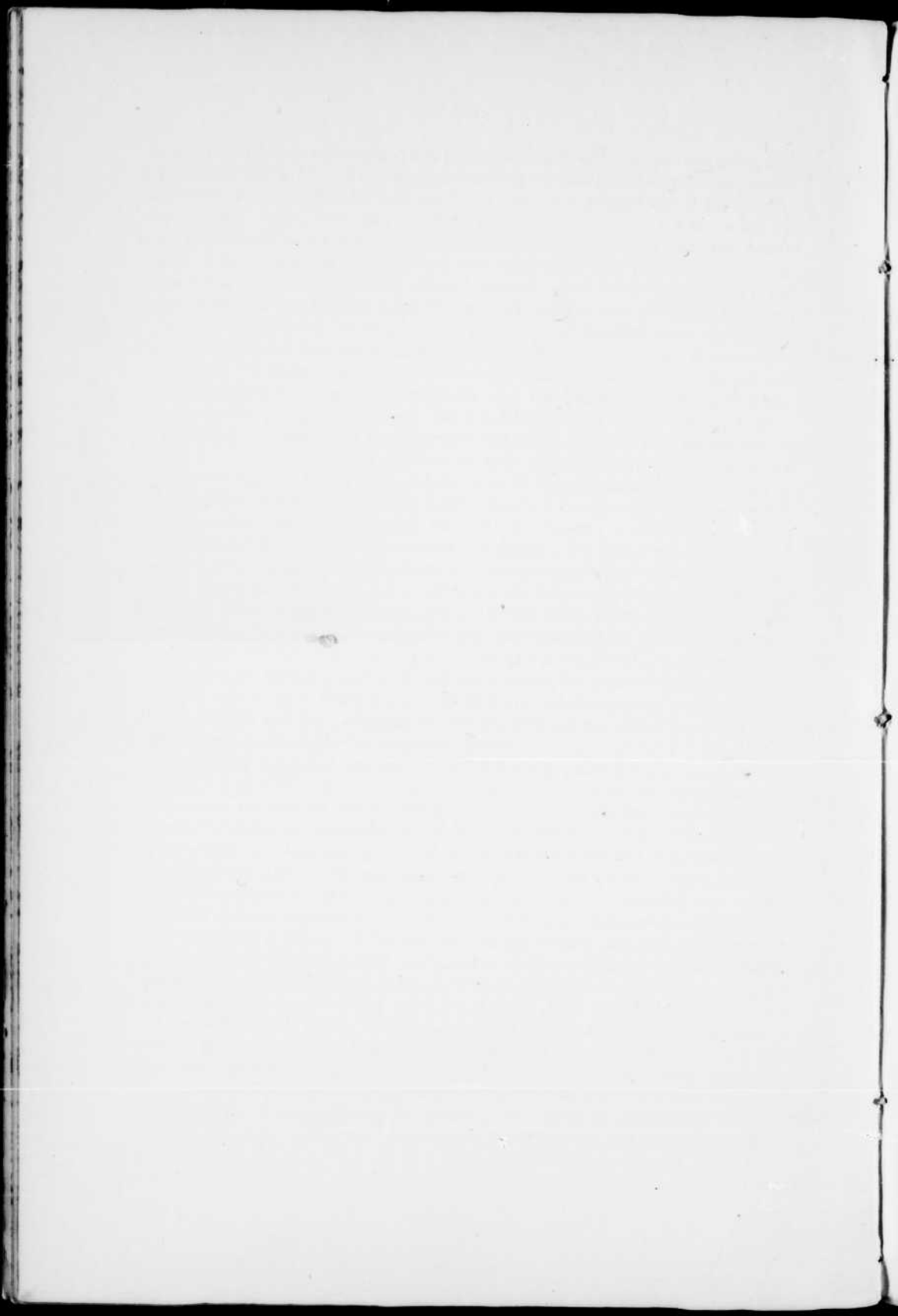
Kamers te Huur is een volledige zin; *Te Huur* een elliptische. Degene, die dit bordje aan het huis heeft laten vastmaken, heeft dan het onderwerp van zijn gedachte (*kamers*) niet laten uitdrukken.

Een koopman loopt op straat en roept: *Sappige groentjes! Sappige groentjes!* Dit is een elliptische zin. Wat die koopman daar op zijn kar heeft liggen is voor hem zielkundig onderwerp van de gedachte; hieraan kent hij als psychologisch gezegde toe: *Sappige groentjes!* Later roept hij, wijzende op zijn waar: *Acht voor een dubbeltje! Acht voor een dubbeltje!* Weer is het psychologisch onderwerp van de gedachte — de op de kar liggende koopwaar — niet uitgedrukt en alleen het psychologisch gezegde. *Acht voor een dubbeltje* was hier een verstaanbare mededeeling en ook wel deugdelijk een zin; maar een elliptische.

Ik zit thuis rustig op mijn studeerkamer te werken. Ineens valt de lamp naar beneden; tafelkleed, boeken vatten vlam; angstig roep ik uit: *Brand! Brand!* Die vlammeende massa, welke ik daar voor mij zag, was onderwerp der gedachte; wat ik uitriep: *Brand!* werd daaraan toegekend. *Brand!* is een elliptische zin, omdat alleen het psychologisch gezegde van de gedachte is uitgedrukt.

Een laatste voorbeeld. De leege trein komt op het perron; de conducteur opent de deur van de wachtkamer en roept: *Haarlem, Leiden, Den Haag, Rotterdam!* Voor den conducteur was die leege trein psychologisch onderwerp der gedachte; daarmee verbond hij de plaatsbegrippen: *Haarlem* enz. Die waren voor hem psychologisch gezegde van de gedachte. *Haarlem, Leiden* enz. was voor den conducteur dus een elliptische zin, waarin het psych. onderw. der gedachte niet was uitgedrukt. — En nu voor het publiek. Iemand zit in de wachtkamer rustig de krant te lezen; daar treffen de woorden: *Haarlem, Leiden* enz. zijn ooren. Met die plaatsbegrippen verbindt hij de voorstelling van een vertrekkenden trein; hij legt de krant neer en gaat weg. *Haarlem, Leiden* waren voor hem — dus juist andersom als bij den conducteur — het psych. onderw. v. d. gedachte en de vertrekkende trein werd er het psych. gezegde van. — Zoolang men vasthoudt aan het denkbeeld, dat een persoonsvorm een noodzakelijk bestanddeel van een zin is, kan men m. i. niet den juisten kijk op dergelijke gedachte-uitingen krijgen.

De toepassing van bovenstaande denkbeelden op zinnen van grooter omvang blijve aan den lezer overgelaten.

INHOUD.

Voorbericht.
Inleiding.

EERSTE BOEK.

De Leer van den Zin.

	Bladz.
I. Definities van woord en zin	1
II. De Hoofdbestanddeelen van den enkelv. zin	3
A. De Voorwerpen	6
B. De Bijvoeglijke Bepalingen	16
C. De Bijwoordelijke Bepalingen	19
D. Onderwerp en Gezegde	21
III. Bevestigende, vragende, ontkennende en elliptische zinnen	27
IV. De samengestelde volzin	28
a. Onderschikkend en Nevenschikkend Zinsverband	28
b. De Nevenschikkende Zinsverbinding	35
c. De Ondergeschikte Zinsverbinding	39
1. Onderwerps-, Gezegde-, Voorwerpszinnen	39
2. Bijvoeglijke Zinnen	43
3. Bijwoordelijke Zinnen	46
3a. Bijw. bijzinnen van plaats	47
3b. Bijw. bijzinnen van tijd	48
3c. Redengevende bijzinnen	49
3d. Voorwaardelijke bijzinnen	51
3e. Toegevende bijzinnen	53
3f. Bijzinnen van middel	56
3g. Gevolgaanduidende bijzinnen	56
3h. Doelaanwijzende bijzinnen	57
3i. Vergelijkende bijzinnen	57
3j. Zinnen van hoedanigheid, graad of hoeveelheid	58
3k. Bijzinnen van beperking	59
3l. Verhoudingszinnen	60
3m. Bijzinnen van modaliteit	60
3n. Bijzinnen van omstandigheid	60
4. Hoe sommige voegwoorden aan hun tegenwoordige kracht zijn gekomen	61
4a. Hoe de voorwaardelijke voegw. aan hun tegenwoordige kracht zijn gekomen	62
4b. Hoe sommige toegevende voegw. aan hun huidige beteekenis zijn gekomen	67
4c. De beteekenis van het voegw. <i>opdat</i>	70

	Bladz.
5. Verdeeling der bijwoordel. bijzinnen in enkele hoofdgroepen	72
6. Elliptische, onvolledige en saamgetrokken zinnen	74
7. Beknopte Zinnen.	75

TWEEDE BOEK.

De Leer der Woordsoorten.

A. Grondslagen van ons stelsel van indeeling der woorden. Hoofdzaken uit de leer der woordsoorten	80
B. Nadere bijzonderheden omtrent de verschillende rededeelen	92
<i>a.</i> Zelfstandige naamwoorden	92
<i>b.</i> Bijvoeglijke naamwoorden	95
<i>c.</i> Lidwoorden	97
<i>d.</i> Deelwoorden	100
<i>e.</i> Telwoorden	102
<i>f.</i> Voornaamwoorden	104
1. Persoonlijke voornaamw.	105
2. Bezittelijke voornaamw.	107
3. Aanwijzende voornaamw.	107
4. Bepalingaankondigende voornaamw.	109
5. Vragende voornaamw.	109
6. Betrekkelijke voornaamw.	110
7. Onbepaalde voornaamw.	111
<i>g.</i> Werkwoorden	112
<i>h.</i> Bijwoorden	117
<i>i.</i> Voorzetsels	120
<i>j.</i> Voegwoorden	120
<i>k.</i> Tusschenwerpsels	124

DERDE BOEK.

De Beteekenis en het Gebruik der Buigingsvormen.

1. Geslacht	125
2. Naamvallen	133
3. Getal	141
4. Trappen van hoedanigheid of vergelijking	142
5. Wijzen	143
6. Tijden	148
7. Persoon en Getal.	155

VIERDE BOEK.

Buigings- en Vervoegingsvormen.

	Bladz.
A. Het Zelfstandig Naamwoord	158
1. Het enkelvoud	158
2. Het meervoud	160
B. Het Bijvoeglijk Naamwoord	162
C. Het Voornaamwoord	166
1. Het persoonl. voornaamw.	166
2. Het bezittelijk voornaamw.	169
3. Het aanwijzend voornaamw.	170
4. Het vragend voornaamw.	171
5. Het bepalingaankondigend voornaamw.	172
6. Het betrekkelijk voornaamw.	173
7. Onbepaalde voornaamw.	173
D. Het Telwoord	173
E. Het Lidwoord	174
F. Het Werkwoord.	176

VIJFDE BOEK.

De Woordvorming.

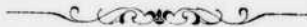
A. Hoofdzaken uit de leer der Woordvorming.	190
1. a. Woordverbindingen	190
b. Samenstelling.	199
c. Afleiding	204
2. Rechtstreeksche Afleiding	212
B. Nadere bijzonderheden betreffende de vorming der rededeelen	215
a. de vorming der zelfst. naamw.	215
b. de vorming der bijvoegl. naamw.	222
c. de vorming der werkwoorden.	225
d. de vorming der voornaamwoorden.	234
e. de vorming der telwoorden.	235
f. de vorming van bijwoorden	235
g. de vorming van voegwoorden en voorzetsels.	237

ZESDE BOEK.

Klankleer en Spelling.

A. Klinkers en Medeklinkers	238
B. De Spelling	242

	Bladz.
<i>a.</i> De spelling van DE VRIES en TE WINKEL	
I. Hoofdregels	242
II. De regels voor het spellen der klinkers	244
III. De regels voor het spellen der medeklinkers	249
IV. De spelling der bastaardwoorden	250
<i>b.</i> de zoogenaamde „Nieuwe Spelling”	250
<i>C.</i> Grammaticsche figuren	260
Aanhangsel.	
<i>a.</i> het gebruik der hoofdletters	261
<i>b.</i> het gebruik van het koppelteeken	261
<i>c.</i> het gebruik der leestekens	262
—	
Aanteekeningen	265
Toegift.	

REGISTER.

	Bladz.
aaneenschakelend zinsverband	35
aanleiding	11
aanwijzend voornw. (aard)	107
(buiging)	170
aar (als achtervoegsel)	216
aard (als achterv.)	209
aaris (voor substantieven)	215
(voor adjectieven)	224
abstracte zelfst. naamw.	82, 93, 94
achtervoegsel	204
(zelfst. en onzelfst. achterv.)	209
achtig (achter bijv. naamw.)	223
af (als voorvoegsel)	215
afhankelijke vragen	41
afleiding	204
(rechtstreeksche —)	212
age (als achtervoegsel)	220
al (in toegevende bijzinnen)	55, 69
allesbehalve (voor beperkende bep.)	59
als en alsof (hoe aan hun beteekenis gekomen)	62
alsof (aan het hoofd v. e. vergel. bijzin)	57
analogie (bij afleidingen)	210
and (als achterv.)	217
ant (als voorvoegsel)	215
attributief gebr. bijv. naamw.	96
asyndeton	39
baar (als achterv.)	207
be (voor werkw.)	231
belanghebbend voorwerp	8
beknopte zinnen	75
bepalingen (definitie van —)	6
bepalingen van oorzaak	12
bepalingaank. voornw. (aard)	109
(buiging)	172
beperking (bepalingen van —)	20
(bijzinnen van —)	59
betrekkelijke voornw. (aard)	110
(buiging)	173
betrekkingswoorden	82, 85

	Bladz.
bevestigende zinnen	27
bezittelijke voorw. (aard)	107
(buiging)	169
bijaldien (hoe een voegw. geworden)	67
bijstellingen	16
bijvoegl. bepalingen	16
zinnen	43
bijvoegl. naamw. (aard)	87, 95
(buiging)	162
(vorming)	222
bijvoegl. woorden	86
bijwoordel. bepalingen	18
zinnen	46
bijwoorden (aard en verdeeling)	86, 88, 117
(vorming)	235
bijzin (definitie van -)	29
causatieven	227
concrete zelfst. naamw.	82, 93
daar (hoe aan zijn bet. gekomen)	64
dat (betrekkel. voorw. of voegwoord)	45
deelwoorden (aard en verdeeling)	87, 100
denominatieven	227
dewijl (hoe aan zijn bet. gekomen)	64
doel (bepal. van -)	20
(bijzinnen van -)	57
doelaanwijzend nevensch. zinsverb.	38
dom (als achterv.)	205
dood (als voorv.)	211
e, de, te (als achterv.)	219
eel (als achterv.)	219
egge (als achterv.)	218
eigennamen	94
el (achter subst.)	219
(achter adject.)	223
elliptische zinnen	2, 28, 74 en Toegift
en (achter adject.)	223
enkelv. en samengest. zinnen	3
er (achter subst.)	217
(achter adject.)	223
er (voor werkw.)	232
erd (als achterv.)	217
es (als achterv.)	218
et (als voorv.)	215
frequentatieven	229

140

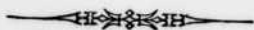
	Bladz.
ge (voor subst.)	215
(voor adject.)	224
(voor werkw.)	231
geen (als woordsoort)	104
gemeenslachtige woorden	132
geslacht (der zelfst. naamw.)	124
gesteldheid (bep. van —)	17
getal (bij de zelfst. naamw.)	141
(bij de werkw.)	155
gevolg (bepal. van —)	20
gevolgaanduidende bijzinnen	56
gezegde.	4, 5 en Toegift.
gezegde-zinnen	39
goed (als achterv.)	211
grammatische figuren (aard en soorten).	260
grondslagen (van ons stelsel van verdeeling der woorden: beteekenis; beteekenis en dienst; vorming)	80
grondwoord	204
haftig (achter bijv. naamw.)	223
heid (als achterv.)	219
her (voor werkw.)	232
het (het onbep. voornw. <i>het</i> als onderw.)	25
hoe (aan het hoofd van onderwerps-, gezegde-, en voorwerpszinnen) ✓	42
hoedanigheid (bep. van —)	19
hoedanigheidswwoorden	82, 86
hoeveelheid en graad (bep. van —)	19
(bijzinnen van —)	58
hoewel (hoe toegevend voegw. geworden)	70
hoezeer (hoe toegevend voegw. geworden)	70
hoofdgroepen (samenvatting der bijw. bijzinnen in zeven —).	72
hoofdletters (gebruik der —)	261
hoofdzaken (uit de leer der woorden)	80
hoofdzin (definitie van —)	29
hulpwerkwoorden (van wijze, van tijd, van den lijdenden vorm en van causaliteit)	114
ier (als achterv.)	217
ig (achter adject.)	223
in (als achterv.)	218
indien (hoe aan zijn bet. gekomen)	65
infinitief.	148
ing (achter concrete subst.)	218
(achter abstr. subst.)	220
iugeval (hoe aan zijn bet. gekomen)	65
intensieven	230
klemtoon	239

	Bladz.
klinkers (aard, verdeling)	239
(overgang van den eenen klinker in een anderen)	240
koppelteeken (gebruik van het —)	261
leesteekens (gebruik der —)	262
letter, letterklank, letterteeken	238
lettergreep	239
lidwoorden (aard en verdeling)	87, 97
(verbuiging).	174
lijdend voorwerp	7
lijk (als achtervoegsel).	206
loos (achter adject.)	224
medeklinkers (aard)	239
(verdeling)	241
(overgang van den eenen medeklinker in een anderen)	242
middel (bep. van —).	20
(bijzinnen van —)	56
mits (hoe aan zijn beteekenissen gekomen)	66
modaliteit (bepal. van —)	20
(bijzinnen van —)	60
naamvallen (aard en verdeling)	133
naamw. deel v. h. gezegde	22
nademaal (hoe aan zijn bet. gekomen)	64
nis (als achtervoegsel)	220
of (hoe van voorw. een toegev. voegw. geworden)	69
ofschoon (hoe een toegev. voegw. geworden).	69
omstandigheid (bep. van —).	20
(bijzinnen van —)	60
on (voor subst.).	216
(voor adject.)	224
onbepaalde voornw. (aard).	111
(buiging).	173
onderwerp (v. d. zin)	4, 5, 21 en Toegift
(v. e. beknopten zin)	77
(zinnen zonder —)	24, 25
onpersoonlijke werkw.	113
onregelmatige werkw. (aard en verdeling)	185
ont (voor werkw.)	232
ontkennende zinnen	27
onvolledige zinnen	74
oor (voor subst.)	216
oorzaak (bepal. van —).	19
oorzakelijk voorwerp	11
opdat (ontwikkelingsgeschiedenis van —)	70

	Bladz.
overgankelijke en onoverg. werkw.	113
persoon (bij de werkw.)	155
persoonl. voorw. (aard)	105
(buiging)	166
persoonsvorm.	5
plaats (bepal. van —)	19
(bijzinnen van —)	47
polysyndeton	39
praedicatief gebruikte bijv. naamw.	96
redengevend zinsverband	37
redengevende bijzinnen	49
regelmatige werkw.	185
rik (als achterv.)	209
samengestelde woorden (geslacht der —)	132
samengestelde zin (definitie van —)	3
samengetrokken zinnen	34, 74
samenstelling	199
(door middel van afleiding)	212
sch (achter adject.)	224
schap (als achterv.)	205
sel (als achterv.)	219
soortnamen.	94
spelling (van DE VRIES en TE WINKEL).	242
(Hoofdregels)	242
(bijzondere regels voor de spelling der klinkers: e, ee; o, oo;	
ij, ei; ie, i)	244
(regels voor de spelling der medeklinkers)	
(— der bastaardwoorden)	249
(Nieuwe —)	250
st (achter substant.)	220
ster (als achterv.)	217
sterke werkw.	177
stofnamen	93
tegenstellend zinsverband	36
telwoorden (aard en verdeeling)	87, 102
(buiging)	173
(vorming)	235
tenware (hoe voorw. voegw. geworden)	66
tenzij (hoe voorw. voegw. geworden)	66
terwijl (hoe aan zijn bet. gekomen)	64
toegeving (bep. van —)	20
(bijzinnen van —)	53
toen (verschil tusschen toen , en als en wanneer)	48

	Bladz.
trappen van hoedanigh. of vergelijking (aard en verdeeling)	142
(vorming)	166
tijd (bepalingen van -)	19
(bijzinnen van -)	48
tijden (aard, verdeeling, vorming)	148
tuig (als achterv.)	211
tusschenwerpsels	124
veelvoudige zinsdeelen	34
ver (voor werkw.)	233
verbindingsletters (e, en, s, er)	203
vergelijking (bepal. van -)	18, 20
(bijzinnen van -)	57
(onvoll. bijz. van -)	58
verholen samenstellingen	200
verhoudingszinnen	60
verklarend zinsverband	38
verkleinwoorden (aard en vorming)	221
verzamelnamen en niet-verzamelnamen	93
vôegwoorden (aard)	85, 120
(vorming)	237
voorloopig onderwerp, gezegde, voorwerp	42
voornaamwoorden (aard)	87, 104
(buiging)	166
(vorming)	234
voorvoegsel (definitie van -)	204
voorwaarde (bepal. van -)	20
(bijzinnen van -)	51
(onvoll. voorw. bijzinnen)	53
voorw. voegw. (hoe aan hun kracht gekomen)	62
voorwerpen	6, 14
voorwerpsnamen	93
voorwerpszinnen	39
voorzetsels (aard)	85, 120
(vorming)	237
vragende voornaamw. (aard)	109
(buiging)	171
vragende zinnen	28
waar (= wanneer)	48
wan (als voorv.)	216
wanneer (hoe aan zijn beteekenis gekomen)	66
wederkeerende voorw. (aard)	106
(buiging)	169
wederkeerende (reflectieve) werkw.	113
wederkeerig voorw. (aard)	106
(buiging)	161

	Bladz.
werkwoorden (aard en verdeeling)	2, 7, 81, 112
(vervoeging).	176
werkwoorden, die vroeger een belangh. en nu een lijdend voorw. bij zich hebben	9
werkwoorden, die vroeger een oorz. en nu een lijdend voorw. bij zich hebben	14
koppelwerkwoorden	22, 114
woord (definitie van —).	I
woordverbindingen (wezen, ontstaan).	190
woordschikking (in hoofd- en bijzin)	33
wijzen (aard en verdeeling)	143
ij (erij , ernij als achterv.)	220
zaam (als achterv.)	208
zelfslachtige woorden.	132
zelfstandig gebruikte woorden	84, 92
zelfst. naamw. (aard).	83
(buiging).	158
(vorming)	215
zelfstandige werkw.	114
zin (definitie van —).	I en Toegift.
zinsverband (onderschikkend en nevensch.)	28
zoo (hoe aan zijn beteekenissen gekomen).	62
zwakke werkwoorden	177

2

t

r

i

i

